MAURICE DRUON

CÂND UN REGE PIERDE FRANŢA

QUAND UN ROI PERD LA FRANCE, 1977

Cel mai lung război al nostru,
Războiul de o Sută de Ani, nu a fost
decât o dezbatere judiciară, întreruptă
de recurgerea la arme.
Paul Claudel

CUVÂNT ÎNAINTE

Tragediile Istoriei îi dezvăluie pe oamenii de seamă; dar mediocrii sunt cei care le provoacă.

La începutul secolului al XIV-lea, Franţa este regatul creştin cel mai puternic, cel mai populat, cel mai activ, cel mai bogat, cel ale cărui intervenţii au devenit de temut, arbitrajele respectate, protecţia căutată. Este limpede, aşadar, că pentru Europa începea un secol francez.

Atunci, ce anume a făcut ca, peste patruzeci de ani, aceeaşi Franţă să fie strivită pe câmpurile de bătaie de către o naţiune de cinci ori mai puţin numeroasă, iar nobilimea să se dividă în partide potrivnice, burghezia să se revolte, poporul să cadă sub povara dărilor, provinciile să se desprindă unele de altele, cetele de soldaţi prădători să făptuiască omoruri şi tot soiul de ravagii autoritatea să fie terfelită, banul devalorizat, comerţul paralizat, mizeria şi nesiguranţa pretutindeni instalate? Pentru ce asemenea prăbuşire? Ce anume a inversat destinul?

Mediocritatea. Mediocritatea câtorva regi, vanitoasa lor infatuare, uşurătatea în afaceri, incapacitatea de a se înconjura de oameni valoroşi, nepăsarea, trufia şi neputinţa lor de a concepe planuri măreţe sau, măcar, de a le continua pe cele născute înaintea lor.

Pe tărâm politic, nimic grandios nu poate fi săvârşit şi nimic nu dăinuie fără prezenţa unor oameni al căror geniu, caracter şi voinţă să inspire, să înmănuncheze şi să îndrume energiile unui popor.

Totul se destramă de îndată ce la conducerea unui stat se perindă personaje insuficient dotate. Unitatea se dizolvă când măreţia se prăbuşeşte.

Franţa este o idee logodită cu Istoria, o idee voluntară care, cu începere de la anul o mie, stăpâneşte asupra unei familii domnitoare şi care se transmite cu atâta cerbicie din tată în fiu, încât primogenitura în ramura primului născut devine grabnic o legitimitate suficientă.

Norocul şi-a avut şi el partea lui, ca şi cum destinul ar fi vrut să favorizeze, printr-o dinastie robustă, naţiunea care se năştea. De la alegerea celui dintâi Capet şi până la moartea lui Filip cel Frumos, doar unsprezece regi s-au succedat în trei veacuri şi un sfert, fiecare având un moştenitor de sex bărbătesc.

Nu toţi suveranii aceştia au fost, firește, vulturi. Dar aproape întotdeauna unui incapabil sau unui nefericit i-a urmat, parcă prin graţia cere-

ască, un monarh destoinic, ori un ministru mare a ştiut guverna în locul câte unui prinţ toarte slab.

Mult prea tânăra Franţă fu cât pe ce să piară sub Filip întâiul, bărbat cu mărunte vicii şi vastă incompetenţă. A apărut atunci trupeşul Ludovic al VI-lea, neobositul, care găsind la venirea sa o putere ameninţată până la cinci leghe de Paris, a lăsat-o – la moartea sa – restaurată şi stăpână până la Pirinei. Şovăielnicul, inconsecventul Ludovic al VII-lea angajează regatul în dezastruoase aventuri dincolo de ocean; dar abatele Suger menţine, în numele monarhului, coeziunea şi activitatea ţării.

Apoi, norocul Franţei, noroc repetat, a fost acela de a avea, între sfârşitul secolului al XII-lea şi începutul celui de al XIV-lea trei suverani geniali sau de excepţie, fiecare beneficiind de o durată destul de mare la tron – patruzeci şi trei, patruzeci şi unu şi douăzeci şi nouă ani de domnie; ţelul ei principal a devenit astfel ireversibil. Trei bărbaţi mult diferiţi ca fire şi virtuţi, dar toţi trei aflaţi deasupra unor regi obişnuiţi.

Filip August, făurarul Istoriei, începe, cu adevărat – în jurul şi dincolo de posesiunile regale – să pecetluiască unitatea patriei. Ludovic cel Sfânt, smeritul, începe să statornicească, în jurul justiţiei regale, unitatea dreptului. Filip cel Frumos, cârmuitor de înaltă spiţă, începe a impune, în jurul administraţiei regale, unitatea statală. Nici unul nu a vrut, în primul rând, să placă, ci să fie activ şi util. Fiecare s-a văzut silit să bea amara licoare a lipsei de popularitate. Dar au fost mai regretaţi după moarte, decât ponegriţi, batjocoriţi ori urâţi în timpul vieţii. Iar vrerile lor începură a prinde viaţă.

O patrie, o justiţie, un Stat: fundamentele definitive ale unei naţii. Mulţumită celor trei artizani supremi ai ideii franceze, Franţa ieşise din epoca virtualităţilor. Conştientă de sine, ea se afirmă în lumea occidentală ca o realitate indiscutabilă şi rapid preeminenta.

Douăzeci şi două de milioane de locuitori, frontiere bine păzite, o armată foarte repede mobilizabilă, feudali menţinuţi în supunere, circumscripţii administrative destul de bine controlate, drumuri sigure, un comerţ activ... Ce altă ţară creştină putea, pe atunci, să se compare cu Franţa? Şi care, dintre toate, nu o invidiază? Poporul se plânge, desigur, că simte asupra sa o mână pe care o socoteşte mult prea fermă; dar şi mai mult se va căina când va cădea în mâini prea molatice ori prea violente.

Cu moartea lui Filip cel Frumos apare dintr-o dată frângerea. Îndelunga norocire succesorală şi-a pierdut puterile.

Cei trei fii ai Regelui de Fier defilează la tron fără urmaşi pe linie bărbătească. Am istorisit mai sus dramele trăite atunci de către Curtea Franţei în

jurul unei coroane care a trecut şi răstrecut prin licitaţia ambiţiilor.

În paisprezece ani, patru regi au luat calea mormântului; iată o pricină de uluire pentru orice imaginaţie! Franţa nu era învăţată să dea de atâtea ori fuga la Reims. Trunchiul arborelui capeţian este ca şi fulgerat. Iar lunecarea coroanei în ramura Valois, ramură agitată, nu este deloc în măsură să aducă liniştire. Prinţi ostentativi, necugetaţi, de o trufie fără margini, împărţitori de gesturi dar lipsiţi de profunzime, toţi cei din neamul Valois îşi închipuie că este de-ajuns să surâdă pentru ca regatul să fie fericit. Înaintaşii lor îşi confundau propria persoană cu Franţa. Ei, confundă Franţa cu ideea pe care şi-o făuresc despre ei înşişi. După blestemul morţilor rapide, blestemul mediocrităţii.

Cel dintâi Valois, Filip al VI-lea, poreclit "regele găsit", altfel spus parvenitul, nu a ştiut să-şi asigure în zece ani puterea, de vreme ce la capătul acestui răstimp vărul său primar, Eduard al III-lea al Angliei, se hotărăşte să redeschidă dinastica ceartă; el se declară în drept regele Franţei, ceea ce îi îngăduie să susţină în Flandra, în Bretania, în Saint-Germain, în Aquitania oraşele şi seniorii care au a se plânge de domnia cea nouă. În faţa unui monarh mai iscusit, englezul ar fi continuat desigur să şovăie.

Nici primejdiile nu a ştiut Filip de Valois să le respingă; flota sa avea să fie distrusă la Écluse din vina unui amiral ales, pasă-mi-te, tocmai fiindcă nu avea habar de marină; el însuşi, regele, rătăceşte pe câmpii, în seara bătăliei de la Crécy, întrucât şi-a lăsat cavaleria să şarjeze peste propria infanterie.

Când Filip cel Frumos instituia impozite care stârneau nemulţumiri, el o făcea pentru a trece Franţa în stare de apărare. Când Filip de Valois pune taxe încă şi mai împovărătoare, el o face pentru a-şi plăti înfrângerile.

În ultimii cinci ani de domnie, cursul monezii avea să fie schimbat de o sută şaizeci de ori; banii pierdeau trei sferturi din valoare. Merindele, zadarnic impozate, ating preţuri ameţitoare. O inflaţie fără precedent iscă nemulţumirea oraşelor.

Când aripile nenorocirii se rotesc pe deasupra ţării, totul are de suferit, iar calamităţile naturale se adaugă erorilor umane.

Ciuma, marea ciumă, pornită din afundul Asiei, loveşte Franţa mai crud decât orice altă regiune din Europa. Străzile oraşelor sunt locuri de sfârşire, mahalalele adevărate osuare. Aici piere un sfert din populaţie, în alte părţi o treime. Sate întregi dispar, din ele nu se vor mai vedea, printre pârloage, decât cocioabe dărăpănate.

Filip de Valois a avut un fiu pe care, din păcate, ciuma l-a ocolit.

Câteva trepte doar îi mai rămăseseră Franţei pentru a coborî deplin în

ruină şi deznădejde; va fi această opera lui Jean al II-lea, supranumit din greşeală cel Bun.

Spiţa aceasta de oameni mediocri fu cât pe ce să îndepărteze, încă din Evul mediu, un sistem care încredinţa naturii producerea, în sânul aceleiaşi familii, a deţinătorului puterii suverane. Să fie oare popoarele mai adesea câştigătoare la loteria urnelor decât la cea a cromozomilor? Mulţimile, întrunirile, chiar şi colegiile restrânse nu se înşeală mai puţin decât natura; iar providenţa este, oricum, zgârcită cu măreţia.

NENOROCIRILE VIN DE DEPARTE

CARDINALUL DE PÉRIGORD ÎȘI ZICEA CĂ...

AR FI TREBUIT SĂ FIU PAPĂ. Cum să nu mă tot gândesc mereu-mereu la asta, când de trei ori până acum am ținut în mâinile mele mitra papală; de trei ori! Iar când a fost vorba de Benoît al XII-lea, ori de Clement al VI-lea și chiar de actualul nostru pontif, tot eu am fost cel care, până la urmă, am hotărât pe-al cui cap să fie așezată mitra. Prietenul Petrarca îmi zice "făcător de Papi"... Nu-s prea bun "făcător", de vreme ce nu pe capul meu am știut-o pune. În sfârșit, asta-i vrerea Domnului... Ciudat lucru un conclav! Cred că sunt singurul Cardinal în viață care a asistat la trei. Și poate că-mi va fi dat să fiu de față și la al patrulea, dacă Inocențiu al VI--lea o fi chiar așa de bolnav după cum se vaită...

Oare ce acoperișuri să fie cele de colo? A, da, le recunosc, sunt ale mănăstirii Chancelade, în valea apei Beauronne... Prima dată eram prea tânăr, se-nțelege, treizeci și trei de ani, vârsta lui Hristos; lucru care se șoptea ici-colo prin Avignon, de îndată ce s-a știut că Jean al XXII-lea - Dumnezeule, păstrează-i sufletul în sfânta-ți lumină, căci mi-a fost binefăcător - nu s-ar împotrivi. Dar cardinalii nu aveau să-l aleagă pe cel mai tinerel dintre frații lor; așa și trebuie, o pot mărturisi deschis, într-o asemenea funcție trebuie să ai experiența pe care am câștigat-o eu de-atunci încoace. Totuși, aveam și eu destulă, astfel încât să nu-mi umplu capul cu iluzii... Făcându-i cam mult pe italieni să murmure cum că niciodată, niciodată cardinalii francezi nu l-ar vota pe Jacques Fournier, am izbutit să-i fac să-l voteze, fiind astfel ales în unanimitate. "Ați ales un prostălău, un măgar!" Acestea au fost cuvintele de mulțumire pe care ni le-a aruncat în față, imediat după ce a fost proclamat Papă. Își cunoștea mărginirea. Nu tocmai măgar; dar nici leu. Un bun general al Ordinului, care știuse destul de bine să se facă ascultat cât timp se aflase în fruntea călugărilor ordinului Sfântului Bruno. Dar de aici și până la a conduce întreaga creștinătate... e prea tipicar, prea chițibușar, prea suspicios. Reformele sale au făcut mai mult rău decât bine. Numai că, având-l pe el, eram siguri că Sfântul-Scaun nu avea să se reîntoarcă la Roma. Din punctul acesta de vedere, era zid, era stânca... și ar fi fost esențialul.

A doua oară, la conclavul din 1342... ah, a doua oară toate șansele ar fi fost de partea mea, dacă... dacă Filip de Valois nu ar fi vrut ca alesul să fie cancelarul său, arhiepiscopul de Rouen. Noi, cei din Périgord, am fost întotdeauna supuși coroanei Franței. Și-apoi, cum aș fi putut continua să fiu șeful partidei franceze, dacă m-aș fi apucat să mă opun regelui? De altfel

Pierre Roger a fost un Papă mare, fără îndoială cel mai bun dintre cei pe care i-am slujit. Este suficient, pentru aceasta, să vezi ce a ajuns cetatea Avignon, palatul care a fost construit din porunca lui, afluenţa aceasta mare de literaţi, de savanţi şi de artişti... Apoi, a reuşit să cumpere Avignon-ul. Negocierea aceasta eu am făcut-o, cu regina Neapolelui; pot spune că este, într-adevăr, opera mea. Optzeci de mii de florini, o nimica toată, o pomană, ce mai... Regina Jeanne avea mai puţină nevoie de bani decât de indulgenţe pentru toate căsătoriile ei succesive, fără să-i mai pomenim şi pe amanţi.

Li s-au pus, firește, cailor mei de povară hamuri noi. Lectica mea nu este confortabilă. Aşa se întâmpla întotdeauna la început, de drum, aşa se întâmpla... Din clipa aceea vicarul Domnului a încetat de a fi ca un chiriaş, aşezat pe marginea marginilor unui tron nesigur. Şi ce Curte am avut, una care devenise pildă lumii întregi! Toţi regii dădeau buzna într-acolo. Ca să fii papă, nu-i destul să fii preot; trebuie să te pricepi, să fii şi prinţ. Clement al VI-lea a fost un mare om politic; îmi ascultă cu luare-aminte sfaturile. O, liga aceea navală care îi reunea pe latinii din răsărit, pe regele Ciprului, pe veneţieni, pe cel din Ordinul ospitalierilor... Am curăţat arhipelagul Greciei de barbarii din nordul Africii care îl năpădiseră; şi puteam face mai mult. Pe urmă a fost războiul acela absurd dintre regii francezi şi englezi, încât mă şi întreb dacă o să se sfârşească vreodată, război care ne-a împiedicat să ne ducem proiectul până la capăt, adică să readucem biserica răsăriteană la sânul celei romane. După aceea a dat peste noi ciuma... apoi a murit Clement...

A treia oară, la conclavul care a avut loc cu patru ani în urmă, mi-a fost piedică propria-mi obârşie. Eram un senior prea mare, pare-se şi tocmai avusesem unul de felul acesta. Eu, Hélie de Talleyrand, căruia i se zice cardinal de Périgord... ar fi fost o adevărată insultă pentru săracii care m-ar fi ales! Există momente în care Biserica se vede cuprinsă de un neaşteptat acces de umilinţă, de micime. Lucru care nu-i foloseşte la nimic. Dacă ne-am da jos podoabele, dacă ne-am ascunde patrafirele, dacă am vinde anafornițele de aur şi am oferi trupul Domnului într-o strachină de două parale, dacă ne-am îmbrăca precum vagabonzii, cât mai soios cu putinţă, nu am mai fi respectaţi de nimeni şi, în primul rând, de vagabonzi... Ei, fir-ar să fie, păi dacă ne-am face asemenea lor, pentru ce ne-ar mai aduce cinstire? Ba chiar am ajunge să nu ne mai respectăm nici noi... Când le vorbeşti despre asta habotnicilor într-ale umilinţei, te vâră imediat cu nasul în Evanghelie, de parcă numai ei ar cunoaşte-o şi tot vorbesc despre ieslea dintre bou şi măgar, despre maghernița dulgherului...

Fiţi asemenea Domnului nostru Iisus... Dar Domnul nostru Iisus unde este el acum, vanitoşii mei clericuţi? Nu oare la dreapta Tatălui, contopit în marea sa putere? Nu este oare un Hrist majestuos care tronează în lumina aştrilor şi în cânturile cerului? Oare nu este el mai-marele lumii, înconjurat de oştile serafimilor şi de preafericiţi? Cine vă dă dreptul să hotărâţi ce anume imagine se cuvine să oferiţi credincioşilor, prin persoana dumnea-voastră. Imaginea scurtei sale existenţe pământene ori cea a unei eterni-tăţi triumfătoare?

... Dacă trec prin vreo dioceză şi îl văd pe episcop cam prea înclinat să-l coboare pe Dumnezeu, îmbrăţişând idei cu totul noi, iată ce aş propo-vădui... Nu-i uşor să suporţi douăzeci de livre de aur ţesut plus mitra şi crosa, nu-i uşor să înduri asta în fiecare zi, mai cu seamă când o faci de treizeci de ani. Dar este o necesitate.

Nu cu oţet atragi sufletele. Când un păduchios spune altor păduchioşi "fraţii mei", asta nu are mare efect. Dacă le-o spune un rege, se schimbă treaba. A insufla oamenilor puţină stimă faţă de ei înşişi, iată cea dintâi calitate pe care o ignoră frăţiorii noştri clerici şi acoliţii lor. Tocmai fiindcă oamenii sunt săraci, suferinzi, păcătoşi şi mizerabili trebuie să le dai oare-care speranţă în lumea de apoi. Ei da, cu tămâie, cu aurării, cu muzică. Bi-serica trebuie să ofere credincioşilor viziunea unei împărăţii cereşti şi, orice preot, începând cu Papa şi cardinalii săi, trebuie să reflecte puţintel imaginea Pantocratorului...

La urma urmei nu-i deloc rău că-mi vorbesc astfel mie însumi; găsesc argumente pentru viitoarele mele predici. Dar prefer să le găsesc în tovă-răşia altora... Sper că Brunet nu a uitat să-mi pregătească hapurile. A, nu, iată-le. De altfel, nu uită niciodată...

Eu, care nu sunt un mare teolog, precum cei care cam plouă de pretu-tindeni în vremurile noastre, dar care am sarcina de a ţine în bună ordine şi curăţie casa lui Dumnezeu, refuz să-mi simplific traiul, să renunţ la bunăs-tare; de altfel chiar Papa, care ştie cât de mult îmi datorează, nici nu se gândeşte să mă constrângă la asemenea lucru. Dacă are poftă să fie foarte modest pe tronul său, asta-l priveşte. Dar eu, care îi sunt ambasador, ve-ghez în a-i păstra gloria sacerdotală.

Ştiu că unii mă iau peste picior pentru lectica mea purpurie bătută în cuie aurite, pentru caii cu valtrapuri stacojii, pentru cei două sute de lăn-cieri din escorta mea, ca şi pentru cei trei lei de Périgord brodaţi pe stin-dardul şi pe livreaua sergenţilor mei. Dar din cauza aceasta, când intra într-un oraş, lumea toată mi se prosternează, îmi sărută poala mantiei şi îi silesc pe regi să îngenuncheze... Întru gloria voastră, Seniore, întru gloria

voastră.

Numai că toate lucrurile acestea nu pluteau în atmosfera ultimului conclav şi m-au făcut să o simt prea bine. Voiau un om de rând, unul simplu, umil, dezbrăcat. Abia am reuşit să nu fie ales Jean Birel, un bărbat prea cuvios, desigur, prea cuvios, dar care nu avea habar de treburile conducerii şi care s-ar fi dovedit un al doilea Pierre de Morone. Am ştiut arăta cu destulă elocinţă confraţilor mei din conclav cât de primejdioasă ar fi fost, în starea în care se găsea Europa, greşeala de a alege un alt Celestin al V-lea. Ei da, nu l-am menajat deloc pe Birel! L-am elogiat atât de tare, arătând că admirabilele sale virtuţi îl împiedicau să guverneze biserica, încât l-am strivit de-a dreptul. Şi am reuşit să fie proclamat Etienne Aubert, dintr-o obârşie săracă, din neamul Pompadourilor, a cărui carieră, destul de lipsită de strălucire, îi putea aduna pe toţi în jurul numelui său.

Ni se spune mereu că Sfântul Duh ne luminează întru desemnarea celui mai bun dintre toţi; de fapt cel mai adesea noi votăm pentru a îndepărta răul.

Mă decepţionează Sfântul nostru Părinte. Geme, şovăie, hotărăşte, se răzgândeşte. Altfel aş fi condus eu biserica! Şi-apoi ideea asta de a-l trimite cu mine pe cardinalul Capocci, ca şi cum ar fi fost nevoie de doi legaţi, ca şi cum nu aş fi putut fi în stare şi singur să duc lucrurile la bun sfârşit! Rezultatul? Ne certăm încă de la sosire, fiindcă îi arăt cât de prost este; atunci Capocci al meu o face pe ofensatul; se retrage; şi în timp ce alerg de la Breteuil la Montbazon, de la Montbazon la Poitiers, de la Poitiers la Bordeaux, de la Bordeaux la Périgueux, el nu face altceva decât să scrie, de la Paris, în toate părţile, ca să-mi dea peste cap negocierile. Sper să nu nimeresc din nou peste el la Metz, la împărat...

Périguex, Périgord-ul meu... Dumnezeule, să le fi văzut oare pentru ultima dată?

Mama era ca şi încredinţată că voi ajunge Papă. Nu o dată m-a făcut să înţeleg treaba asta. Este şi motivul pentru care m-a supus tonsurii la vârsta de şase ani şi a obţinut de la Clement al V-lea, care-i purta o prietenie mare şi frumoasă, să fiu înscris, ca şcolar papal, apt a primi drepturi ecleziastice. Ce vârstă aveam eu oare când m-a dus mama la el?... "Fie ca fiul dumneavoastră, doamnă Brunissande, pe care îl binecuvântăm anume, să dovedească, în cariera ce i-aţi ales-o, virtuţile ce putem aştepta de la el, dată fiind spiţa din care se trage şi să se poată ridica grabnic spre cele mai înalte culmi ale sfintei noastre biserici..." Nu, nu aveam mai mult de şapte ani. M-a făcut canonic la Saint-Front; cea dintâi pelerină clericală. Sunt de-atunci aproape cincizeci de ani... Mama mă şi vedea Papă. Să fi fost

doar vis născut din ambiție maternă sau, într-adevăr, viziune profetică, așa cum îi se întâmpla femeilor să aibă? Cred însă că, din păcate, nu voi fi Papă.

Și totuși... totuși, în zodia mea Jupiter se însoțește cu Soarele, în frumoasă culminare, semn de dominație și de stăpânire în bună pace. Nici un alt cardinal nu are o situație astrologiei atât de frumoasă. Mult mai bună decât a lui Inocențiu în ziua alegerii. Dar poftim... domnește în bună pace, domnește în bună pace; și noi ne aflăm în război, în tulburare, furtună. Prea frumoși sunt aștrii mei pentru asemenea timpuri. Cei ai lui Inocențiu, care vestesc greutăți, erori, înfrângeri s-ar fi potrivit mult mai bine cu perioada aceasta întunecată. Dumnezeu realizează o armonie între oameni și momentele istorice respective, alegându-și Papii care convin planurilor sale - cutare menit măreției și gloriei, cutare umbrei și prăbușirii...

Dacă nu aș fi urcat treptele bisericești, așa după cum a vrut mama, aș fi fost conte de Périgord, întrucât fratele meu cel mare s-a stins fără să aibă urmași exact în anul primului meu conclav, astfel că, nemaiputându-mi fi destinată, coroana a trecut la fratele mai mic, Roger-Bernard... Nici Papă, nici conte. Ce mai încolo și încoace, trebuie să acceptăm locul în care ne așază Providența și apoi să ne străduim a ne face cât mai bine datoria. Pesemne că mă voi rândui printre bărbații care au îndeplinit un rol mare și au închipuit o figură importantă în secolul nostru, dar care vor fi dați uitării de îndată ce vor fi dispărut. Memoria popoarelor este leneșă; nu reține decât numele regilor... E voia ta, Doamne, voia ta...

La urma urmei nu are nici un rost să mă tot gândesc la lucrurile acestea pe care mi le-am repetat de sute și sute de ori... Acum, sunt atât de mișcat mai cu seamă pentru că am revăzut locurile copilăriei, Périgueux-ul și colegiul clerical de la Saint-Front și pentru că din nou le-am părăsit. Să privim mai degrabă peisajul acesta pe care poate că-l văd pentru ultima oară. Îți mulțumesc, Doamne, că mi-ai prilejuit asemenea bucurie...

Dar pentru ce mă duc ăștia atât de repede? Am și trecut de Château-l'Évêque; urmează Bourdeilles, așa că peste două ore am și ajuns. În ziua plecării nu trebuie să zăbovești decât foarte puțin. Luările de rămas-bun, ultimele jalbe ce ți se aduc și ultimele binecuvântări care ți se cer, bagajul uitat... nu pleci niciodată la ora hotărâtă. Dar de data aceasta chiar că etapa a fost scurtă...

Brunet!.. Hei, prietene Brunet! Du-te în față și spune-le să mai încetinească puțin. Cine o ia așa la goană? Să fie Cunhac sau La Rue? De ce să fiu scuturat atât de tare? Și-apoi spune-i monseniorului Archambaud, nepotul meu, să coboare de pe cal și să vină aici lângă mine, în lectică. Îți mulțu-

mesc, hai, du-te...

La reîntoarcerea de la Avignon îl luasem cu mine pe nepotul meu Robert de Durazzo; s-a dovedit un foarte plăcut tovarăş de drum. Aceleaşi trăsături ale feţei, ca sora mea Agnès, ca mama noastră... De ce s-o fi dus la Poitiers, ca să moară acolo ucis de bădăranii ăia de englezi în bătălia regelui Franţei! O, dar nu-l dezaprob, chiar dacă de ochii lumii am făcut-o. Cine-ar fi crezut că regele Jean o să fie bătut măr! Şi-a aliniat cei treizeci de mii de oameni împotriva a şase mii, iar seara s-a pomenit prizonier. Ce prinţ absurd şi nătâng! Când ar fi putut foarte bine să câştige fără luptă, dacă ar fi acceptat convenţia, pe care i-am prezentat-o ca pe un platou cu ofrande!

Archambaud îmi apare a fi mai puţin vioi şi mai puţin sclipitor decât Robert. N-a cunoscut Italia – cea care dă aripi tinereţii. În fine, el o să fie conte pe Périgord dacă Cerul o va voi. Faptul că mă însoţeşte în călătorie o să-l formeze pe tânărul ăsta. Are multe de învăţat de la mine... Nu-mi place să rămân singur după ce mi-am încheiat predicile.

CARDINALUL DE PÉRIGORD VORBEŞTE

NU CĂ MI-AR FI GREU SĂ CĂLĂRESC, Archambaud, sau că vârsta m-ar fi făcut neputincios pentru aceasta. Pot să bat de minune cele cincisprezece leghe călare, crede-mă şi cunosc pe foarte mulţi, mai tineri decât mine, pe care i-aş lăsa de căruţă, De altfel, după cum vezi, mă urmează întotdeauna, un cal de paradă, gata înhămat, pentru situaţia în care aş avea poftă sau chiar nevoia să-l încalec. Dar îmi dau prea bine seama că o zi întreagă petrecută în şa deschide mai degrabă pofta de mâncare decât mintea şi te îndeamnă să bei şi să mănânci mai mult decât ţi se cuvine, ca să rămâi cu capul limpede, aşa cum îmi trebuie mie când am a inspecta, a dirija sau a negocia încâ de la sosirea mea undeva.

Mulţi regi şi în primul rând cel al Franţei, şi-ar conduce mult mai bine statele, dacă şi-ar osteni mai puţin şalele şi mai mult creierul şi dacă nu s-ar încăpăţâna să trateze problemele cele mai de seamă la masă, la sfârşitul unui popas sau la întoarcerea de la vânătoare. Ţine minte că nu te deplasezi deloc mai încet cu lectica, aşa cum fac eu, dacă solide făpturi de povară ţi-o duc şi dacă ai prudenţa să le schimbi des... Nu vrei o acadea, Archambaud? Le găseşti în cufăraşul ce-ţi este la îndemână... ei, bine, dă-mi şi mie una...

Ştii câte zile mi-au trebuit ca să ajung de la Avignon la Breteuil, în Normandia, unde mă duceam să-l văd pe regele Jean, care organiza acolo un asediu absurd? Ia spune-mi!... Nu, nepoate, mai puţin, mult mai puţin. Am plecat la 21 iunie, ziua solstiţiului şi nici măcar la prima oră. Fiindcă ştii – sau mai degrabă nu ştii – cum are loc plecarea unui nunţiu, sau a doi, câţi eram în situaţia dată... Bunul obicei cere ca, după slujbă, tot colegiul cardinalilor să-i escorteze, cale de o leghe, pe cei care pleacă; Lume puzderie stă şi priveşte de o parte şi de alta a drumului. Şi trebuie mers în pas de procesiune, pentru a imprima demnitate cortegiului. Pe urmă se face o haltă, cardinalii se rânduiesc în ordinea priorităţilor, iar nunţiul acordă fiecăruia sărutul păcii. Toată ceremonia aceasta le depărtează mult de zorii zilei... Aşadar, am plecat la 21 iunie şi am ajuns la Breteuil la 9 iulie, asta înseamnă optsprezece zile. Nicola Capocci, confratele meu, era bolnav. Drept este că-l cam scuturasem pe multpreasimţitorul ăsta. Nicicând nu mai călătorise el aşa de iute. Dar la o săptămână după aceea, Sfântul Părinte primea, adusă de călăreţi, relatarea primei mele convorbiri cu regele.

De data aceasta nu avem a ne grăbi atât de mult. Mai întâi, în această

perioadă a anului, zilele sunt scurte, chiar dacă anotimpul ni se arată milostiv... Nu-mi amintesc ca noiembrie să fi fost vreodată în Périgord atât de blând ca ziua de astăzi. Ce lumină frumoasă! Dar se prea poate ca vremea să se strice, de îndată ce vom înainta spre miazănoapte. Am socotit că avem nevoie de o lună ca să ajungem la Metz de Crăciun, dac-o vrea Domnul. Nu, nu mă zoresc că vara trecută, de vreme ce, în pofida străduaniilor mele, războiul acesta tot a avut loc, iar regele Jean este prizonier.

Cum de s-a putut întâmpla asemenea tărăşenie? O, nu eşti singurul care se miră, nepoate. Europa întreagă este uluită şi întoarce de luni şi luni, pe toate feţele, pricina, raţiunile... Nenorocirile regilor vin de departe şi adesea considerăm drept accident în viaţa lor ceea ce de fapt nu reprezintă decât fatalismul propriei lor naturi. Şi cu cât nenorocirile sunt mai mari, cu atât rădăcinile acestora sunt mai lungi.

Treaba aceasta o ştiu amănunţit... trage puţin spre mine cuvertura... şi o aşteptam, îţi spun. Aşteptam ca o lovitură grea, o înjosire să-l lovească pe regele acesta şi, prin urmare, ţara. La Avignon suntem datori să cunoaştem tot ceea ce interesează o Curte sau alta - toate intrigile şi comploturile năboiesc spre noi. Nici o căsătorie nu este proiectată fără să fim avertizaţi, chiar înaintea logodnicilor... "În cazul în care doamna cutărei coroane ar putea fi acordată domnului unei anumite alte coroane, care îi este văr de-al doilea, oare Sfântul Părinte ar binevoi să-i acorde dispensă?"... Nici un tratat nu se negociază fără ca, dintr-o parte şi din alta, să nu ne fi fost trimişi, mai întâi, câţiva agenţi; nici o crimă care să nu-şi ceară aici izbăvirea... Biserica furnizează regilor şi prinţilor cancelari şi un mare număr de legişti...

De optsprezece ani Franţa şi Anglia se află în luptă deschisă. Cauza acesteia? Desigur, pretenţiile regelui Eduard la coroana Franţei! Acesta ar fi pretextul, un bun pretext juridic, sunt de acord, căci pe seama lui se pot duce dezbateri la nesfârşit; dar nu acesta e singurul şi adevăratul motiv. De când lumea, există hotare deloc bine definite între Guyenne şi comitatele învecinate, începând chiar cu al nostru, cu Périgord-ul, toate vizuinile acestea neclar înscrise, în care se încalcă tot soiul de drepturi feudale; există şi dificultăţile de înţelegere de la vasal la suzeran, când amândoi sunt regi; şi rivalităţile pe tărâm comercial, în primul rând pentru lâneturi şi ţesături, ceea ce a dus la ciorovăielile cu Flandra; şi sprijinul pe care, dintotdeauna, Franţa l-a acordat scoţienilor care înseamnă o necontenită primejdie pentru regele englez, pentru nordul ţării sale... Războiul nu a izbucnit din pricina unui singur temei, ci pentru zece care mocneau ca jarul sub cenuşă. Iar pe deasupra, Robert de Artois, proscris şi cu onoarea pier-

dută, s-a dus în Anglia să sufle peste tăciuni. Papă era pe atunci Pierre Roger, adică Clement al VI-lea, care a făcut totul ca să împiedice izbucnirea scârbavnicului război. A propovăduit compromisul, concesiile bilaterale. A trimis şi el un emisar, care nu era altul decât actualul pontif, cardinalul Aubert. A vrut să reactualizeze proiectul unei cruciade la care să participe cei doi regi şi nobilimea lor. Ar fi fost un mijloc bun de a-i abate de la poftele lor războinice şi o speranţă privind reunificarea creştinătăţii... În loc de cruciadă, am avut bătălia de la Crécy. Tatăl tău a fost acolo; ai auzit de la el istorisirea acelui dezastru...

Ehei, nepoate, vei vedea de-a lungul vieţii că nu e nici un merit să slujeşti din toată inima un rege bun; te îmbie să-ţi faci datoria, iar osteneala pe care ţi-o dai nu te costă fiindcă simţi că ea concură la binele suprem. Greu este să slujeşti bine un monarh prost... sau un Papă prost. Tare mai erau fericiţi oamenii din vremea primei mele tinereţi – îl slujeau pe Filip cel Frumos. A fi credincios acestor de Valois trufaşi cere un mare efort. Nu ascultă nici un sfat şi nu încep a vorbi cu judecată decât când sunt înfrânţi şi huliţi.

Abia după Crécy a acceptat Filip al VI-lea un armistiţiu pe baza unor propuneri pregătite de mine. Destul de bună treabă, zic eu, de vreme ce armistiţiul acesta a durat, una peste alta, în afară de câteva angajamente locale, de la 1347 până la 1354. Şapte ani de pace relativă. Ar fi putut să fie aceasta o perioadă fericită. Dar poftim: în vremurile noastre blestemate, abia s-a sfârşit războiul că a început ciuma.

Voi, cei din Périgord, aţi fost destul de cruţaţi... Ştiu, nepoate, ştiu că aţi plătit şi voi tribut flagelului; da, aţi avut partea voastră de orori. Dar nu vă aţi putea compara cu numeroasele oraşe înconjurate de sate foarte populate, ca Florenţa, Avignon sau Paris. Ştii că flagelul acesta a venit din China, prin India, ţara tătarilor şi Asia mică? S-a răspândit, pare-se, până în Arabia. Este o boală a paginilor trimisă Europei drept pedeapsă pentru preamultele ei păcate. De la Constantinopol şi de pe ţărmurile Levantului, navele au transportat ciuma în arhipelagul grecesc, de unde a ajuns în porturile Italiei; a trecut, apoi, Alpii şi a venit să ne pustiiască înainte de a cotropi Anglia, Olanda, Danemarca şi de a-şi sfârşi călătoria în ţările nordului, în Norvegia, Islanda. Aţi avut aici, cumva, cele două forme de ciumă, cea care ucidea în trei zile, cu febră mare şi scuipări de sânge? Nefericiţii loviţi de ea ziceau că îndură chinurile iadului... Apoi cealaltă formă, cu agonie mai lungă, de cinci-şase zile, tot cu febră şi cu băşicuţe la vintre şi subsuori?

Şapte luni de-a rândul am îndurat asta în Avignon. Când ne culcăm

seara, ne întrebam dacă o să ne mai sculăm a doua zi. În fiece dimineaţă ne pipăiam subsuorile şi încheietura pulpelor. La cel mai mic val de căldură pe care şi-l simţeau în trup, oamenii erau cuprinşi de spaime şi te priveau înnebuniţi. La fiecare respiraţie îţi spuneai că, poate, odată cu gura aceea de aer a pătruns şi răul. Nu te despărţeai de un prieten fără să nu gândeşti: "Lui o să-i vină rândul, mie sau amândurora?" Ţesătorii mureau în maghernițele lor în faţa războaielor oprite, giuvaiergiii pe lângă creuzetele răcite, comercianţii pe sub tejghele. Copiii îşi sfârşeau şi ei zilele pe patul de mizerie al mamei moarte. Şi duhoarea aceea, Archambaud, duhoarea din Avignon! Străzile erau pavate cu cadavre.

Jumătate din populaţie a pierit atunci... Da, ai auzit bine. Din ianuarie până în aprilie 1348, şaizeci şi două de mii de morţi. Cimitirul cumpărat în grabă de către Papă s-a umplut într-o singură lună; unsprezece mii de trupuri a înghiţit. Oamenii mureau fără servitori în jurul lor şi erau îngropaţi fără preot. Fiul nu mai cuteza să-şi viziteze tatăl, nici acesta fiul. Şapte mii de case închise! Toţi cei care aveau posibilitatea se refugiau în conacele lor de la ţară.

Clement al VI-lea, dimpreună cu câţiva cardinali printre care m-am numărat şi eu, a rămas în oraş. "Dacă Domnul ne vrea, ne va lua". Şi a ţinut locului pe cei mai mulţi dintre cei patru sute de ofiţeri ai palatului pontifical; nu s-au dovedit prea mulţi cei care au dat ajutoare. Papa a plătit salarii tuturor medicilor şi învăţaţilor, a făcut lefegii din căruţaşi şi gropari, a poruncit să se distribuie hrană şi a prevăzut măsuri severe de combatere a contagiunii. Nimeni nu l-a învinuit atunci că ar fi cheltuit prea mult. I-a mustrat cu asprime pe călugării şi pe călugăriţele care nu s-au arătat îndestul de milostivi cu bolnavii şi muribunzii... Mi-a fost dat să aud atunci destule spovedanii şi căinţi din partea unor bărbaţi puternici şi sus-puşi, chiar dintr-a unor slujitori ai bisericii, care veneau să-şi cureţe sufletele de păcate, cerând iertare! Acelaşi lucru îl făceau şi marii bancheri lombarzi şi florentini, care se spovedeau clănţănind din dinţi şi dezvăluindu-se dintr-o dată generoşi. Şi ibovnicele cardinalilor... ei, da... ei, da, nepoate; nu toţi au; unii însă... şi veneau frumoasele cucoane să-şi agaţe giuvaerurile de statuia Fecioarei! Îşi ţineau pe sub nas o batistă muiată în esenţe aromitoare şi, înainte de a se întoarce acasă, îşi aruncau încălţările. Cei care învinuiesc Avignon-ul de a fi devenit un oraş al impietăţii, un fel de Babilon, nu l-au văzut în vremea ciumei. A fost atunci pioasă lumea, te încredinţez, nepoate!

Ciudată fiinţă mai este omul! Oare nu când totul îi surâde, când se bucură de o sănătate înfloritoare, când îi prosperă afacerile, când nevasta îi

dăruieşte copii, iar provincia sa trăieşte în pace, oare nu atunci ar trebui să-şi înalţe neîncetat cugetul întru slăvirea Domnului, spre a-i mulţumi pentru multele sale binefaceri? Aş, îl uită pe creator, se împăunează şi îi nesocoteşte poruncile. Dar de îndată ce îl loveşte năpasta şi se iveşte o calamitate, dă fuga la Dumnezeu. Şi se roagă şi se închinuieşte şi promite să se îndrepte... Cerul are aşadar tot dreptul să-l apese, de vreme ce se pare că aceasta ar fi singura posibilitate de a-l readuce pe calea cea bună...

Nu eu mi-am ales situaţia în care mă aflu. Mama mi-a hotărât-o, poate ştii, pe când eram copil. Dacă m-am supus, este – cred – fiindcă dintotdeauna i-am fost recunoscător Domnului pentru toate cele primite şi mai întâi fiindcă trăiesc. Îmi amintesc cum, mic de tot fiind, în vechiul nostru castel de la Rolphie, în Périgueux, unde chiar dumneata te-ai născut, Archambaud, dar unde nu mai locuieşti de când tatăl dumitale a preferat, de vreo cincisprezece ani încoace, să stea la Montignac... Îmi amintesc, da, că în castelul acela mare, aşezat într-o arenă de-a vechilor romani, mă minunam dintr-o dată că sunt viu într-o lume atât de vastă, mă minunam că respir, că pot contempla cerul; ţin minte că simţeam astfel mai ales în serile de vară, când lumina se prelungeşte şi când mă trimiteau la culcare înainte de asfinţit. Albinele zumzăiau în viţa ce se căţăra pe zid până sub camera mea, în timp ce umbrele serii umpleau încet-încet curtea ovală, pardosită cu pietre uriaşe; cerul nu era încă al nopţii şi păsările îl cutreierau şi cea dintâi stea îşi făcea loc printre vălurile norilor ce se păstrau trandafirii. Simţeam nevoia să mulţumesc cuiva, iar mama m-a făcut să înţeleg că Domnului se cuvenea să-i mulţumesc. De-atunci nu am mai uitat lucrul acesta.

Chiar astăzi, de-a lungul drumului pe care îl străbatem, inima simte nevoia să mulţumească ades pentru vremea aceasta blândă, pentru pădurile roşcate prin care trecem, pentru câmpurile încă verzi, pentru slujitorii credincioşi care mă escortează, pentru caii noştri dolofani şi frumoşi care tropăie pe lângă lectică. Îmi place să privesc chipul oamenilor, mişcarea animalelor, toată această mare varietate care este opera infinită şi infinit de minunată a Domnului.

Toţi doctorii noştri teologi care discută în săli închise şi se ciuruie cu vorbe goale şi se ocărăsc cât îi ţine gura şi se pisează aruncându-şi cuvinte născocite pentru a numi în alt fel ceea ce ştiam înaintea lor, toţi oamenii aceştia ar face mai bine să-şi însănătoşească mintea contemplând natura. Eu socot teologie cea primită drept învăţătură, extrasă de la părinţii bisericii; nu am de gând să caut alta...

Ştii că aş fi putut fi Papă... da, nepoate. Unii mi-o spun, după cum tot ei

susţin că aş mai putea fi şi acum, dacă Inocenţiu ar trăi mai puţin decât mine. Cum va voi Domnul. Nu mă plâng de ceea ce mi-a făcut. Îi mulţumesc că m-a pus acolo unde m-a pus, că m-a ţinut în viaţă până la vârsta pe care o am, vârstă la care puţini ajung... cincizeci şi cinci de ani, dragă nepoate... şi încă aşa de vioi. Este şi aceasta o binecuvântare a Domnului. Celor care nu m-au mai văzut de zece ani greu le vine a crede că m-am schimbat atât de puţin, că obrazul îmi este tot trandafiriu şi barba abia înspicată.

Faptul că mi-aş fi putut sau nu aşeza mitra pe creştet nu mă zgândăre, în fapt... ţi-o destăinui ca unei rude bune... decât când am sentimentul că aş fi putut acţiona mai bine decât cel care o poartă. Or, sentimentul acesta nu m-a încercat niciodată lângă Clement al VI-lea. El înţelesese prea bine că Papa trebuie să fie monarh peste monarhi, generalul de divizie al Domnului. Într-o zi, pe când Jean Birel ori un alt propovăduitor al renunţării îl mustra pentru că ar fi mult prea larg şi prea generos cu solicitanţii, el a răspuns: "Nimeni nu trebuie să plece nemulţumit de la prinţ". Apoi, întorcându-se spre mine, a adăugat printre dinţi: "Predecesorii mei nu au ştiut să fie Papi". Iar în timpul ciumei aceleia cumplite ne-a dovedit, într-adevăr, că este cel mai destoinic. Nu cred că aş fi putut face ca el. Cinstit să fiu şi mulţumesc Cerului că nu m-a desemnat să conduc creştinătatea suferindă într-o astfel de încercare.

Nici o clipă nu a renunţat la măreţia sa; şi a dovedit din plin că este Sfântul Părinte, părintele tuturor creştinilor şi chiar al celorlalţi, de vreme ce când popoarele s-au ridicat - cam peste tot, dar mai cu seamă în provinciile renane, la Maienza şi la Worms - împotriva iudeilor, acuzându-i că ei ar fi vinovaţi de blestematul flagel, el a condamnat soiul acesta de persecuţii. Ba chiar a făcut mai mult: a hotărât să-i ia pe iudei sub protecţia sa, i-a excomunicat pe cei care îi prigoneau, a oferit năpăstuiţilor adăpost şi slujbe în statele sale unde - să o recunoaştem - ei au readus prosperitatea în doar câţiva ani.

Dar de ce ţi-am vorbit, oare, atât de mult despre ciumă? A, da!... Din pricina marilor consecinţe pe care le-a avut asupra coroanei Franţei şi asupra lui Jean însuşi, într-adevăr, către sfârşitul epidemiei, în toamna lui 1349, trei regine una după alta sau mai degrabă două regine şi o prinţesă pe cale să devină...

Ce-mi spuneai, Brunet? Vorbeşte mai tare! Ne apropiem de Bourdeilles?... A, da, vreau să privesc. Poziţia este fortificată într-adevăr, iar castelul bine aşezat pentru a stăpâni împrejurimile.

Iată aşadar, Archambaud, castelul pe care fratele meu cel mic, tatăl

tău, mi l-a lăsat drept mulțumire pentru că am eliberat Périgueux-ul. Căci, dacă nu am reușit să-l scot pe regele Jean din mâinile englezilor, cel puțin am putut-o face cu orașul nostru, redobândindu-ne în același timp autoritatea.

Garnizoana engleză, îți amintești, nu voia să plece. Dar lăncierii care mă însoțesc și cu care se împăunează unii, s-au dovedit încă o dată foarte utili. A fost de-ajuns să apar cu ei, venind dinspre Bordeaux, pentru că englezii să-și ia pe fugă catrafusele. Două sute de lăncieri și un cardinal e mult... Da, cea mai mare parte dintre slujitorii mei sunt instruiți într-ale armelor, ca și secretarii mei, ca și doctorii în drept care mă însoțesc. Și credinciosul meu Brunet este cavaler; l-am înnobilat de curând.

În fond, cedându-mi Bourdeilles-ul, fratele meu își întărește poziția. Căci cu domeniul Auberoche de lângă Savignac și cu orașul fortificat Bonneval din apropiere de Thenon, pe oare le-am răscumpărat cu douăzeci de mii de florini, în urmă cu zece ani, de la regele Filip al VI-lea... zic eu răscumpărat, dar în realitate suma reprezenta, în parte, banii ce-i împrumutasem... și cu mănăstirea fortificată Saint-Astier, al cărei abate sunt și cu stărețiile mele de la Fleix și Saint-Martin-de-Bergerac, înseamnă la un loc șase puncte, la bună distanță jur-împrejurul Périgord-ului, care depind de o înaltă autoritate bisericească, aproape ca și când ar fi ținute de însuși Papa. Oricine s-ar feri să le atace. În felul acesta asigur pacea în comitat.

Cunoști Bourdeilles-ul, desigur; ai venit deseori pe-aici. Eu nu l-am mai vizitat de mult... Ia te uită, nici nu-mi mai reamintesc donjonul ăsta mare, octogonul. Ce mândru este! Acum e-al meu, dar numai pentru o noapte, cât să-l instalez pe guvernatorul ales de mine; nu știu când mă voi mai putea întoarce aici și nu știu dacă o voi mai face... Am prea puțin timp liber. În sfârșit, să mulțumim Cerului pentru asemenea vreme bună. Sper că ni se va fi pregătit o cină strașnică... Oricum, chiar făcut cu lectica, drumul lung te înfometează.

MOARTEA BATE LA TOATE PORŢILE

ŞTIAM EU, NEPOATE, am spus eu că astăzi nu o să putem trece de Nontron. Şi încă nu o să ajungem acolo decât după asfinţit, pe noapte întunecoasă. La Rue îmi împuia capul cum că: "Monseniorul încetineşte... Monseniorul nu se va mulţumi cu o etapă de opt leghe..." Şi poftim, La Rue merge de parcă ar avea foc pe sub şa. Oricum, asta nu-i rău, căci în felul acesta escorta mea nu poate aţipi. Dar ştiam eu că nu o să putem ieşi din Bourdeilles înainte de amiază. Prea am avut multe de hotărât şi de făcut, prea multe semnături de împărţit.

Îmi place Bourdeilles-ul, vezi tu... Sunt sigur că aici aş putea fi fericit, dacă Domnul mi-ar îngădui să şi stau în el, nu numai să-l stăpânesc. Cel care nu-i stăpân decât pe un singur bun, unul singur şi modest, profită de el din plin. Cel cu mai multe şi mai întinse nu se bucură de ele decât în gând. Pronia cumpăneşte totdeauna cele dăruite.

Când te vei întoarce în Périgord, Archambaud, fă-mi plăcerea de a te duce la Bourdeilles să vezi dacă au fost bine drese acoperişurile, aşa după cum le-am poruncit eu adineauri. Şi-apoi, coşul sobei din camera mea scotea fum... Mare noroc că nu au distrus englezii Bourdeilles-ul. Ai văzut cum arată Brantôme, pe lângă care am trecut mai adineauri; ai văzut cum au părăduit un oraş atât de paşnic şi de frumos aşezat pe-un mal de râu. După câte mi s-a spus, prinţul de Galles a rămas aici peste noapte, la 9 august. Iar dimineaţa soldăţoii lui au dat foc la toate înainte de plecare.

Dezaprob foarte tare felul acesta al lor de a distruge, arde, alunga ori ruina tot ce le iese în cale, obicei căruia parcă i se dedau din ce în ce mai tare. Mai înţeleg să se ucidă oamenii în războaie; dacă Domnul nu mi-ar fi arătat calea bisericii şi dacă ar fi trebuit să conduc în luptă baniere, nu aş fi cruţat pe nimeni. Jaful, mai treacă-meargă şi el, trebuie să laşi oarecare plăcere oamenilor cărora le ceri să obosească şi să-şi primejduiască viaţa. Dar să călăreşti aşa numai pentru a răspândi în popor mizeria, pentru a-i pârjoli aşezările şi recoltele, lăsându-l pradă foametei şi frigului, asta mă înfurie. Ştiu care le este ţinta: din provinciile ruinate regele nu mai poate percepe dări, aşa că numai pentru a-i slăbi puterea distrug ei bunurile supuşilor săi. Dar atunci mă întreb: dacă englezul pretinde că are drepturi asupra Franţei de ce o pustieşte? Şi cum îşi închipuie că, biruind-o prin tratate, după ce a biruit-o prin arme, ar mai putea, acţionând astfel, să fie tolerat în ţara aceasta? El seamănă ură. Îl lipseşte, desigur, de bani pe regele Franţei, dar îi furnizează suflete animate de mânie şi răzbunare. Ar mai

putea găsi, ici-colo, seniori care să-i jure credinţă din interes, da, din aceştia regele Eduard va mai găsi; dar poporul i se va împotrivi pe veci, fiindcă purtările lui nu pot găsi iertare. Vezi, de pildă, ce se întâmpla chiar acum: oamenii de treabă nu-i poartă pică regelui Jean fiindcă s-a lăsat învins, ci îl căinează, îi zic Jean cel Viteaz sau Jean cel Bun în timp ce, de fapt, ar trebui să-l poreclească Jean Prostul sau Jean încăpăţânatul, sau Jean Nevolnicul. Şi o să mai vezi că vor şti să facă sacrificii băneşti ca să-i poată plăti răscumpărarea.

Mă întrebi pentru ce îţi spuneam ieri că ciuma a avut asupra lui şi asupra soartei regatului un efect grav? Ei bine, dragă nepoate, pentru câteva morţi prost rânduite, moartea unor femei şi a nevestei sale în primul rând, Doamna Bonne de Luxemburg, înainte ca el să devină rege.

Doamna de Luxemburg a fost răpusă de ciumă în septembrie 1349. Ar fi trebuit să fie regină şi ar fi fost chiar o regină bună. Era, după cum ştii, fiica regelui Boemiei, Ioan cel Orb, care iubea atât de mult Franţa, încât spunea că numai la Curtea acesteia se mai putea trăi într-un chip nobil. Regele acesta este un adevărat exemplu de cavalerism dar pare puţintel cam nebun. Deşi nu se pricepea la războaie, şi-a legat calul de şaua celor doi călăreţi care îl încadrau, virându-se astfel toţi trei în vălmăşag. Au fost găsiţi morţi cu toţii şi încă legaţi unul de altul. Regele Boemiei purta trei pene de struţ albe la creasta coifului. Moartea sa nobilă l-a impresionat puternic pe tânărul prinţ de Galles... mergea pe şaisprezece ani; era prima sa luptă şi s-a comportat bine, chiar dacă regele Eduard a socotit că ar fi politic să exagereze întrucâtva meritul moştenitorului său în afacerea aceasta. Prinţul de Galles fu prin urmare atât de impresionat, încât îl rugă pe tatăl său să-l lase a purta de-aci înainte aceeaşi emblemă ca şi fostul rege orb. De aceea vedem acum trei pene albe prinse de creasta coifului prinţiar.

Dar ceea ce ni se părea mai important în legătură cu doamna Bonne era fratele său, Carol de Luxemburg, căruia Papa Clement al VI-lea şi cu mine îi favorizasem alegerea la coroana Sfântului Imperiu. Nu că ne-am fi gândit că o să avem niscaiva necazuri cu acest bădăran şiret ca un târgoveţ... o, nu avea nimic din tatăl său, vei vedea în curând, dar cum prevedeam că Franţa avea să treacă prin momente şi mai grele, ne-am gândit că o putem întări făcându-l pe viitorul rege cumnat al împăratului. Cu moartea surorii dispărea şi alianţa. Necazuri am avut cu Bula de Aur; dar sprijin Franţei el nu a dat şi de aceea mă duc la Metz.

Regele Jean, care nu era pe atunci decât duce de Normandia, nu se arătă prea deznădăjduit de moartea Doamnei Bonne. Prea putină înţele-

gere fusese între ei şi deseori chiar certuri. Deşi era o femeie plăcută, care i-a făcut câte un copil în fiecare an, unsprezece cu totul, de când i s-a dat a înţelege regelui că era timpul să se apropie de soţia lui, monseniorul Jean înclina mai degrabă – în ce priveşte partea afectivă – spre un văr de-al său, mai mic cu opt ani şi destul de frumuşel, Carol de la Cerda, căruia i se mai zicea şi Domnul de Spania, pentru că aparţinea unei ramuri înlăturate de la tronul Castiliei.

Imediat după înhumarea Doamnei Bonne, ducele Jean se retrase la Fontainebleau, în compania frumosului Carol de Spania, ca să scape de ciumă... O, nepoate, viciul acesta nu este prea rar. Nu-l înţeleg defel şi mă scoate din fire; este dintre acelea faţă de care nu dovedesc deloc indulgenţă. Dar trebuie să recunoaştem că este răspândit chiar şi în rândul regilor, cărora nu le face decât rău. De aşa ceva poţi să-ţi dai seama dacă te gândeşti la regele Eduard al II-lea al Angliei, tatăl actualului rege. Sodomia l-a costat şi tronul şi viaţa. Regele nostru Jean nu este până într-atât de pe faţă sodomit, are însă destule trăsături de acest fel, lucru dovedit mai cu seamă în funesta sa pasiune pentru vărul din Spania cu chip prea-graţios...

Ce s-a întâmplat, Brunet? Pentru ce ne-am oprit? Unde am ajuns? La Quinsac? Nu era prevăzut... Ce mai vor şi ţărănoii ăştia? A, o binecuvântare! Să nu mi se oprească, pentru atâta lucru, cortegiul; ştii foarte bine că eu binecuvântez din mers... In *nomine patris... filii... sancti...* Hai, haideţi, oameni buni, sunteţi binecuvântaţi cu toţii, mergeţi în pace... Dacă ar trebui să stăm locului ori de câte ori mi se cer binecuvântări, am ajunge la Metz abia peste şase luni.

Prin urmare, după cum îţi spuneam, în septembrie 1349 Doamna Bonne moare, lăsându-l văduv pe moştenitorul tronului. În octombrie i-a venit rândul reginei de Navara, Doamnei Jeanne, de curând supranumită Jeanne cea Mică, fiica Margaretei de Burgundia şi – poate de sau poate nu – a lui Louis Hutin; cea care fusese înlăturată de la succesiunea la tronul Franţei, lăsând să apese asupra ei bănuiala că ar fi bastardă... ei da, copilul din Turnul Nesle... Răpusă şi ea de ciumă. Nici moartea ei nu a fost salutată cu îndelungi hohotiri de plâns. Era de şase ani văduva vărului ei, monseniorul Filip d'Évreux, ucis undeva prin Castilia într-o luptă împotriva maurilor. Coroana Navarei le fusese lăsată de către Filip al VI-lea, la urcarea sa pe tron, pentru a preîntâmpina eventualele lor revendicări asupra celei franceze. Manevra a făcut parte din toate acele tratative care au asigurat dinastiei de Valois tronul.

Nu am încuviinţat niciodată aranjamentul acesta navarez, care nu era

bun nici în drept, nici în fapt. Dar încă nu aveam a spune vreun cuvânt. Abia fusesem numit episcop de Auxerre. Şi-apoi chiar dacă aş fi spus ceva... tot nu ar fi avut nici o valoare. Navara venea dinspre mama lui Louis Hutin. Dacă Jeanne cea Mică nu ar fi fost fiica acestuia, ci a vreunui scutier oarecare, ea nu ar fi avut drepturi nici asupra Navarei, nici asupra Franţei. Aşadar, recunoscându-i-se dreptul la coroana uneia, i-ar fi fost recunoscut *ipso facto* şi dreptul asupra celeilalte – pentru ea şi urmaşii ei. Prea era limpede că fusese înlăturată de la tron nu atât pentru că i s-ar fi bănuit originea bastarda, cât pentru că era femeie, într-un timp în care dăinuia o născocită lege care dădea întâietate părţii bărbăteşti.

În ce priveşte raţiunile de fapt... Filip cel Frumos nu ar ţi consimţit niciodată şi, pentru nimic în lume, ca regatul său să fie amputat de ceea ce i se adăugase. Nu-ţi consolidezi tronul tăindu-i un picior. Jeanne şi Filip de Navara dovediseră mult calm – ea, pentru că prea era fiica mamei, el, pentru că semăna cu tatăl său, Ludovic d'Évreux, om cu demnitate şi cugetat. Păreau mulţumiţi cu bogatul lor comitat normand şi cu micul regat din Pirinei; Lucrurile aveau să se schimbe datorită fiului lor Charles, un tânăr cam agitat pentru cei optsprezece ani ai săi, care arunca priviri răzbunătoare asupra trecutului familiei sale şi pline de ambiţie asupra propriului viitor. "Dacă bunică-mea nu ar fi fost o uşuratecă năbădăioasă, dacă mama s-ar fi născut bărbat... aş fi acum rege al Franţei". Eu însumi l-am auzit vorbind astfel... Se cuvenea aşadar să i se dea atenţie Navarei care, prin aşezarea ei la sudul regatului, dobândea o importanţă cu atât mai mare cu cât englezii stăpâneau, în clipa aceea, toată Aquitania. Şi-atunci, ca întotdeauna în asemenea cazuri, hai să aranjăm o căsătorie.

Ducele Jean s-ar fi lipsit uşor de o nouă însurătoare. Dar avea să fie rege, iar imaginea unui asemenea om se cerea cu soţie alături; mai ales în cazul său. O soţie l-ar împiedica a apărea mult prea făţiş la braţul Domnului de Spania. Pe de altă parte, cum să-l încânţi mai tare pe niciodată neastâmpăratul Carol d'Évreux-Navarre şi cum să-i legi mai bine mâinile, decât alegând-o pe viitoarea regină a Franţei chiar dintre surorile lui? Cea mai vârstnică, Blanche, avea şaisprezece ani. Foarte frumoasă şi mult dăruită cu haruri ale spiritului. Respectivul proiect a fost supus dezbaterilor, apoi au fost cerute Papei dispensele necesare; iar căsătoria ca şi anunţată, deşi fiecare se întreba atunci, în cumplita perioadă prin care se trecea, cine va mai trăi în săptămâna următoare.

Căci moartea continua să bată la toate uşile. La începutul lui decembrie, ciuma o răpuse pe însăşi regina Franţei, pe Jeanne de Bourgogne cea şchioapă, regina cea rea. Doar buna-cuviinţă nu a îngăduit să se facă au-

zite strigăte de bucurie şi să se încingă hore în stradă. Era foarte urâtă de popor; cred că ţi-a spus tatăl tău lucrul acesta. Şterpelea sigiliul soţului, pentru a azvârli oameni în temniţe; turna otrăvuri în apă cu care se îmbăiau oaspeţii ce nu-i erau pe plac. Chiar un episcop a fost cât pe ce să dispară astfel... Uneori, regele o snopea în bătaie, dar fără să o poată îndrepta. Mă temeam tare de regină aceasta. Firea ei bănuitoare umplea Curtea cu duşmani închipuiţi. Era mereu cuprinsă de furii, mincinoasă, odioasă; o criminală. Moartea ei apăru ca o târzie justiţie cerească. De altfel, imediat după aceea, flagelul ciumei a început să dea înapoi, de parcă marea hecatombă, venită din depărtări, nu avusese altă ţintă decât să răpună, în sfârşit, o scorpie ca aceasta.

Din toată suflarea Franţei, omul care a încercat cea mai mare uşurare a fost însuşi regele. La mai puţin de o lună, în gerul lunii ianuarie, se recăsători. Chiar văduv al unei femei unanim detestate, tot dovedea că nu prea ţine seamă de un anumit ritm al convenienţelor. Dar nu în graba aceasta dăinuia răul cel mai mare. Oare cu cine se recăsătorea? Cu logodnica fiului său, cu Blanche de Navara, tinerica de care s-a îndrăgostit nebuneşte de cum a văzut-o apărând la Curte. Oricât de indulgenţi s-ar arăta francezii faţă de zburdălniciile unora şi ale altora, nu le place deloc ca suveranul să aibă rătăciri de acest fel.

Filip al VI-lea avea cu patruzeci de ani mai mult decât frumuseţea pe care i-o suflă, cu atâta brutalitate, moştenitorului său. Şi nici măcar nu putea să invoce – ca în cazul atâtor însoţiri princiare nepotrivite – vreun interes superior al imperiilor. Îşi încrusta în coroană un giuvaer de scandal, în timp ce succesorului său îi impunea pata ridicolului. O căsătorie celebrată în mare fugă, la Saint-Germain-en-Laye. Jean de Normandia nu a asistat la ea, firește. Nu avusese niciodată prea mare afecţiune pentru tatăl său, care îi răspundea, de altfel, cu aceeaşi monedă. Acum îl ura.

Iar moştenitorul tronului se recăsătorea la rându-i peste o lună. Dornic să şteargă ruşinea. O făcu pe fericitul cu Doamna de Boulogne, văduva ducelui de Burgundia. Chiar fratele meu, cardinalul Guy de Boulogne, a rânduit unirea aceasta, spre binele familiei sale şi al său personal. Din punctul de vedere al averii, Doamna de Boulogne era o partidă foarte bună, ceea ce ar fi trebuit să ducă la echilibrarea treburilor prinţului şi aşa fire cheltuitoare; dar lui nu-i folosi decât să-l împingă la o şi mai mare risipă.

Noua ducesă de Normandia era mai vârstnică decât soacra ei; când apăreau împreună la recepţiile de la Curte, produceau un efect cu atât mai ciudat, cu cât în privinţa siluetei şi a chipului comparaţia nu era deloc

în avantajul nurorii. Ducele Jean era înciudat; își vârî în cap ideea că nutrea puternică iubire pentru Doamna Blanche de Navara care îi fusese într-un chip atât de josnic răpită și trăia o adevărată tortură văzând-o lângă tatăl său, care nu mai înceta cu alinturile în văzul lumii. Toate acestea nu favorizau deloc nopțile ducelui Jean cu Doamna de Boulogne, dimpotrivă, îl împingeau și mai mult către Domnul de Spania. Risipa îi sluji de revanșă. Ai fi zis că voia să-și recapete onoarea delapidând.

De altfel, după atâtea luni de groază și nenorocire trăite de oameni în timpul ciumei, se cheltuia pretutindeni nebunește, la Paris mai cu seamă, iar în jurul Curții, adevărată dementă. Se pretindea că dezmățul acesta într-ale luxului dădea de lucru oamenilor mărunți. Totuși, un asemenea efect nu era vizibil în cocioabe și chițimii. Între prinții îndatorați și poporul de rând căzut în mizerie, exista o treaptă profitului de care se bucurau marii negustori ca alde Marcel, de pildă, cu negoțul lor de postăvărie, mătăsuri și alte marafeturi de podoabă; s-au îmbogățit atunci de-a binelea. O modă extravagantă își croia lesne drumul iar ducele Jean, deși avea treizeci și unu de ani, arbora în compania Domnului de Spania tunici dantelate atât de scurte încât li se vedeau și fesele. Stârneau hazul celor pe lângă care treceau.

Doamna Blanche de Navara devenise regină mai devreme decât se prevăzuse; a fost regentă mai puțin decât s-ar fi crezut. Filip de Valois scăpase din război, scăpase și de ciumă; dar nu a rezistat iubirii. Cât își dusese traiul lângă urâcioasa lui șchioapă, se păstrase bărbat chipeș, puțintel cam gras, dar vânjos, sprinten la mers, bun mânuitor al armelor, călăreț iscusit, vânător fără odihnă. Șase luni de vitejii galante alături de frumoasă-i soață îl biruiră. Nu ieșea din pat decât cu dorința de a se întoarce în el cât mai repede. Obsesie, frenezie. Cerea medicilor amestecuri care să-l ferească de istovire în plăceri... Dar ce s-a întâmplat?... Te miră că... Nu ai de ce, nepoate... Chiar dacă biserica, sau poate tocmai pentru că biserica... trebuie să știm lucrurile acestea, mai ales când este vorba de regi.

Doamna Blanche suporta – conștientă, neliniștită și măgulită – patima aceasta dovedită clipă de clipă. Regele se lăuda în public că ea obosea mai repede decât el. Dar peste puțină vreme slăbi și nu mai arătă nici un interes pentru cele ale cârmuirii. Fiecare săptămână îl împuțina cu un an. Își dădu duhul la 22 august 1350, la cincizeci și șapte de ani, după douăzeci și doi de ani de domnie.

Sub niște aparențe splendide, suveranul acesta căruia i-am fost fidel – era regele Franței, nu-i așa, iar pe de altă parte nu puteam uita că el a cerut pentru mine pălăria de cardinal – se dovedise a fi un căpitan jalnic și

un om de finanțe și mai jalnic. Pierduse Calais, pierduse Aquitania; lăsa Bretania în revoltă și anumite locuri din regat nu prea bine apărate sau chiar pustiite. Pe deasupra, pierduse orice prestigiu. Dacă cel puțin ar fi cumpărat regiunea Dauphiné! Nimeni nu poate fi ghinionist întruna. Eu am încheiat afacerea asta – e bine să o știi – cu doi ani înainte de Crécy. Prințul moștenitor Humbert era atât de îndatorat. Că nu mai știa de la cine să împrumute ca să înapoieze nu știu cui... O să-ți istorisesc treaba asta altă dată, cu amănunte, dacă te interesează și cum m-am descurcat, făcându-l pe cel mai vârstnic fiu regesc al Franței să poarte coroana Delfinului, aducând Viennois-ul în aria regatului... De aceea pot spune, fără să mă împăunez, că am slujit mai bine Franța decât regele Filip al VI-lea, căci el nu s-a priceput decât să o micșoreze, în timp ce eu am mărit-o.

Au și trecut șase ani! Șase ani de când a murit regele Filip și de când monseniorul duce Jean a devenit regele Jean al II-lea! Șase ani care au trecut atât de repede, încât tot la începutul domniei lui te-ai crede. Să fie legată impresia aceasta de faptul că noul nostru rege a făcut destul de puține lucruri memorabile sau fiindcă odată cu îmbătrânirea ni se pare că timpul fuge mai repede? Când ai douăzeci de ani, fiecare lună, fiecare săptămână, îmbogățite de noutăți, par lungi... Ai să-ți dai seama de asta, Archambaud, când vei avea vârsta mea, de o vei atinge, ceea ce îți doresc din toată inima... Te întorci atunci și îți spui:

"Cum, a și trecut un an? Atât de repede!" Poate și pentru că dăruim clipe multe amintirilor, retrăirii timpului trăit...

Ia te uită, s-a lăsat înserarea. Știam eu că nu o să ajungem la Nontron decât în toiul nopții.

Brunet! Brunet!... Mâine trebuie să plecăm înainte de ivirea zorilor, căci avem de parcurs o etapă mare. Înhămarea cailor să se facă din timp și fiecare să aibă asupra lui hrană, fiindcă nu o să avem deloc vreme de popas. Cine a plecat spre Limoges să-mi vestească sosirea? Armand de Guillermis; foarte bine... Așa îmi trimit eu tinerii viitori cavaleri, pe rând, să vegheze asupra locuinței și pregătirilor de primire, cu o zi, două înainte; dar nu cu mai mult. Atât trebuie ca oamenii să dea zor și nu destul pentru ca jălbuitorii din eparhie să aibă timp a mă copleși cu jalbele lor... Cardinalul? A, nu am știut decât în ajun; din păcate, a și plecat... Altfel, nepoate, aș fi un adevărat tribunal ambulant.

CARDINALUL ŞI STELELE

EI, NEPOATE, văd că începe a-ţi place lectica mea şi micile mese care mi se servesc aici. Şi însoţitorilor mei şi însoţitorilor mei, desigur... Ia din carnea asta de raţă păstrată în untură ce ne-a fost dăruită la Nontron. Este o specialitate a oraşului. Nu ştiu cum o fi reuşit maestrul nostru bucătar să ne-o păstreze călduţă...

Brunet!... Brunet, să-i spui bucătarului şef cât de mult apreciez faptul că ţine puţin la cald mâncărurile pe care mi le pregăteşte. Pentru drum; e priceput... A, are cărbuni în căruţa lui... Nu, nu, deloc nu mă plâng că mi se servesc de două ori la rând aceleaşi feluri de mâncare, de vreme ce mi-au fost pe plac. Şi ştiu că aseară mi s-a părut savuroasă carnea asta păstrată în untură. Să-i mulţumim Domnului că ne-a dat-o din belşug.

Vinul este, firește, cam acrişor şi apos. Nu-i el vinul de Sainte-Foy sau cel de Bergerac cu care eşti învăţat, Archambaud, ca să nu mai vorbim de cele de Saint-Emilion şi de Lussac, care sunt o adevărată sărbătoare dar care acum pleacă toate de la Libourne – sunt pline de ele vapoarele – spre Anglia... Francezii nu le mai pot simţi gustul...

Nu-i aşa, Brunet, că vinul ăsta nu-i de schimbat pe un păhărel de Bergerac? Cavalerul Aymar Brunet este din Bergerac şi nimic nu poate fi bun decât numai ceea ce creşte la el acasă. Îl cam iau eu peste picior în privinţa asta...

În dimineaţa aceasta mi-a ţinut companie dom Francesco Calvo, secretar papal. Voiam să-mi reamintească problemele ce-mi vor sta în faţă la Limoges. Vom zăbovi acolo două zile pline, poate chiar trei. Oricum, doar dacă nu sunt zorit de vreo urgenţă sau, de vreo nevoie anume, evit să călătoresc duminica. Doresc ca escorta mea să poată merge la biserică şi să se odihnească.

O, nu-mi pot ascunde emoţia care mă încearcă la gândul că voi revedea Limoges-ul! A fost primul meu episcopat. Aveam... aveam... eram mai tânăr decât eşti dumneata acum, Archambaud? Aveam douăzeci şi trei de ani. Iar eu te tratez ca pe un copilandru! Asta e o meteahnă care vine odată cu vârsta, adică să-i tratezi pe tineri ca şi cum ar mai fi copii, uitând cum am fost şi noi la aceeaşi vârstă. O să trebuiască să mă tragi de mânecă, nepoate, ori de câte ori mă vei vedea căzând în greşeala aceasta. Episcop... Întâia mea mitră! Tare mai eram mândru de ea! Cât pe ce să dau în păcatul trufiei. Se cam vorbea, desigur, că scaunul mi-l datoram unor protectori, că, aşa după cum primele venituri ecleziastice îmi fuse-

seră acordate de către Clement al V-lea pe baza marii prietenii ce o purta mamei mele, tot astfel Jean al XXII-lea îmi dăruise un episcopat, întrucât o dădusem pe ultima mea soră, pe mătuşa dumitale Aremburge, unuia dintre nepoţii săi, Jacques de La Vie. Drept să-ţi spun, era oarecum adevărat. Să fii nepot de Papă este, firește, o brodeală frumoasă, dar profitul ei nu durează decât dacă te însoţeşti cu vreo nobilime de înaltă spiţă ca a noastră... Unchiul dumitale La Vie a fost un om de ispravă.

În ce mă priveşte, oricât aş fi fost eu de tinerel, cred că nu am lăsat în urmă amintirea unui episcop nevolnic. Când văd în juru-mi atâţia episcopi de dioceze încărunţiţi, cave nu ştiu să-şi ţină în frâu nici clerul, nici enoriaşii, care ne scot sufletul cu doleanţele şi judecăţile lor, îmi spun că m-am descurcat binişor şi chiar fără să-mi dau prea multă osteneală. Aveam vicari buni... mai toarnă-mi, te rog, puţin vin; să se ducă mai bine carnea... aveam, deci, vicari buni cărora le dădeam în grijă treburile administrative. Porunceam să nu fiu stânjenit decât pentru chestiuni grave, ceea ce m-a făcut şi mai respectat, ba chiar puţin de temut. În felul acesta am avut libertatea să-mi urmez studiile. Ajunsesem deja destul de învăţat într-ale canoanelor, ale dreptului bisericesc; am cerut şi obţinut să vină la reşedinţa mea şi alţi profesori buni care să mă desăvârşească în ştiinţa dreptului civil. Aceştia mi-au venit de la Toulouse, unde îmi luasem şi gradele, universitatea de acolo fiind la fel de bună ca şi cea din Paris şi tot atât de bogată în oameni de mare ştiinţă. Drept recunoştinţă, am hotărât – vreau să te avertizez de lucrul acesta, nepoate, de vreme ce tot s-a ivit prilejul, că am consemnat ideea în ultimele mele dorinţe, în cazul în care nu mi-aş putea duce la capăt gândul fiind încă în viaţă – am hotărât, deci, să fondez la Toulouse un colegiu pentru şcolarii săraci din Périgord... Ia cârpa asta, Archambaud şi şterge-ţi degetele...

Tot la Limoges am început să studiez astrologia. Căci cele mai trebuitoare ştiinţe pentru cei chemaţi să guverneze sunt dreptul şi ştiinţa aştrilor; prima te iniţiază în legile care reglementează raporturile şi obligaţiile dintre oameni ori dintre aceştia şi regat sau biserică, iar a doua îţi dă cunoştinţe despre legile care dirijează raporturile dintre oameni şi providenţă. Dreptul şi astrologia; legile pământului, legile cerului. Din sfera lor nu se poate ieşi, îţi spun eu. Domnul îl aduce pe fiecare în lume la ceasul voit, iar ceasul acesta există în orologiul ceresc în care ne-a îngăduit, prin bunătatea lui, să citim.

Ştiu că există creştini prostănaci, care îşi bat joc de astrologie, fiindcă în ştiinţa aceasta abundă, ce-i drept, şarlatanii şi negustorii de minciuni. Dar aşa ceva s-a întâmplat în toate timpurile, iar scripturile ne arată că ro-

manii şi alte popoare antice îi denunţau pe falşii magi vânzători de prezi-ceri şi pe proştii cititori de horoscoape; dar asta nu-i împiedica să-i caute pe bunii cititori în stele, care - adesea - îşi făceau meseria prin sanctuare. Nu fiindcă există preoţi simoniaci sau necumpătaţi trebuie închise toate bisericile.

Sunt bucuros că te văd împărtăşindu-mi asemenea păreri. Este atitu-dinea umilă ce i se potriveşte creştinului în faţa poruncilor date de Domnul, creatorul tuturor lucrurilor şi care se află dincolo de stele...

Ai dori să ştii... Dar cu plăcere, nepoate, pentru dumneata o voi face cu plăcere. Ştii ora la care te-ai născut?... Da, ar trebui să o cunoşti; trimite pe cineva la mama dumitale, spre a-ţi spune ceasul primului tău ţipăt. Ma-mele sunt cele care ţin minte asemenea lucruri...

În ce mă priveşte, nu am avut decât a mă lăuda că practic ştiinţa as-trală. Acest lucru mi-a îngăduit să dau sfaturi folositoare prinţilor care voiau să-mi dea ascultare, dar şi să cunosc firea oamenilor din faţa mea şi să mă păzesc ele cei a căror soartă îmi era potrivnică. Astfel am ştiut din-totdeauna că trebuie să mă feresc de Capocci, întru totul adversar mie... Datorită aştrilor am reuşit să înfirip anumite negocieri şi să închei aranja-mente favorabile, ca de pildă pentru sora mea de la Durazzo sau pentru însurătoarea lui Ludovic de Sicilia; iar beneficiarii recunoscători mi-au sporit averea. Ştiinţa aceasta mi-a adus preţioase servicii mai întâi şi mai întâi pe lângă Jean al XXII-lea, aibă-l Dumnezeu în pază; mi-a fost binefă-cător... Căci acest Papă era el însuşi un mare alchimist şi astrolog. Făptui că mă dedam aceleiaşi arte şi nu fără succes, l-a făcut să-mi arate un prisos de simpatie şi să asculte dorinţa regelui Franţei de a mă numi car-dinal la treizeci de ani, lucru puţin obişnuit. M-am dus aşadar la Avignon să-mi primesc pălăria. Ştii cum se desfăşoară asta, nu?

Papa dă un banchet mare, la care sunt poftiţi toţi cardinalii întru in-trarea celui nou în parohie. La sfârşitul mesei, Papa se aşază pe tronul său şi-i dă noului cardinal pălăria; acesta stă în genunchi şi îi sărută mai întâi picioarele, apoi gura. Eram mult prea tânăr pentru că Jean al XXII-lea - avea pe atunci optzeci şi şapte de ani - să mi se adreseze cu *venerabilis frate*; atunci mi-a zis *dilectus filius*. Şi, înainte de a mă invita să mă ridic, mi-a şoptit la ureche: "Ştii cât mă costă pălăria ta? Şase livre, şapte cen-time şi zece parale". Era un fel al pontifului de a-ţi turti orgoliul - exact în clipa în care acesta te-ar fi putut copleşi - strecurându-ţi o ironie la adresa grandorilor. Este cea mai vie amintire din viaţa mea. Sfântul Pă-rinte, uscat şi încreţit sub boneta-i albă care-i strângea obrajii... Era într-un 14 iulie al lui 1331...

Brunet! Oprește lectica! Mă duc să-mi dezmorțesc puțin picioarele, dimpreună cu nepotul meu, în timp ce tu o să aduni firimiturile. Drumul este neted, iar soarele ne răsplătește cu razele-i puține. O să ne ajungi din urmă. Doar doisprezece oameni mă escortează; am nevoie de puțină liniște... Salut, Vigier... salut, Volnerio... salut, du Bousquet... Pacea Domnului să vă acopere pe toți, bunii mei fii și slujitori.

ÎNCEPUTURILE DOMNIEI ACESTUI REGE ZIS CEL BUN

ZODIA REGELUI JEAN? O cunosc, desigur; nu o dată m-am aplecat asupra ei.. Dacă am prevăzut? Bineînţeles că am prevăzut; de aceea m-am şi zbătut atât de tare să împiedic războiul acesta, fiindcă ştiam că o să-i aducă nenorocire – lui şi deci Franţei. Dar încearcă să lămureşti un om şi mai ales un rege, ai cărui aştri tocmai în această îi dezvăluie limitele: în ale înţelegerii şi raţiunii!

Regele Jean al II-lea avea la naştere pe Saturn culminând în constelaţia Berbecelui, în mijlocul cerului. Funestă, configuraţie pentru un rege; este cea a suveranilor detronaţi, a domnilor cu viaţă scurtă sau pe care le încheie întâmplări tragice. Adaugă la aceasta o Lună care se înalţă în semnul Racului, el însuşi lunar, marcând astfel o fire extrem de feminină. În sfârşit, o grupare dificilă, în care întâlnim Soarele, pe Mercur şi pe Marte intim uniţi cu Taurul – şi nu ţi-am relevat decât trăsăturile cele mai evidente, cele care sar în ochii oricărui astrolog. Iată, aşadar, un cer cam apăsător care alcătuieşte un om prost cumpănit şi destul de greoi în aparenţă, dar la care, deşi bărbat, tot ceea ce ar trebui să fie virilitate este ca şi castrat, inclusiv puterea de înţelegere; în acelaşi timp, un brutal, un violent, cotropit de vise şi spaime tainice, care îl împing la neaşteptate furii şi omucideri, incapabil să asculte o părere sau să se stăpânească şi ascunzându-şi slăbiciunile sub aparenţe ostentative; în fond, un prost, inversul unui învingător sau al unei firi în stare să cârmuiască.

Se pare că există oameni pentru care înfrângerea înseamnă totul, că au pentru ea o secretă înclinaţie şi că nu au linişte până ce nu o întâlnesc. A fi înfrânţi este un lucru care le place; amarul eşecului le este licoarea preferată, precum altora hidromelul victoriilor; aspiră la dependenţă şi nimic nu le place mai mult decât să se contemple într-o supunere impusă. Mare este nenorocirea când asemenea trăsături native se abat asupra unui rege.

Cât timp a fost monsenior de Normandia şi a trăit în chinga unui tată pe care nu-l iubea, Jean al II-lea părea un principe acceptabil, iar neştiutorii îşi închipuiră că avea să domnească bine. De altfel, atât popoarele, cât şi Curţile, mereu pradă iluziilor, aşteaptă întotdeauna de la un rege nou să fie mai bun decât înaintaşul său, de parcă noutatea ar cuprinde în sine cine ştie ce virtute miraculoasă. Abia se pomeni cu sceptrul în mină, că aştrii şi firea sa începură a-şi dezvălui nefericitele efecte.

Nu era decât de zece zile rege, când Domnul de Spania a fost bătut pe

mare în dreptul așezării Winchelsea, în augustul lui 1350, de către regele Eduard al III-lea. Flota pe care Carol de Spania o comanda era castiliană, iar regele nostru Jean nu răspundea de expediție. Totuși, cum învingătorul era englez, iar învinsul foarte apropiatul prieten al regelui Franței, însemna pentru acesta un început prost.

Ungerea ca rege a avut loc la sfârșitul lui septembrie. Domnul de Spania se întorsese, iar la Reims lumea se purtă foarte frumos cu biruitul acesta, spre a-l consola pentru înfrângerea suferită.

La jumătatea lui noiembrie, conetabilul Raoul de Brienne, conte d'Eu, intră în Franța. Era de patru ani captivul regelui Eduard, dar un captiv destul de liber, lăsat la nevoie să circule între cele două țări, căci era amestecat în negocierile ce se duceau pentru o pace generală în numele căreia și noi lucrăm mult la Avignon. Eu însumi corespondam cu conetabilul. De data aceasta venea ca să adune prețul răscumpărării sale. Nu eu trebuie să-ți spun că Raoul de Brienne era un personaj foarte înalt, puternic, de vază, altfel spus al doilea din regat, îi urmase în funcție tatălui său Raoul al V-lea, ucis într-un turnir. Era proprietarul unor vaste feude din Normandia, din Touraine, printre care Bourgueil și Chinon, al altora din Bourgogne și Artois. Poseda pământuri, momentan confiscate, în Anglia și Irlanda; de asemenea în ținutul Vaud. Era vărul prin alianță al contelui Amédée de Savoie. Când un asemenea bărbat s-a așezat de curând pe tron, îi arăți anumită considerație; nu crezi, Archambaud? Ei bine, după ce i-a adresat în seara sosirii câteva mustrări furioase, dar nu prea limpezi, Jean al II-lea a poruncit pe loc să fie întemnițat. Iar peste două zile, dimineața, i-a hotărât decapitarea, fără nici o judecată... Fără nici un temei mărturisit. Mai mult decât atât nu am putut afla în parohia noastră și nici voi în Périgueux. Cu toate că ne-am străduit să elucidăm afacerea asta, crede-mă! Pentru a explica o astfel de execuție pripită, regele Jean a afirmat că deținea dovezi scrise privind trădarea conetabilului; dar niciodată nu le-a dezvăluit. Niciodată. Până și Papei care îl încolțea, în propriul său interes, să-i aducă faimoasele probe, până și lui i s-a împotrivit cu o tăcere încăpățânată.

Atunci, la toate Curțile Europei a început să se șușotească să se facă presupuneri... S-a vorbit despre o corespondență amoroasă pe care conetabilul ar fi întreținut-o cu Doamna Bonne de Luxemburg și care, după moartea acesteia, ar fi căzut în mâinile regelui... A, și dumneata ai auzit palavrele astea!... Ciudată legătură, într-adevăr, căreia greu i-am putea descoperi latura păcătoasă, dacă ne gândim că ea era o femeie veșnic însărcinată, iar el de patru ani întemnițat! Poate că în scrisorile lui de Bri-

enne se găseau lucruri neplăcute regelui spre citire; dar chiar așa de-ar fi fost, acestea ar fi trebuit să privească mai degrabă propria sa conduită decât cea a primei soții... Nu, nimic nu îndreptățea execuția aceasta, dacă nu doar firea pornită pe ură și ucigașă a noului rege, destul de asemănătoare cu a mamei sale, șchioapa cea rea. Adevăratul motiv a ieșit la iveală la puțină vreme după aceea, când funcția de conetabil a fost încredințată... știi bine cui... ei, da! Domnului de Spania, cu o parte din bunurile defunctului, ale cărui întinse pământuri și proprietăți au fost împărțite, în întregime, celor din preajma regelui. Astfel, contele Jean d'Artois se alese cu o bucată bună, cu comitatul Eu.

Asemenea acte mărinimoase creează mai puțini îndatorați decât dușmani. Monseniorul de Brienne era plin de rubedenii, prieteni, vasali, servitori, o întreagă clientelă legată de el și care, curând, se preschimbă într-o rețea de nemulțumiți. Pune-i la socoteală și pe oamenii din anturajul regelui, care nu s-au ales cu nici o firimitură din toată moștenirea și care au devenit pizmași, recalcitranți...

O, dar ce bine vedem de-aici Châlus-ul cu cele două castele ale sale. Cât de frumos se armonizează perechea aceea de donjoane înalte despărțite de firul unei ape! Ținutul întreg este o desfătare pentru ochi, sub goana aceasta a norilor...

La Rue! La Rue, nu mă înșel deloc, în fața castelului din dreapta, pe colină, acolo a fost rănit grav Richard Inimă de Leu – o săgeată i-a răpit viața... Nu doar de azi, de ieri, s-au învățat oamenii noștri să fie năpădiți de englezi și să se apere...

Nu, La Rue, nu sunt câtuși de puțin obosit; mă opresc numai pentru a contempla... Firește că pasul mi-e bun! O să mai merg puțin așa, iar lectica o să mă ajungă din urmă. Nimic nu ne zorește. Dacă mi-aduc, bine aminte, de la Châlus până la Limoges sunt mai puțin de nouă leghe. Trei ore și jumătate ne vor ajunge, chiar fără să forțăm caii... Fie patru ore! Lasă-mă să mă bucur de ultimele zile frumoase dăruite de Domnul. Destul sta-voi ascuns după perdele, când se va porni ploaia...

Îți istoriseam așadar, Archambaud, cum și-a făcut regele Jean primul mănunchi de dușmani în chiar sânul regatului. A hotărât atunci să-și creeze prieteni, oameni devotați, atașați lui printr-o legătură nouă, meniți să-l ajute în timp de război și de pace și să-i asigure gloria domniei. Pentru aceasta, încă din zorii anului următor, a instituit Ordinul Steaua, sortit să înalțe ordinul cavalerilor și să dea o nouă strălucire coroanei. Această așa-zisă noutate nu era chiar așa de nouă, întrucât regele Eduard al Angliei instituise deja Ordinul Jaretierei. Dar regele Jean își bătea joc de or-

dinul acesta creat în jurul unui picior de femeie. "Steaua" avea să fie, mă rog, cu totul altceva. Poţi reţine o trăsătură constantă a regelui – nu ştie decât să copieze, dându-şi însă întotdeauna aere de inovator.

Cinci sute de cavaleri, nu mai puţini, care trebuiau să jure pe Sfânta Scriptură că nu vor da înapoi nici măcar cu un pas în bătălie şi că nu se vor preda. Atâta măreţie se cuvenea subliniată prin vădite semne exterioare. Jean al II-lea nu se zgârci în privinţa dărniciei, astfel că tezaurul său – care şi aşa nu era prea mare – începu a se scurge ca apa dintr-un butoi găurit. Pentru a crea un sediu Ordinului, a poruncit amenajarea casei de la Saint-Ouen, care de atunci nu se mai numi altfel decât Nobila Casă, plină toată de mobile minunate, sculptate şi ajurate, cu incrustaţii de fildeş şi de alte materiale preţioase. Nu am văzut Nobila Casă, dar mi-a fost descrisă. Pereţii sunt – sau mai bine zis erau – acoperiţi cu o pânză ţesută din aur şi argint ori cu catifea peste care fuseseră presărate stele şi flori de crin din aur. Regele dărui tuturor cavalerilor o tunică de mătase albă, o îmbrăcăminte ce se purta pe deasupra acesteia jumătate alb, jumătate rubiniu; o glugă tot de un roşu-închis, împodobită cu o închizătoare de aur în formă de stea. Cavalerii mai primiră şi câte un stindard alb brodat cu stele, precum şi un inel gros de aur şi email, pentru a demonstra că erau, cu toţii, ca şi logodiţi cu regele... ceea ce te făcea, într-un fel, să surâzi. Cinci sute de închizători, cinci sute de stindarde, cinci sute de inele; socoteşte puţin câtă cheltuială! Se pare că însuşi regele a desenat şi pus în discuţie fiecare dintre piesele acestui echipament. Tare mai ţinea la Ordinul acesta al Stelei! Cu nişte aştri atât de răuvoitori că ai săi, mai bine şi-ar fi ales altă emblemă.

O dată pe an, după o rânduială de el poruncită, cavalerii trebuiau să se reunească la un mare ospăţ, în cadrul căruia fiecare era dator să-şi istorisească eroicele aventuri şi propriile fapte de arme săvârşite în răstimpul dat; doi grămătici trebuiau să le noteze, trecându-le în cronică. Masa Rotundă avea deci să reînvie, iar regele Jean să-l întreacă în renume pe regele Arthur din Bretania! Gândea la mari şi nelimpezi proiecte. Lumea începea să vorbească din nou de o cruciadă...

Cea dintâi adunare a Stelei, stabilită pentru Ziua regilor din 1352, se dovedi cam dezamăgitoare. Viitorii viteji nu aveau de povestit măreţe fapte de arme. Nu avuseseră timp să le săvârşească. Ienicerii spintecaţi în două, din creştet până la armătura şeii şi fecioarele scăpate din barbare temniţe aveau să fie lucruri petrecute într-un alt an. Cei doi grămătici tocmiţi să scrie cronica Ordinului nu trebuiră să folosească prea multă cerneală, doar dacă beţiile nu ar fi fost cumva socotite tot vitejii. Căci Nobila Casă

devenise sălaşul celor mai mari chefuri pomenite în Franţa de la Dagobert încoace. Cavalerii aceia în alb şi purpuriu se dăruiră până într-atât ospeţelor, încât chiar înainte de servirea dulciurilor, ţipând, urlând, cântând, beţi turtă, nepărăsind masa decât pentru anume nevoinţă şi pentru a vărsa, reîntorcându-se apoi pentru a se înfrupta din nou din alte mâncăruri, luându-se cu foc la întrecere în golirea cupelor, nu li s-ar fi cuvenit decât cel mult titlul de cavaleri ai chiolhanelor. Frumoasa văsărie din aur, pentru ei migălită, fu deteriorată sau spartă; îşi aruncau peste mese farfuriile, asemenea unor ştrengari sau le spărgeau cu pumnul. Din mobila ajurată şi încrustată nu au mai rămas decât bucăţi. Beţia i-a făcut probabil pe unii să-şi închipuie că se şi aflau în război, căci pe loc se apucaseră să prade. Astfel, drapajul de aur şi argint de pe pereţi dispăru, furat.

Dar iată că în aceeaşi zi în care englezii ocupară cetatea Guines, în urma unei trădări neîndoielnice, căpitanul sub a cărui comandă se afla fortăreaţa aceasta benchetuia la Saint-Ouen.

Din toate acestea regele se alese cu mare înciudare şi începu a se complace în ideea că iniţiativele sale cele mai valoroase erau sortite eşecului numai datorită unui destin funest.

La puţină vreme după aceea avu loc prima luptă la care cavalerii Stelei trebuiră să ia parte, nu într-un Orient al fanteziei, ci într-o parte a unei păduri din Bretania de Jos. Cincisprezece dintre ei, vrând a-şi dovedi puterea şi prin alte fapte de seamă decât cele ale ulciorului, îşi respectară jurământul de a nu bate în retragere; şi în loc să se desprindă la timp din vălmăşag, aşa cum ar fi făcut-o nişte oameni de bun simţ, ei se lăsară încercuiţi de un adversar care prin numărul său mare nu le lăsa nici o şansă, nici cea mai palidă şansă. Nici unul dintre ei nu s-a mai întors să-şi istorisească vitejiile. Dar rudele cavalerilor morţi nu se feriră să spună că noul rege avea totuşi minte strâmbă dacă putuse impune căpitanilor săi de baniere un jurământ până într-atâta de smintit şi că, de-ar fi avut cu toţii de gând să şi-l ţină, el avea să se trezească foarte curând singur la consiliul sfetnicilor...

Dar iată lectica mea... Nu cumva preferi, acum, să călăreşti?... Eu cred că o să trag un pui de somn, ca să fiu proaspăt la sosire... Dar acum înţelegi, Archambaud, pentru ce Ordinul Steaua nu a avut prea mare răsunet, pentru ce an de an se vorbeşte despre el tot mai puţin.

ÎNCEPUTURILE DOMNIEI ACESTUI REGE ZIS CEL RĂU

AI BĂGAT DE SEAMĂ, NEPOATE, că oriunde ne oprim, la Limoges, Nontron sau în altă parte, lumea ne întreabă ce veşti avem despre regele Navarei? De parcă prinţul acesta ar depinde soarta regatului! Într-adevăr, ciudată mai e situaţia în care ne aflăm. Regele Navarei se află prizonier într-un castel din Artois, prizonier al vărului său, regele Franţei. Regele Franţei este prizonier, într-o casă din Bordeaux, prizonier al vărului său, prinţul moştenitor al Angliei. Delfinul, moştenitor al Franţei, se zbate în palatul din Paris între burghezii săi agitaţi şi Statele sale Generale care îl critică. Dar toată lumea nu pare să se intereseze decât de regele Navarei. Ai auzit ce spunea însuşi episcopul: "Se vorbea cum că Delfinul ar fi bun prieten cu Monseniorul de Navara. Oare nu o să-l elibereze?". Dumnezeule sfinte, sper să nu o facă! Mă nelinişteşte tentativa de evadare pusă la cale de către clanul navarez întru eliberarea căpeteniei lor. A eşuat, să ne felicităm, dar sunt semne că o vor lua de la capăt.

Da, da, am învăţat multe cât ne-am oprit la Limoges. Şi chiar am de gând să scriu Papei despre toate acestea, de îndată ce vom ajunge diseară la La Péruse.

Dacă mare a fost prostia regelui Jean întemniţându-l pe Domnul de Navara, la fel de mare ar fi şi a Delfinului dacă l-ar scoate de acolo. Nu cunosc mai aprig certăreţ ca acest Carol zis cel Rău; tare bine au mai ştiut să-şi dea mâna regele Jean şi cu el întru aruncarea Franţei în nefericirea ei de astăzi. Ştii de când s-a ales cu porecla? Încă din primele sale zile de domnie. Repede şi-a mai câştigat-o!

Mama lui, fiica lui Louis Hutin, a murit, după cum îţi istoriseam mai deunăzi, în toamna lui '49. În vara lui 1350, s-a dus să se încoroneze în capitală să, la Pampelune, unde nu mai pusese piciorul de când se născuse, la Évreux, deci de optsprezece ani. Vrând a se face cunoscut, şi-a străbătut Statele, ceea ce nu implica deloc drumuri prea lungi; apoi se duse să-şi viziteze vecinii şi rudele, cumnatul, contele de Foix şi de Béarn, cel căruia îi place să i se zică Phoebus şi pe celălalt cumnat al său, regele de Aragon, Pierre Ceremoniosul; de asemenea şi pe regele Castiliei.

Dar iată că într-o bună zi, după ce se reîntorsese la Pampelune şi în timp ce trecea călare pe un pod, întâlni o delegaţie de nobili navarezi care veneau la el cu plângeri, întrucât îngăduise să le fie violate drepturile şi privilegiile. Şi cum nu voi să-i asculte, ceilalţi se cam încinseră; atunci,

porunci soldaților săi să-i aresteze pe cei care strigau mai aproape de urechea lui şi pe loc ordonă să fie spânzurați de copacii din preajmă, zicând că de vrei să fii respectat trebuie să fii iute la osânda.

Am observat că principii mult prea grăbiți în a pedepsi se supun adesea unor porniri de teamă. Carol acesta nu face deloc excepție, căci mai curajos cred că-i în vorbe decât în fapte. Brutala pedepsire prin spânzurătoare despre care îți vorbesc şi care a îndoliat Navara, a făcut să fie supranumit curând de către supușii săi *el malo*, adică cel Rău. De altfel, nu peste multă vreme, se depărta de regat, a cărui guvernare i-o încredința mezinului, său, Louis, care nu avea pe atunci decât cincisprezece ani; el a preferat să se întoarcă, pentru a se agita la Curtea Franței în tovărășia celuilalt frate al său, Filip.

Ei bine, o să mă întrebi atunci cum de poate să fie atât de numeros şi de puternic partidul navarez. Dacă o parte din nobilimea Navarei se opune regelui său? Iar eu o să-ți răspund, nepoate, așa: fiindcă partidul acesta este alcătuit mai cu seamă din cavaleri normanzi ai contelui d'Évreux. Iar ceea ce îl face pe Carol de Navara atât de primejdios pentru coroana Franței sunt nu atât posesiunile sale din sudul regatului, ci acelea pe care le deține sau le deținea în apropiere de Paris, cum ar fi de pildă senioriile din Mantes, Pacy, Meulan sau Nonancourt, de care atârna accesul în capitală pentru un sfert din apusul țării.

Lucrul acesta regele Jean l-a înțeles bine sau a fost făcut să-l înțeleagă; astfel că, măcar o dată, a dat dovadă de bun simț, înclinând spre înțelegere şi bună pace cu vărul său de Navara. Şi cum ar fi putut să şi-l apropie mai bine? Printr-o căsătorie. Şi ce căsătorie i s-ar fi putut care să-l lege de coroană la fel de tare ca aceea care vreme de şase luni făcuse din sora sa Blanche regina Franței? Ei bine, căsătoria cu însăşi fiica mai mare a regelui, cu micuța Jeanne de Valois. Nu avea decât opt ani, dar era o partidă care merita să aştepți până la înfruptarea deplină. De altfel, Carol de Navara nu ducea lipsă de o companie galantă care să-i secondeze răbdarea. Între altele, se vorbeşte despre o anumită domnişoară Gracieuse... da, acesta este numele ei, sau cel pe care îl mărturiseşte... Micuța Jeanne de Valois era văduvă, întrucât o mai măritaseră o dată la vârsta de trei ani cu o rudă a mamei sale pe care Cerul a avut grijă să o ia la sine curând.

Am fost de acord la Avignon cu sus-numita logodnă care părea să asigure pacea. Căci contractul reglementa toate treburile dintre cele două ramuri ale familiei Franței, începând cu acel comitat la Angoulême de atâta vreme făgăduit mamei lui Carol în schimbul renunțării sale la Brie şi la Champagne, apoi din nou schimbat pentru Pontoise şi Beaumont, dar

fără să fi existat hotărâre judecătorească în acest sens. De data aceasta se revenea la acordul inițial; Navara avea să primească Angoumois, precum și mai multe fortărețe și domenii care constituiau zestrea. Regele Jean ținea să-și arate autoritatea încărcându-și viitorul ginere cu bunuri și zicând de fiecare dată: "Vei avea aceasta, eu vreau astfel; îți dăruiesc aceasta, așa am hotărât..."

Navara glumea cu cei apropiați pe seama noilor sale legături cu regele Jean. "Eram veri din naștere; am fost pe punctul de a deveni cumnați; dar tatăl său, căsătorindu-se cu sora mea, m-am pomenit că-i sunt unchi; și poftim că în prezent îi voi deveni ginere". Dar în timp ce i se negocia contractul de căsătorie, el avea grijă să-și facă parte și încă una bună. Lui nu i se cerea de fapt nimic, doar un avans de bani: o sută de mii de scuzi, o datorie a regelui Jean față de niște negustori din Paris și pe care Carol ar binevoi să o plătească. Suma toată nu o avea nici el în bani peșin; i-a fost găsită însă la bancherii din Flandra cu care se înțelese să le lase zălog o parte din bijuteriile sale. Mai lesne putea face lucrul acesta ginerele regelui decât regele însuși...

Cu acest prilej mi se pare că a luat Navara legătură cu starostele Marcel... despre care de asemenea ar trebui să-i scriu Papei, întrucât prezentele uneltiri ale sale mă cam neliniștesc. Dar asta-i altă treabă...

Cei o sută de mii de scuzi fură menționați în contractul de căsătorie ca fiind dați de Navara; urmau să-i fie vărsați neîntârziat și pe fracțiuni. În afară de aceasta fu numit cavaler al Stelei și chiar i se dădu speranța că va ocupa funcția de conetabil, deși nu împlinise douăzeci de ani. Căsătoria fu oficiată cu mare pompă și în mare veselie.

Dar iată că frumoasa prietenie pe care și-o arătau socrul și ginerele se tulbură curând. Din a cui vină? Dintr-a celuilalt Carol, Domnul de Spania, chipeșul La Cerda, gelos prin însăși forța împrejurărilor de marea trecere a lui Navara, neliniștit văzând cât de sus urca astrul pe firmamentul Curții. Carol de Navara are cusurul acela al multor tineri - cusur împotriva căruia te poftesc să lupți, Archambaud - și anume de a vorbi prea mult când soarta le surâde și de a nu rezista tentației de a mai scăpa și vorbe răutăcioase. La Cerda avu grijă să-i aducă regelui Jean la cunoștință înțepăturile ginerelui, punând foc peste paie. "Vă cam ia în zeflemea, dragă sire; își îngăduie tot soiul de cuvinte. Nu puteți tolera asemenea lezări ale majestății voastre și, chiar dacă le tolerați, eu - din dragoste pentru dumneavoastră - nu le pot îndura". Și tot așa i-a strecurat otravă regelui În creier, zi de zi. Că Navara a zis una, că Navara a dres alta; că Navara dădea prea mult târcoale prințului moștenitor; că Navara țesea intrigi cu nu știu care ofițer

din Marele Consiliu. Nici că există om mai dispus ca regele Jean să-şi bage în cap, influenţat de altul, un gând vătămător, de care apoi să nu se mai poată descotorosi. Este, totodată, încrezător şi încăpăţânat. Nimic mai uşor decât să-i născoceşti duşmani.

Curând i-a fost luată lui Carol de Navara locotenenţa din Languedoc. În profitul cui? Al lui Carol de Spania. Apoi funcţia de conetabil, vacantă după decapitarea lui Raoul de Brienne, i-a fost atribuită nu lui Carol de Navara, ci lui Carol de Spania. Din cei o sută de mii de scuzi pe care urma să-i primească înapoi, Navara nu văzu nici o leţcaie, în timp ce tot felul de daruri şi beneficii îl copleşeau pe amicul regelui. Şi în sfârşit, în sfârşit, comitatul de Angoulême fu dat, în pofida tuturor acordurilor, Domnului de Spania, Navara trebuind să se mulţumească din nou cu altă vagă promisiune.

Atunci se înstăpâni între Carol cel Rău şi Carol de Spania mai întâi o răceală, apoi dispreţul şi curând ura deschisă şi mărturisită. Domnului de Spania îi era acum foarte la îndemână să-i spună regelui: "Vedeţi câtă dreptate aveam, dragă Sire! Ginerele măriei voastre, ale cărui urzeli le-am dibuit, se ridică împotriva hotărârilor pe care le-aţi luat. Mă atacă, deoarece vede că vă slujesc cu prea mare credinţă".

Alteori se prefăcea că ar vrea să plece de la Curte, el care se afla în culmea favorurilor, dacă fraţii Navara aveau să continue a-l mai vorbi de rău. Se exprimă ca o ibovnică: "Pleca-voi undeva în pustie, departe de regatul măriei voastre, pentru a trăi acolo cu amintirea dragostei pe care mi-aţi arătat-o. Sau pentru a muri! Căci departe de măria voastră, sufletul îmi va părăsi trupul". Ciudatul conetabil fu văzut chiar vărsând lacrimi!

Şi cum regele Jean nu-l mai avea în cap decât pe spaniol, nu mai vedea decât prin ochii lui, a dovedit multă încăpăţânare în a-şi face un duşman neîmpăcat din vărul ales drept ginere, anume pentru a-şi asigura un aliat.

Ţi-am spus: nu s-ar putea găsi rege mai nerod ca ăsta, rege care să-şi facă sieşi chiar atâta rău... ceea ce nici n-ar fi un mare păcat dacă, în acelaşi timp, nu ar fi şi atât de dăunător regatului său.

Gâlceava aceasta umplu Curtea de freamăt. Regina, mult delăsată, găsea alinare la Doamna de Spania... căci conetabilul era căsătorit - o legătură de ochii lumii - cu o verişoară de-a regelui, Doamna de Blois.

Sfetnicii regelui, deşi pe faţă îşi adulau cu toţii stăpânul, erau împărţiţi în două tabere, după cum gândeau că ar fi bine să treacă de partea conetabilului sau a ginerelui. Iar luptele acestea vătuite, care îi înverşunau, erau cu atât mai aprige cu cât regele, care ar vrea să dea impresia că rezolvă totul singur, a lăsat totdeauna pe seama anturajului dezlegarea

celor mai serioase treburi.

Vezi aşadar, dragă nepoate, că intrigi se ţes în jurul tuturor regilor. Dar nu se conspiră şi nu se complotează decât în jurul celor slabi, sau al celor pe care vreun viciu ori urma unei oarecare boli îi vlăguiesc. Tare aş mai fi vrut să văd pe cineva conspirând în jurul lui Filip cel Frumos! Nimeni nu s-ar fi gândit la aşa ceva, nimeni nu ar fi cutezat. Ceea ce nu înseamnă defel că regii puternici sunt scutiţi de comploturi; dar atunci intră în joc adevăraţii trădători. Pe când în preajma principilor slabi pare firesc să devină complotişti chiar oamenii cinstiţi.

Cu o zi înainte de Crăciunul lui 1354, într-un palat din Paris, Carol de Spania şi Filip de Navara şi-au spus cuvinte şi insulte atât de grele, încât cel din urmă şi-a scos spada, astfel că de nu ar fi fost oprit la timp, l-ar fi lovit pe conetabil! Acesta se prefăcu a râde şi strigă către tânărul Navara cum că mult mai puţin ameninţător s-ar fi arătat dacă nu ar fi fost în jurul lui oameni care să-l oprească de la faptă. Filip nu este atât de iscusit, dar se arată mai înflăcărat în luptă decât fratele său mai vârstnic. Nu a putut fi scos din sală înainte de a fi strigat că se va răzbuna curând, înjosindu-l pe duşmanul familiei pentru ultragiul adus. Ceea ce şi săvârşi de altfel peste două săptămâni, în noaptea de sărbătoare a regilor magi.

Domnul de Spania se ducea să o viziteze pe verişoară sa, pe contesa de Alençon. Se opri peste noapte la Laigle şi trase la un han al cărui nume nu ar putea fi dat uitării, hanul Scroafa-care-toarce. Prea sigur de respectul pe care funcţia sa şi prietenia regelui o inspirau – cel puţin aşa gândea el – îşi zicea că nu are a se teme de primejdii în timp ce străbate regatul, astfel că nu luase cu el decât o escortă mică. Dar orăşelul Laigle este situat în comitatul Évreux doar la câteva leghe de oraşul în care fraţii d'Évreux-Navara trăiau în marele lor castel. Înştiinţaţi de trecerea pe acolo a conetabilului, ei îi pregătiră acestuia o capcană frumoasă.

Către miezul nopţii, douăzeci de cavaleri normanzi, cu toţii seniori de temut: Graville, de Clères, de Mainemares, de Morbecque, cavalerul d'Aunay... ei, da, descendentul unuia dintre îndrăgostiţii din Turnul Nesle; nici nu de mirare că putea fi regăsit în partidul Navara... În fine, îţi spun, vreo douăzeci cu nume bine cunoscute de vreme ce regele a fost nevoit să le dea după aceea, împotriva voinţei sale, scrisori de iertare... au ţâşnit în burgul acela, sub comanda lui Filip de Navara, au smuls din ţâţâni porţile hanului şi s-au năpustit în camera conetabilului.

Regele de Navara nu se găsea printre ei. Pentru orice eventualitate, în cazul în care tărăşenia ar fi luat o întorsătură proastă, hotărâse să aştepte la marginea oraşului, lângă hambar, în tovărăşia unor ţine-cai. O, mi-l în-

chipui pe-al meu Carol cel Rău, mic, vioi, înfășurat în mantia sa ca fumul iadului, țopăind în sus și în jos pe pământul înghețat bocnă, asemenea unui diavol care nici nu atinge pământul. Așteaptă. Privește la cerul de iarnă. Frigul îl ciupește de degete. Sufletul i se răsucește de teamă și ură totodată. Își încordează auzul. Și din nou tropăie neliniștit.

Apare atunci Jean de Fricamp, zis Friquet, guvernatorul orașului Caen, consilierul său și cel mai priceput montor de mașinațiuni care îl înștiințează cu sufletul la gură: "S-a făcut, monseniore!"

Apar îndată și Graville, Mainemares, Morbecque, însuși Filip de Navara și toți conjuraților. Acolo, la han, chipeșul Carol de Spania pe care l-au scos de sub pat unde se refugiase, și-a dat într-adevăr duhul. Tare urât l-au mai ciopârțit, chiar așa prin veșmântu-i de noapte. Optzeci de răni i-au fost numărate pe trup, optzeci de lovituri ca de cuțit. Fiecare a ținut să-și înfigă vârful spadei de patru ori... Iată așadar, preacinstite nepoate, cum și-a pierdut regele Jean pe bunul său prieten și cum monseniorul de Navara a intrat în răzmeriță...

Iar acum o să te rog să cedezi locul lui don Francesco Calvo, secretarul meu papal, cu care am a stat de vorbă înainte de a ajunge la popas.

VEȘTI DIN PARIS

ÎNTRUCÂT, DRAGĂ DON CALVO, tare ocupat voi fi când voi sosi la La Péruse, pentru a inspecta mănăstirea și a constata dacă ea a fost într-adevăr atât de mult pustiită de către englezi încât să trebuiască să-i scutesc pe călugări, – vreme de un an, așa cum mi-o cer – de a-mi mai vărsa beneficiile ce mi se cuvin ca stareț, aș vrea să-ți spun din capul locului ce anume trebuie să conțină scrisoarea mea către Sfântul Părinte. Ți-aș fi recunoscător dacă mi-ai pregăti această scrisoare, de îndată ce vom ajunge acolo, folosind frumoasele cuvinte pe care le știi bine ticlui.

Trebuie să-i aducem la cunoștință anumite vești din Paris, vești pe care le-am aflat la Limoges și care mă îngrijorează.

În primul rând, mașinațiile lui Etienne Marcel, starostele negustătorilor din Paris. Aflu că omul acesta a hotărât, de o lună încoace, construirea unor fortificații și săparea de șanțuri în jurul orașului, dincolo de străvechea centură, de parcă s-ar pregăti să țină piept unui asediu. Date fiind însă actualele tratative de pace, se pare că englezii nu manifestă deloc intenția de a veni cu primejdie asupra Parisului și nu-i înțeleg nicidecum grabă în a iniția tot soiul de fortificații. Dar, în afară de aceasta, el și-a organizat burghezii în corporații orășenești pe care le înarmează și le instruiește cu ofițeri de pază pe cartiere și pe grupe, pentru a asigura executarea ordinelor, întocmai ca milițiile din Flandra care își guvernează singure cetățile; el i-a impus Delfinului, locotenent regesc, să consimtă la constituirea acestei miliții, iar pe deasupra – în timp ce toate taxele și birurile regești au devenit o țintă generală de împotriviri și doleanțe – el a stabilit, pentru a-și echipa oamenii, un impozit pe băuturi, impozit pe care îl încasează direct.

Acest jupân Marcel, care nu demult s-a îmbogățit ca furnizor regal, dar care de patru ani a pierdut postul acesta, lucru care l-a înciudat peste măsură, pare că ar vrea să se bage în toate treburile regatului, mai cu seamă după dezastrul de la Poitiers. Nu i se pot încă desluși prea bine planurile, în afară de cel de a se pretinde important; oricum, el nu pășește pe calea unei liniștiri așa cum o dorește Sfântul Părinte. De aceea, pioasa mea îndatorire este de a-l sfătui pe Papă – în cazul în care i s-ar înfățișa vreo cerere din partea aceluia – să se arate foarte reținut, să nu dea nici un sprijin, nici chiar aparența vreunui sprijin, starostelui Parisului și întreprinderilor sale.

M-ai și înțeles, don Calvo. Cardinalul Capocci se află la Paris. S-ar prea

putea ca, necugetat cum este şi făcător de boacăne, să se creadă grozav legând iţe cu sus-amintitul staroste... Nu, nu mi s-a spus nimic precis; dar îmi spune mie nasul că al meu confrate nu ar pierde nici acum prilejul să se angajeze pe un drum întortocheat...

În al doilea rând, vreau să-l invit pe suveranul pontif să ceară informaţii de la slujbaşii din Statele Generale ai *dialectului "d'oïl"*[1], care s-au ferecat la Paris la începutul acestei luni şi să răspândească lumina sfintei sale luări-aminte asupra ciudăţeniilor care au apărut pe-acolo.

Regele Jean făgăduise că va convoca aceste State Generale în luna decembrie; dată fiind însă tulburarea, dezordinea şi deznădejdea în care s-a aflat ţara după înfrângerea de la Poitiers, Delfinul Charles a crezut că mai înţelept ar fi să grăbească evenimentul, să-l fixeze deci în Octombrie. În realitate, nu mai avea de ales – trebuia să-şi consolideze autoritatea mult scăzută în nenorocirea aceasta, tânăr cum este, cu o armată dezlânată în urma înfrângerilor şi cu un tezaur secătuit.

Dar cei opt sute de deputaţi ai *dialectului "d'oïl"*, dintre care patru sute burghezi, nu luară deloc în discuţie punctele pentru care fuseseră invitaţi.

Biserica are o îndelungată experienţă a conciliilor ce scapă din mâna celor care le-au convocat. Vreau să-i spun Papei că Statele acestea Generale se aseamănă întru totul cu un conciliu care se rătăceşte şi îşi arogă dreptul de a guverna autoritar, aplică de-a valma reforme dezordonate şi profită de slăbiciunea puterii supreme.

În loc să se preocupe de eliberarea regelui Franţei, oamenii noştri din Paris s-au arătat dintr-o dată grijulii să o ceară pe cea a regelui de Navara, lucru care demonstrează limpede hramul purtat de cei care îi mână.

Mai mult decât atât, cei opt sute au ales o comisie de optzeci care s-a apucat să lucreze în mare taină pentru a întocmi o listă lungă de dojeni în care puţine sunt lucrurile bune şi multe cele rele. Mai întâi, ei cer destituirea şi trimiterea în judecată a principalilor sfetnici ai regelui, pe care îi acuză de a fi delapidat ajutoarele băneşti, socotindu-i răspunzători de înfrângere...

Trebuie totuşi să-ţi spun, Calvo – asta nu priveşte scrisoarea, dar vreau să-mi destăinui un gând – că dojenile nu sunt chiar întru totul nedrepte. Printre oamenii cărora regele Jean le-a încredinţat guvernarea, îi ştiu pe

[1] Dialectele "*d'oïl*" şi "*d'oc*" sunt cele două dialecte dominante utilizate în Franţa medievală, primul cu precădere în regiunile centrale şi nordice, cel de-al doilea mai ales la sud de linia Bordeaux-Grenoble. Denumirile lor sunt date de pronunţia cuvântului "*da*" – *oïl* (care a evoluat ulterior în *oui*), respectiv *oc*. Dialectul "*d'oïl*", cu particularităţile din regiunea pariziană, a surclasat în timp celelalte dialecte, reuşind să se impună ca idiom standard şi evoluând în franceza modernă. Dialectele "*d'oïl*" şi "*d'oc*" au supravieţuit relativ neatinse în unele regiuni rurale ale Franţei, fiind cunoscute sub denumirea generică de "*patois*" – vorbirea populară, provincială. (N.R.)

unii care nu fac două parale şi care sunt chiar nişte pramatii. Este firesc să te îmbogăţeşti într-o funcţie mare, altfel cine s-ar mai osteni, cine şi-ar mai asuma riscuri. Dar trebuie să te fereşti să treci peste limitele necinstei şi să-ţi faci treburile pe seama interesului public. Şi-apoi, înainte de toate, trebuie să fii capabil. Or, regele Jean fiind el însuşi prea puţin capabil, alege uşor oameni care nu sunt chiar deloc.

Pornind de la aceasta, deputaţii s-au apucat să ceară lucruri ce întrec măsura. Ei pretind ca regele – sau, în prezent, locotenentul său, Delfinul – să nu mai guverneze decât prin consilierii desemnaţi de către cele trei State, patru prelaţi, doisprezece cavaleri, doisprezece burghezi. Consiliul acesta ar avea puterea de a face şi porunci totul – ca regele înainte – de a numi în toate funcţiile, de a reforma Camera de conturi şi toate companiile din regat, de a hotărî răscumpărarea prizonierilor şi multe, multe altele. În realitate nu este vorba de altceva decât de a-i răpi regelui atributele suveranităţii.

Astfel, conducerea regatului nu ar mai fi exercitată de către omul uns pentru aceasta, potrivit religiei noastre; ea ar urma să fie încredinţată aşazisului Consiliu care nu s-ar sprijini decât pe o adunare guralivă şi nu ar acţiona decât dependent de aceasta. Câtă slăbiciune, câtă învălmăşeală! Aceste pretinse reforme – mă înţelegi, Calvo de ce insist, căci nu se cade ca Sfântul Părinte să poată spune că nu a fost avertizat – aceste pretinse reforme, zic, sunt o ofensă adusă bunului simţ şi, în acelaşi timp, ele miros a erezie.

Dar iată că – şi lucrul este regretabil – chiar oameni ai bisericii înclină în partea aceea, cum ar fi de pildă episcopul de Laon, Robert le Coq şi el ajuns în dizgraţia regelui şi, din această cauză, foarte legat de staroste. Este unul dintre cei mai vehemenţi.

Sfântul Părinte trebuie să înţeleagă foarte bine că îndărătul tuturor acestor manevre se află regele Navarei, care pare să conducă treburile din afundul temniţei sale şi care mai abitir ar înrăutăţi totul dacă le-ar modela în libertate. În marea sa înţelepciune, Sfântul Părinte va socoti prin urmare că nu trebuie să intervină în nici un fel pentru eliberarea lui Carol cel Rău, vreau să spun a monseniorului de Navara, – ceea ce unele jalbe, venite din toate părţile, îi cer.

În ce mă priveşte, uzând de prerogativele mele de emisar papal şi de nunţiu – mă asculţi, Calvo? – i-am poruncit episcopului de Limoges să facă parte din suita mea, pentru a se prezenta la Metz. Ne vom întâlni la Bourges. Şi am hotărât să fac acelaşi lucru cu toţi ceilalţi episcopi, de-a lungul, drumului ale cărui dioceze au fost jefuite şi devastate de către ca-

valcadele prinţului de Galles, astfel încât să aducă mărturie în faţa împăratului. Voi fi deci sprijinit în spusele mele, care vor dezvălui cât de dăunătoare este alianţa dintre regele navarez şi cel al Angliei...

Dar ce ai de te uiţi numai afară, don Calvo?... A, ştiu, legănarea lecticei îţi întoarce stomacul pe dos! Eu sunt foarte obişnuit cu asta, aş putea chiar spune că îmi stimulează spiritul; şi văd că nici pe nepotul meu, seniorul de Périgord, care îmi ţine deseori companie de când am plecat, nu-l stânjeneşte... Da, într-adevăr, nu arăţi bine, deloc. Haide, coboară. Dar nu uita cele ce ţi-am spus, când îţi vei ascuţi penele de scris.

TRATATUL DE LA MANTES

UNDE AM AJUNS? Am trecut oare de Mortemart?... Încă nu! Ei bine, mi se pare că am aţipit puţin... O, cât de tare se întunecă cerul şi cât de mult se scurtează zilele! Visam, nepoate, da, visam un prun înflorit, un prun mare, alb tot, rotund, plin de păsărele de parcă fiecare floare cânta. Iar cerul era albastru ca şi covorul Fecioarei. O viziune angelică, un adevărat colţ de paradis. Ciudat lucru mai sunt visele! Ai băgat de seamă că în Evanghelii nu există deloc vise, în afară de cel al lui Iosif la începutul Evangheliei lui Matei? Este singurul. În timp ce în Vechiul Testament patriarhii au neîncetat vise, în cel Nou nu se visează defel. M-am întrebat deseori pentru ce, fără să pot găsi răspuns... Nu te-ai mirat niciodată de asta? înseamnă că nu prea citeşti Sfintele Scripturi, Archambaud... Oricum, eu văd în treaba aceasta un subiect gras pentru savanţii noştri doctori din Paris, sau din Oxford, un subiect de dispută, care să ne furnizeze tratate groase şi discursuri scrise într-o latinească atât de stufoasă, încât nimeni nu s-ar pricepe să desluşească o iotă. În orice caz, am fost bine inspirat făcând acest ocol prin La Péruse. I-ai văzut pe benedictinii aceia de treabă care voiau să tragă folos de pe urma cavalcadei engleze, ca să nu plătească beneficiile stareţului? O să dispun să li se dea o altă cruce de email şi cele trei potire de argint aurit pe care s-au grăbit să le ofere englezilor, pentru a scăpa de jaf; şi îşi vor solda anuităţile.

Căutau, plini de bunăvoinţă, să se amestece cu oamenii de pe celălalt mal al râului Vienne unde soldaţii prădători ai prinţului de Galles devastaseră, jefuiseră, pârjoliseră totul, aşa cum am văzut azi-dimineaţă la Chirac sau la Saint-Maurice-des-Lions. Şi mai cu seamă la mănăstirea Lesterps unde canonicii regulaţi s-au dovedit curajoşi. "Mănăstirea noastră este întărită, o vom apăra". Şi s-au bătut canonicii aceştia, ca nişte bărbaţi buni şi bravi pe care nu-i sileşti. Unii au pierit în afacerea asta, comportându-se cu mult mai multă noblеţe decât au făcut-o la Poitiers anumiţi cavaleri pe care îi cunosc prea bine.

Dacă toţi oamenii din Franţa ar dovedi un asemenea curaj... Mai mult chiar, canonicii aceştia de treabă s-au străduit, în mănăstirea lor scrumită, să ne ofere o cină atât de bogată şi de bine pregătită, încât mi-a venit somnul. Şi ai băgat de seamă sfânta veselie de pe chipul lor? "Fraţii noştri au fost ucişi? Sunt acum în pace; în marea sa bunătate, Domnul i-a luat la el... Ne-a lăsat pe pământ? Anume ca să putem săvârşi binefaceri... Mănăstirea noastră este pe jumătate distrusă? Iată un prilej să o reclădim şi

mai frumoasă..."

Adevăraţii cucernici sunt voioşi, nepoate, aşa să ştii: Nu am încredere în cei ce ţin posturi mult prea severe, în cei cu mutre acre şi ochi apropiaţi unul de celălalt aruncând întruna priviri aprinse, de parcă numai către iad s-au tot uitat. Cei cărora Domnul le face suprema cinste de a-i chema la el simt ca un fel de îndatorire să se arate veseli; este aceasta, din partea lor, un fel de pildă şi de politeţe cuvenită celorlalţi muritori.

După cum şi regii - de vreme ce Dumnezeu i-a ridicat deasupra tuturor celorlalţi oameni - sunt datori să arate necontenit stăpâni pe ei înşişi. Filip cel Frumos, care era prototipul adevăratei majestăţi, ştia să condamne fără să se înfurie; şi doliul îl purta fără să verse lacrimi.

Cu prilejul asasinării Domnului de Spania, despre care ţi-am istorisit ieri, regele Jean a arătat - şi încă în chipul cel mai jalnic - că nu este în stare să-şi înfrângă simţirile. Nu milă trebuie să inspire un rege; mai bine să ni-l închipuim că nu-i în stare să simtă durere. Timp de patru zile regele nostru nu a putut rosti nici un cuvânt, nu a spus nici măcar dacă vrea să mănânce sau să bea. Rătăcea prin încăperi, cu ochii înroşiţi de lacrimi, fără să mai cunoască pe nimeni şi oprindu-se uneori, ca să izbucnească în plâns aşa, dintr-o dată. Zadarnic i s-ar fi vorbit despre cine ştie ce treburi. Dacă duşmanul i-ar fi năvălit în palat, l-ar fi lăsat să-l ia de mână. Nu a arătat nici pe sfert atâta tristeţe când a murit mama copiilor săi. Doamna de Luxemburg, ceea ce Delfinul Charles a şi subliniat. A fost chiar prima oară când a fost văzut exprimând dispreţ faţă de tatăl său şi chiar spunându-i că nu era decent să se lase astfel în voia durerii. Dar regele nu vedea, nu auzea.

Nu a ieşit din starea aceasta de tristeţe decât pentru a urla. A urlat să i se înşeueze pe loc armăsarul, să fie adunată oastea; a urlat că o să alerge la Évreux pentru a face dreptate şi că toată lumea o să aibă a se teme... Cei din preajma sa îl readuseră anevoie la o stare de bun simţ, arătându-i că pentru a strânge oaste, chiar fără chemarea sub arme a tuturor vasalilor, ar fi trebuit o lună încheiată; că, de-ar vrea să atace Évreux, ar înviăjbi Normandia; că, pe de altă parte, suspendarea ostilităţilor cu regele Angliei se apropia de sfârşit şi că de i-ar fi venit cumva acestuia din urmă gândul să profite de vălmăşag, ţara s-ar fi putut afla în primejdie.

I s-a mai demonstrat încă o dată că, poate, dacă ar fi respectat contractul de căsătorie al fiicei sale şi dacă şi-ar fi respectat angajamentul de a înapoia oraşul Angoulême lui Carol de Navara, în loc să-l ofere în dar preascumpului său conetabil...

Jean al II-lea deschidea larg braţele şi exclamă: "Ce sunt eu dacă nu pot

nimic? Văd prea bine că nici unul dintre voi nu mă iubeşte şi că mi-am pierdut sprijinul". În sfârşit, a rămas totuşi în palatul său, jurându-se pe Cei de Sus că nu va mai gusta nici o fericire până ce nu va fi răzbunat.

Între timp, Carol cel Rău nu stătea cu mâinile în sân. Scria Papei, scria împăratului, scria tuturor principilor creştini, explicându-le că nu voise moartea lui Carol de Spania, ci numai să pună mâna pe el pentru toate relele şi ultragiile suferite din parte-i; că ordinele sale fuseseră înţelese anapoda, adică depăşite, dar că lua totul asupra sa, acoperind rubedeniile, prietenii şi servitorii care nu fuseseră mânaţi, în tumultul de la Laigle, decât de prea marele zel ce i-l dovedeau.

Deşi montase capcana ca un ticălos ieşit la drumul mare, îşi punea, în felul acesta, mănuşi de cavaler.

Şi, mai ales, îi scria ducelui de Lancaster, care se afla la Malines şi însuşi regelui Angliei. De conţinutul acestor scrisori am aflat când s-au încurcat lucrurile. Cel Rău nu păşea pe căi ocolite. "Dacă porunciţi căpeteniilor din Bretania să fie gata – de îndată ce voi trimite către ei armata – deci pregătiţi să intre în Normandia, o să le dau bună şi sigură intrare. Binevoieşte a şti, vere prea drag, că toţi nobilii din Normandia sunt alături de mine întru viaţă şi moarte". Prin asasinarea Domnului de Spania, omul nostru se dovedise un rebel; acum înainta în trădare. Dar, în acelaşi timp, asmuţea asupra regelui Jean doamnele din Melun.

Nu ştii cui i se spune astfel?... Ah, dar iată că plouă. Era şi de aşteptat; ploaia asta se vestea încă de la plecare. Abia acum o să-mi binecuvântezi lectica, Archambaud; nu-i mai bine aşa, decât să simţi apa curgându-ţi pe după guler, pe sub tunica-ţi cutezătoare, iar noroiul să te umple până la brâu?...

Cine sunt doamnele din Melun? Sunt cele două regine văduve şi Jeanne de Valois, nevestica lui Carol, care aşteaptă să fie nubilă. Toate trei trăiesc în castelul din Melun, denumit din această pricină castelul celor Trei Regine sau Curtea Văduvelor.

Întâi şi întâi este Doamna Jeanne d'Évreux, văduva regelui Carol al IV-lea şi mătuşa regelui nostru cel Rău. Da, da încă mai trăieşte; nici nu-i chiar aşa de bătrână pe cât îi crede. Abia a împlinit cincizeci; are cu patru sau cinci ani mai puţin decât mine. De douăzeci şi opt de ani este văduvă, de douăzeci şi opt de ani umblă îmbrăcată în alb. Doar trei ani a împărţit tronul regesc. Dar continuă să aibă influenţă. Fiindcă este decana, ultima regină a celei dintâi ramuri capeţiene. Dacă din cele trei naşteri ale sale – trei fete dintre care una singură, ultima, trăieşte – ar fi avut un fiu, ar fi fost regină mamă şi regentă. Dinastia s-a stins în sânul ei. Când spune:

"Monseniorul d'Évreux, tatăl meu... unchiul meu Filip cel Frumos... cumnatul meu Filip cel Lung..." toată lumea tace. Ea este supraviețuitoarea unei monarhii de necontestat și dintr-o vreme în care Franța era alt fel puternică, alt fel glorioasă, nu ca astăzi. Ea înseamnă un fel de cauțiune pentru nouă familie. Ei bine și atunci există lucruri care nu se fac deloc, fiindcă doamna d'Évreux le-ar dezaproba.

Mai mult decât atât, în jurul ei se spune: "Este o sfântă". Trebuie să recunoaștem că nu-i nevoie de prea mult, când ești regină, ca să fii privită drept sfântă de către o Curte mică și trândavă, unde osanalele țin loc de ocupație. Doamna Jeanne d'Évreux se scoală înainte de ivirea zorilor; își aprinde singură lumânarea pentru a nu-și stânjeni slujitoarele. Apoi începe să citească în cartea ei de rugăciuni, cea mai mică din lume după cum se spune, un dar al soțului ei care o comandase unui artist desenator, Jean Pucelle. Se roagă mult și face pomeni numeroase. Douăzeci și opt de ani a tot repetat că nu are viitor, fiindcă nu a putut aduce pe lume un fiu. Văduvele trăiesc din idei fixe. Ar fi putut însemna mai mult în regat dacă inteligența i-ar fi fost pe măsura virtuții.

Apoi este Doamna Blanche, sora lui Carol de Navara, cea de a doua soție a lui Filip al VI-lea, care nu a fost regină decât șase luni, doar cât să se obișnuiască să poarte o coroană. Are faima de a fi cea mai frumoasă femeie din regat. Am văzut-o de curând și subscriu la judecata aceasta. Are douăzeci și patru de ani acum și de șase își tot pune întrebarea la ce-i slujesc pielea sa albă, ochii ca de email, trupul desăvârșit. Dacă natura i-ar fi hărăzit o înfățișare mai puțin minunată, acum ar fi regină, de vreme ce fusese destinată regelui Jean! Tatăl nu a luat-o pentru sine decât fiindcă frumusețea ei l-a fulgerat.

După ce la numai o jumătate de an și-a trecut bărbatul din pat în mormânt, ea a fost cerută în căsătorie de către regele Castiliei, don Pedro, pe care supușii săi l-au supranumit cel Crud. A trimis următorul răspuns și poate că s-a cam pripit: "O regină a Franței nu se recăsătorește". A fost mult lăudată pentru purtarea aceasta plină de măreție. Dar acum ea se întreabă dacă nu este prea mare sacrificiul făcut în numele gloriei trecute. Domeniul de la Melun este partea de avere ce i se cuvine din partea soțului decedat. Îl înfrumusețează mult, dar zadarnic își schimbă de Crăciun și Paște covoarele și tapetele din camera ei, că tot singură doarme.

În sfârșit, mai este și cealaltă Jeanne, fiica regelui Jean, a cărei căsătorie nu a avut drept rezultat decât grăbirea neînțelegerilor. Carol de Navara a încredințat-o mătușii și surorii sale până la împlinirea vârstei măritișului. Fata asta e ca o calamitate mică, așa cum poate fi o puștoaică de

doisprezece ani, care își amintește că a rămas văduvă la șase ani și care se știe deja regină, fără să fi ajuns încă să ocupe locul respectiv. Nu are nimic altceva de făcut decât să aștepte să crească, dar așteaptă cum nu se cade, împotrivindu-se la tot ceea ce i se poruncește, cerând tot ceea ce i se refuză, exasperându-și însoțitoarele și făgăduindu-le mii de torturi în ziua în care va fi ajuns la pubertate. Doamna d'Évreux, care nu se joacă deloc cu problemele de comportament, este adesea nevoită să-i ardă câte o palmă.

Cele trei doamne țin, la Melun și la Meaux - Meaux este proprietatea după soț a doamnei d'Évreux - o așa-zisă Curte. Au un cancelar, un trezorier, un "maître d'hôtel". Titluri foarte înalte pentru funcții foarte reduse. Ești uimit să găsești acolo o sumă de oameni pe care îi credeai morți; întratât de mult au fost dați uitării, nu însă și de ei înșiși. Bătrâni servitori scăpați teferi din domniile precedente, bătrâni confesori ai unor regi defuncți, secretari deținători ai unor taine bine vânturate, oameni care au părut puternici o clipă, fiindcă se aflau în preajma puterii, tropăie în propriile amintiri, dându-și importanță doar pentru că au luat parte la evenimente care nu mai au nici o importanță. Când unul dintre ei începe cam așa: "În ziua în care regele mi-a spus..." trebuie să ghicești despre ce suveran este vorba dintre cei șase care au ocupat tronul de la începutul veacului. Iar spusele regelui sunt, îndeobște cine știe ce gravă și memorabila confidență, cum ar fi: "Azi e vreme frumoasă Gros-Pierre..."

De aceea, când apare cine știe ce daravelă, cum ar fi a regelui de Navara, Curtea Văduvelor - dintr-o dată smulsă viselor ei - socotește aceasta drept o întâmplare fericită. Toată lumea se tulbură, se pune în mișcare, se agită... Să nu uităm că, pentru cele trei regine, monseniorul de Navara ocupă, dintre vii, locul întâi în gândurile lor. El este nepotul preaiubit, fratele drag, soțul adorat. Zadarnic le-ar spune cineva că în Navara este poreclit cel Rău! La urma urmelor face totul pentru a fi pe placul lor - le copleșește cu daruri, vine să le vadă foarte des... cel puțin în perioada de neîntemnițare... le distrează cu poveștile sale, le informează despre propriile răfuieli, le face, să se pasioneze pentru tot ceea ce întreprinde, fermecător cum se pricepe a fi, jucând rolul supusului față de mătușă, al afectuosului față de soră, al îndrăgostitului față de fetița-nevastă, toate acestea dintr-un calcul judicios, spre a-i servi de piese în jocul său.

După asasinarea conetabilului și de îndată ce regele Jean s-a mai calmat puțin, ele au venit împreună la Paris, la cererea monseniorului de Navara.

Căzând la picioarele regelui, micuța Jeanne de Valois îi turui strașnic de

bine lecţia de la alţii învăţată: "Sire, tată al meu, nu se poate că soţul meu să fi săvârşit vreo trădare faţă de luminăţia-ta. Dacă nu s-a purtat cum trebuie, este fiindcă l-au înşelat, desigur, nişte iude. Din iubire pentru mine, te conjur să-l ierţi".

Doamna d'Évreux, peste măsură de mâhnită şi investită cu autoritatea pe care i-o confereau anii, spuse: "Sire şi văr al meu, cutez să te sfătuiesc – ca fiind cea mai în vârstă care a purtat coroană în regatul acesta – să te împaci cu nepotul meu. Dacă ţi-a greşit, a făcut-o întrucât vinovaţi faţă de el erau alţii care te slujesc, iar el a fost înclinat să-şi închipuie că voiai să-l dai pe mâna vrăjmaşilor săi. În ce îl priveşte însă, nutreşte faţă de tine numai gânduri bune şi o afecţiune loială. Rău v-aţi face amândurora dacă aţi continua să păşiţi pe calea discordiei..."

Doamna Blanche nu a scos nici un cuvânt. L-a privit pe regele Jean şi atât. Ştie că el nu poate uita că trebuia să-i fie soţie. În faţa ei, bărbatul acesta înalt şi greoi, tăios în alte situaţii, devine şovăitor. Privirile sale se feresc de ale ei, vorba i se împleteceşte. Şi întotdeauna, în prezenţa ei, hotărăşte contrariul voinţei sale.

Imediat după întrevederea aceasta, îi desemnă pe cardinalul Boulogne, Robert Le Coq, episcop de Laon şi pe Robert de Lorris, Şambelanul său, să negocieze cu ginerele şi să facă pace cu el. Recomanda ca treaba să fie dusă repede la îndeplinire. Aşa s-a şi întâmplat, de vreme ce numai cu o săptămână înainte de sfârşitul lui februarie negociatorii celor două părţi au semnat înţelegerea, la Mantes. Din câte ţin eu minte, nu a existat vreodată tratat obţinut în mai mare grabă.

Regele Jean îşi dezveli vârtos, cu prilejul acesta, ciudăţeniile de caracter şi inconsecvenţa în afaceri. Cu o lună înainte nu se gândea decât la întemniţarea şi uciderea monseniorului de Navara; acum, încuviinţa toate vrerile acestuia. Dacă cineva venea să-i spună că ginerele său ar dori să se facă stăpân pe Clos de Cotentin dimpreună cu Valognes, Coutances şi Carentan, el răspundea pe dată:

"Daţi-i, daţi-i!" Poate şi vicecomitatele Pont-Audemer şi Orbec? "Daţi-i-le, repeta, de vreme ce vreţi să mă împac cu el". Şi iată că astfel Carol cel Rău a primit şi marele comitat de Beaumont, cu domeniile feudale de la Breteuil şi Conches, care constituiseră cândva fieful contelui Robert d'Artois. Frumoasă revanşă, *post mortem* pentru Margareta de Burgundia; nepotul ei preluă bunurile bărbatului care o ruinase. Conte de Beaumont! Era în culmea fericirii tânărul Navara. El însuşi, prin acest tratat, nu ceda aproape nimic; dădea înapoi Pontoise, apoi confirma solemn că renunţa la Champagne, lucru statornicit de douăzeci şi cinci de ani şi mai bine.

Despre asasinatul lui Carol de Spania nu avea să se mai vorbească. Nici o osândire nu a urmat, nici măcar a personajelor secundare şi nici acordare de satisfacţie. Toţi complicii Scroafei-care-toarce şi care de pe atunci nu mai şovăiră în a-şi spune deschis numele, primiră scrisori de iertare.

Ah, tratatul acesta de la Mantes! Nu a înnobilat deloc chipul regelui Jean. "După ce îi este ucis conetabilul, cedează jumătate din Normandia. Dacă îi vor fi ucişi fratele sau fiul, va ceda Franţa toată". Uite-aşa vorbea lumea.

În ce-l priveşte pe micul rege de Navara, nu se arătase un nepriceput. Cu Beaumont, cu Mantes şi Évreux pe deasupra, el putea izola Parisul de Bretania; cu Cotentin, el stăpânea drumurile directe ce duceau spre Anglia.

De aceea, când a venit la Paris, pentru a-şi dobândi iertarea, el era cel care avea aerul să o acorde.

Da. Ce spui, Brunet?... Vai-vai, ploaia asta! S-a udat de tot perdeaua... Ajungem la Bellac? Foarte bine. Aici, cel puţin, suntem asiguraţi de un culcuş confortabil şi nici că ar avea vreo scuză localnicii dacă nu ne-ar primi cu mare alai. Cavalcada engleză a curăţat Bellac-ul din ordinul Prinţului de Galles, pentru că era o moştenire dinspre partea soţului, a contesei de Pembroke, care este o Châtilon-Lusignan. Sunt în stare războinicii de astfel de drăgălăşenii...

Să-ţi închei, nepoate, povestea tratatului de la Mantes. Regele de Navara apăru, aşadar, la Paris, ca şi când ar fi câştigat bătălia, iar regele Jean ţinu, întru primirea lui, şedinţă cu Parlamentul, cele două regine văduve şezându-i alături. Un avocat al regelui îngenunche în faţa tronului... O, ce pline de măreţie păreau toate acestea!... "Mult prea-temute stăpân, doamnele regine Jeanne şi Blanche au auzit că Domnul de Navara a căzut în dizgraţia măriei-voastre şi vă roagă să-l iertaţi..."

Acestea fiind zise, noul conetabil Gauthier de Brienne, duce de Atena - da, un văr al lui Raoul, cealaltă ramură a Briennilor; de data aceasta, nu aleseseră un tinerel - îl luă pe Navara de mână... "Din prietenie pentru regine, regele vă iartă de bunăvoie şi din toată inima".

La care cardinalul de Boulogne avu sarcina să adauge cu glas bubuitor: "De aici înainte nimeni din spiţa regelui să nu mai cuteze a face la fel, căci fiu regesc de-ar fi, tot s-ar face dreptate".

Frumoasă dreptate într-adevăr, o dreptate de care fiecare râdea în barbă. În faţa întregii Curţi socrul şi ginerele se îmbrăţişară. Urmarea o să ţi-o istorisesc mâine.

CEL RĂU LA AVIGNON

CA SĂ-ȚI SPUN DREPT, nepoate, prefer bisericile de odinioară, cum ar fi cea din Dorat, pe unde am trecut acum, celor care ni se fac de o sută cincizeci sau două sute de ani încoace și care sunt niște cutezanțe în piatră, dar în care bezna este atât de adâncă, ornamentele atât de numeroase și ades atât de înfricoșătoare, încât îți simți inima apăsată de o neliniște, ca și cum te-ai pomeni pierdut noaptea în inima unei păduri. Nu e prea bine văzută, știu, o părere ca a mea, dar îmi aparține și mi-o păstrez. Poate că dăinuie fiindcă am crescut în vechiul nostru castel din Périgueux, înfipt pe un monument al Romei antice, foarte aproape de Saint-Front și de Saint-Etienne și că-mi place să regăsesc formele care mi le reamintesc, stâlpii aceștia frumoși, simpli și regulați, boltirile acestea înalte, mult rotunjite, sub care lumina se revarsă în voie.

Vechii călugări se pricepeau să clădească sanctuare din acestea a căror piatră pare ușor aurită, într-atât de bogat pătrunde soarele în ele și în care imnurile de sub bolțile înalte, închipuind acoperământul celest, se învolburează și capătă minunata înaripare a glasurilor îngerești din paradis.

Din grație divină, englezii, chiar dacă au jefuit ținutul Dorat, nu au distrus îndestul această capodoperă între capodopere, astfel încât să fim nevoiți a o reconstrui. Altfel pun rămășag că arhitecților noștri din nord le-ar fi plăcut să înalțe cine știe ce navă greoaie sprijinită pe labe de piatră, ca un animal fantastic și în care, când pătrunzi, să-ți vină a crede că lăcașul Domnului este anticamera infernului. Ei ar fi înlocuit îngerul de alamă aurită din vârful fleșei, cel care a dat parohiei numele său, ei, da, *lou dorat*, cu un diavol rânjitor și cu copite despicate.

Infernul... Binefăcătorul meu, Jean al XXII-lea, primul meu Papă, nu credea în infern sau mai degrabă propovăduia ideea că acesta este gol. Mergea cam prea departe, cred. Dacă oamenii nu s-ar teme de infern, cum s-ar mai putea scoate de la ei obolul și penitențele întru răscumpărarea păcatelor? Fără infern, biserica și-ar putea trage obloanele. Era această o ciudățenie de bătrân măreț. Am fost nevoiți să-i cerem, pe patul său de moarte, să-și retracteze spusa. Eram și eu de față...

O, dar vremea se răcește, se răcește! Se simte bine că peste două zile intrăm în decembrie. Un frig din cele umede. Cum e mai rău.

Brunet! Aymar Brunet, vezi, prietene, dacă nu găsești în căruța cu provizii o ulcică cu jar să mi-o pui în lectică. Blănurile nu-mi mai ajung și,

dacă o ținem tot așa, la Saint-Benoit-du-Sault o să-și facă apariția un cardinal tare zgribulit. Și acolo, după câte mi s-a spus, a făcut ravagii englezul... Și dacă nu-i destul jar în căruța maistrului-bucătar, căci îmi trebuie mai mult decât ar fi nevoie pentru a ține călduță o tocană, să mi se caute în primul cătun prin care vom trece... Nu, n-am nevoie de don' Vigier. Lasă-l să-și vadă de treabă. De cum îmi vine un medic la lectică, toată escorta își închipuie că am și intrat în agonie. Mă simt minunat. Am însă nevoie de jar și-atâta tot.

Așadar vrei să știi, Archambaud, ce a urmat după tratatul de la Mantes despre care ți-am istorisit ieri... Ești un ascultător bun, nepoate și este o adevărată plăcere pentru cineva să te instruiască, să-ți spună ceea ce știe. Vreau chiar să cred că-ți vei întocmi și ceva notițe scrise când vom ajunge la popas; nu-i așa?... Bine, am gândit cum se cuvine. Doar seniorii din nord se arată mândri în a fi mai ignoranți decât niște măgari, de parcă a citi și a scrie ar fi doar treabă de notar mărunt sau de om nevoiaș. Au nevoie de un slujitor, pentru a afla ce stă scris în cea mai neînsemnată hârtie ce li se trimite. Noi, cei din sudul regatului, care am avut mereu de-a face cu romanitatea, nu dispreţuim învăţătura. Lucrul acesta ne aduce întâietate în multe treburi.

Prin urmare, notezi. Asta e foarte bine. Căci, în ce mă privește, nu voi putea lăsa mărturie despre ceea ce am văzut și făcut. Toate scrisorile și scrierile mele vor fi vărsate la registratura papalității pentru a nu mai ieși de-acolo niciodată; asta-i rânduiala. Dar dumneata vei exista, Archambaud și vei putea, cel puțin în privința afacerilor Franței, să spui ceea ce știi și să-mi cinstești memoria dacă unii - cum nu mă îndoiesc că ar face-o un Capocci; o, de m-ar ține Domnul pe pământ măcar o zi mai mult decât pe el - ar încerca să o întineze.

Deci, curând după tratatul de la Mantes, cu prilejul căruia arătase o inexplicabilă generozitate față de ginerele său, regele Jean îi acuză pe negociatorii săi, pe Robert Le Cocq, Robert de Lorris și chiar pe unchiul nevestei-sale, cardinalul de Boulogne, cum că s-ar fi lăsat cumpărați de Carol de Navara.

Între noi fie spus, nu cred că era prea departe de adevăr. Robert Le Cocq este un tânăr episcop ros de ambiție care excelează în intrigi, se delectează cu ele, înțelegând foarte repede ce folos ar putea trage dintr-o apropiere de navarez, de a cărui parte a și trecut de altfel, în chip deschis, după gâlceava sa cu regele. Robert de Lorris, șambelanul, este desigur devotat stăpânului său; dar el coboară dintr-o familie de bancheri în care nici unul nu a rezistat să nu vâre în buzunar, măcar în trecere, câțiva,

pumni de galbeni. L-am cunoscut pe acest de Lorris când a venit la Avignon, în urmă cu vreo zece ani, ca să negocieze împrumutul de trei sute de mii de florini pe care regele Filip al V-lea i-a luat de la Papă de-atunci. În ce mă privește, mi-a mulțumit cinstit cu o mie de florini pentru faptul că l-am pus în contact cu bancherii lui Clement al VI-lea, Raimondi din Avignon și Mattei din Florența; el și-a luat însă o parte mult mai mare. Iar în privința lui Boulogne, cât ar fi el de rudă cu regele...

Înțeleg foarte bine că este drept ca noi, cardinalii, să fim pe deplin răsplătiți pentru intervențiile făcute în profitul principilor. Altfel nici nu am putea face față sarcinilor. Nu am ascuns niciodată și chiar m-am simțit onorat că am primit douăzeci și două de mii de florini de la sora mea de Durazzo pentru că m-am îngrijit, în urmă cu douăzeci de ani - au și trecut douăzeci de ani! - de afacerile ei ducale foarte compromise. Iar anul trecut mi s-a mulțumit cu cinci mii de florini pentru dispensa necesară căsătoriei lui Ludovic de Sicilia cu Constance d'Avignon. Dar niciodată nu am acceptat ceva decât de la cei care își încredințau cauza talentului și. Influenței mele. Dezonoarea își face loc în clipa în care te lași plătit de adversar. Și sunt încredințat că Boulogne nu a rezistat unei asemenea tentații. De-atunci, prietenia dintre el și Jean al II-lea s-a răcit mult.

După ce regele l-a ținut o vreme la distanță, Lorris i-a reintrat în grații, așa cum se întâmpla întotdeauna cu un Lorris. El s-a aruncat la picioarele monarhului în ultima vinere mare, a jurat că i-a fost cu desăvârșire loial și a aruncat toate duplicitățile sau complezențele pe spinarea lui Le Cocq, care a rămas mai departe în vrajbă și a fost alungat de la Curte.

Este avantajos să-i dezavuezi pe negociatori. Îți poate servi la neexecutarea tratatului. Lucru de care regele nu s-a ferit. Când i se arăta că și-ar fi putut controla mai bine deputații și să cedeze mai puțin decât cedase, el răspundea iritat: "A trata, a dezbate, a argumenta nu sunt nicidecum treburi pentru un cavaler". A vrut să arate întotdeauna că disprețuiește negocierea și diplomația, ceea ce îi permite să-și renege obligațiile.

În fapt, el nu făcuse atâtea promisiuni decât pentru că avea de gând să nu și le țină.

Dar, în aceeași perioadă, își copleșea ginerele cu mii de atenții prefăcute, voind a-l avea neîncetat lângă el la Curte și nu numai pe el, ci și pe fratele său mai mic, Filip și chiar pe mezinul Louis, pe care îl rechema cu insistență din Navara. Își zicea protector al celor trei frați și îl îndemna pe Delfin să le arate prietenie.

Cel Rău nu se supunea fără aroganță unor atât de excesive purtări prevenitoare, unei solicitudini de necrezut și mergea până la a spune regelui

în toiul mesei: "Recunoaşteţi că v-am făcut un bun serviciu, descotorosindu-vă de Carol de Spania care voia să ţină frâiele regatului. Nu spuneţi lucrul acesta dar eu v-am uşurat". Îţi imaginezi cât de mult gusta regele Jean asemenea drăgălăşenii.

Apoi, într-o zi de vară, pe când la palat se dădea o serbare, iar Carol de Navara se ducea acolo însoţit de fraţii săi, îl văzu pe cardinalul de Boulogne ieşindu-i grabnic în întâmpinare şi zicându-i: "Dacă ţineţi la viaţă, întoarceţi-vă din drum şi mergeţi acasă. Regele a hotărât să vă ucidă chiar în seara asta pe toţi trei în timpul serbării".

Nu era vorba de nici o bănuială şi nici doar de palide zvonuri. Regele Jean hotărâse acest lucru în chiar dimineaţa aceea, la Consiliul restrâns din care făcea parte şi Boulogne... "Am aşteptat pentru fapta aceasta ca fraţii cei trei să se afle împreună, căci vreau să fie ucişi odată, astfel încât să nu mai rămână vlăstar bărbătesc din această rea spiţă de oameni".

În ce mă priveşte, nu-l blamez pe Boulogne că le-a dat de ştire Navarilor, chiar dacă lucrul acesta putea adeveri că se vânduse lor. Căci un preot al sfintei biserici – care pe deasupra este şi membru al curiei pontificale, un frate al Papei întru Domnul – nu poate auzi cu sânge rece că se va săvârşi un omor întreit şi nu poate accepta ca acesta să aibă loc fără să fi încercat măcar ceva. Era ca şi cum, într-un anume fel, prin tăcere ar fi încuviinţat fapta. Pentru ce se apucase regele Jean să vorbească în faţa lui Boulogne? N-avea decât să-şi posteze sergenţii... Dar nu, dumnealui s-a crezut isteţ. Ah, ah, ah, când regele ăsta vrea s-o mai facă şi pe şiretul! Niciodată nu s-a priceput să mute o piesă pe tabla de şah. Îşi zicea, pesemne, că va putea spune fără ocol Papei, dacă acesta avea să-l dojenească pentru însângerarea palatului: "Dar cardinalul dumneavoastră nu m-a dezaprobat". Boulogne nu era un pui de potârniche abia ieşit din găoace, aşa încât să-l poţi vârî într-o asemenea belea, prin urmare, astfel înştiinţat, Carol de Navara se retrase în mare grabă spre casă, unde îşi pregăti escorta. Băgând de seamă că cei trei fraţi nu se ivesc la serbare, regele Jean trimise după ei cu aspră poruncă. Dar solul său nu primi drept răspuns decât vânturile cailor, căci în aceleaşi clipe fraţii Navara se îndreptau spre Normandia.

Regele Jean îşi dezlănţui atunci apriga mânie, o mânie cu care îşi acoperea ciuda făcând-o pe ofensatul: "Vedeţi ce fiu nemernic, ce trădător care nu primeşte prietenia regelui său şi care, din proprie voinţă, îmi părăseşte Curtea! Are de ascuns, se vede treaba, urâte uneltiri".

Şi găsi astfel pretext pentru a proclama sus şi tare că el suspendă urmarea tratatului de la Mantes pe care de altfel nici nu începuse a-l pune

în aplicare.

Aflând acestea, Carol îl trimise înapoi pe fratele său Louis în Navara, iar pe fratele Filip în Cotentin spre a strânge oaste; nici el nu rămase la Évreux.

Căci în aceeaşi vreme, Sfântul nostru Părinte, Papa Inocenţiu, hotărâse ţinerea unei conferinţe la Avignon – a treia, a patra sau, mai degrabă, aceeaşi mereu reîncepută – între trimişii regelui Franţei şi cei ai Angliei, spre a negocia nu un armistiţiu reînnoit, ci o pace adevărată şi definitivă. Inocenţiu voia de data aceasta, aşa zicea el, să ducă la bun sfârşit opera predecesorului său şi se mândrea că va reuşi într-o chestiune în care Clement al VI-lea eşuase. Trufia, Archambaud, se cuibăreşte până şi în inima pontifilor...

Cardinalul de Boulogne prezidase negocierile anterioare; Inocenţiu apela şi el la serviciile lui. Boulogne fusese întotdeauna suspectat, ca şi mine, de regele Eduard al Angliei care îl socotea mult prea aproape de interesele Franţei. Iar după tratatul de la Mantes şi după fuga lui Carol cel Rău devenise suspect şi pentru regele Jean. Poate că din cauza aceasta Boulogne a condus întâlnirea mai bine decât s-ar fi crezut; nu avea de menajat pe nimeni. Se înţelese la fel de bine cu episcopii din Londra şi Norwich, mai cu seamă cu ducele de Lancaster, un bun războinic şi un senior adevărat. Eu însumi, într-ascuns, am pus umărul la treabă. O fi auzit de ăsta micul navarez...

A, uite jarul! Brunet, lunecă ulcica la picioarele mele. Sper că-i închisă cum trebuie, să nu mă ardă. Da, aşa e bine.

Prin urmare Carol de Navara trebuie să fi aflat că ne îndreptam spre pace, ceea ce desigur îi cam încurca afacerile, căci într-o bună zi de noiembrie – sunt de-atunci doi ani încheiaţi – iată-l apărând la Avignon, unde nimeni nu-i aştepta. Atunci l-am văzut eu pentru prima oară. Douăzeci şi patru de ani, dar nepărând mai mult de optsprezece, din pricina scurtimii sale, căci este într-adevăr foarte scund, cel mai scund dintre regii Europei; dar atât de bine legat, de drept, de sprinten şi vioi, încât nu-ţi mai vine a te gândi la cusurul acesta. Pe deasupra, un chip fermecător, neurîţit de un nas totuşi cam proeminent, ochi frumoşi de vulpe, încreţiţi în stea pe la colţuri, din cauza maliţiei. Înfăţişarea îi este atât de plăcută, purtările atât de politicoase şi de fireşti totodată, exprimarea atât de uşoară, de curgătoare şi de plină de neprevăzuturi, este atât de spontan în compliment, ştie să treacă pe loc de la gravitate la glumă şi de la veselie la o mare seriozitate, în sfârşit pare atât de dispus să arate oamenilor prietenie, încât înţelegem de ce femeile îi rezistă atât de puţin şi de ce pe bărbaţi îi îmbrobo-

deşte aşa de uşor. Nu, într-adevăr, nu am auzit să mai fi existat un vorbitor mai straşnic decât acest rege mititel! Ascultându-l, uiţi răutatea care se ascunde sub atâta bunăvoinţă, uiţi că s-a şi călit în stratageme, în minciună şi crimă. Are o spontaneitate care te face să-i ierţi secretele sale mârşavii.

Când a apărut în Avignon, afacerea lui nu era dintre cele mai bune. Se găsea în stare de nesupunere faţă de regele Franţei care încerca să-i smulgă castelele şi îl jignise adânc pe regele Angliei semnând tratatul de la Mantes fără să-i dea de veste. "Iată un om care mă cheamă în ajutorul său şi care îmi propune intrarea liberă în Normandia. Pun în mişcare pentru el trupele mele din Bretania. Pregătesc altele pentru debarcare; iar când, datorită sprijinului meu, a devenit destul de puternic spre a-şi intimida adversarul, tratează cu el fără să mă prevină... Acum să se adreseze cui îi place; să se adreseze Papei..."

Ei bine, chiar la Papă venea acum Carol de Navara. Şi, după o săptămână, îi atrăsese pe toţi de partea sa.

În prezenţa Sfântului Părinte şi în faţa mai multor cardinali, printre care mă aflam şi eu, el jură că cel mai mult îşi doreşte să se împace cu regele Franţei, arătând înflăcărarea de care era nevoie pentru ca fiecare să-l creadă. Cu delegaţii lui Jean al II-lea, cancelarul Pierre de La Forêt şi ducele de Bourbon, merge chiar mai departe, dându-le a înţelege că, drept preţ al unei prietenii pe care el ar vrea s-o reînnoiască, ar putea strânge oaste în Navara pentru a-i ataca pe englezi în Bretania sau pe propriile lor ţărmuri. Dar în zilele următoare, prefăcându-se a ieşi din oraş cu escorta sa, se înapoiază noaptea de mai multe ori şi pe ascuns, pentru a discuta cu ducele de Lancaster şi cu emisarii englezi. Îşi adăpostea tainicele întâlniri când la Pierre Bertand, cardinalul de Arras, când la Guy de Boulogne însuşi. L-am şi mustrat, de altfel, mai târziu pe Boulogne care trăgea cam multă spuză pe turta sa. "Voiam să ştiu ce unelteau, mi-a răspuns el. Punându-le la dispoziţie propria-mi casă, iscoadele mele îi puteau auzi". Dar iscoadele trebuie să fi fost tare surde, căci n-au ştiut nimic ori s-au prefăcut a nu şti. Dacă n-a făcut parte din complot, înseamnă că regele de Navara i-a jucat o festă bună.

Eu am ştiut. Şi ţi-ar place să afli, nepoate, cum a făcut Navara ca să-l câştige pe Lancaster? Ei bine, i-a propus cu o semeţie fără seamăn să-l recunoască pe regele Eduard al Angliei drept rege al Franţei. Nici mai mult nici mai puţin! Ba chiar au mers atât de departe cu treabă, încât au proiectat un tratat de bună alianţă.

Punctul unu: aşadar Navara ar fi recunoscut în Eduard pe regele Fra-

nței. Punctul doi: se învoiau să ducă împreună războiul împotriva regelui Jean. Punctul trei: Eduard recunoștea lui Carol de Navara ducatul de Normandia, Champagne, Brie, Chartres, precum și locotenența Languedocului, bineînțeles în plus față de regatul său Navara și de comitatul d'Évreux. Altfel spus, își împărțeau Franța. Te las să înțelegi singur restul.

Cum am aflat eu de proiectul acesta? A, îți pot spune că el a fost notat chiar de mâna episcopului de Londra care însoțea pe seniorul de Lancaster. Dar să nu mă întrebi cine mi-a spus aceasta ceva mai târziu. Amintește-ți totuși că sunt canonicul catedralei din York și că, oricât de prost aș fi văzut dincolo de Canalul Mânecii, mi-am păstrat totuși acolo câteva legături.

Nu mai este deloc nevoie să te încredințez că și de-aș fi avut la început câteva șanse de a înainta pe drumul unei păci dintre Franța și Anglia, ele au fost total subminate de trecerea mititelului rege atât de vioi.

Oare cum s-ar fi putut înțelege mai profund ambasadorii când fiecare dintre cele două părți se credea încurajată în pornirea războiului de către făgăduielile monseniorului de Navara? Lui Bourbon îi spunea: "Vorbesc eu cu Lancaster, dar îl mint ca să te servesc". Pe urmă venea și îi șoptea lui Lancaster: "Bineînțeles că nu m-am întâlnit cu Bourbon decât pentru a-l înșela. Sunt omul dumitale". Nemaipomenit era însă faptul că cei doi îl și credeau.

Până într-atât, încât după ce s-a îndepărtat de Avignon; pentru a merge în Pirinei, cele două părți au fost convinse, având totuși grijă să nu-și dezvăluie gândul, că le plecase un prieten.

Dar atmosfera de la Conferință începuse să se înăcrească; nimeni nu mai făcea nimănui concesii iar orașul căzu ca într-o amorțeală. Vreme de trei săptămâni, toată lumea se ocupase de Carol cel Rău. Papa însuși se trezi din uimire, redevenind, o vreme, posac și tânguitor; vrăjitorul cel rău îl amuzase...

Ah, ia te uită, dar ce tare m-am încălzit! E rândul tău, nepoate; trage oala cu jar mai spre dumneata și dezmorțește-te puțin.

ANUL CEL RĂU

BINE GRĂIEȘTI, Archambaud, foarte bine și sunt de-o părere cu tine. Zece zile doar s-au scurs de când am plecat din Périgueux și mi se pare că alergăm de-o lună. Călătoria parcă lungește timpul. Diseară ne culcăm la Châteauroux. Nu mă sfiesc să-ți mărturisesc că nu m-ar supăra deloc să ajung mâine la Bourges, de-o vrea Domnul și să mă odihnesc acolo cel puțin trei zile, poate chiar patru. Încep să mă cam plictisească mănăstirile acestea în care ni se servește o masă slabă și abia reușesc să-mi încălzească patul – și toate astea pentru a-mi da a înțelege că războiul i-a secătuit. Să nu-și închipuie călugărașii ăștia că punându-mă la post și făcându-mă să dorm în frig vor fi scutiți de dări! Și-apoi, oamenii din escortă au la rândul lor nevoie să se odihnească, să repare hamurile, să-și usuce hainele. Căci ploaia asta nu-i de nici un ajutor. Auzindu-i pe discipolii mei cum strănută în jurul lecticei, pun rămășag că mai toți or să-și petreacă timpul de ședere la Bourges doctoricindu-se cu scorțișoară, cuișoare și vin fiert. În ce mă privește, nu-mi voi putea îngădui nici o pierdere de timp. O să am de citit corespondența din Avignon, de dictat răspunsuri...

Poate că te miri, Archambaud, că-mi mai scapă uneori vorbe mai puțin îngăduitoare la adresa Sfântului Părinte. Da, mă aprind repede și îmi dezvălui prea fățiș nemulțumirile; asta fiindcă îmi dă destul de furcă. Dar am eu grijă, crede-mă, să-i arăt deschis prostiile pe care le face. Nu o dată mi s-a întâmplat să-i spun așa: "Prea sfinte Părinte, fie ca Domnul să te lumineze în privința neroziei acum săvârșite".

O, dacă totuși cardinalii francezi nu s-ar fi îndărătnicit dintr-o dată să țină la ideea că un om de obârșia noastră nu se cade să... – umilința, trebuia să fii născut în umilință – și că pe altă parte cardinalii italieni, Capocci și alții, s-ar fi încăpățânat mai puțin în privința reinstalării Sfântului-Scaun la Roma... Roma, Roma! Ei nu văd altceva decât statele lor din Italia; Capitoliul le ascunde chipul Domnului.

Dar ceea ce mă face să turbez cel mai mult la Inocențiu al nostru este politica pe care o duce față de împărat. Cu Pierre Roger, vreau să spun cu Clement al VI-lea, ne-am opintit șase ani pentru că împăratul să nu fie încoronat. Să fie ales, mă rog, treacă-meargă. Eram de acord să guverneze. Dar trebuia să se abțină de la ungere câtă vreme nu se supunea angajamentelor pe care noi voiam ca el să și le ia. Știam eu prea bine că a doua zi după ungere împăratul ăsta avea să ne aducă dezamăgiri.

Și, peste toate, Aubert al nostru își pune tiara și începe să îngâne: "Să

conciliem, să conciliem". Iar în primăvara anului trecut își atinge scopul. "Împăratul Carol al IV-lea va fi încoronat. Ordon!", sfârșește el prin a-mi spune. Papa Inocențiu este dintre suveranii aceia care își descoperă energia doar pentru a bate în retragere. Mișună în jurul nostru oameni dintr-aceștia. Își închipuia că a câștigat o mare victorie, doar fiindcă împăratul se angajase să nu pătrundă în Roma decât în dimineața încoronării, pentru a ieși de acolo în aceeași seară și că nu avea să doarmă în oraș: Aiurea! Fleacuri! Cardinalul Bertrand de Colombiers – vezi, numesc un francez; sunteți, cred, satisfăcut – a fost trimis să așeze pe fruntea nomadului coroana lui Carol cel Mare. Peste șase luni, în schimbul acestei bunăvoințe, Carol al IV-lea ne răsplătea cu Bula de aur prin care papalitatea nu mai avea de-aici înainte nici glas, nici privire în alegerea unui împărat.

De aici înainte, imperiul este desemnat între șapte electori germani care își vor reuni statele într-o confederație... care vor face adică din minunata lor anarhie o regulă continuă. În același timp însă nu s-a hotărât nimic în privința Italiei și nimeni nu știe, cu adevărat, prin cine și cum se va exercita acolo puterea. Lucrul cel mai grav pe care Inocențiu nu l-a văzut în această Bulă este faptul că ea desparte temporalul de spiritual, consfințind independența națiunilor față de papalitate. Aceasta înseamnă sfârșitul, dispariția principiului monarhiei universale exercitate de către succesorul Sfântului Petru în numele Atotputernicului, îl trimitem înapoi pe Dumnezeu în cer și facem ce vrem pe pământ. Numim asta "spirit modern" și ne împăunăm. Eu îi zic – iartă-mă, nepoate – praf aruncat în ochi.

Nu există spirit antic și spirit modern. Există pur și simplu de o parte spiritul, de cealaltă... prostia. Ce-a făcut al nostru Papă? A tunat, a fulgerat, a excomunicat? I-a trimis împăratului o scrisoare tare blândă și amicală, plină de binecuvântările sale... O, nu! O, nu! Nu sunt eu cel care i-am pregătit-o. Dar eu sunt cel care la Dieta din Metz va trebui să admită cu solemnitate publicarea acestei Bule care nu face altceva decât să renege puterea supremă a Sfântului Scaun și care nu poate aduce Europei decât tulburări, dezordine și necazuri.

Straşnicul afront pe care va trebui să-l înghit este, pe deasupra și acceptat de bunăvoie; căci acum, când Germania s-a depărtat de noi, trebuie să încercăm mai mult ca oricând să salvăm Franța, altfel nu-i va mai rămâne chiar nimic lui Dumnezeu. Oh, cât de îndreptățit va fi viitorul să blesteme acest an 1355! Și încă nu i-am recoltat toate fructele spinoase.

Și ce făcea în timpul acesta navarezul? Ei bine, se afla în Navara, plin de încântare că la gâlcevile și încurcăturile pe care ni le făcuse, iată că se

mai adăugau şi cele care ne veneau de la chestiunile imperiale.

Mai întâi el aştepta să se înapoieze omul său, Friquet de Fricamps, plecat în Anglia cu ducele de Lancaster şi care avea să se întoarcă însoţit de un şambelan al acestuia, aducător al opiniilor regelui Eduard privind proiectul de tratat schiţat la Avignon. Iar şambelanul se întorcea la Londra, însoţit de data aceasta de Colin Doublel, un scutier al lui Carol cel Rău, alt ucigaş al Domnului de Spania – care avea să prezinte observaţiile stăpânului său.

Carol de Navara este opusul regelui Jean. Se pricepe mai bine decât un notar să dezbată fiecare articol, fiecare punct, fiecare virgulă dintr-un acord. Se pricepe să reamintească de una, să prevadă alta... Şi să se sprijine pe cutare tradiţie bine dovedită, căutând întotdeauna să-şi ajusteze puţintel obligaţiile proprii şi să le sporească pe cele ale părţii adverse... Apoi, încetinind rezolvarea problemelor sale cu englezul, găsea ceva timp şi pentru cele ale Franţei.

Ar fi fost momentul, pentru regele Jean, să se arate generos. Dar omul acesta acţionează mereu în contratimp. Şi iată că făcând-o pe grozavul, se echipează de război şi, năpustindu-se spre Caen, porunceşte ocuparea tuturor castelelor normande ale ginerelui său, în afară de Évreux. Frumoasă campanie care, din lipsă de inamici, a fost mai ales o campanie a chiolhanurilor, necăjindu-i tare pe normanzi care îi vedeau pe arcaşii regelui jefuindu-le puţinele cu sărături şi cămările.

Între timp, navarezul mobiliza liniştit în Navara, iar cumnatul său, contele de Foix, Phoebus – despre ăsta o să-ţi vorbesc eu altă dată; nu-i deloc un senior oarecare – se ducea să pustiască puţin comitatul de Armagnac, spre a-i aduce pagubă regelui Franţei.

Aşteptând vara pentru a porni pe mare fără a risca prea mult, tânărul nostru Carol debarcă la Cherbourg, într-o frumoasă zi de august, cu două mii de oameni.

Iar Jean al II-lea află cu uluire, în aceeaşi perioadă de timp, că prinţul de Galles – care în aprilie fusese făcut prinţ de Aquitania şi locotenent al regelui Angliei în Guyenne – ambarcase cinci mii de războinici pe navele sale, venind cu toate pânzele sus spre Bordeaux; şi unde mai pui că fusese nevoit să aştepte vânturi prielnice. Ce să zic, tare bine informat mai e regele Jean! Noi, cei din Avignon, vedeam pregătindu-se, pe mare, această frumoasă mişcare încrucişată al cărei scop era să cuprindă Franţa ca într-un cleşte. Mai mult decât atât, era anunţată şi iminenta sosire a însuşi regelui Eduard, care ar fi şi trebuit să se afle la Jersey, dacă furtuna nu l-ar fi silit să facă întoarsă cale spre Portsmoulh. Am putea spune că vântul şi

nimic altceva a salvat Franţa în anul ce a trecut.

Neputând să lupte pe trei fronturi deodată, regele Jean n-a ales nici unul. Se duce din nou la Caen, dar de data aceasta pentru a purta tratative. Îl însoţeau cei doi veri ai săi de Bourbone, Pierre şi Jacques, precum şi Robert de Lorris, reintrat în graţii după cum ţi-am spus. Dar Carol de Navara nu veni. Îi trimise pentru negocieri pe domnii de Lor şi de Couillarville, doi seniori de-ai săi. Regele Jean nu avu decât a se înapoia, lăsându-i în loc pe cei doi Bourboni şi instruindu-i doar să se grăbească întru găsirea unei căi de înţelegere.

Acordul fu încheiat la Valognes în ziua de 10 septembrie. Carol de Navara regăsea în acest acord tot ceea ce îi fusese recunoscut prin tratatul de la Mantes şi chiar ceva mai mult.

Iar peste două săptămâni, la Luvru, avu loc o nouă împăcare solemnă dintre socru şi ginere, bineînţeles în prezenţa reginelor văduve, a doamnei Jeanne şi a doamnei Blanche..., Sire, vărul meu, iată-l pe nepotul şi fratele tău, pe care te rugăm din dragoste pentru noi..." Şi îşi deschid braţele şi se sărută pe obraji cu dorinţa de a se muşca şi îşi jură iertare şi loială prietenie...

Ah, uit un lucru nicidecum lipsit de importanţă: pentru a forma o escortă de onoare regelui Navarei, Jean al II-lea îi trimisese în întâmpinare pe fiul său, pe Delfinul Charles pe care îl numise mai înainte locotenent general în Normandia. De la Vaudreuil pe Eure, unde au stat mai întâi patru zile şi până la Paris cei doi cumnaţi au mers, aşadar, împreună. Era pentru prima oară că se vedeau unul cu altul atâtea zile de-a rândul, călărind, sporovăind, pierzându-şi vremea, cinând şi dormind laolaltă. Monsenior Delfinul este opusul navarezului: el înalt - celălalt scund, el fire înceată - celălalt vioi, el zgârcit în cuvinte - celălalt guraliv. În afară de aceasta, şase ani mai puţin şi nici un fel de precocitate în nimic. În plus, Delfinul este apăsat de o suferinţă, o adevărată infirmitate: mâna sa dreaptă se umflă şi devine violacee de îndată ce vrea să ridice o greutate ceva mai mare sau să strângă cu ea un obiect. Nu poate purta spadă. Tatăl şi mama sa l-au făcut prea devreme şi încă imediat după ce şi unul şi celălalt se ridicaseră abia după o boală; rodul a avut deci de suferit.

Dar din toate acestea, nu trebuie să tragem încheierea, aşa cum o fac mult prea repede unii, începând cu însuşi regele Jean, cum că Delfinul este prost şi că nu va fi un rege bun. I-am studiat cu grijă zodia - 21 ianuarie 1338 - soarele este încă în Capricorn, chiar înainte de a intra în Vărsător... Cei născuţi în zodia Capricornului izbândesc târziu, dar izbândesc dacă sunt dăruiţi cu luminile spiritului. Plantele de iarnă se dezvoltă încet... Pe

prințul ăsta sunt gata să pun rămășag mai tare decât pe mulți alții care ne oferă o înfățișare mai bună. Dacă va străbate marile primejdii ce-l amenință în anii de-acum – a și biruit unele, dar greul îi mai stă în față – va ști să se impună în cârmuire. Trebuie să recunoaștem însă că aspectul său exterior nu-i este deloc favorabil.

Ah, iată că acum vântul începe să bată în rafale: Archambaud, desfă, te rog, cordelele de mătase care adună perdelele. Mai bine să continuăm a sporovăi în beznă decât să ne stropească ploaia. Și-apoi, în felul acesta o să auzim mai puțin tropotul copitelor în fleșcăială de-afară; ne-a cam asurzit. Și spune-i lui Brunet, diseară, să-mi îmbrace lectica în mușamale, să le vâre pe sub pânzele vopsite. Este puțintel mai greu pentru cai, știu, dar o să-i schimbăm mai des...

Prin urmare, îți spuneam că îmi închipui foarte bine cum monseniorul de Navara, în timpul călătoriei de la Vaudreuil la Paris – Vaudreuil se găsește într-unui dintre cele mai frumoase meleaguri ale Normandiei; regele Jean a vrut chiar să-l treacă în rândul reședințelor sale, se pare că ceea ce a poruncit el să se facă acolo este minunat; nu am văzut nimic, dar știu că totul a însemnat mulți bani luați din vistierie; există pe ziduri imagini pictate cu aur curat – îmi închipui, zic, cât de tare s-o fi străduit monseniorul Carol de Navara, cu toată limbuția și ușurința lui de a contesta prietenia, să-l câștige pe Charles de Franța. Tineretul își ia ușor modele. Iar pentru Delfin, mai vârstnicul acesta decât el cu șase ani, era un tovarăș nespus de plăcut – atât de mult călătorise, văzuse și făcuse, știa să-i istorisească taine diferite și îl distra forfecându-i pe curteni și spunându-i: "Tatăl vostru, regele nostru, v-a prezentat probabil un portret al meu mult diferit de ceea ce sunt în realitate... Să fim aliați, să fim prieteni, să fim într-adevăr frați cum și suntem". Delfinul, bucuros că se vede atât de apreciat de o rudă mai înaintată în viață decât el, deja domnitor și atât de plăcut, fu prin urmare ușor cucerit.

Apropierea aceasta dintre ei nu rămase fără urmări și contribui serios la neînțelegerile și la înfruntările care au survenit după aceea.

Dar aud că escorta își strânge rândurile pentru defilare. Dă puțin la o parte perdeaua... Da, zăresc foburgurile. Intrăm în Châteauroux. Nu o să ne primească prea multă lume. Trebuie să fii sau un mare cucernic sau un mare curios ca să te lași murat de ploaie doar pentru a vedea trecând lectica unui cardinal.

REGATUL SE FISUREAZĂ

DRUMURILE ACESTEA din Berry au avut dintotdeauna o faimă proastă. Dar văd că războiul nu le-a îmbunătăţit-o... Ei, Brunet, La Roue, încetiniţi, pentru numele lui Dumnezeu! Ştiu că fiecare este grăbit să ajungă la Bourges, dar ăsta nu-i un motiv să mă macin aici, în lada asta precum piperul. Opriţi, opriţi odată! Şi să se oprească cei din frunte. Bun... Nu este vina cailor mei. Este vina voastră, a tuturor care îi îmboldiţi de parcă aţi avea foc sub şei... Acum să pornim iarăşi şi fiţi, vă rog, cu băgare de seamă, păstraţi alura vrednică de un cardinal. Altfel, vă voi sili să-mi neteziţi drumul umplând făgaşurile din faţa mea. Diavolii ăştia ar fi în stare să-mi frângă oasele numai să se culce cu o oră mai devreme! În sfârşit, ploaia a încetat... Ia te uită, Archambaud, încă un cătun pârjolit. Englezii au venit să se hârjonească până în foburgurile Bourges-ului pe care le-au incendiat şi chiar au trimis o unitate care s-a arătat sub zidurile Nevers-ului. Vezi dumneata, n-am nimic cu arcaşii din Ţara Galilor, cu spadasinii irlandezi şi cu altă pedestrime pe care prinţul de Galles o foloseşte întru asemenea treabă. Sunt doar nişte, sărmani momiţi de strălucirea banului. Sunt săraci, ignoranţi şi mereu bruftuluiţi. Sunt încredinţaţi că războiul înseamnă a jefui, a se îmbuiba şi a distruge. Ei îi văd pe oamenii din sate fugind din calea lor, cu braţele împovărate de copii şi urlând: "Englezii, englezii! Apără-ne, Doamne!" Straşnică ispravă pentru nişte nemernici să înfricoşeze alţi nemernici! Se simt foarte puternici. Mănâncă pasăre şi porc gras în fiecare zi; găuresc toate butoaiele ca să-şi stingă setea şi devastează înainte de plecare tot ce n-au putut bea sau mânca. După ce au şterpelit cai pentru remontă, sugrumă tot ce mugeşte sau behăie de-a lungul drumurilor sau în staule. Apoi, beţi turtă şi cu mâini mânjite aruncă, făcând haz, torţe peste căpiţe, peste hambare, peste tot ce poate lua foc. Mare bucurie pentru armata aceasta de golani şi de netrebnici să se supună unor asemenea ordine. Sunt ca nişte copii răi poftiţi să facă rele.

Şi de fapt nu port pică acestor călăreţi englezi. La urma urmei sunt în afara ţării lor, au fost recrutaţi pentru război. Iar Prinţul Negru le dă pildă cum să jefuiască cerând să i se aducă cele mai frumoase obiecte din aur, fildeş şi argint, cele mai frumoase stofe, pentru a-şi umple căruţele sau pentru a-şi plăti gras căpitanii. A jefui pe nevinovaţi pentru a-şi răsplăti din plin prietenii, iată în ce stă măreţia acestui bărbat.

Dar cei cărora eu le urez să piară de moarte grea şi să se pârjolească în gheena cea veşnică – da, da, aşa creştin bun cum mă aflu – sunt cavalerii

gasconi, aquitani, poatevini şi chiar câţiva dintre mărunţii noştri seniori din Périgord, care preferă să-l urmeze pe ducele englez decât pe regele lor francez şi care din plăcerea de a prăda sau dintr-un urât orgoliu, din pizmă de vecinătate sau fiindcă tăinuiesc în suflet cine ştie ce murdară împricinare, îşi tot pustiesc propria ţară. Da, pe aceia să nu-i ierte Dumnezeu, tare mult îl rog.

Nu au drept justificare decât nerozia regelui Jean care nu le-a dovedit nicidecum că ar fi un om în stare să-i apere, ridicând întotdeauna prea târziu banierele la luptă şi trimiţându-i fără milă înspre partea din care duşmanii au plecat. Mare neorânduiala a mai îngăduit Domnul lăsând pe un atât de nevolnic principe să vadă lumina zilei!

Oare de ce acceptase tratatul de la Valognes, despre care ţi-am vorbit ieri şi pentru ce schimbase, cu ginerele său de Navara, un nou şi apăsat sărut de Iudă? Pentru că se temea de armata prinţului Eduard al Angliei care se îndrepta cu flota spre Bordeaux. Atunci, dreptatea cea dreaptă ar fi cerut ca el, luându-şi de grijă dinspre partea Normandiei, să dea fuga spre Aquitania. Nu trebuie să fii cardinal ca să te gândeşti la atâta lucru. Dar nu. Neajutoratul nostru rege pierde vremea, împărţind ordine mari pentru lucruri mărunte. Îl lasă pe prinţul de Galles să debarce pe Gironde şi să-şi facă o intrare triumfală în Bordeaux. Ştie, prin iscoade şi călători, că prinţul îşi adună trupele şi că le sporeşte cu toţi gasconii şi poatevinii pe care îţi spuneam adineauri cât de mult îi stimez. Totul îi demonstrează deci că se pregăteşte o expediţie grea. Un altul s-ar fi năpustit ca vulturul să-şi apere ţara şi supuşii. Dar această perlă a cavalerilor nici nu se clinteşte!

Avea, ce-i drept, necazuri financiare în acel sfârşit de septembrie al anului trecut; chiar puţin mai multe ca de obicei. Şi, în timp ce prinţul Eduard îşi echipa trupele, regele Jean anunţa că avea să amâne cu şase luni plata datoriilor sale şi soldele ofiţerilor.

Deseori, când un rege nu mai are finanţe, îşi aruncă oamenii în luptă. "Fiţi învingători şi veţi fi bogaţi! Asiguraţi-vă prăzi, câştigaţi răscumpărări". Regele Jean a preferat să se afunde în sărăcie, îngăduind englezului să ruineze, nestingherit, sudul regatului.

Prielnică şi lesnicioasă a fost pentru regele Angliei cavalcada! Doar o singură lună i-a trebuit pentru a-şi conduce armata de pe malurile Garonnei până la Narbonne şi la marea sa, plăcându-i a băga groaza în Toulouse, dând foc Carcassonului, pustiind Béziers. Lăsa în urmă o dâră de teroare şi dobândea, cu prea puţină osteneală, un renume.

Arta lui războinică e simplă. Périgord-ul nostru a resimţit-o chiar anul acesta; el atacă tot ce este lipsit de apărare. Mai întâi trimite o avangardă

care să cerceteze drumul până departe şi să descopere satele sau castelele foarte bine apărate. Pe acelea le ocoleşte. Asupra celorlalte aruncă un corp mare de călăreţi şi de războinici care dau năvala peste sate într-un vuiet ca de sfârşitul lumii, risipindu-i pe locuitori, strivindu-i de pereţi pe cei care nu au putut fugi destul de repede, vârând în ţeapă sau ciomăgind tot ceea ce se oferă lăncilor şi măciucilor lor; apoi se răsfiră – în spic – spre cătunele, conacele sau mănăstirile învecinate.

Vin în urma lor arcaşii, care pradă subzistenţa necesară oastei şi golesc casele înainte de a le da foc. După ei, postăvării şi ordonanţele care îndeasă prada în cărucioare şi desăvârşesc incendierile.

Toată lumea bea până îşi stinge setea şi înaintează cu trei până la cinci leghe pe zi; dar teama pe care această armată o răspândeşte o ia cu mult înaintea ei.

Scopul Prinţului Negru? Ţi l-am spus: să şubrezească puterea regelui Franţei. Trebuie să convenim că ţinta a fost atinsă.

Marii beneficiari sunt locuitorii din Bordeaux şi viticultorii; înţelegem atunci pentru ce i-au căutat atâta în coarne ducelui lor englez. În anii din urmă nu au avut parte decât de un lanţ de nenorociri: pustiirea adusă de război, viile vătămate de atâtea lupte, drumurile de negoţ devenite foarte nesigure, vânzările în pierdere şi peste toate ciuma cea mare pentru care a fost nevoie, spre asanarea oraşului, să fie ras un întreg cartier din Bordeaux. Şi iată că acum calamităţile războiului se abat asupra altora; ei bine, nici că le pasă. Fiecăruia îi vine rândul la necaz, nu-i aşa?!

Imediat după debarcare, prinţul de Galles a bătut monedă şi a pus în circulaţie bani frumoşi de aur cu emblema crinului şi a leului – a leopardului cum vor să spună englezii – mult mai graşi şi mai grei decât cei ai Franţei, care poartă semnul mielului; leul a mâncat mielul, spun oamenii în glumă. Viile rodesc bine. Provincia este păzită, portul freamătă de viaţă – în câteva luni au pornit pe apă douăzeci de mii de butoaie de vin, aproape toate spre Anglia, astfel că, începând cu iarna trecută, burghezii din Bordeaux au feţe vesele şi pântece rotunde ca şi butoaiele lor. Nevestele acestora dau năvală la postăvari şi bijutieri. Oraşul trăieşte în sărbătoare şi fiecare nouă venire a prinţului, în această armură neagră pe care o îndrăgeşte şi care i-a adus poreclă, este salutată cu veselie publica. Toate burghezele se dau în vânt după el. Soldaţii, îmbogăţiţi după jafurile făcute, cheltuiesc fără socoteală. Căpitanii din Ţara Galilor şi din Cornouailles sunt în frunte; mulţi încornoraţi au apărut la Bordeaux în vremea aceea, căci avuţia nu încurajează virtutea! S-ar putea spune că de un an încoace Franţa are două capitale; este lucrul cel mai rău ce i se poate în-

tâmpla unui regat. La Bordeaux, opulența și puterea; la Paris, sărăcia și slăbiciunea. Ce vrei? De la începutul domniei banii parizieni au avut a suferi de optzeci de ori! Da, Archambaud, de optzeci de ori! Livra bătută la Tours nu mai valorează decât a zecea parte din cât valora la înscăunarea regelui. Cum să conduci un stat cu asemenea finanțe? Când lași să crească fără de măsură prețul tuturor grânelor și când, în același timp, subțiezi monedă, trebuie să te aștepți, oricum, la tulburări mari și la cumplite necazuri. Pe acestea Franța le cunoaște; iar de tulburări acum începe să aibă parte.

Oare ce-a făcut atât de mărginitul nostru rege iama trecută pentru a înlătura primejdiile pe care oricine le-ar fi văzut? Nemaiputând obține deloc ajutoare de la ținuturile unde se vorbește *dialectul "d'oc"*, după cavalcada engleză, a convocat Statele Generale ale ținuturilor cu *dialectul "d'oïl"*. Adunarea nu s-a desfășurat întru satisfacția sa.

Pentru a accepta ordonanțarea unei creșteri excepționale cu opt bani la livră, la orice vânzare – ceea ce însemna un impozit greu pentru toate meșteșugurile și negoțurile, precum și un anumit impozit pus pe sare – deputații au cerut mită și au emis pretenții mari. Ei voiau ca încasările să fie efectuate de către perceptori speciali aleși de ei – anume pentru că banii strânși de pe urma acestor impozite să nu ajungă nici la rege, nici la ofițerii din serviciul său... pentru ca nici o ridicare de noi ajutoare să nu se facă în cazul izbucnirii unui alt război, înainte ca ei să fi deliberat... și mai știu eu câte altele. Cei din starea a treia erau foarte vehemenți. Aveau pilda comunelor din Flandra, unde burghezii se guvernează singuri, sau a Parlamentului Angliei, care exercită asupra regelui o putere mai mare decât Statele Generale în Franța. "Să facem că englezii, lor le reușește!" Este acesta un cusur al francezilor, să caute – când se găsesc într-o dificultate politică – modele străine, în loc să aplice cu scrupuloasă exactitate legi proprii. Să nu ne mirăm că noua adunare a Statelor, pe care Delfinul a fost nevoit să o convoace mai devreme, a pornit-o rău, după cum îți spuneam deunăzi. Starostele Marcel și-a exersat gâtlejul încă de anul trecut... Pe don Calvo nu l-am mai luat de-atunci cu mine, nu-i priește lectica deloc.

Dar, poate că o să mă întrebi ce făcea în vremea asta navarezul... Se străduia să-l convingă pe regele Eduard că nu-l înșelase când acceptase să trateze cu Jean al II-lea la Valognes, că îi purta aceleași sentimente, că nu se prefăcuse a se înțelege cu regele Franței decât pentru a sluji și mai bine interesele lor comune și că timpul îi va dovedi acest lucru. Altfel spus, că aștepta prima ocazie să-l trădeze, între timp, lucra la consolidarea pri-

eteniei sale cu Delfinul, prin tot felul de răsfăţuri, de linguşiri, de plăceri şi chiar prin mijlocirea femeilor. Căci cunosc domnişoare, printre care şi Gracieuse, despre care ţi-am mai vorbit, precum şi o anume Biette Cassinel, foarte devotate regelui de Navara; se spune despre ele că au ştiut să anime micile serbări ale celor doi cumnaţi. Devenind, aşadar, dascălul întru păcat al Delfinului, navarezul începu să-l asmută încetinel-încetinel împotriva tatălui.

Îi arăta că regele Jean nu-l iubea deloc pe el, fiul cel mai mare. Lucru adevărat, de altfel. Că la urma urmei ar fi o operă pioasă să-l ajuţi pe Dumnezeu, nu până la a-i scurta regelui zilele, dar măcar până la a-l alunga de pe tron. "Ai fi, frăţioare, un rege mult mai bun decât el. Nu aştepta să-ţi lase un regat gata prăbuşit". Uşor cucereşti un tânăr cu asemenea cântare. "Te asigur că noi doi am putea face treaba asta, dar trebuie să ne căutăm puncte de sprijin în Europa". Şi iată că s-au dus la împăratul Carol al IV-lea, unchiul Delfinului, spre a-i cere sprijin şi trupe. Nici mai mult nici mai puţin. Oare cui i s-a năzărit să-l cheme pe străin pentru a pune rânduiala în treburile regatului şi a oferi împăratului - care şi aşa dă destul de furcă papalităţii - să arbitreze soarta Franţei? Poate că episcopului Le Coq, acest prelat incapabil pe care Navara îl readusese în anturajul Delfinului... Cert este că afacerea era bine ticluită şi dusă foarte departe..

Ce este? De ce ne oprim când eu n-am poruncit aşa ceva? A, nişte care încurcă drumul. Înseamnă că intrăm în foburguri. Faceţi loc, faceţi loc! Nu-mi plac opririle acestea nepreväzute. Nu ştii niciodată... Când totuşi se produc, vreau ca escorta să se strângă mai tare în jurul lecticei mele. Există şi căruţaşi cam prea îndrăzneţi, pe care sacrilegiul nu-i sperie şi pentru care un cardinal ar fi o pradă frumuşică...

Prin urmare, călătoria celor doi Charles, cel al Franţei şi cel al Navarei fu hotărâtă în taină; şi acum chiar ştiu cine anume trebuia să facă parte din echipajul care urma să-i conducă la Metz: contele de Namur, contele Jean d'Harcourt, cel foarte gras, căruia avea să i se întâmple o mare nenorocire după cum o să-ţi şi istorisesc mai departe. De asemenea un Boulogne, Godefroy şi Gaucher de Lor: apoi, bineînţeles, seniorii de Graville, de Clères şi d'Aunay, Maubué de Mainemares, Colin Doublel şi inevitabilul Friquet de Fricamps, adică toţi conjuraţii de la Scroafa-care-toarce; de asemenea - şi lucrul mi se pare foarte important, căci sunt convins că ei finanţau expediţia - Jean şi Guillaume Marcel, doi nepoţi ai starostelui aflaţi în mare amiciţie cu regele Navarei care îi poftea la petrecerile sale. A complota cu un rege este un lucru care îi încântă totdeauna pe tinerii burghezi

bogaţi!

Plecarea era prevăzută pentru ziua Sfântului Ambrozie. Treizeci de navarezi trebuiau să-l aştepte pe Delfin la bariera Saint-Cloud, pe înserat, spre a-l conduce la Mantes, la vărul său, iar de-acolo, toate mărimile astea aveau să ajungă în imperiu.

Şi pe urmă şi pe urmă... Totul nu poate fi întotdeauna potrivnic unui om sortit răului şi nici chiar cel mai prostănac dintre regi nu ajunge să piardă totul... În ajun, de ziua Sfântului Nicolae, Jean al II-lea al nostru află ce era de aflat. Îşi cheamă fiul, îl mustruluieşte serios, iar Delfinul, mărturisindu-i planul, înţelege dintr-o dată că s-a amăgit, făcând în acelaşi timp un rău şi ţării sale.

De data aceasta, regele Jean, trebuie să o recunosc, se comportă cu mai multă înţelepciune ca de obicei. Nu-l mustră pe fiul său decât pentru faptul de a fi vrut să părăsească regatul fără îngăduinţa să, i se arată recunoscător pentru sinceritate, acordându-i pe loc iertare pentru greşeala făptuită şi, descoperind că moştenitorul său ştia să dovedească hotărâre, declară că vrea să-l asocieze şi mai mult la bunul mers al treburilor tronului, făcându-l duce de Normandia. Încredinţându-i acest ducat, plin de partizani ai familiilor Évreux-Navara, însemna că-l trimite negreşit într-o capcană.

Monsenior Delfinul nu mai avea decât să-l prevină pe Cel Rău că reda libertatea tuturor celor amestecaţi în taina complotului lor.

Îţi dai prea bine seama că afacerea asta nu sporea deloc afecţiunea tatălui faţă de fiu, chiar dacă înciudarea se ascundea sub darul acesta mărunt. Mai tare se răscocea însă ura regelui faţă de ginerele său; se înverşuna precum un aluat de şase ori pus la foc. Să-i ucidă conetabilul, să atâţe la răzmeriţă, să debarce trupe, să caute înţelegere cu duşmanul englez – şi nici măcar nu ştia până unde mersese! – în sfârşit să-i îndepărteze fiul, toate astea însemnau prea mult; regele Jean aştepta ceasul potrivit să i-o plătească navarezului cu vârf şi îndesat.

Noi, cei care observasem lucrurile acestea din Avignon, ne îngrijoram tot mai mult şi simţeam că se vor ivi situaţii foarte grave: unele provincii desprinse, altele pustiite, o monedă nesigură, un tezaur golit, o datorie crescândă, deputaţi nemulţumiţi şi vehemenţi, vasali tot mai îndărătniciţi în conspiraţiile lor, un rege care nu mai este slujit decât de către sfetnicii săi cei mai apropiaţi şi, în sfârşit, colac peste pupăză, un moştenitor al tronului gata să ceară din nou ajutor străin împotriva propriei sale dinastii. I-am spus Papei: "Preasfinte părinte, Franţa se fisurează". Nu greşeam. Doar asupra momentului m-am înşelat.

Prevăzusem că vor trece doi ani până la prăbuşire. Nu a fost nevoie nici măcar de unul. Şi n-am văzut încă totul. Ce vrei? Când capul nu-i zdravăn, cum să fie mădularele? Acum trebuie să încercăm să relipim cât de cât cioburile, iar pentru asta iată-ne siliţi să recurgem la bunele servicii ale Germaniei, să acordăm dintr-o dată mai multă autoritate acestui împărat la a cărui aroganţă am fi. Dorit mai degrabă să punem o botniţă. Recunoaşte că am de ce să mă înfurii!

Du-te acum, Archambaud, reia-ţi calul şi treci în fruntea cortegiului. Vreau ca pentru intrarea în Bourges, chiar dacă ora este înaintată, să poată fi văzut fluturând steguleţul dumitale din Périgord alături de cel al Sfântului Scaun. Şi trage puţin perdelele lecticei mele, să pot împărţi binecuvântări.

BANCHETUL DE LA ROUEN

DISPENSE ŞI BENEFICII

MONSENIORUL ACESTA de Bourges m-a cam scos din sărite în cele trei zile pe care le-am petrecut în palatul său. Iată, aşadar, un prelat a cărui ospitalitate este cam stânjenitoare pentru cât se milogeşte! Tot timpul te trage de sutană ca să obţină ceva. Şi câţi protejaţi, câţi clienţi are omul acesta cărora le-a făcut promisiuni şi pe care ţi-i aruncă în cârcă! "Pot prezenta sfintei voastre eminenţe un cleric de mare merit... Eminenţa voastră ar vrea oare să-şi coboare privirea binevoitoare asupra acestui canonic de-nu-ştiu-ce... Îndrăznesc să recomand bunătăţii eminenţei voastre..." Abia m-am stăpânit aseară să nu i-o întorc: "Du-te şi ia o curăţenie, episcoape şi binevoieşte să dai puţină pace eminenţei mele sfinte".

Te-am luat cu mine azi-dimineaţă, Calvo... Începi să suporţi mai bine, sper, legănarea lecticei mele; de altfel voi fi scurt. Pentru a recapitula cu exactitate ceea ce i-am acordat şi nimic mai mult. Căci nu va evita, acum când ne stă în cale, să vină să te piseze cu pretinsele încuviinţări pe care le voi fi acordat tuturor cererilor sale. Mi-a şi spus: "Pentru dispensele mărunte, nu vreau să obosesc preasfânta dumneavoastră eminenţă; le voi înfăţişa lui don Francesco Calvo care este, fără îndoială, om cu ştiinţă multă sau lui jupân du Bousquet..."

Până aici! Nu am luat cu mine un auditoriu pontifical, doi doctori, doi licenţiaţi în drept şi patru bacalaureaţi pentru a scoate din anonimat pe toţi fiii de preoţi care slujesc în această parohie sau se bucură aici de cine ştie ce avantaje. De altfel este minune totuşi că, după toate dispensele pe care sfântul meu protector, Papa Ioan al XXII-lea le-a acordat în timpul pontificatului său - aproape cinci mii, dintre care mai mult de jumătate bastarzilor unor preoţi, cerând penitenţă în bani, bineînţeles, ceea ce a contribuit mult la refacerea tezaurului Sfântului Scaun - astăzi reapar tot atâţia clerici care nu sunt altceva decât rodul păcatului.

Ca legat al Papei am dreptul să dau în timpul misiunii mele zece dispense, nu mai mult. Două i le acord monseniorului de Bourges; este şi asta prea mult. Pentru serviciile de notar am dreptul să confer douăzeci şi cinci de dispense şi anume unor clerici care îmi vor fi adus servicii personale, nu unor oameni care s-au strecurat în hârtiile monseniorului de Bourges. O să-i dai una, alegându-l pe cel mai prost şi mai puţin meritoriu, ca să nu aibă de pe urma lui decât necazuri. Dacă cineva o să se mire cumva, îi vei răspunde: "A fost recomandat în mod expres de către Monsenior..." În ce

privește beneficiile raportate la uzufructul abațiilor, aceasta să fie treaba ecleziaștilor sau a laicilor, noi nu distribuim nici unul. "Monseniorul de Bourges cerea prea multe, Eminența sa nu a vrut să stârnească invidii". Și voi acorda una sau două monseniorului de Limoges, care s-a arătat mai discret. S-ar zice că am venit din Avignon doar pentru a răspândi favoruri și profituri în jurul acestui monsenior de Bourges.

Îi apreciez prea puțin pe oamenii care dau din coate făcând caz de numărul mare al acelor ce le sunt obligați și se amăgește episcopul ăsta închipuindu-și că o să vorbesc mai departe pentru pălăria sa de cardinal, și-apoi l-am găsit cam prea indulgent față de "frățiorii" lui întru credință care tot mișună pe culoarele palatului său. M-am văzut silit să-i reamintesc scrisoarea sfântului Părinte împotriva acestor franciscani rătăciți – o știu cu atât mai bine, cu cât eu am fost cel care a redactat-o – care își arogă dreptul de a predica, îi încânta pe cei săraci cu duhul purtând veșmânt de prefăcută umilință și întocmesc discursuri primejdioase împotriva credinței și a respectului datorat Sfântului Scaun. I-am reamintit că are datoria să îndrepte și să pedepsească pe acești vătămători, potrivit canoanelor, implorând – la nevoie – brațul lumesc, așa cum a făcut anul trecut Inocențiu al VI-lea, dând voie să fie arși Jean de Chastillon și Frangois d'Arquate, care susțineau erezii... "Erezii, erezii... greșeli, desigur, dar trebuie să le înțelegi. Nu păcătuiesc chiar întru totul. Și-apoi, timpurile se mai schimbă..." Iată ce mi-a răspuns monseniorul de Bourges. Mie nu-mi plac deloc prelații aceștia care arată prea multă înțelegere față de predicatorii cei dăunători și care, în loc să pună stavilă răului, vor să devină populari mergând încotro bate vântul.

Ți-aș fi recunoscător, don Calvo, dacă mi l-ai ține puțin sub observație pe omul acesta în timpul călătoriei, spre a evita îndoctrinarea învățăceilor mei; și mai veghează să nu se apropie prea tare de monseniorul de Limoges sau de alți episcopi care ni se vor alătura în drumul nostru.

Fă în așa fel încât să i se pară aspru drumul, cu toate că nu vom mai avea decât popasuri scurte, întrucât zilele se micșorează, iar frigul se întețește. Între zece și douăsprezece ore pentru o zi de drum, nu mai mult. Nu vreau să călătorim noaptea. De aceea, astăzi nu vom merge mai departe de Sancerre. Vom avea o seară prelungită. Ia seamă la vinul pe care îl bem. Are aromă de fructe și lunecă ușor pe gâtlej, dar este mai tare decât s-ar crede. Înștiințează-l de asta și pe La Rue și spune-i să-mi supravegheze escorta. Nu vreau bețivani sub livrea de Papă... Dar te văd pălind, Calvo. Este limpede că nu suporți lectica... Nu... Coboară, coboară repede, te rog.

MÂNIA REGELUI

AȘADAR, AVENTURA din Germania se încheiase brusc, lăsându-l pe navarez în grea înciudare. Reîntors la Évreux, are din nou grijă să se agite. Au trecut trei luni; suntem la finele lui martie, anul trecut... Da, al anului trecut, am spus bine... sau, dacă vrei, al anului acestuia... dar întrucât anul acesta Paștele a căzut la 24 aprilie, tot de anul trecut putem vorbi...

Da, nepoate, știu... Este destul de prost obiceiul care vrea ca, în Franța, deși Anul nou se sărbătorește la întâi ianuarie, pentru registre, tratate și toate cele câte trebuie rememorate, nu se începe numerotarea decât de la Paște. Nerozia stă mai ales în aceea că, legând începutul anului de o sărbătoare deloc fixă, se creează astfel destulă neorânduială. Astfel că anumiți ani au de două ori lună martie, în timp ce alții n-o mai au pe aprilie... Firește că asemenea situație s-ar cădea schimbată, sunt de acord cu dumneata.

Despre așa ceva se vorbește demult, clar fără să se ia nici o hotărâre. Sfântul Părinte ar trebui să decidă odată pentru totdeauna, în numele întregii creștinătăți. Și crede-mă că încurcătura cea mai mare se petrece la noi, la Avignon; căci în Spania, ca și în Germania, anul începe în ziua de Crăciun; la Veneția, în ziua de 1 martie; în Anglia, la 25. Și iată de ce, când mai multe state se prezintă, primăvara, să încheie un tratat, nu se știe niciodată despre ce an este vorba. Închipuiește-ți, de pildă, că între Franța și Anglia s-ar fi semnat un tratat de armistițiu în zilele premergătoare Paștelui; regele Jean l-ar dată cu anul 1355, englezii cu 1356. O, da, recunosc, este cea mai mare prostie; dar nimeni nu vrea să-și revizuiască obiceiurile, până și cele detestabile, ba chiar s-ar zice că notarii, ajutoarele de notari, magistrații și celelalte categorii de funcționari din administrație găsesc o adevărată plăcere în a se îngrădi în dificultăți zăpăcitoare pentru omul de rând.

Iată-ne ajunși acum cu istorisirea noastră la finele acelei luni de martie, în care regele Jean se arătă mânios tare... Împotriva fiului său, firește. Între noi fie spus, pricini de neplăcere avea destule. În cadrul Statelor Generale din Normandia, convocate la Vaudreuil în prezența fiului său de curând numit duce, fuseseră rostite la adresa sa cuvinte grele, nemaiauzite vreodată până atunci, proferate chiar de către deputații nobilimii, montați de familiile Évreux-Navara. După câte mi s-a spus, mai violenți au fost cei doi d'Harcourt – unchiul și nepotul; iar nepotul, cel gras ca și Jean, se înfuriase

atât de tare, încât ajunsese să strige: "La naiba, ce om rău este regele ăsta; nu-i un rege bun şi mă voi feri de el". Asemenea cuvinte au ajuns, îţi închipui prea bine şi la urechea lui Jean al II-lea. Apoi, la noile State Generale ale ţinuturilor cu *dialectul "d'oïl"*, convocate după aceea, deputaţii de Normandia nu au venit. Au refuzat pur şi simplu să se prezinte. Nu mai voiau să se asocieze la ajutoare şi subvenţii, nici să le plătească.

Adunarea a fost, de altfel, nevoită să constate că gabela[2] şi impunerea pe vânzări nu aduseseră sumele la care se aşteptaseră. Atunci a fost luată hotărârea să fie înlocuite cu un impozit perceput pe venitul net la sfârşitul de an la care ne găseam.

Te las să-ţi dai singur seama cât de bună a fost măsura luată – să-i plăteşti regelui o parte din tot ceea ce ai primit, încasat sau câştigat de-a lungul anului şi adesea deja cheltuit... Nu, măsura nu a fost deloc aplicată în Périgord şi nici în ţinuturile cu *dialectul "d'oc"*. Dar cunosc persoane de la noi care au trecut la englezi, pur şi simplu din teamă de a nu fi siliţi să i se supună. Impozitul acesta pe venitul net, adăugat scumpirii alimentelor, a stârnit răscularе în diverse locuri şi mai ales la Arras, unde oamenii de rând s-au răzvrătit; iar regele Jean a trebuit să-şi trimită conetabilul, cu mai multe companii de oşteni, pentru a-i aresta pe şefi... Firește că toate acestea numai temeiuri de bucurie nu erau. Dar oricât de mari ar fi necazurile unui rege, el trebuie să-şi ţină firea. Ceea ce nu a făcut în următoarea împrejurare.

Se găsea la mănăstirea Beaupré-en-Beauvaisis, pentru botezul primului născut al monseniorului Jean d'Artois, conte d'Eu de când primise bunurile şi titlurile lui Raoul de Brienne, conetabilul decapitat... Da, este chiar fiul contelui Robert D'Artois, căruia de altfel îi şi seamănă foarte mult la înfăţişare. Când îl vezi, asemănarea te izbeşte, îţi vine a crede că-l ai în faţă pe tată la aceeaşi vârstă. Un uriaş, un turn umblător. Păr roşu, nas scurt, obraji acoperiţi cu păr ca de porc şi muşchi care îi unesc, otova, maxilarul cu umărul. Pentru remontă are nevoie de cai de povară, iar când, prins în luptă, atacă, ştie să facă breşe într-o armată. Dar aici se opreşte asemănarea. În privinţa minţii este contrariul. Tatăl era şiret, subtil, iute, răutăcios, chiar prea răutăcios. Ăstălalt are mintea ca un mortar de var foarte închegat. Contele Robert era cârcotaş complotist, şarlatan, sperjur, asasin. Contele Jean se vrea un model de onoare, de loialitate şi fidelitate, de parcă ar vrea să răscumpere greşelile paterne. Şi-a văzut tatăl decăzut şi alungat. El însuşi stătuse puţin la închisoare, în copilărie, împreună cu mama şi fraţii săi. Am impresia că tot nu s-a obişnuit cu iertarea primită şi

[2]Impozit pe sare. (N.T.)

cu recăpătarea auuției. Se uită la regele Jean ca la Mântuitor. Și-apoi este uluit că are același prenume. "Vărul meu Jean... vărul meu Jean..."

Una-două, vărul Jean. Cei de vârsta mea, care l-au cunoscut pe Robert d'Artois și care au auut poate de suferit de pe urma acțiunilor sale, încearcă totuși un anume regret privind la foarte palidă copie pe care el ne-a lăsat-o. Altă plămadă de om contele Artois, ce mai! A umplut perioada în care a trăit cu turbulența sa. Când și-a dat duhul, s-ar fi zis că veacul întreg lunecă în tăcere. Până și războiul părea să-și mai fi stins din vuiet. Ce vârstă ar fi auut acum? Stai puțin, să vedem... Hm... În jur de șaptezeci. Ar fi putut să trăiască și azi de nu l-ar fi răpus o săgeată rătăcită, în tabăra engleză, la asediul de la Vannes... Tot ce putem spune este că douezile de loialitate, din ce în ce mai multe, ale fiului nu au adus coroanei mai mult bine decât actele de trădare ale tatălui.

Căci Jean d'Artois a fost cel care, cu puțin înainte de botez, pentru a-i mulțumi parcă regelui pentru marea cinste a născiei, i-a dezvăluit complotul de la Conches sau ceea ce credea el a fi un complot.

Conches... da, ți-am spus... este unul dintre castelele confiscate cândva de către Robert d'Artois și pe care monseniorul de Navara l-a cerut pentru sine prin tratatul de la Valognes. Au rămas însă acolo câțiva slujitori bătrâni de-ai familiei Artois căreia îi sunt mai departe credincioși.

Astfel, Jean d'Artois putu șopti regelui - o șoaptă care se auzea până la celălalt capăt al circumscripției monarhice - cum că regele Navarei s-a întâlnit la Conches cu fratele său Filip, cu cei doi d'Harcourt, cu episcopul Le Coq, cu Friquet de Fricamps, cu mai mulți seniori normanzi, uechi cunoștințe, cu Guillaume Marcel sau Jean, în fine unul dintre nepoții Marcel și cu un senior care uenea de la Pampelune, Miguel d'Espelette și că ar fi complotat cu toții să-l ia prin surprindere pe regele Jean, cu primul prilej în care acesta s-ar duce în Normandia și să-l ucidă. Era, nu era adevărat? Îmi uine a crede că un sâmbure de adevăr dăinuia în toate astea și că un gând tot auuseseră, chiar dacă nu puseseră conjurația pe picioare. Căci totul se potrivește eu firea lui Carol cel Rău care, după ce ratase operațiunea ce ar fi trebuit să decurgă cu anume măreție prin cererea de ajutor împăratului Germaniei, nu se da probabil în lături să o săuârșească în josnicie, repetând lovitura Scroafei-care-toarce. Va trebui să așteptăm a ne uedea în fața tribunalului ceresc pentru a cunoaște adevărul-adevărat.

Lucru sigur însă este că se discutase foarte mult la Conches, pentru a se ști dacă aueau să meargă la Rouen peste o săptămână, în marțea dinaintea postului mic, la ospățul la care Delfinul, duce de Normandia, îi inuitase pe cei mai de seamă caualeri normanzi, pentru a încerca să se înțe-

leagă cu ei. Filip de Navara era de părere că ar trebui să refuze; Carol, dimpotrivă, era înclinat să accepte. Bătrânul Godefroy d'Harcourt, cel care şchioapătă, era împotrivă şi o spunea sus şi tare. De altfel, certat cândva cu fostul rege Filip al VI-lea, pentru o afacere de căsătorie din care avuseseră a suferi nişte iubiri ale sale, el nu se mai socotea dator cu nici o legătură de vasalitate faţă de coroană. "Regele meu este englezul", îi plăcea să spună.

Nepotul său, obezul conte Jean, pe care mireasma unui banchet l-ar fi dus până la celălalt capăt al regatului, ar fi vrut să meargă. În cele din urmă, Carol de Navara spuse că fiecare nu avea decât a face după pofta inimii, că el însuşi avea să se ducă la Rouen cu ceilalţi doritori să meargă acolo, dar că în aceeaşi măsură îi aprobă pe oponenţii care nu voiau să se înfăţişeze Delfinului şi că era chiar înţelept să existe şi unii mai retraşi, întrucât niciodată nu-i bine să-i vâri pe toţi în aceeaşi oală.

I se mai aduse regelui la cunoştinţă încă o bănuială care putea veni în sprijinul ideii de complot. Că, ar fi spus Carol de Navara, dacă moare regele Jean, el dezvăluie pe loc tratatul încheiat cu regele Angliei prin care îl recunoştea rege al Franţei şi că el avea să se comporte în regat ea locotenent al acestuia.

Regele Jean nu a cerut dovezi. Cea dintâi grijă a unui principe trebuie să fie aceea de a verifica un denunţ - atât cel mai plauzibil, cât şi cel mai de necrezut. Dar regelui nostru îi lipseşte cu desăvârşire simţul prudenţei. Soarbe, ca pe nişte ouă proaspete, tot ceea ce-i hrăneşte nădufurile. O minte mai chibzuită ar fi ascultat, apoi ar fi căutat să adune informaţii şi mărturii în legătură cu tratatul acesta secret ce abia îi fusese dezvăluit. Iar dacă din această supoziţie ar fi ieşit adevărul, atunci s-ar fi putut declara foarte tare împotriva ginerelui său.

Dar el, într-o clipită a şi pus temei pe cele auzite; foc şi pară, a intrat în biserică. Mi s-a spus că a avut o purtare ciudată, că nici nu auzea rugăciunile, că rostea alandala răspunsurile, că se uita la fiecare cu un aer furios şi că a aruncat peste patrafirul unui diacon jăratecul unei cădelniţe de care se izbise. Nu ştiu prea bine cum a fost botezat vlăstarul neamului Artois; dar cu un asemenea naş socot că va trebui reînnoit legământul creştinesc al micuţului acestuia, dacă vrem ca bunul Dumnezeu să-l aibă în pază.

Imediat după încheierea ceremoniei s-a dezlănţuit uraganul. Nicicând nu mai auziseră călugării de la Beaupré atâtea cumplite înjurături, de parcă diavolul se aciuase în gâtlejul regelui. Ploua, dar nici că-i păsa regelui Jean. Vreme de un ceas întreg, în timp ce ora cinei fusese deja trâm-

biţată, el se udă leoarcă tot bătând grădina călugărilor ale cărei băltoace le pritocea cu încălţările sale ciudate - o încălţăminte caraghioasă, cu vârfurile îndoite în sus, impuse modei de către preachipeşul Domn de Spania şi de către el însuşi, silindu-şi totodată întreaga suită - adică pe Nicolas Braque, administratorul palatului său, pe monseniorul de Lorris şi pe ceilalţi şambelani, pe mareşalul d'Audrehem şi pe mătăhălosul Jean d'Artois, uluit foarte şi ruşinat - să se ude ca el. S-au stricat atunci metri întregi de catifea, de broderii şi blănuri.

"Nu mai există alt stăpân în Franţa în afară de mine", urla regele. "Voi face în aşa fel încât să crape omul ăsta rău, pleava, viezurele ăsta putred care conspiră dimpreună cu toţi duşmanii mei dorindu-mi sfârşitul. Mă duc să-l ucid eu însumi. Cu mâinile mele o să-i smulg inima şi o să-i sfârtec în bucăţele trupul putregăios, m-auziţi? În atâtea de multe bucăţele, că destule fi-vor ca să atârne câte una la poarta fiecăruia dintre castelele pe care i le-am dăruit din slăbiciune. Şi să nu mai vină nimeni să-i ţină parte şi nici unul dintre voi să nu cuteze a-mi propovădui împăcarea. De altfel, pentru trădătorul ăsta nu va mai putea pleda nimeni, iar Blanche şi Jeanne vor vărsa zadarnic toate lacrimile din lume; se va şti că nu mai există alt stăpân în Franţa în afară de mine". Şi se întorcea întruna la cuvintele, nu mai există alt stăpân în Franţa în afară de mine", de parcă avea nevoie să se încredinţeze că el este regele.

Se calmă doar pe jumătate ca să întrebe când avea să aibă loc banchetul acela pe care măgarul său de fiu îl oferea cu atâta curtoazie şarpelui său de ginere... "De ziua sfintei Irina, la 5 aprilie"... "La 5 aprilie, de ziua sfintei Irina", a repetat el, ca şi cum anevoie îşi putea vârî în minte un lucru atât de simplu. O clipă şi-a scuturat capul, precum un cal, spre a-şi zvânta părul galben lipit de ploaie. "În ziua aceea voi merge să vânez la Gisors", făcu el.

Lumea se obişnuise cu toanele lui; fiecare îşi zicea că mânia regească se stinsese în cuvinte şi că lucrurile aveau să rămână la atât. Apoi urmă ceea ce se petrecu la banchetul de la Rouen... Da, însă nu ştii cum s-au întâmplat toate, cu de-amănuntul. O să ţi le istorisesc, dar mâine, căci astăzi orele sunt înaintate şi ne apropiem de clipa sosirii.

Vezi, tot pălăvrăgind aşa, drumul pare mai scurt. În seara asta altă treabă nu avem decât să cinăm şi să ne culcăm. Mâine vom fi la Auxerre, unde voi avea veşti de la Avignon şi Paris. Ah, încă un cuvinţel, Archambaud. Fii circumspect cu monseniorul de Bourges care ne însoţeşte, dacă o să se ţină cumva de capul dumitale. Nu-mi place defel şi nu ştiu ce mă face să cred că omul ăsta întreţine relaţii de complicitate cu Capocci.

Aruncă în discuţie, aşa că din întâmplare, numele ăsta, fără să dai semne că te-ar interesa şi îmi vei spune dacă ţi s-a părut ceva...

SPRE ROUEN

REGELE JEAN S-A DUS într-adevăr la Gisors, dar nu a stat acolo decât atât cât i-a trebuit ca să-şi ia o sută de suliţaşi din garnizoană. Apoi a plecat, ostentativ, pe şoseaua de la Chaumont şi Pontoise, astfel încât toată lumea să creadă că se întorcea la Paris. Îl avea cu sine pe cel de-al doilea fiu al său, pe ducele d'Anjou şi pe fratele său, ducele d'Orléans, care s-ar zice că-i este fiu, căci monseniorul d'Orléans – are douăzeci de ani – numără cu şaptesprezece mai puţin decât regele şi numai doi îl despart de Delfin.

Regele era escortat de către mareşalul d'Audrehem şi de către şambelanii săi secunzi, Jean d'Andrisel şi Guy de la Roche, deoarece cu câteva zile în urmă îi trimisese la Rouen pe Lorris şi pe Nicolas Rraque, sub pretextul că i-ar împrumuta Delfinului, spre a veghea la pregătirile banchetului.

Oare cine se mai afla în spatele regelui? O, îşi constituise el bine trupa. Luase cu el pe fraţii d'Artois, adică pe Charles şi pe celălalt... "vărul meu Jean"... care-i călărea alături, depăşind cu un cap întreaga cavalcadă; îl mai avea cu el pe Louis d'Harcourt, aflat în zavistie cu fratele şi unchiul său Godefroy, ţinând din pricina această parte regelui. Nu ţi-i mai pomenesc pe scutierii de vânătoare şi pe vânătorii cu copoi, cum ar fi Corquilleray, Huet des Ventes şi alţi Maudétour. Pasă-mi-te că regele se ducea să vâneze şi voia să asigure toate aparenţele acestei acţiuni; îşi călărea calul de vânătoare, un napolitan iute, brav şi vânjos la care ţine în chip deosebit. Nimeni nu s-ar fi putut mira că îl urmau sergenţi din garda personală, comandaţi de doi vlăjgani renumiţi pentru muşchii lor: Enguerrand Lalemant şi Perrinet Taurul; sunt în stare să-ţi răsucească un om doar luându-l de mână... Este bine ca un rege să aibă totdeauna în preajmă o gardă apropiată. Sfântul Părinte o are pe a sa. Şi eu am oamenii mei de protecţie, care călăresc foarte aproape de lectica mea, după cum cred că ai văzut. Sunt atât de obişnuit cu ei, că sfârşesc prin a nu-i mai vedea; ei însă nu mă slăbesc din ochi.

Ceea ce ar fi putut surprinde – dar pentru asta ar fi fost nevoie de ochi foarte bine deschişi – era faptul că valeţii, adică feciorii de casă, probabil Tassin şi Poupart Bărbierul, purtau atârnate de oblânc coiful, calota metalică, spada cea mare, întregul harnaşament de bătălie al regelui. Şi-apoi se mai afla cu el regele, desfrânaţilor, unul pe nume... Guillaume... Guillaume şi nu mai ştiu cum... care veghează nu numai la bună ordine în bor-

delurile din oraşele în care îşi are reşedinţă regele, ci este chiar însărcinat cu directă justiţie regească. De când se află la tron Jean al II-lea, în postul acesta este treabă şi mai multă. Dacă punem la socoteală scutierii ducilor, pajii, slujitorii tuturor seniorilor, precum şi suliţaşii luaţi la Gisors, ajungem la vreo două sute de călăreţi, dintre care mulţi înarmaţi cu lăncii - un echipaj cam prea mare doar pentru a dibui prin tufişuri căprioare.

Regele luase direcţia Chaumont-en-Vexin, dar nimeni nu l-a văzut trecând prin burgul acesta. Trupa i se mistui pe drum. ca prin farmec. Tăiase câmpia, spre a urca apoi drept spre miazănoapte, către Gournay-en-Bray, unde nu zăbovi deloc, atâta doar cât să-l ia cu sine pe contele de Tancarville, unul dintre puţinii mari seniori normanzi care i-a rămas fidel, fiindcă se încolţeşte rău cu alde d'Harcourt. Un Tancarville uluit, căci îl aştepta acolo, înconjurat de douăzeci de călăreţi din baniera sa, pe mareşalul d'Audrehem şi nicidecum pe rege.

"Fiul meu Delfinul nu te-a poftit mâine la Rouen, seniore conte?"; "Ba da, Sire, dar mesajul pe care l-am primit de la seniorul mareşal, care venea să inspecteze fortăreţele acestui ţinut, m-a scutit să apar într-o societate în care multe ar fi fost pentru mine feţele neplăcute."; "Ei, bine, te vei duce totuşi la Rouen, Tancarville şi o să-ţi arăt acum ce vom face acolo".

Acestea fiind zise, călărimea toată o porneşte spre miazăzi, odată cu lăsarea serii - un drumuleţ acolo, vreo trei-patru leghe, dar care se adăugau celor optsprezece parcurse de dimineaţă şi până atunci, pentru a se duce să doarmă într-un castel foarte lăturalnic, la marginea pădurii Lyons. Iscoadele regelui de Navara, dacă o fi avut din acestea şi pe acolo, i-ar fi putut spune cu greu pe unde alerga regele Franţei, pe un drum hârtopit şi ca să facă ce?... Regele a fost văzut plecând la vânătoare... regele inspectează fortăreţele...

Regele era în picioare înainte de zori, grăbit şi încordat, zorindu-şi oamenii şi deja în şa pentru a se năpusti, de data aceasta mult mai de-a dreptul, prin pădurea Lyons. Cei care voiau să îmbuce un coltuc de pâine şi o felie de slănină trebuiră să o facă doar cu o mână, cu frâiele adunate la îndoitura braţului, cu cealaltă ţinându-şi lancea, fără să se oprească din drum. Este deasă şi lungă pădurea Lyons; are peste şapte leghe şi, cu toate acestea, în două ore ai şi străbătut-o. Mareşalul d'Audrehem îşi zice că în ritmul ăsta vor ajunge fără îndoială mult prea devreme. Ar putea să se mai şi oprească o clipă, fie chiar şi numai pentru a lăsa caii să se uşureze. Fără a mai pune la socoteală că şi el... Chiar mareşalul mi-a povestit toate acestea... Aveam o nevoie care îmi săgeta măruntaiele, să mă ierte

eminenţa voastră. Dar un mareşal de oaste nu se poate uşura stând în şa, aşa cum fac arcaşii de rând, când nevoia îi împunge şi nu le pasă că udă pielea şeii. Atunci i-am spus regelui: "Sire, la ce slujeşte să ne grăbim până într-atât, nu astfel putem zori soarele... Şi-apoi, caii au nevoie să bea apă". Iar regele mi-a răspuns: "Iată scrisoarea pe care o voi scrie Papei, pentru a-i explica dreptatea pe care o fac şi ca să previn urâtele zvonuri ce s-ar putea scoate pe seama aceasta... Îndelungă vreme, Preasfinte Părinte, actele mele de bunătate şi învoielile pe caro le-am îngăduit din blândeţe creştinească acestei rude rele l-au încurajat la ticăloşii, astfel că din pricina lui s-au abătut asupra regatului necazuri şi blestemăţii, îmi pregătea o încercare şi mai cumplită vrând a-mi lua viaţa; şi pentru a preîntâmpina săvârşirea unei alte crime..."

Şi-a pornit mai departe ca vântul, fără să mai ia seamă la nimic, a ieşit din pădurea Lyons, a străbătut o câmpie, pentru a intra apoi într-o altă pădure. Audrehem mi-a spus că nu l-a mai văzut niciodată cu asemenea expresie, avea o privire de nebun, iar bărbia-i greoaie tremura sub barba rară. Deodată, Tancarville dă pinteni calului şi ajunge în dreptul regelui, pentru a-l întreba, cu multă cuviinţă, dacă a hotărât să meargă la Pont-de-l'Arche. "Da' de unde, strigă regele, mă duc la Rouen!

- Atunci, Sire, mă tem că nu aţi luat-o bine pe-aici. Ar fi trebuit să o tăiem spre dreapta, la ultima răspântie".

Iar regele îşi sili calul napolitan să se întoarcă şi să galopeze, în răspăr, de-a lungul coloanei, ordonând cu glas răsunător să fie urmat, ceea ce nu se săvârşi decât în mare neorânduială, dar tot fără de uşurarea rinichilor, întru marea suferinţă a mareşalului... Spune-mi, nepoate, nu simţi nici o schimbare în mersul nostru?... Ei bine, eu da. Brunet, hei, Brunet, opreşte! Unul dintre animalele mele de povară şchioapătă... Nu-mi spune: "Nu, monseniore", ci uită-te. E cel din spate. Şi chiar mă gândesc că şchioapătă cu piciorul drept din faţă... Opreşte... Ei, ce se întâmplă?... A... Îşi pierde potcoava? De la care picior?... Aşadar, cine avea dreptate? Şalele mele sunt mai treze decât ochii dumitale.

Hai să coborâm, Archambaud. O să facem pe jos câţiva paşi, cât ni se schimbă caii... E răcoare, dar vremea nu-i urâtă. Ce zărim de-aici? Ştii, Brunet? Saint-Amand-en-Puisaye... Tot aşa cred că a zărit şi regele Jean oraşul Rouen în dimineaţa zilei de 5 aprilie.

BANCHETUL

NU CUNOȘTI ORAȘUL ROUEN, Archambaud, prin urmare nici castelul Bouvreuil. O, este un castel impunător, cu șase-șapte turnuri așezate în cerc, cu o curte mare, centrală. A fost clădit în urmă cu o sută cincizeci de ani de către regele Filip-August, pentru a ține sub supraveghere orașul și portul și pentru a domina cursul râului Sena aproape de vărsare.. Rouen este un punct important, una dintre deschiderile regatului către Anglia, așadar și o închidere. Marea urcă până la podul său de piatră care leagă cele două părți ale ducatului Normandiei.

Donjonul nu se află în mijlocul castelului; este unul dintre turnuri, puțin mai înalt și mai gros decât celelalte. Avem astfel de castele în Périgord, dar ele au îndeobște mai multă fantezie în toată înfățișarea lor.

Floarea cavalerilor Normandiei se găsea întrunită acolo, în veșminte cât se poate de bogate. Șaizeci de seniori veniseră, fiecare cu cel puțin un scutier. Trâmbițașii abia vestiseră aducerea apei, când un scutier al seniorului Godefroy d'Harcourt, nădușit tot după un galop întins, veni să-l vestească pe contele Jean că unchiul său îl chemă în mare grabă și că îl ruga să părăsească imediat Rouen-ul. Mesajul era imperios, de parcă seniorul Godefroy ar fi avut știință de un anume lucru. Jean d'Harcourt se supuse, strecurându-se afară; ajunsese deja la piciorul scării donjonului pe care aproape că-l umplea cu persoana să, într-atât era de gras, un adevărat poloboc, când dădu peste Robert de Lorris care îi tăie calea cu aerul cel mai binevoitor. "Senior conte, plecați, senior? Dar monseniorul Delfin nu vă așteaptă decât pe dumneavoastră pentru a se așeza la cină! Aveți loc la stânga sa". Necutezând a-l jigni pe Delfin, grasul d'Harcourt se resemnă și își amâna plecarea. Avea să o facă după cină. Și urcă din nou scara, fără prea multă părere de rău căci masa Delfinului era vestită; se știa că la ea se aduc minunății iar Jean d'Harcourt nu-și câștigase osânza cu care era învelit doar sugând ierburi.

Și apoi, ce ospăț! Nu în van îl ajutase Nicolas Braque pe Delfin să-l pregătească. Cei care au fost acolo și care au scăpat teferi nu l-au putut da uitării. Șase mese rânduite în sala cea mare, rotundă. Pereții erau acoperiți cu adevărate tapiserii de verdeață, atât de proaspătă, încât ai fi zis că cinezi în mijlocul unei păduri. În preajma ferestrelor, pâlcuri de lumânări, pentru a spori lumina care se strecura prin ferestrele oblice precum soarele printre ramuri. În spatele fiecărui mesean, câte un dregător însărcinat cu tăiatul cărnii – pentru seniorii cei mari, scutierul personal, pentru cei-

lalți, câte unul din casa Delfinului. Se foloseau cuțite cu mâner de abanos, aurite și emailate, având încrustate pe ele armele Franței, anume rezervate pentru perioada postului. Este un obicei al Curții să nu fie folosite cuțitele cu mânere de ivoriu decât cu începere de la Paște.

Ce-i drept, postul era respectat. Pateuri de pește, tocană de pește, crapi, știucă, lin, plătică, somn și lupi de mare, mâncăruri cu ouă, găini, vânat cu pene; fuseseră golite eleșteele, curțile cu păsări, fuseseră scotocite râurile. Pajii de la bucătării, alcătuind un lanț continuu pe scară, duceau platourile de argint ori de argint aurit pe care grataragiii, maiștrii bucătari și pregătitorii de sosuri așezaseră, potriviseră, asezonaseră mâncărurile pregătite la plitele din turnul bucătăriilor. Șase paharnici turnau vinurile de Beaune, de Meursault, d'Arbois și de Touraine... Ah, văd eu că și dumitale, Archambaud, povestirea mea îți stârnește poftă de mâncare! Sper să fim bine omeniți când vom ajunge acum la Saint-Sauveur...

Delfinul, la mijlocul mesei de onoare, îl avea pe Carol de Navara la dreapta și pe Jean d'Harcourt la stânga. Era îmbrăcat într-un costum din postav de Bruxelles albastru cu vinișoare, iar pe cap purta o scufă din aceeași stofă, ornată cu broderii din perle dispuse în formă de frunziș. Nu ți l-am descris niciodată pe monsenior Delfinul... Subțiratic, cu umeri lați și slabi, chip prelung, nas mare ușor arcuit spre mijloc, o privire despre care nu ai putea ști dacă este atentă ori visătoare, buza de sus subțire, cealaltă cărnoasă, bărbie adusă.

Se spune că seamănă destul de bine – atât cât se poate ști – cu strămoșul său Ludovic cel Sfânt, care era, ca și el, lung tare și puțin adus de spate. În familia domnitoare a Franței apare când și când soiul acesta de bărbați foarte sanguini și provocatori.

Aprozii de la bucătărie veneau, cu pas greoi, înfățișând, rând pe rând, mâncărurile; iar el, Delfinul, indica masa către care trebuiau duse, onorând astfel pe fiecare dintre oaspeții săi – pe contele d'Étampes, pe seniorul de la Ferté, pe primarul Rouen-ului, însoțind cu un surâs și multă demnitate curtenitoare gestul schițat cu mâna, stânga întotdeauna. Căci ți-am spus, îmi pare, că dreapta este umflată, roșie, îl doare; se servește de ea cât mai puțin. Abia de poate juca mingea o jumătate de oră, căci pe dată i se umflă. Ăsta-i mare beteșug pentru un prinț... Nici tu vânătoare, nici tu război. Tatăl îl disprețuiește fățiș. Cât de mult îi pizmuia, probabil, bietul Delfin pe toți seniorii aceia pe care îi trata – de Clères, de Graville, du Bec Thomas, de Mainemares, de Braquemont, de Sainte-Bemre sau d'Houdetot – cu toții cavaleri puternici, siguri pe ei, gălăgioși, mândri de faptele lor războinice, îl invidia pesemne chiar și pe grasul d'Harcourt, al

cărui chintal de grăsime nu-l împiedica să strunească un cal, nici să fie un temut luptător în turnire – dar mai cu seamă pe seniorul de Biville, un bărbat cu faimă, pe care lumea îl înconjoară de îndată ce apare în societate, rugându-l să-şi istorisească vestita-i faptă de arme... Da, da, acela este – vezi, ai auzit de numele lui – cel care, dintr-o singură lovitură de spadă, a spintecat un turc în două, sub ochii regelui Ciprului. La fiecare nouă povestire, mai creşte puţin lungimea spintecăturii. Până ce, într-o bună zi, va fi tăiat şi calul...

Dar să mă întorc la Delfinul Charles. Ştie băiatul ăsta la ce anume îl obligă obârşia şi rangul; ştie pentru ce l-a adus Dumnezeu pe lume, locul menit de Providenţă, în capul scării omeneşti şi că, de nu-i va fi dat să moară înaintea tatălui, va fi rege. Ştie că în calitate de suveran va avea de guvernat regatul; ştie că va fi Franţa. Şi dacă în tainiţa sufletului se mâhneşte pentru că Domnul nu i-a dăruit, pe lângă marea sa îndatorire şi robusteţea care l-ar ajuta să şi-o îndeplinească bine, ştie că trebuie să suplinească neputinţele trupului prin bunăvoinţă, prin solicitudinea arătată celorlalţi, printr-o supraveghere a expresiilor feţei şi a cuvintelor, printr-un aer îndatoritor şi totodată exprimând siguranţă, care nu te lasă nicicum să uiţi cine este, alcătuindu-şi astfel un fel de majestate. Lucru deloc uşor când ai optsprezece ani şi abia ţi-au dat tuleiele în barbă!

Să recunoaştem că s-a înhămat la toate acestea cam de timpuriu. Avea unsprezece ani când bunicul său, regele Filip al VI-lea, a reuşit în cele din urmă să răscumpere Dauphiné-ul de la Humbert al II-lea de Vienne[3]. Asta mai trecea puţin în uitare înfrângerea de la Crécy şi pierderea Calais-ului. Ţi-am spus ce de negocieri au urmat după aceea... Ah, credeam... Vrei poate să cunoşti şi detalii?

Delfinul Humbert era, în aceeaşi măsură, plin de trufie şi de datorii. Dorea să vândă, dar să şi continue să guverneze o parte din cele cedate şi voia că statele sale să-i rămână apoi independente. Mai întâi se gândise să trateze cu contele de Provence, rege al Siciliei; dar prea urcase mult preţul. Atunci şi-a întors faţa către Franţa, moment în care am fost chemat eu, spre a mă ocupa de tratative. Într-o primă înţelegere el cedă coroana, dar numai după moarte – îşi pierduse unicul fiu – o parte cu bani peşin, o sută douăzeci de mii de florini, dacă nu te superi şi o parte sub forma unei pensii viagere. Ar fi putut trăi, astfel, liniştit. Dar în loc să-şi stingă datoriile, risipi tot ceea ce primise şi căută gloria în lupta cu turcii. Hărţuit de către creditori, se văzu silit să vândă ce-i mai rămăsese, adică drepturile viagere. Până la urmă acceptă şi asta, pentru două sute de mii de florini şi

[3]Departament din vestul Franţei. (N.T.)

douăzeci şi patru de mii de livre rentă, dar nu fără a continua să o facă pe trufaşul. Din fericire pentru noi, nu mai avea prieteni.

Eu sunt cel care - şi o spun cu modestie - am găsit soluţia menită a satisface atât onoarea lui Humbert cât şi cea a supuşilor săi. Titlul de Delfin al Viennois-ului nu avea să fie purtat de către regele Franţei, ci de mai vârstnicul nepoţilor lui Filip al VI-lea şi mai apoi de fiul cel mare. În felul acesta locuitorii din Dauphiné, până atunci independenţi, rămâneau cu iluzia că-şi păstraseră un prinţ care nu domnea decât asupra lor. Este şi motivul pentru care tânărul Charles de Franţa avu de îndeplinit, în iarna lui 1349 şi în primăvara lui 1350 - după ce primi învestitura la Lyon - vizitarea noilor sale state. Cortegii, recepţii, serbări. Nu avea, îţi repet, decât unsprezece ani. Dar cu uşurinţa aceea a copiilor de a intra în pielea unui personaj, el se obişnui să fie primit în oraşe cu urale, să treacă printre şiruri de oameni cu frunţile plecate, să se aşeze pe un tron în timp ce alţii se grăbeau să-i lunece pe sub picioare destule perniţe de mătase, ca să nu şadă ca atârnat în gol, să primească direct omagiul marilor seniori, să asculte cu un aer grav doleanţele oraşelor. Surprinsese prin demnitatea şi amabilitatea sa, prin bunul simţ al întrebărilor pe care le punea. Oamenii se înduioşau când îl vedeau cât este de serios; ochii bătrânilor cavaleri şi ai soaţelor acestora se umpleau de lacrimi când regele-copil îi asigura de dragostea şi prietenia sa. Când îi lăuda pentru virtuţile lor şi le spunea că se bizuie pe fidelitatea pe care i-au jurat-o. Cea mai neînsemnată vorbă venită din partea unui prinţ devine obiectul unor nesfârşite comentarii prin care cel care a primit-o îşi dă importanţă. Dar mi-te de la un băiat atât de tânăr, de la o miniatură de prinţ - câte istorisiri emoţionate nu stârnea cea mai măruntă frază a sa! "La vârsta asta nu te poţi preface". Ba da, se prefăcea şi chiar îi plăcea, ca tuturor ştrengarilor, să se prefacă. Să arate, chipurile, interes fiecăruia, chiar dacă cel ce i se înfăţişa era saşiu sau ştirb, să simuleze mulţumirea faţă de darul ce i se oferea, chiar dacă mai primise patru de acelaşi fel, să o facă pe autoritarul când consiliul vreunui oraş venea să se plângă pentru cine ştie ce afacere de vamă sau litigiu comunal... "Vă veţi recăpăta dreptul, dacă s-a greşit. Vreau să se facă urgent o anchetă". Înţelesese foarte repede că a ordona o anchetă, pe un ton hotărât, produce un efect mare, fără să te angajeze cu nimic.

Încă nu ştia că sănătatea îi va fi atât de şubredă, deşi fusese bolnav câteva săptămâni, la Grenoble. Chiar în timpul acestei călătorii a aflat despre moartea mamei sale, apoi despre cea a bunicii şi curând după aceea despre recăsătorirea bunicului şi a tatălui său, una după alta, înainte de a fi fost anunţat că el însuşi avea să ia curând în căsătorie pe Je-

anne de Bourbon, verişoara sa, de-o vârstă cu el. Ceea ce s-a şi săvârşit la Tain l'Hermitage, în prag de aprilie eu mare pompă, cu multe feţe bisericeşti şi de-ale nobilimii... Nu s-au scurs de-atunci decât şase ani.

Mare minune că nu i s-au sucit minţile, că nu şi le-a tulburat de atâta fast în sus şi în jos. Îşi dezvăluise doar înclinarea comună tuturor principilor din familia sa pentru cheltuială şi lux. Mână spartă. Cu dorinţa de a avea pe loc tot ceea ce îşi doreşte. O vreau pe asta, o vreau pe ailaltă. Pentru Delfin, ca pentru toţi ceilalţi din sorgintea sa, semnul puterii şi dovada – în propriii ochi – a majestăţii lor era să cumpere, să posede lucrurile cele mai frumoase, mai rare, mai ciudate şi mai cu seamă cele mai costisitoare – animale de menajerie, giuvaeruri somptuoase, cărţi împodobite cu miniaturi, să cheltuiască, să vieţuiască în camere cu pereţii acoperiţi de mătase şi aurită ţesătură de Cipru, să-şi coasă pe veşminte averi de pietre scumpe, să strălucească... Era această o naivitate moştenită de la bunicul lor. Cel dintâi Charles, fratele lui Filip cel Frumos, împăratul titular al Constantinopolului. Bărzăunele acela mare care atât de mult s-a agitat şi a agitat Europa şi care, la un moment dat, s-a gândit chiar la imperiul german. Dacă a existat vreodată un mare cheltuitor, apoi el a fost acela... Au cu toţii treaba asta în sânge. Când în familia aceasta se comandă pantofi, este vorba de douăzeci şi patru, patruzeci sau cincizeci şi cinci de perechi odată – pentru rege, pentru Delfin, pentru monseniorul d'Orléans. Drept este că încălţările lor caraghioase cu vârful întors nu ţin la noroi; tocmai vârfurile acestea se deformează, broderiile îşi pierd strălucirea şi în trei zile se strică un lucru care a dat de furcă, cel puţin o lună, celor mai buni artizani din prăvălia lui Guillaume Loisel de la Paris. Ştiu asta, pentru că tot de acolo mi se aduc şi mie papucii roşii; dar mie îmi ajung opt perechi pe an. Şi, priveşte, nu sunt eu bine încălţat întotdeauna?

Şi cum Curtea este aceea care dă tonul, seniorii şi burghezii se ruinează cu toţii cumpărându-şi pasmanterii, blănuri, giuvaericale, irosind bani din vanitate. Se iau la întrecere care mai de care. Imaginează-ţi că pentru a orna scufa pe care o purta Delfinul în ziua banchetului de la Rouen despre care vorbim acum, fusese folosită o marcă[4] de perle mari şi încă una de mai mărunte, comandate la Belhommet Thurel în schimbul a trei sute sau trei sute douăzeci de scuzi! Te mai miră atunci că sipetele sunt goale, de vreme ce fiecare cheltuie mai mulţi bani decât i-au rămas?

A, dar uite că mi se întoarce lectica. I-au schimbat caii. Să urcăm...

În orice caz, există cineva care trage foloase de pe urma acestor dificultăţi financiare şi care îşi potriveşte bine afacerile pe seama penuriei

[4]Măsură de greutate pentru cântărirea metalelor preţioase. (N.T.)

casei de bani a regelui; este jupân Nicolas Braque, primul *maître d'hôtel*, care este şi trezorierul şi guvernatorul banilor. A pus pe picioare o mică antrepriză bancară, mai bine zis o mare înşelăciune, care răscumpără uneori la două treimi sau la jumătate, ba chiar la o treime datoriile regelui şi ale rubedeniilor acestuia. Mecanismul este simplu. Un furnizor al Curţii este la ananghie pentru că de doi ani şi mai bine nu i s-a mai dat nici un ban şi deci nu mai ştie cum să-şi plătească asociaţii sau să cumpere marfă. Atunci el vine la jupân Braque şi îi flutură pe sub nas conturile. Jupân Braque este un ins impozant – bărbat chipeş, întotdeauna corect îmbrăcat, nu vorbeşte niciodată mai mult decât se cuvine. Ştie să închidă oamenilor gura ca nimeni altul. Dacă vreunul vine la el cu o falcă în cer şi cu una în pământ, zicându-şi: "... de data asta o să-mi dea ascultare; am destule să-i spun şi o să i le zic pe faţă...", se pomeneşte dintr-o dată că îngaimă şi se milogeşte. Jupân Braque revarsă asupră-i, ca o apă de burlan, câteva cuvinte reci şi aspre: "Preţurile dumitale sunt umflate ca întotdeauna când este vorba de lucrări făcute pentru rege... Clientela Curţii îţi prilejuieşte anumite practici care te fac să câştigi din gros... iar dacă regele nu poate plăti aceasta se datoreşte faptului că întreg tezaurul său se duce pe cheltuieli de război... iar vina aparţine burghezilor de teapa jupânului Marcel care se împotrivesc contribuţiilor suplimentare... Şi fiindcă ai aşa o mare problemă să-i furnizezi regelui cele trebuitoare, ei bine, îţi vom retrage comenzile..." Şi când doleantul este binişor pus la punct, foarte amărât şi tremurând tot, Braque îi spune: "Dar dacă eşti într-adevăr strâmtorat, o să încerc totuşi să-ţi vin în ajutor. Voi încerca să conving o companie de schimb, unde am câţiva prieteni, să-ţi preia creanţele. Voi încerca, îţi spun, ca ele să-ţi fie răscumpărate la patru şesimi; şi vei da chitanţă pentru totul. Compania va fi rambursată când Domnul va voi să umple din nou Tezaurul... dacă va mai voi-o vreodată. Dar nu mai spune asta nimănui, altfel m-aş pomeni la uşă cu nu ştiu câţi care mi-ar cere acelaşi lucru. Îţi fac o mare favoare".

După care, de cum reapar în casetă niscaiva bănuţi, Braque găseşte un prilej să-i şoptească regelui: "Sire, pentru onoarea şi renumele dumneavoastră nu voiam să mai las nerezolvată datoria aceasta presantă, cu atât mai mult cu cât creditorii erau cam întărâtaţi şi ameninţau că vor face scandal. Din dragoste pentru măria voastră am stins datoria cu propriii mei bănuţi". Şi, din favoare prioritară, ajunge să primească totul înapoi. Pe de altă parte, tot el fiind cel care ordonă cheltuielile ce se fac la palat, are grijă să fie tămâiat cu plocoane frumoase la fiecare comandă. Suge la două oi, preacinstitul.

În ziua banchetului, mult mai puţin se zorea să negocieze plata ajutoarelor refuzate de către Statele Normandiei decât să trateze cu primarul oraşului Rouen, cu Mustel, răscumpărarea creditorilor neguţătorilor rouenezi.

Căci note de plată care datau de la ultima călătorie a regelui şi chiar dinainte, rămăseseră neplătite. În ce-l priveşte pe Delfin, de când devenise locotenent al regelui în Normandia, chiar înainte de a fi fost numit duce, comanda, comanda întruna, fără să-şi lichideze vreodată conturile. Iar jupân Braque se ocupa mai departe de traficul său obişnuit, asigurându-l pe primar că din prietenie pentru el şi din stimă pe care o nutrea faţă de oamenii de treabă din Rouen avea să le ciupească o treime din profituri. Ba chiar mai mult, căci urma să facă plata în monezi de argint[5] adică la o valoare foarte scăzută; şi prin cine? Prin el, care hotăra toate modificările... Să recunoaştem că ori de câte ori Statele Generale se plâng de marii ofiţeri regali, au şi de ce. Când mă gândesc că seniorul Enguerrand de Marigny a fost spânzurat nu demult, fiindcă i se imputa - după zece ani - că a redus o dată moneda! Dar era un adevărat sfânt pe lângă supraintendenţii din zilele noastre!

Şi oare ce mai era la Rouen care să merite a fi amintit, în afară de servitorii obişnuiţi şi de Mitton Nebunul, piticul Delfinului, care ţopăia printre mese, purtând şi el o scufă bătută în perle - perle pentru un pitic, te întreb şi eu să fie ăsta un chip înţelept de a cheltui banii pe care nu-i ai? Delfinul îl îmbracă în haine de postav dungat, anume ţesut la Gand... Dezaprob felul în care sunt folosiţi piticii. Sunt siliţi să facă pe bufonii, li se dă câte un picior în spate, toată lumea îi ia în râs. Sunt, la urma urmei, făpturi ale Domnului, deşi mai puţin izbutite. Un motiv în plus pentru a le arăta puţină milă. Se spune că în familii venirea unui pitic este socotită o binecuvântare. "Ah, ce mic este! De n-ar mai creşte. O să-l putem vinde unui duce sau, poate, regelui..."

Cred că ţi i-am pomenit pe oaspeţii cei mai de seamă, când i-am numit pe Friquet de Fricamps, pe Graville, pe Mainemares... Da, i-am înşirat pe toţi... şi, bineînţeles, pe cel mai important dintre toţi, regele Navarei.

Delfinul îi dădea cea mai mare atenţie. Pentru grăsanul d'Harcourt nu avea de făcut prea mari eforturi. Acela nu stătea de vorbă decât cu felurile de mâncare şi zadarnic i s-ar fi vorbit în timp ce înghiţea cu nemiluita.

Dar cei doi Charles, al Normandiei şi al Navarei, cei doi cumnaţi, discutau întruna. Sau, mai degrabă, Navara era cel care vorbea. Nu se mai văzuseră de la "aventura" din Germania; şi era în firea navarezului să

[5]În text: "francs à la chaise" = monedă veche franceză înfăţişându-l pe rege aşezat pe tron. (N. T.)

caute a recâştiga influenţă asupra tinerei sale rude, linguşind, manifestându-şi gălăgios prietenia, reîmprospătând vesele amintiri şi venind cu tot felul de snoave.

În timp ce scutierul său, Colin Doublel, îi aşeza în faţă mâncărurile, Navara, fermecător şi numai zâmbet, vesel şi dezinvolt, nu înceta deloc cu: "... este sărbătorirea regăsirii noastre; îţi mulţumesc mult, Charles, că-mi îngădui să-ţi dovedesc ataşamentul ce ţi-l port; de când te-ai depărtat, mă plictisesc..."; apoi îi reamintea rafinatele petreceri din iarnă trecută şi plăcutele cuconiţe pentru care dădeau cu zarul - care cu blonda, care cu bruna? "... Cassinel este acum gravidă şi nimeni nu se mai îndoieşte că tu eşti făptaşul...", apoi trecea la dojeni afectuoase... "Ce te-ai mai apucat să-i spui tatălui tău toate planurile noastre!... Te-ai ales cu ducatul de Normandia, te-ai descurcat bine, recunosc. Dar cu mine, ai putea avea acum regatul întreg..." Pentru ca, la urmă, să-i strecoare obişnuitul refren: "Recunoaşte că ai fi un rege mult mai bun decât el!"

Apoi se informa, fără să dea impresia că o face anume, când trebuia să se întâmple întâlnirea dintre Delfin şi regele Jean, dacă dată era cumva hotărâtă, dacă avea să aibă loc în Normandia... "Am auzit că a plecat la vânătoare spre Gisors".

Dar acum avea de-a face cu un Delfin mai rezervat, mai tăcut decât înainte. Binevoitor, desigur, dar circumspect şi dispus să nu răspundă la atâta curtenie decât prin surâsuri sau încuviinţări din cap.

Deodată, un zgomot mare de văsărie acoperi glasurile comesenilor. Mitton Nebunul, care tocmai se străduia să-i maimuţărească pe meşterii bucătari prezentând o mierlă pe cel mai mare platou de argint pe care îl putuse găsi; Mitton scăpă din mâini platoul. Şi, cu gura larg deschisă, arăta spre uşă.

Cavalerii normanzi, bine ameţiţi deja, drăguţii de ei, se înveseleau de năzbâtia pe care o socoteau şucară. Dar curând râsul le îngheţă pe buze.

Căci în uşă apăruse brusc mareşalul d'Audrehem, înarmat, împungând aerul cu vârfui spadei sale din dreapta şi strigând cu glas de bătălie: "Nici unul dintre voi să nu cuteze a se clinti la cele ce va vedea, dacă nu vrea să piară de sabia aceasta".

A, dar mi s-a oprit lectica... Da, da, iată că am ajuns; nici na-mi dădeam seama. Îţi voi istorisi restul după cină.

ARESTAREA

MII DE MULȚUMIRI, dragă abate, îți rămân obligat... Nu, nimic, nimic, te asigur, nu mai am nevoie de nimic... doar să-mi mai pună pe foc câteva buturugi... nepotul îmi va ține de urât, am de vorbit cu el. Da, abate dragă, noapte bună. Îți mulțumesc pentru rugile pe care le vei înălța spre cinstirea Preasfântului Părinte și a umilei mele persoane... da, precum și pentru întreaga, pioasa dumitale comunitate... Onoarea este de partea mea. Da, te binecuvântez; bunul Dumnezeu să te aibă în pază...

Ufff! Dacă i-aș fi dat voie, ne-ar fi ținut până la miezul nopții abatele ăsta! S-o fi născut de ziua sfântului Bavard[6]...

Și-acum, ia să vedem, unde rămăsesem? Nu vreau să te fac să aștepți. A, da... la mareșalul cu spada ridicată...

Iar în spatele mareșalului au răsărit vreo douăzeci de arcași care îi izbiră cu brutalitate, de perete, pe toți paharnicii și valeții, au apărut apoi Lalemant și Perrinet le Buffle, iar imediat în urma lor chiar regele Jean al II-lea, înarmat până în dinți, pe cap cu coif și aruncând priviri de foc prin viziera ridicată. Îl urmau îndeaproape Chaillouel și Crespi, alți doi sergenți din garda personală.

"Gata, am căzut în capcană", își spuse Carol de Navara.

Escorta regală continua să se reverse prin ușa aceea, escortă în care apucase să recunoască pe câțiva dintre, cei mai aprigi dușmani ai săi, pe frații d'Artois, pe Tancarville..,.

Regele se îndreptă neșovăielnic spre masa de onoare. Seniorii normanzi schițară o mișcare slabă, vrând a-i face o reverență. Dintr-un singur gest al ambelor mâini, le impuse să rămână așezați.

Îl apucă pe ginere de gulerul îmblănit al hainei, îi scuturâ, îl ridică, strigându-i din adâncurile coifului: "Trădător ticălos! Nu ești vrednic să te așezi lângă fiul meu. Pe sufletul tatălui meu, nu voi mai mânca și nu voi mai bea cât vei fi în viață".

Văzându-și stăpânul într-atât de mustruluit, scutierul lui Carol de Navara, Colin Doublel, fu cuprins de o pornire nebunească și scoase un cuțit, vrând a-l lovi pe rege. Dar gestul său fu stăvilit de Perrinet le Buffle care îi răsuci brațul.

Regele îl lăsă atunci pe Navara și, pierzându-și o clipă cumpătul, îl privi cu uimire pe scutierul acela de rând care îndrăznise să ridice mâna asupră-i. "Înșfăcați-l pe băiatul acesta și, de asemenea, pe stăpânul său",

[6]Bavard = guraliv în lb. franceză. (N.T.)

porunci el.

Suita regelui se năpusti în față, dintr-o singură mișcare, având-i în rândul dintâi pe frații d'Artois care îl încadrară pe Navara, strâmtorându-l ca pe un biet alun între doi stejari. Cei înarmați încercuiseră întreaga sală, tapiseriile păreau înțesate de sulițe, meșterii bucătari ar fi vrut parcă să intre în pereți. Delfinul se ridicase și spunea: "Sire, tată; Sire, tată..."

Carol de Navara încercă, să se explice, să se apere. "Monseniore, dar nu înțeleg! Cine v-a informat atât de rău împotriva mea? Domnul să mă ajute, dar credeți-mă, niciodată nu am nutrit gând trădător, nici împotriva măriei voastre, nici împotriva monseniorului ce vă este fiu! Dacă există în lumea asta cineva care vrea să mă acuze, atunci să o facă în fața pairilor măriei-voastre și jur că mă voi disculpa și că îl voi reduce la tăcere".

Până și în împrejurarea aceasta atât de primejdioasă glasul îi era limpede, iar vorbirea curgătoare. Era într-adevăr foarte scund, foarte plăpând în mijlocul acelor războinici; dar își păstra siguranța în pălăvrăgeală.

"Sunt rege, monseniore, al unui regat mai mic decât al măriei-voastre, dar merit să fiu tratat ca un rege. - Ești conte d'Évreux, ești vasalul meu și ești trădător! - Sunt vărul măriei-voastre, sunt soțul Doamnei, fiica voastră și nu am săvârșit nici o nelegiuire. Este adevărat că am mijlocit uciderea Domnului de Spania. Dar îmi era vrăjmaș și mă jignise. Mi-am făcut penitența. Am încheiat pace între noi și ați acordat scrisori de iertare tuturor... - La închisoare, trădătorule! Destul te-ai lăfăit în minciuni. Haideți, închideți-l, amândoi să fie întemnițați! strigă regele arătând spre Navara și spre scutierul său. Și pe acela, adăugă el, desemnând cu mănușa pe Friquet de Fricamps pe care tocmai atunci îl zărise și despre care știa că montase atentatul Scroafei-care-toarce.

În timp ce sergenții și arcașii îi târau pe cei trei bărbați spre o cameră învecinată, Delfinul se aruncă la picioarele regelui. Oricât de speriat ar fi fost în fața mâniei tatălui, rămăsese totuși destul de lucid pentru a-și da seama de consecințe, în privința lui cu deosebire.

"Vai, sire, tată al meu, Domnul fie lăudat, mă dezonorați! Ce se va spune despre mine? I-am poftit pe regele de Navara și pe baronii săi, la cină, iar măria-voastră îi tratați astfel. Se va zice despre mine că i-am trădat. Vă implor, în numele lui Dumnezeu, să vă calmați și să vă schimbați hotărârea."; "Calmează-te, tu, Charles! Nu știi ceea ce știu eu. Sunt trădători spurcați, iar nelegiuirile lor vor ieși curând la iveală. Nu, nu știi tot ceea ce știu eu".

Zicând acestea, Jean al II-lea apucă armele unui sergent și îl lovi pe contele d'Harcourt cu atâta putere, încât oricare altul mai puțin gras

decât el, s-ar fi pomenit cu umărul strivit.

"Sus, trădătorule! Treci şi tu la închisoare. Prea isteţ ai fi dacă mi-ai scăpa!"

Şi întrucât grăsanul d'Harcourt, năucit peste măsură, nu se ridica destul de repede, îl înşfacă de tunica albă pe care i-o sfâşie, dimpreună cu restul hainelor, până la cămaşă.

Împins de arcaşi, Jean d'Harcourt, astfel jumulit, trecu prin faţa mezinului său Louis şi îi spuse ceva de neînţeles, dar ceva urât, vorbe cărora celălalt îi răspunse printr-un gest care putea însemna orice... nu am putut face nimic, sunt şambelan al regelui, tu singur ţi-ai făcut-o, noroc bun...

"Sire, tată al meu, stăruia ducele de Normandia, nu faci bine că te porţi astfel cu vitejii aceştia..."

Dar Jean al II-lea nu-l mai auzea. Schimba priviri cu Nicolas Braque şi cu Robert de Lorris care îi arătau, în tăcere, anumiţi meseni. "Şi ăsta să treacă la închisoare!... Şi cel de colo..." poruncea el, îmbrâncindu-l pe seniorul de Graville şi lovind cu pumnul pe Maubué de Mainemares, doi cavaleri care aveau amestecul lor în asasinarea lui Carol de Spania, dar care de doi ani primiseră scrisori de iertare semnate de însăşi mâna regelui. După cum bine vedeţi, toate acestea însemnau ură coaptă şi răscoaptă.

Mitton Nebunul, cocoţat pe o bancă de piatră, în deschizătura unei ferestre, făcea stăpânului său semne arătând spre mâncărurile aşezate pe o măsuţă, apoi spre rege, agitându-şi degetele în dreptul gurii... să mănânce...

"Nu vrei, tată, să ţi se servească de mâncare?" întrebă Delfinul. Ideea se dovedi fericită; în felul acesta nu mai era expediată în temniţe întreaga Normandie.

"La naiba, sigur că da! Este adevărat că mi-e foame. Ştii, Charles, că sunt plecat de dincolo de pădurea Lyons şi că din zori tot alerg ca să-i pedepsesc pe răufăcătorii ăştia? Să fiu servit"

Şi făcu un semn cu mâna, spre a i se desface chivăra. Apăru cu părul lipit de cap şi cu faţa împurpurată; sudoarea i se prelingea în barbă. Aşezându-se pe locul fiului, dăduse uitării jurământul potrivit căruia nu avea să mănânce, nici să bea câtă vreme îi mai era în viaţă ginerele.

În timp ce toată lumea se zorea să-i aşeze masa, să-i toarne vin, să-l facă a nu-şi pierde răbdarea, oferindu-i dintr-un pateu de ştiucă abia început, precum şi o lebădă rămasă intactă şi călduţă încă, se iscă printre prizonierii luaţi de acolo şi valeţii care din nou se năpusteau spre bucătării o neorânduială şi în sală şi pe scări; seniorii normanzi profitară de ea pentru a o şterge, ca de, pildă seniorul de Clères care se număra şi el

printre ucigaşii frumosului spaniol şi care scăpă ca prin urechile acului. Regele părea să nu mai vrea nici o arestare, arcaşii îi lăsau să treacă.

Escorta crăpa şi ea de foame şi de sete. Jean d'Artois, Tancarville, sergenţii trăgeau mereu cu ochiul spre mâncăruri. Aşteptau un gest din partea regelui, un gest care să le îngăduie să se ospăteze. Şi cum gestul acesta nu se schiţa, mareşalul d'Audrehem apucă pulpa unui clapon uitată pe o masă şi începu să mănânce, în picioare. Louis d'Orléans făcu o mutră care exprima iritarea. Într-adevăr, prea puţin îi păsa fratelui său de cei care îl slujeau. Se aşeză în jilţul ocupat cu puţin înainte de către Navara, spunând: "Îmi fac o datorie din a vă ţine tovărăşie, fratele meu".

Atunci, cu un soi de blândeţe indiferentă, regele îşi invită rudele şi baronii să se aşeze. Şi pe dată se rânduiră cu toţii în jurul feţelor de masă pătate, spre a da gata rămăşiţele chiolhanului. De schimbarea blidelor de argint nu se mai sinchisi nimeni. Fiecare apucă din cele ce treceau pe lângă el, prăjitura cu lapte înainte de raţa păstrată în untură, gâsca grasă înainte de supă de scoici. Se mâncau rămăşiţe de friptură rece. Arcaşii se îndopau cu felii de pâine sau dădeau fugă pe la bucătării să îmbuce câte ceva. Sergenţii dădeau pe gât paharele negolite şi lăsate pe mese.

Regele îşi răscrăcărase pe sub masă picioarele vârâte în cizme şi stătea adâncit într-o visare brutală. Mânia nu i se domolise, părea chiar pe cale să se reaprindă odată cu ghiftuiala. Ar fi trebuit să aibă, totuşi, motive de mulţumire. Se afla în rolul său de justiţiar prea bunul rege! În sfârşit câştigase o victorie; avea acum la activul său o faptă de vitejie pe care grămăticii săi urmau să o consemneze pentru viitoarea adunare a Ordinului Steaua. "Cum i-a provocat regele Jean pe trădători, arestându-i la castelul Bouvreuil..." Deodată păru a se mira că nu-i mai vede pe cavalerii normanzi şi chiar se nelinişti. Nu avea încredere în ei. Dacă unelteau o revoltă, dacă ridicau oraşul şi-i liberau pe prizonieri?... Îşi dezvăluia astfel toată firea, şiretul. Mai întâi, împins de o furie îndelung rumegată, se năpustea cu capul înainte, fără să mai cugete; pe urmă îşi făcea tot soiul de închipuiri, mereu alăturea cu drumul, dar din care era greu de smuls. Acum vedea Rouen-ul în răzvrătire, aşa cum - cu o lună înainte - fusese oraşul Arras. Ceru să vină primarul. Dar ia-l de unde nu-i pe jupân Mustel. "Cum, era aici mai adineauri", zicea Nicolas Braque. Primarul fu prins în curtea castelului. Apăru alb ca varul din cauza unei digestii întrerupte în faţa regelui ce se îmbuiba. Auzi cum i se porunceşte să închidă porţile oraşului şi să strige pe străzi ca fiecare să stea acasă. Nimeni, nici burghez, nici om de rând, nu avea voie să circule, pentru nici un fel de pricină. Stare de asediu, stingere în plină zi. Nici chiar o armată vrăjmaşă, ocupând

oraşul, nu ar fi acţionat astfel.

Mustel avu curajul să se arate ofensat. Locuitorii Rouen-ului nu făcuseră nimic, nu meritau luarea unor asemenea măsuri... "Ba da, refuzaţi să vărsaţi ajutoarele, urmând înflăcăratele imbolduri ale acestor răufăcători pe care am venit să-i reduc la tăcere. Dar, jur pe sfântul Denis că n-or să vă mai îmboldească la rele".

Văzându-l pe primar cum se retrage, Delfinul gândi, pesemne cu tristeţe, că toate răbdătoarele sale eforturi de luni şi luni pentru a-şi atrage pe normanzi erau zădărnicite. Acum toată lumea avea să-i fie potrivnică - şi nobilimea şi burghezia. Cine să mai creadă, într-adevăr, că nu era complice în organizarea acestei curse? Urât rol îi mai dădea tatăl său.

După aceea, regele ceru să fie chemat Guillaume... Ah, Guillaume şi mai cum... Îmi scapă numele, deşi l-am ştiut... În sfârşit mai-marele pedestraşilor. Şi fiecare înţelese că luase hotărârea neîntârziata de a-i executa imediat pe prizonieri.

"Pentru cei care nu ştiu păzi tagma cavalerilor nu există nici un temei să li se păstreze viaţa", zicea regele. "Firește, vere Jean", încuviinţa Jean d'Artois, acest monument de prostie.

Dar te întreb, Archambaud; era acesta un gest cavaleresc să vii cu alai de mare bătălie pentru a pune mâna pe nişte oameni dezarmaţi, slujindu-te de fiul tău ca de o momeală? Avea, desigur, Navara destule ticăloşii la activul său; dar avea regele Jean, îndărătul unor aparenţe impunătoare, mai multă onoare în sufletul său?

PREGĂTIRILE

GUILLAUME LA CAUCHE... Da, uite, mi-am amintit! Ăsta e numele pe care îl căutam; mai-marele pedestraşilor... Curioasă funcţia asta a lui rezultată dintr-o instituţie de-a regelui Filip August. El organizase pentru garda sa personală un corp de sergenţi, toţi nişte uriaşi, cărora li se spunea *ribaldi regis*, adică pedestraşii regelui. Inversiune genetivală sau joc de cuvinte, căpetenia acestei gărzi a devenit *rex ribaldorum*. Cu numele, el îi comandă pe sergenţi, cum ar fi Perrinet Taurul şi alţii; el este acela care, seara, la ora cinei, dă ocol casei regale, ca să vadă dacă au ieşit toţi cei veniţi la Curte, dar care nu trebuie să rămână acolo şi peste noapte. El trebuie, însă, mai ales – aşa după cum cred că ţi-am spus – să supravegheze locurile dubioase din toate oraşele prin care se opreşte regele. Adică, el reglementează mai întâi şi inspectează casele de prostituţie din Paris, deloc puţine la număr, fără a mai vorbi de uşuraticele care lucrează pe cont propriu în străzile ce le sunt rezervate. De asemenea, se ocupă de casele unde se practică jocurile de noroc. Toate locurile acestea urâte sunt cuibare unde pot fi cu uşurinţă depistaţi hoţii, borfaşii, şarlatanii şi ucigaşii plătiţi! Tot el trebuie să dibuie şi viciile unor oameni, uneori foarte de sus, cu mutrişoare cât se poate de onorabile.

În felul acesta, regele pedestraşilor a devenit şeful unui soi de poliţie cu totul specială. Are iscoade aproape în tot locul. Ţine şi întreţine o întreagă pleavă de taverne care îi furnizează rapoarte şi indicaţii. Dacă vrei să urmăreşti un călător, să-i explorezi cufărul său să ştii cu cine se întâlneşte, nu ai decât să i te adresezi. Nu-i un om iubit, dar e temut. Îţi spun asta, ca să ştii când vei fi la Curte. Înţelept este să te ai bine cu el.

Câştigă din gros, căci slujba lui e os cu măduvă. Să ţii sub veghere târfele. Să inspectezi locurile rău famate, toate astea îţi aduc un profit. În afară de salariul în bani şi de avantajele în natură de care se bucură în casa regelui, el încasează o redevenţă de două parale pe săptămână pentru toate casele-bordel şi de la toate femeile care ţin asemenea case. Frumos impozit, nu-i aşa? Iar încasarea lui îţi dă mai puţină bătaie de cap decât gabela. Totodată, el încasează câte cinci centime de la femeile adultere... În fine, de la cele descoperite ca atare. În acelaşi timp însă, tot el este cel care tocmeşte prostituate pentru Curte. Este deci plătit ca să stea cu ochii deschişi, dar adesea şi pentru a-i închide. Şi-apoi, el mai este omul care execută sentinţele regale sau pe cele ale tribunalului de mareşali când monarhul este plecat. El rânduieşte legea supliciilor; iar în

cazul acesta, rămăşiţele, adică tot ceea ce au condamnaţii asupra lor în clipa arestării, i se cuvin. Şi cum, îndeobşte, nu criminalii mărunţi stârnesc mânia regească ci tot oamenii puternici şi bogaţi, veşmintele şi giuvaerurile adunate de la ei nu-s deloc o pradă oarecare.

Ziua ospăţului de la Rouen a însemnat un adevărat chilipir. Cinci seniori dintr-o dată! Şi un rege de scos din belea! Nicicând mai-marele pedestraşilor nu mai cunoscuse, de la Filip August încoace, asemenea baftă. Un prilej fără egal de a fi apreciat de către suveran. De aceea nici nu a pregetat. Un supliciu este un spectacol... A trebuit să găsească, adresându-se primarului, şase cotigi, fiindcă regele ceruse câte una de fiecare condamnat. Astfel, cortegiul avea să fie mai lung. Aşteptau cotigile în curtea castelului, cu cai de povară, mari în copite, gata înhămaţi la ele. A trebuit să găsească şi un călău... deoarece călăul oraşului nu era acolo sau nici unul nu era tocmit în momentul acela. Mai-marele pedestrimii scosese din temniţă un ciudat om rău pe nume Bétrouve, Pierre Bétrouve... uite, vezi, numele ăsta mi-l amintesc, întreabă-mă de ce... un ins care avea patru omucideri pe conştiinţă, lucru bun pentru treaba ce avea să i se încredinţeze, în schimbul unei scrisori de iertare eliberată de rege. Scăpa ieftin Bétrouve al nostru. Dacă ar fi existat un călău în oraş...

Trebuise să mai găsească şi un preot; marfă mai puţin rară şi nimeni nu se ostenise în a-l mai şi alege... primul călugăr capucin ieşit în cale, în mănăstirea cea mai apropiată, fu găsit bun.

Cât au durat pregătirile acestea, regele Jean a ţinut sfat în sala banchetului, oarecum curăţată...

Hotărât lucru, vremea e ploioasă. Aşa o să ne ţină toată ziua. Ce-are a face! Avem blănuri bune, jăratec în ulcelele noastre de încălzit, hapuri, vin tonic care să ne întărească împotriva umezelii; avem cu ce ţine piept până la Auxerre; asta o să-mi reîmprospăteze amintirile...

Aşadar, regele ţinea sfat, un sfat în care aproape numai el vorbea. Fratele său d'Orléans tăcea; fiul său d'Anjou, de asemenea. Audrehem era întunecat. Regele citea lesne pe chipurile sfetnicilor săi că până şi cei mai înverşunaţi în a-l trimite la pieire pe regele Navarei nu încuviinţau ca el să fie decapitat astfel, fără proces, în mare grabă. Asta reamintea prea uşor executarea lui Raoul de Brienne, fostul conetabil, hotărâtă în acelaşi fel, la o mânie, pentru motive niciodată limpezite şi care marcaseră urât începuturile domniei.

Numai Robert de Lorris, primul şambelan, părea să-i secondeze pe suveran în vrerea sa de răzbunare imediată; dar o făcea mai mult din servilism decât din convingere. Câteva luni fusese în dizgraţie întrucât, după

părerea regelui, se cam dăduse de partea navarezilor când cu tratatul de la Mantes. Lorris trebuia, prin urmare, să-şi dovedească fidelitatea.

Nicolas Braque, şiret şi pricepându-se în a-l manevra pe rege, căută să-i abată gândurile aducând vorba despre Friquet de Fricamps. Era de părere să fie lăsat în viaţă, provizoriu, spre a-i impune un interogatoriu. Fără îndoială că guvernatorul oraşului Caen, supus la cazne îndestul, avea a da la iveală secrete foarte interesante. Cum să cunoşti toată încrengătura conspiraţiei dacă nu opreşti nici un prizonier?

- Da. Bine gândit, spuse regele. Friquet să fie cruţat.

Atunci, Audrehem deschise o fereastră şi strigă către maimarele pedestraşilor, care se găsea în curte: "Ajung cinci cotigi!", întărindu-şi spusa printr-un gest, adică deschizând larg o mână: cinci. Astfel că una dintre cotigi fu trimisă înapoi primarului.

- Dacă înţelept este să-l mai ţinem pe Fricamps, ar fi şi mai bine să facem acelaşi lucru cu stăpânul său, interveni atunci Delfinul.

După înfrângerea primelor clipe de tulburare, îşi reluase calmul şi aerul său cugetat. Propria onoare îi era angajată în afacerea asta. Căuta prin toate mijloacele să-şi salveze cumnatul. Spre învăţarea de minte a tuturor, Jean al II-lea îi ceruse lui Jean d'Artois să repete tot ceea ce ştia despre complot. Dar "vărul meu Jean" se arătă mai puţin sigur de sine în faţa consiliului decât în faţa regelui singur. Mai multă siguranţă ai când îi şopteşti cuiva o defăimare la ureche. Repetată cu glas tare, pentru zece persoane, îşi pierde parcă din putere. La urma urmei nu era vorba decât despre acel... se spune că... Un vechi slujitor văzuse... un altul auzise...

Chiar dacă, în tainiţa sufletului, ducele de Normandia nu se putea împiedica să acorde credit acuzaţiilor aduse, prezumţiile nu i se păreau îndestul de temeinice.

"În ce-l priveşte pe nemernicul meu de ginere, cred că ştim destule", spuse regele. "Nu, tată, nu ştim nimic, răspunse Delfinul". "Eşti oare atât de îngust la minte, Charles?" se mânie regele. "Nu ai auzit că ruda această infectă, animalul acesta dăunător, voia să ne vină de hac - întâi mie, pe urmă ţie? Căci şi pe tine avea gând să te ucidă. Crezi că după mine ai fi fost o piedică mare în cele ce-ar fi întreprins bunul tău frate care, nu demult, voise să te tragă cu el în Germania împotriva mea? La locul şi la tronul nostru râvneşte dumnealui, nici mai mult, nici mai puţin. Ori tot aşa de orbeşte ţii la el, încât nimic nu vrei să înţelegi?"

Atunci, Delfinul, care între timp îşi recăpătase siguranţa de sine şi redevenea hotărât, spuse: "Am auzit prea bine, tată, dar nu există nici dovadă, nici mărturie."; "Şi ce dovadă vrei, Charles? Cuvântul unui văr loial nu-ţi

ajunge? Aştepţi să zaci, neputincios, în propriu-ţi sânge şi străpuns de sabie, că bietul meu Carol de Spania, pentru a avea dovadă?"

Delfinul se îndărătnicea. "Există supoziţii foarte serioase, tată, nu zic nu; dar, deocamdată, nimic mai mult. Supoziţia nu înseamnă crimă."; "Supoziţia înseamnă crimă pentru un rege care este dator să se păzească, spuse Jean al II-lea, roşu de mânie. Nu grăieşti ca un rege, Charles, ci ca un cărturar de universitate ghemuit îndărătul cărţilor sale groase".

Dar tânărul Charles se ţinea tare. "Dacă regească-i datoria de a ne păzi, atunci să nu ne descăpăţânam între noi regii. Charles d'Évreux a fost uns pentru Navara. Îţi este ginere - trădător, desigur - dar ginere. Cine va mai respecta persoanele regeşti, dacă regii se trimit unul pe altul în mâinile călăului?"; "Nu avea decât să nu înceapă! strigă regele".

Atunci interveni, spre a-şi spune părerea, mareşalul d'Audrehem. "În situaţia dată, sire, lumea ar putea spune că măria voastră păreţi a da tonul".

Un mareşal, dragă Archambaud, ca şi un conetabil, este o fiinţă greu de mânuit. Îl instalezi într-o anume funcţie şi, dintr-o dată, se foloseşte de ea pentru a ţi se aşeza împotrivă. Audrehem este un bătrân războinic... nu chiar atât de bătrân, de fapt; are mai puţini ani decât mine... În fine, este un om care s-a supus multă vreme în tăcere, care a văzut făptuindu-se destule nerozii, fără a putea spune un cuvânt. Aşa că voia să-şi scoată oarecum pârleala.

"Măcar de-am fi prins toate vulpile cu aceeaşi capcană! continuă el. Dar Filip de Navara este liber, da şi tare înverşunat. Chiar dacă scapi de fratele mai mare, mezinul îl înlocuieşte; el va ridica la fel de bine gruparea sa împotriva noastră şi va şti să trateze tot atât de bine cu englezul, cu atât mai mult cu cât este mai straşnic călăreţ şi mai vijelios în bătălie.

Louis d'Orléans veni atunci în sprijinul Delfinului şi al mareşalului, arătând regelui că în tot timpul cât îl va ţine pe Navara în temniţă, înrâurirea lui asupra vasalilor se va menţine".

"Intentează-i, sire, un proces îndelungat, scoate-i la lumină mişelia, trimite-l în judecata pairilor regatului; nimeni nu va mai putea tăgădui atunci sentinţa. Când tatăl vărului nostru Jean a săvârşit toate cele pe care le ştim, regele - tatăl nostru - nu a purces la altceva decât la o judecată publică şi solemnă. Iar când marele nostru unchi Filip cel Frumos a descoperit purtarea imorală a nurorilor sale, oricât de rapidă ar fi fost judecarea, ea s-a îndeplinit pe temeiul interogatoriului şi a fost pronunţată în mare audienţă".

Toate acestea nu se dovediră a fi deloc pe gustul regelui, care se înfurie din nou: "Cu straşnice şi avantajoase pilde îmi vii. Frate al meu! Marea ju-

decată de la Maubuisson a adus dezonoare şi dezordine în familia regală. În ce-l priveşte pe Robert d'Artois, nu-i fie cu supărare vărului Jean, el ne-a adus războiul cu Anglia, tocmai fiindcă nu am făcut decât să-l îndepărtăm în loc să-l arestăm şi să-l ucidem".

Se pare că monseniorul d'Orléans care nu-l prea iubeşte pe mai vârstnicul său şi îi place să-i ţină piept, ar fi răspuns... am fost asigurat că lucrurile s-au spus întocmai... - "Sire, frate al meu, să mai fiu nevoit a reaminti aici că Maubuisson ne-a slujit îndestul? Fără abaţia Maubuisson, prefăcută în temniţă, unde bunicul nostru, un de Valois, Domnul aibă-l în pază, şi-a jucat rolul, nu mai încape nici o îndoială că vărul nostru de Navara s-ar afla în clipa aceasta pe tron în locul măriei tale. Cât priveşte războiul cu Anglia, contele Robert a avut poate un anume rol, dar nu i-a adus decât o lance, pe a sa. Or, războiul cu Anglia ţine de optsprezece ani..."

Se zice că atacat astfel, brutal, regele se înmuie. Întorcându-se spre Delfin şi privindu-l cu asprime, spuse: "Adevărat este, da, optsprezece ani; chiar vârsta ta, Charles", de parcă l-ar fi învinuit pentru asemenea coincidenţă.

La care Audrehem mormăi: "Mai uşor ne-ar fi să-l scoatem pe englez din ţară dacă nu ne-am pierde mereu vremea bătându-ne între noi francezii".

O clipă, regele rămase ca şi mut, mâniat peste măsură. Tare sigur trebuie să fii pe tine ca să te poţi menţine într-o anumită hotărâre când nici unul dintre cei care te slujesc nu îţi ţin parte. După un asemenea lucru poţi judeca un principe. Dar regele Jean nu este hotărât; este un încăpăţânat.

Nicolas Braque, care a învăţat în consilii arta de a trage foloase de pe urma tăcerilor, îi prilejui regelui o portiţă de scăpare, cruţându-i totodată orgoliul şi pornirea pizmaşă.

"Sire, nu vi se pare că a muri dintr-o singură lovitură înseamnă a muri prea uşor? Iată că se împlinesc doi ani de când monseniorul de Navara vă face să suferiţi. Şi atunci, merită să-i acordaţi atât de scurtă pedeapsă? Ţinut în temniţă, puteţi face în aşa fel încât să simtă că moare în fiecare zi. În afară de aceasta, pun rămăşag că partizanii săi nu se vor lăsa şi vor pune, la cale cine ştie ce tentativă de a-l scoate de acolo. În felul acesta îi veţi putea captura şi pe cei care, astăzi, au sfidat laţul ce le-a fost întins. Şi veţi avea bun pretext de a vă exercita justiţia în faţa unei rebeliuni atât de înrăite..."

Regele acceptă sfatul, zicând că, într-adevăr, trădătorul ginere merita să sfârşească în chinuri mai prelungite. "Amân executarea lui. Sper să nu am a regreta. Dar, acum, grăbiţi pedepsirea celorlalţi. Destulă vorbărie, destulă vreme am pierdut!" Părea că se teme că nu cumva încă un cap să

scape de pedeapsă.

Audrehem îl strigă din nou, de la fereastră, pe mai-marele pedestraşilor şi îi arătă patru degete. Şi întrucât nu era prea sigur că celălalt îl înţelese, trimise fuga la el un arcaş care să-i spună să mai renunţe la o cotigă.

"Grăbiţi-vă! repeta regele. Descătuşaţi-i pe trădătorii aceia".

A descătuşa... cuvânt straniu, care îi poate pune în mirare pe cei ce nu-l cunosc îndeaproape pe ciudatul principe! Este obişnuita lui formulă când ordonă o execuţie. El nu spune: "Descătuşaţi-mă de trădătorii aceştia", ceea ce ar avea un tâlc, ci, descătuşaţi-i pe trădătorii aceştia"... Ce înseamnă asta pentru el? Daţi-i pe mâna călăului? Descătuşaţi-i de viaţă? Ori nu-i decât o scăpare în care se îndărătniceşte, fiindcă la mânie mintea-i nelimpede nu mai alege cuvintele?

Îţi istorisesc toate acestea, Archambaud, ca şi cum aş fi fost de faţă. Fiindcă toate mi-au fost relatate în iulie - la trei luni doar după întâmplare, când amintirea lor era încă proaspătă - de către Audrehem, de către monseniorul d'Orléans şi de către Delfin însuşi; de asemenea, de către Nicolas Braque. Fiecare îşi amintea, desigur, cele spuse de el însuşi. În felul acesta am reconstituit destul de exact, cred şi chiar amănunţit toată afacerea aceasta şi i-am scris despre ea Papei la urechile căruia ajunseseră versiuni mai scurte şi oarecum diferite. În asemenea treburi amănuntele prezintă mai mult interes decât ne-am putea închipui, pentru că ele ne dezvăluie caracterul oamenilor. Lorris şi Braque sunt amândoi setoşi de bani şi necinstiţi în crâncenia cu care îi adună; dar Lorris este un om mediocru, în timp ce Braque este un cap politic socotit...

Plouă, plouă întruna... Pe unde am ajuns, Brunet? La Fontenoy... A, da.. Îmi amintesc; făcea parte din dioceza mea. S-a dat aici o bătălie vestită, care a avut urmări serioase pentru Franţa; *Fontanetum*, aşa i s-a spus la început. Prin anii 840 sau 841, Carol şi Ludovic Germanicul l-au înfrânt pe fratele lor Lothar, după care au semnat tratatul de la Verdun. De atunci s-a despărţit, pentru totdeauna regatul Franţei de imperiu... Cu ploaia asta nu mai vezi nimic afară. De altfel nici nu ai ce vedea. Când şi când, ţăranii găsesc, în timp ce ară, câte un mâner de spadă, câte un coif mâncat de rugină, vechi de cinci sute de ani... Să ne continuăm drumul, Brunet, să nil continuăm...

CÂMPUL IERTĂRII

REGELE, DIN NOU ÎNCOIFAT, era singur călare dimpreună cu mareşalul care nu-şi pusese pe cap decât o simplă apărătoare din zale. Doar nu avea să întâmpine atât de mari primejdii, încât să fie nevoie să-şi pună veşmânt de bătălie. Audrehem nu era dintre aceia care să manifeste ostentaţie războinică fără să fie nevoie. De-i plăcea regelui să-şi arboreze coiful cu coroană, pentru a asista la patru decapitări, asta era treaba lui.

Tot restul celor care îl însoţeau, de la seniorul cel mai mare până la ultimul arcaş, avea să meargă pe jos până la locul supliciului, Regele hotărâse astfel, căci este omul care pierde multă vreme cu orânduirea de către el însuşi a parăzilor până în cele mai mici amănunte, plăcându-i a veni cu câte un detaliu nou, în loc să lase lucrurile să meargă pe făgaşul lor din totdeauna.

Lângă el se găsea Guillaume... ei bine, nu, nu-i vorba de Guillaume la Cauche; am făcut confuzie. Guillaume à la Cauche este doar valet; dar uite că li se aseamănă numele... la Gauche, le Gauche, la Tanche, la Planche... Nici nu ştiu dacă prenumele lui este Guillaume; de fapt asta nici nu are vreo importanţă... Prin urmare, lângă rege se aflau pedestraşi şi călăul improvizat, alb ca un nap de atâta şedere în temniţă, un slăbănog mi s-a spus, şi deloc aşa cum toată lumea s-ar fi aşteptat, adică un păcătos făptaş a patru crime; după ei venea capucinul care îşi tot frământa, după cum le este obiceiul, cingătoarea de cânepă.

Condamnaţii ieşiră din donjon cu capul gol şi mâinile legate la spate. Contele d'Harcourt era primul, în îmbrăcămintea-i albă sfâşiată de către rege, ca şi cămaşa, la răscroială mânecii. Îşi arăta astfel umărul uriaş, trandafiriu ca şoriciul şi pieptul gras. Tocmai atunci terminaseră oamenii de ascuţit toporiştile, pe o piatră de moară, într-un ungher al curţii.

Nimeni nu se uita la condamnaţi, nimeni nu îndrăznea să o facă. Fiecare aţintea cu privirea un petec de caldarâm sau de perete. Cine ar fi cutezat, sub ochiul regelui, să îndrepte spre cei patru care aveau să piară, fie şi o singură privire de prietenie sau chiar de compasiune? Până şi cei care se găseau mai în spate îşi ţineau capul plecat, de teamă că nu cumva cei de lângă ei să poată spune că au văzut pe faţa lor... Mulţi îl blamau pe rege. Dar de aici şi până la a o arăta... Nu puţini erau cei care îl cunoşteau pe contele d'Harcourt de multă vreme, vânaseră cu el, se întrecuseră în lance, cinaseră la masa lui întotdeauna copioasă, dar în momentul acela

nici unul nu părea să-şi mai amintească de toate acestea; acoperişurile castelului şi norii lui aprilie păreau a fi lucruri mult mai atrăgătoare. Astfel că Jean d'Harcourt nu găsea, oricât de mult şi-ar fi întors pleoapele plisate de grăsime în toate părţile, nici un chip de care să-şi agaţe nefericirea. Nici măcar de cel al fratelui, mai ales de cel al fratelui! Bine, bine, dar după ce mai vârstnicul va fi scurtat de cap, oare ce hotărâri va lua regele în privinţa titlurilor şi a bunurilor sale?

În prima cotigă fu îndemnat să urce omul care, pentru o clipă, mai era contele d'Harcourt. Nu fără greutate. Un chintal şi jumătate şi, pe deasupra, mâinile legate. De patru sergenţi a fost nevoie ca să-l împingă, să-l salte. Pe fundul cotigii fuseseră aşternute paie; tot acolo se afla şi butucul.

După ce Jean d'Harcourt fu urcat, el se întoarse aşa cum era, cu pieptul dezgolit, spre rege, de parcă ar fi vrut să-i vorbească. Regele, încremenit în şa, împlătoşat, încoronat cu oţel şi aur, regele justiţiar voia să arate limpede că orice viaţă din regat era supusă hotărârii sale şi că cel mai bogat senior al unei provincii putea, într-o singură clipă, să nu mai fie nimic dacă asta îi era vrerea. Şi d'Harcourt nu rosti nici un cuvânt.

Seniorul de Graville fu urcat în cea de a doua căruţă, iar într-a treia fură împinşi împreună Maubué de Mainemares şi Colin Doublel, scutierul care îşi ridicase pumnalul asupra regelui. Acesta părea să spună fiecăruia dintre ei: "Aminteşte-ţi de uciderea Monseniorului de Spania, aminteşte-ţi de hanul Scroafei-care-toarce". Căci întreaga asistenţă înţelegea un lucru; dacă nu pentru d'Harcourt, în orice caz pentru ceilalţi trei, doar răzbunarea era cea care comanda asemenea scurtă şi foarte strâmba dreptate. Să pedepseşti nişte oameni cărora le-ai acordat, public, graţierea... Ca să poţi acţiona în felul acesta trebuie să aduci învinuiri noi, întru totul evidente. Asemenea faptă ar fi meritat dojana Papei. Şi încă dintre cele mai severe, dacă Papa nu ar fi fost atât de slab...

În donjon regele Navarei fusese împins, cu răutate, foarte aproape de o fereastră, astfel încât să nu piardă nimic din spectacol.

Guillaume, dar nu la Cauche, se întoarce spre mareşalul de Audrehem... totul este gata. Mareşalul se întoarce spre rege... totul este gata. Regele face un gest cu mâna. Şi cortegiul porneşte.

În frunte, o ceată de arcaşi, cu coifuri de fier şi vestă din piele, cu pas îngreunat de jambierele groase. După ei, mareşalul călare, vădit fără nici o plăcere. Şi din nou arcaşi. Apoi cele trei cotigi. Iar la urmă regele pedestraşilor, slăbănogul călău şi soiosul capucin.

La urmă, regele. Drept, pe calul său de luptă, flancat de sergenţii din garda personală şi, în sfârşit, o întreagă procesiune de seniori cu scufe sau

pălării de vânătoare, în haine îmblănite sau tunică.

Orașul este tăcut și pustiu. Locuitorii Rouen-ului s-au supus prudenți ordinului de a se fereca în case. Dar capetele lor se adună îndărătul geamurilor groase și verzui bombate ca niște funduri de sticle; privirile lor se preling pe la deschizătura ferestrelor cadrilate cu plumb. Ei nu pot crede că în cotigă se află contele d'Harcourt, pe care adesea l-au văzut trecând pe străzile lor și chiar în dimineața aceea, cu echipajul său minunat... Oricum, trupul său atât de împlinit li-l dezvăluie îndestul... "El este; ți-am spus eu că-i el". în privința regelui, al cărui coif ajunge aproape până la primul cât al caselor, nu au nici o îndoială. Le-a fost multă vreme duce... "El este, el... regele". Dar nici că ar fi încercat spaimă mai mare dacă ar fi zărit, pe sub vizieră, un cap de mort. Erau nemulțumiți locuitorii Rouen-ului, îngroziți dar nemulțumiți. Căci contele d'Harcourt îi sprijinise din totdeauna și îl iubeau mult. Așa că șopteau: "Nu, asta nu-i dreptate bună. Pe noi ne lovește".

Cotigile se hurducăiau. Paiele lunecau pe sub picioarele condamnaților care cu greu își țineau cumpătul. Mi s-a spus că, tot drumul, capul lui Jean d'Harcourt se răsturnase pe spate și că părul i se depărtase de ceafă - toată numai cute. Oare la ce gândea un om ca el, care se îndrepta spre supliciu, privind cum se perindă bucăți de cer printre acoperișurile caselor? Mereu mă întreb cam ce poate să treacă prin mintea condamnaților la moarte în ultimele lor clipe de viață... Să se fi mustrat oare pentru că nu admirase toate lucrurile frumoase pe care bunul Dumnezeu le oferă, zi de zi, privirii noastre? Ori se gândea la nerozia care ne împiedică să ne bucurăm de toate binefacerile sale? În ajun discutase despre impozit și gabelă... Sau poate își spunea că în toată afacerea asta a lui era și destulă neghiobie? Căci fusese prevenit, unchiul său Godefroy îi trimisese vorbă... "Înturnați-vă pe dată..." Simțise din vreme cursa Godefroy d'Harcourt... "Banchetul ăsta dinaintea postului miroase a capcană"... Dacă mesagerul ar fi ajuns puțin mai devreme, dacă la piciorul scării nu s-ar fi aflat Robert de Lorris... dacă... dacă... Dar nu destinul era vinovat, ci el însuși. Destul ar fi fost să nu se ducă la întâlnirea cu Delfinul, destul ar fi fost să nu-și caute singur temeiuri spre a ceda propriei sale lăcomii. "O să plec după banchet; e același lucru..."

Vezi, Archambaud, cel mai adesea marile nenorociri vin pe capul oamenilor din lucruri mărunte, dintr-o judecată ori dintr-o hotărâre greșită, într-o împrejurare ce li se pare neînsemnată și în care ei nu fac decât să-și asculte firea... Aleg te miri ce și gata catastrofa.

O, cât ar vrea atunci să aibă dreptul să-și revadă faptele! Să se întoarcă

la răscrucea de la care au pornit-o prost! Jean d'Harcourt ar fi trebuit, atunci, să-l îmbrâncească pe Robert de Lorris, să-i strige: "Adio, seniore", să-şi încalece trupeşul cal şi fireşte că altfel ar fi fost acuma toate. Şi-ar fi regăsit unchiul, castelul, nevasta, cei nouă copii şi toată viaţa s-ar fi putut făli că a ştiut să scape de urâta lovitură a regelui... Doar dacă, doar dacă nu ar fi fost cumva aceea zi cu semn şi, deci, întorcându-se şi-ar fi frânt gâtul lovindu-se de vreo creangă din pădure. Poţi şti voinţa Domnului?! Şi oricum nu trebuie să uităm - ceea ce dreptatea cea rea izbuteşte prin a şterge - că d'Harcourt complota cu adevărat împotriva coroanei. Ei bine, nu era ziua regelui Jean, iar Dumnezeu rezerva Franţei alte nenorociri al căror instrument avea să fie chiar regele.

Cortegiul sui costişa care ducea spre spânzurătoare, dar se opri la jumătatea drumului, într-o piaţă mare, mărginită de case joase, unde în fiecare toamnă se ţine târgul de cai şi denumită Câmpul Iertării. Da, acesta îi este numele, înarmaţii se aliniară la dreapta şi la stânga drumului care tăia piaţa, lăsând între rânduri spaţiul a trei lungimi de lăncii.

Regele, tot călare, se ţinea în chiar mijlocul şoselei, la o aruncătură de piatră de butucul pe care sergenţii îl rostogoliseră din prima căruţă şi pentru care se căuta un loc mai drept.

Mareşalul d'Audrehem coborî din şa, iar suita regală în care proeminente erau capetele celor doi fraţi d'Artois - oare ce gândeau ei? Vârstnicul era primul răspunzător de execuţiile acestea. O, nu gândeau nimic... "vărul meu Jean, vărul meu Jean"... Suita se rândui în jumătate de cerc. Cu toţii se uitară atent la Louis d'Harcourt în timp ce fratele său era ajutat să coboare; nici nu crâcni.

Şi nici că se mai sfârşeau pregătirile privind această justiţie încropită în mijlocul unui câmp de târg. Şi mulţi erau ochii pânditori pe ia ferestrele din jurul pieţei.

Delfinul-duce, cu capul plecat sub capişonul ţintat cu perle, bătea pasul pe loc, în compania tânărului său unchi d'Orléans; făcea câţiva paşi, se întorcea, iarăşi pleca, de parcă ar fi vrut să scape de o nelinişte. Şi, deodată, trupeşul conte d'Harcourt i se adresează, lui şi lui Audrehem, strigând din răsputeri:

"Ah, sire duce şi dumneata drăguţule mareşal, ajutaţi-mă, pentru Dumnezeu, să-i vorbesc regelui; voi şti prea bine să mă disculp şi îi voi spune lucruri din care va trage folos - şi el şi regatul său".

Toţi cei care l-au auzit îşi amintesc că şi-au simţit inima sfâşiată la sunetul glasului acela - strigăt de ultimă deznădejde şi de blestem totodată.

Dintr-o singură mişcare, ducele şi mareşalul se îndreaptă spre rege,

care îl putuse auzi la fel de bine ea şi ei. Aproape că-i ating calul. "Sire tată, în numele Cerului, lasă-l să vorbească!"; "Da, sire, lasă-l să vorbească şi mai bine îţi va fi", stărui mareşalul.

Dar acest Jean al II-lea este un imitator - în toate treburile privind cavalerii îl copiază pe bunicul său, Charles de Valois sau pe regele Arthur din legende - a aflat că Filip cel Frumos era neînduplecat ori de câte ori ordona o execuţie aşa că el copiază, crede că îl copiază pe Regele de Fier. Dar Filip cel Frumos nu-şi punea coif când nu era nevoie. Şi nu osândea aiurea, întemeindu-şi dreptatea doar pe rumegarea tulbure a unei uri.

"Eliberaţi-i pe trădătorii aceştia!" repetă Jean al II-lea prin deschizătura chiverei.

O, ce mare trebuie să se simtă! Într-adevăr atotputernic! Regatul şi secolele îşi vor aminti de asprimea lui. Dar acum a pierdut, mai cu seamă, o frumoasă ocazie de a reflecta.

"Fie! Să ne spovedim", spune atunci contele d'Harcourt întorcându-se spre capuţinul cel soios. Iar regele strigă: - Nu, fără spovedanie pentru trădători!

În asta nu mai copiază, ci inventează. Tratează crima drept... dar, de fapt, ce crimă? Crima de a fi bănuit, crima de a fi rostit cuvinte veninoase care au fost apoi repetate... să zicem crima de lesmajestate ca a ereticilor sau a recăzuţilor în erezie. Căci Jean al II-lea a fost uns, nu-i aşa? *Tu es sacerdos în aeternum*... Şi atunci el se socoate Dumnezeu în persoană şi hotărăşte locul sufletelor după moarte. Pentru asta, de asemenea, Sfântul Părinte ar fi trebuit să-l mustre cu asprime.

"Numai pe acela, pe scutier...", adaugă el arătând spre Colin Doublel.

Mai poţi înţelege ce se petrece într-un asemenea creier găurit ca o brânză? Pentru ce această discriminare? Pentru ce acordă dreptul la spovedanie scutierului care tăia carnea în farfuriile seniorilor şi care cutezase a ridica asupră-i cuţitul? Şi astăzi, cei ce au fost de faţă se întreabă, când vorbesc între ei despre ceasul acela cumplit, cărui fapt i se datorează această ciudăţenie a regelui? Voia oare să arate că gradul de vinovăţie într-o greşeală urmează ierarhia feudală, însemnând că scutierul care şi-a călcat jurământul este mai puţin vinovat decât cavalerul? Sau pentru că sabia cea scurtă ridicată spre pieptul lui l-a făcut să uite că Doublel se număra şi printre asasinii lui Carol de Spania, precum Mainemares şi Graville - acel Mainemares, un deşirat slăbănog care se zbate în legături şi îşi plimbă în jur privirile furioase şi Graville, care nu-şi poate face semnul crucii dar care, vizibil, murmură rugi... dacă Domnul vrea să-i audă căinţa, o să i-o audă şi fără intermediar.

Capucinul, care începea să se întrebe ce căuta acolo, înșfacă repede sufletul ce i se dă și șușotește în latinește la urechea lui Colin Doublel.

Regele pedestrașilor îl împinge pe contele d'Harcourt în fața butucului.

– Îngenunchează, sire.

Mătăhălosul bărbat se moaie ca o vită. Își mișcă genunchii, pesemne că are sub ei niscaiva pietriș care îl supără. Regele pedestrașilor, trecându-i pe la spate, îl leagă la ochi prin surprindere, nemailăsându-l să vadă noadurile din butuc, ultimul lucru din lumea aceasta care i se va fi înfățișat privirii.

Mai degrabă celorlalți ar fi trebuit să li se lege ochii, spre a-i scuti de spectacolul care avea să urmeze.

Regele pedestrașilor... mi se pare totuși ciudat că nu-mi mai amintesc numele lui; l-am văzut în mai multe păduri pe lângă rege; și-i revăd limpede chipul, un ins bine legat, înalt și viguros, cu barbă neagră, deasă... regele pedestrașilor luă între cele două mâini ale sale capul condamnatului, ca pe un obiect, pentru a-l așeza așa cum trebuia, dându-i la o parte părul, spre a-i degaja ceafa.

Contele d'Harcourt își tot frământa genunchii din pricina pietrișului...

– Haide, retează! făcu regele pedestrașilor.

Și văzu, toată lumea văzu tremurul călăului. Își tot cumpănea toporul cel mare, își tot muta mâinile pe coada acestuia, tot căuta distanța cea mai potrivită față de butuc, îi era frică. O, mai sigur pe sine s-ar fi simțit cu un pumnal, undeva într-un ungher întunecat. Dar un topor, pentru un slăbănog ca acela și încă în fața regelui, a atâtor seniori și a atâtor soldați! După mai multe luni de temniță nu-și mai simțea pesemne mușchii prea vânjoși, chiar dacă i se dăduse înainte o supă bună și un pahar de vin, pentru dobândire de puteri. Și-apoi nu i se pusese glugă, cum se face de obicei, fiindcă nu avuseseră una la îndemână. Așa că toată lumea avea să știe de-aci înainte că el a fost călăul. Să îngrozești cu așa ceva pe oricine, vorba ceea. Cine să știe ce-i mai umbla prin cap și ăluia, lui Bétrouve, care avea să-și recâștige libertatea săvârșind un act asemănător cu cel care îl aruncase chiar pe el în temniță. Vedea capul pe care trebuia să-l taie pe locul unde ar fi trebuit să stea al lui, ceva mai târziu, dacă regele nu ar fi trecut prin Rouen. Poate că în sufletul acestui netrebnic sălășluia mai multă milă, un mai profund sentiment de comuniune cu aproapele decât în cel al regelui.

– Retează! fu nevoit să repete regele pedestrașilor.

Bétrouve își ridică toporul, nu drept deasupra capului său ca un călău, ci într-o parte, ca un pădurar gata să doboare un arbore și lăsă unealta să

cadă de la sine. Şi căzu prost.

Există călăi care descăpăţânează scurt, dintr-o singură lovitură dată cum trebuie. Ăsta însă nu; o, nu! Contele d'Harcourt era probabil lovit de moarte, căci nu-şi mai frământa genunchii; dar ucis nu era, deoarece toporul îşi amortizase căderea în stratul de grăsime ce-i învelea ceafa.

Călăul se văzu nevoit să o ia de la capăt. De data asta, a fost şi mai rău. Fierul nu intră decât într-o parte a gâtului. Sângele ţâşni printr-o rană mare, deschisă, care lăsa să se vadă cât de gros era stratul de grăsime galbenă.

Bétrouve se lupta eu toporul, tăişul i se înfipsese în lemnul butucului şi nu-l mai putea smulge de acolo. Sudoarea îi şiroia pe faţă.

Regele pedestraşilor se întoarse spre rege, cu un aer de scuză, vrând parcă a spune: "Nu-i vina mea".

Bétrouve se enervează, nu mai aude ce îi spun sergenţii, loveşte iarăşi; ai fi zis că fierul se adâncea într-un bulgăre de unt. Apoi iarăşi, iarăşi! Sângele curge şiroaie de pe butuc, ţâşneşte de sub tăişul toporului, constelează tunica sfâşiată a osânditului. Dintre cei de faţă unii întorc capul, îngreţoşaţi. Chipul Delfinului exprimă groază şi mânie; strânge pumnii şi asta îi învineţeşte mâna dreaptă. Louis d'Harcourt, alb ca varul se sileşte să stea în primele rânduri, în faţa acestei măcelăriri a fratelui său. Mareşalul se mută din loc, pentru a nu călca în rigola de sânge care şerpuieşte spre el.

În sfârşit, la cea de-a şasea reluare a gestului, capul cel mare al contelui d'Harcourt se desparte de trunchi şi, încins cu neagră legătură, se prăvăleşte la piciorul butucului.

Regele sta neclintit. Contemplă, prin fereastra-i plumbuită, fără a arăta nici o urmă de stânjeneală, de dezgust ori tulburare, terciul acela însângerat între umerii mari, din chiar faţa lui şi capul însingurat, mânjit, căzut într-o băltoacă năclăită. Dacă ceva a răzbătut, totuşi, pe chipul său încadrat de metal, acela a fost un zâmbet. Un arcaş se prăbuşi într-un uruit de fiare. Abia atunci se hotărî regele să-şi întoarcă privirile. Plăpândul oştean nu avea să-şi păstreze multă vreme locul în gardă. Perrinet Taurul se întinse ridicându-l în sus pe arcaş, apucându-l de vestă şi pălmuindu-l zdravăn. Dar, prin leşinul său, oşteanul cel plăpând aduse un folos. Lumea se dezmetici puţin; se auziră chiar câteva râsete sarcastice.

Trei bărbaţi - cu mai puţini nu s-ar fi putut - traseră de-acolo trupul decapitatului. "La zvântare, la zvântare", striga regele pedestraşilor. Să nu uităm că lui îi reveneau, de drept, hainele condamnatului. Destul că erau sfâşiate; dacă, pe deasupra, mai erau şi prea mânjite, nu avea să se aleagă cu mare lucru. Şi aşa avea acum doi condamnaţi mai puţin decât

ştiuse la început...

Apoi îşi îmboldea călăul, asudat tot şi abia mai suflând, cu sfaturi întocmai aşa cum ai face cu un luptător epuizat:

"Ridici toporul drept în faţa ta şi nu-l priveşti, te uiţi doar unde trebuie să loveşti, la jumătatea gâtului. Şi... zbang!" S-au pornit apoi să aştearnă paie la piciorul butucului, ca să se zbicească locul şi să-l lege pe seniorul de Graville la ochi, un normand de treabă destul de plinuţ, să-l pună să îngenuncheze, să-i aşeze faţa în năclăială aceea de carne. "Retează!" Şi, miracol! Dintr-o singură lovitură Bétrouve îl trunchiază; capul cade spre înainte, în timp ce trupul se rostogoleşte într-o parte, revărsând un val roşu în colbul drumului. Lumea simte parcă o uşurare. Puţin ar mai lipsi să-l şi felicite pe Bétrouve care priveşte în jur, uluit, ai zice că se întreabă cum de-a izbutit.

Vine rândul deşelatului Maubué de Mainemares, care îi aruncă regelui o privire sfidătoare. "Ştie oricine, ştie oricine...", exclamă el. Dar cum bărbosul îi stă în faţă şi îi pune la ochi legătura, vorba i se înăbuşă şi nimeni nu sesizează ce anume a vrut să spună.

Mareşalul d'Audrehem se mută iarăşi din loc, pentru că sângele înaintează spre cizmele sale... "Retează!" Şi din nou o lovitură de topor, una singură, dată cu precizie. Ajunge.

Trupul lui Mainemares e tras în spate, lângă ceilalţi doi. Li se dezleagă cadavrelor mâinile, spre a putea fi mai lesne apucate de cele patru membre, sunt balansate o clipă şi sus cu ele în prima cotigă care le duce până la locul spânzurătorii pentru a fi atârnate de racla cu oase. Acolo sunt despuiate. Regele pedestraşilor face semn să fie ridicate şi capetele.

Sprijinindu-se în coada toporului, Bétrouve îşi trage sufletul. Îl dor şalele; nu mai poate! Aproape că stârneşte mila. O, da, îşi va fi câştigat cu prisosinţă scrisorile de iertare! Iar dacă până la sfârşitul zilelor sale va visa urât şi va ţipa în somn, să nu să mire nimeni.

Colin Doublel, viteazul scutier, era nervos deşi iertat de pedeapsă. Avu o mişcare prin care voia să se desprindă din mâinile ce-l împingeau spre butuc; voia să meargă singur într-acolo. Dar legătura pentru ochi are tocmai rostul de a evita asemenea lucru, gesturile dezordonate ale osânditilor.

Totuşi nu l-au putut împiedica pe Doublel să ridice capul exact în clipa cea rea, astfel că Bétrouve - de data aceasta, într-adevăr, nu mai era vina lui - îi despică ţeasta într-o parte. Haide, încă o lovitură. Gata, s-a făcut!

Aveau, de-aci înainte, ce povesti locuitorii Rouen-ului aflaţi la ferestrele din jur, lucruri care urmau să fie iuta repetate din orăşel în orăşel

până în străfundurile ducatului. Iar lumea avea să vină de pretutindeni să contemple piața aceasta care sorbise atâta sânge. Să nu-ți vină a crede că patru trupuri omenești pot conține așa de mult sânge, încât urma lui pe pământ să rămână așa de mare.

Regele Jean își privea supușii cu o ciudată satisfacție. S-ar fi zis că groaza pe care o inspira în clipa aceasta, până și celor mai credincioși slujitori ai săi, nu părea să-i displacă; era îndestul de mândru de sine. Își privea cu stăruință fiul mai vârstnic... "Iată, băiete, cum trebuie să conduci când ești rege..."

Cine-ar fi îndrăznit să-i spună că greșise cedând firii sale răzbunătoare? Și pentru el ziua aceea era ziua răspântiei. Un drum la stânga, altul la dreapta. O pornise pe cel prost, ca și contele d'Harcourt când se aflase la picioarul scării. După șase ani de anevoioasă domnie, plină de tulburări, de greutăți și de încercări, el dădea regatului, foarte pregătit să-l urmeze, pilda urii și a violenței, în mai puțin de șase luni avea să coboare pe făgașul adevăratelor nenorociri. Și, odată cu el, Franța.

PRIMĂVARA PIERDUTĂ

CÂINELE ŞI PUIUL DE VULPE

SUNT FOARTE MULŢUMIT, într-adevăr foarte mulţumit, că am revăzut Auxerre. Nu mă gândeam că Domnul o să-mi mai dea bucuria aceasta, nici că o voi resimţi atât de puternic. Revederea locurilor care ţi-au adăpostit un moment al tinereţii este un lucru care te mişcă întotdeauna. Vei cunoaşte simţământul acesta; Archambaud, când ţi se vor aduna anii. Dacă se va întâmpla să treci prin Auxerre, când vei avea vârsta mea de-acum – fie ca Domnul să te ţină în viaţă până atunci – vei spune: "Am fost pe-aici cu unchiul meu cardinalul, episcop al acestui loc, a doua dioceză a sa, înainte de a primi pălăria de cardinal... Îl însoţeam spre Metz, unde se ducea să-l vadă pe împărat..."

Trei ani am avut aici reşedinţă, trei ani... O, să nu-ţi închipui cumva că plâng după timpul acela şi că mai tare iubeam viaţa când eram episcop de Auxerre decât acum. Ba chiar eram nerăbdător să plec de acolo, sincer îţi mărturisesc. Trăgeam cu ochiul spre Avignon, ştiind totuşi că eram încă prea tânăr; oricum, simţeam că Dumnezeu mă înzestrase cu caracterul şi cu harurile spirituale menite a-l sluji la curtea pontificală. Astfel că, pentru a mă învăţa cu răbdarea, am adâncit ştiinţa astrologiei: or, tocmai desăvârşirea mea într-aceasta ştiinţă l-a hotărât pe binefăcătorul meu Jean al XXII-lea să-mi dăruiască pălăria de cardinal când nu aveam decât treizeci de ani. Dar asta ţi-am mai spus-o. Ce vrei, nepoate, când stai de vorbă cu un om care a trăit mult, trebuie să te obişnuieşti să auzi de mai multe ori aceleaşi lucruri. Nu că ne-ar fi mintea mai moleşită când suntem bătrâni, dar ne este plină de amintiri ce reapar în tot felul de împrejurări. Tinereţea îşi umple viitorul cu închipuiri; bătrâneţea reînvie trecutul cu ajutorul memoriei. Totul se cumpăneşte... Nu, păreri de rău nu am. Când fac o comparaţie între ceea ce am fost şi ceea ce sunt, nu am decât temeiuri de a-l lăuda pe Domnul şi de a mă lăuda puţin şi pe mine, cu modestă cinste. Este pur şi simplu un timp care a curs din mâna cerească şi care nu va mai exista când voi înceta să mi-l reamintesc. În afară de ziua învierii, când cu toţii ne vom aduna trăirile. Dar asta îmi depăşeşte puterea de înţelegere. Cred în înviere, îi învăţ şi pe alţii să creadă în ea, dar nu încerc să mi-o conturez într-o imagine şi susţin că sunt mult prea trufaşi cei care pun la îndoială învierea... ba da, ba da, mult mai mulţi decât ai crede se îndoiesc de ea... pentru că nu sunt în stare să şi-o închipuie. Omul este asemenea orbului care ar nega lumina fiindcă nu o vede. Lumina rămâne, pentru orb, o taină mare!

Ia te uită... da, aş putea ţine duminică, la Sens, o predică despre asta. Căci predica va trebui să o ţin eu. Doar sunt arhidiaconul catedralei. Acesta este şi motivul pentru care mi-am impus ocolul pe care îl fac. Mai scurt ar fi fost drumul dacă am fi luat-o prin Troyes, dar trebuie să controlez consiliul de canonici din Sens.

Asta nu înseamnă că nu mi-ar fi plăcut să prelungesc puţin şederea la Auxerre. Prea au trecut repede două zile... Saint-Etienne, Saint-Germain, Saint-Eusebe – toate bisericile acestea frumoase în care am oficiat slujbe, căsătorii şi împărtăşanii... Ştii că Auxerre, *Autissidurum*, este una dintre cele mai vechi cetăţi creştine ale regatului, că a fost sediu episcopal cu două sute de ani înainte de Clovis care, de altfel, l-a pustiit aproape cât şi Atila şi că tot aici s-a ţinut, înainte de anul 600, un conciliu... Cea mai mare grijă a mea, cât am stat în fruntea acestei dioceze, a fost să verific şi să închei cu datoriile lăsate de către predecesorul meu, episcopul Pierre. Şi nu puteam să-i cer nimic; fusese numit cardinal! Da, da, un scaun bun care face anticameră la curia papală... Diversele mele beneficii, precum şi averea familiei noastre m-au ajutat să astup găurile. Succesorii mei au găsit deci o situaţie mai bună. Iar cel de astăzi ne însoţeşte acum. Este un prelat foarte bun acest nou monsenior de Auxerre... Dar l-am trimis înapoi pe monseniorul de Bourges... la Bourges. Iarăşi venea să mă tragă de mânecă să-i dau şi un al treilea notar.

Dar l-am pus repede la punct. I-am spus: "Monseniore, dacă ai nevoie de atâţia notari înseamnă că treburile dumitale episcopale sunt destul de încurcate. Te poftesc să te întorci acolo imediat, să ţi le descurci singur. Ai binecuvântarea mea". Ne vom lipsi de slujba lui la Metz, episcopul de Auxerre îl va înlocui cu succes... De altfel l-am şi avertizat pe Delfin. Călăreţul pe care i l-am trimis ieri ar trebui să se întoarcă mâine, cel mai târziu poimâine. Vom avea, aşadar, veşti din Paris înainte de a pleca din Sens... Nu cedează el, Delfinul; în pofida tuturor manevrelor şi a presiunilor exercitate asupra lui, îl ţine pe regele Navarei în temniţă...

Ce au făcut oamenii noştri din Franţa după afacerea de la Rouen? Mai întâi, regele a stat pe loc câteva zile şi a locuit în Donjonul Căldăraşului în timp ce pe fiul său l-a trimis să locuiască într-un alt turn al castelului; pe Navara îl ţinea, de asemenea, în alt turn. Socotea că are a grăbi anumite treburi. În primul rând să-l supună pe Fricamps interogatoriului. "O să-l frece pe Fricamps"! spunea lumea. Distracţia asta a fost născocită, cred eu, da către Mitton Nebunul. Nu a fost nevoie de foc prea tare, nici de cleşti prea mari. De îndată ce Perrinet Taurul şi alţi patru sergenţi îl târâră într-o pivniţă, mânuind pe dinaintea ochilor lui câteva unelte, guverna-

torul oraşului Caen a dovedit o bunăvoinţă extremă. A vorbit, a vorbit, a vorbit, răsturnând tot sacul, până la ultima firimitură. Cel puţin aşa s-ar părea. Dar cum să te mai îndoieşti că a spus absolut totul, când atât de tare îi clănţăneau dinţii, când atât de mult zel arăta întru dezvăluirea adevărului?

Şi, de fapt, ce a mărturisit? Numele participanţilor la uciderea lui Carol de Spania? Erau demult cunoscute şi nu a mai adăugat nici un vinovat în afara celora care primiseră, după tratatul de la Mantes, scrisori de graţiere. Dar istorisirile lui au ţinut o dimineaţă întreagă. Să fi vorbit despre înţelegerile secrete, din Flandra şi Avignon, între Carol de Navara şi ducele de Lancaster? Nici o Curte din Europa nu le mai ignora; iar faptul că, poate chiar el, Fricamps, participase la ele, nu adăuga mare lucru conţinutului lor. Ori poate despre asistenţa în război pe care regele Angliei şi cel al Navarei şi-o făgăduiseră reciproc? Până şi oamenii mai puţin ascuţiţi la minte o bănuiseră, în vara precedentă, văzându-i debarcând, aproape în acelaşi timp, pe Carol cel Rău în Cotentin şi pe prinţul de Galles în Bordelais. A, desigur, exista tainicul tratat prin care Navara îl recunoştea pe regele Eduard drept rege al Franţei şi în care îşi împărţeau regatul! Fricamps mărturisi într-adevăr că fusese pregătit un asemenea acord, ceea ce întărea acuzaţiile aduse de Jean d'Artois. Dar tratatul nu fusese semnat; numai preliminariile lui. Când i se raportă această parte a depoziţiei lui Friquet, regele Jean strigă: "Trădătorul, trădătorul! N-aveam eu dreptate?"

Delfinul îi atrase însă atenţia: "Tată, proiectul acesta a fost anterior tratatului de la Valognes, încheiat de Carol cu noi şi care zice exact contrariul. Cel pe care Carol l-a trădat este mai degrabă regele Angliei, nu dumneata".

Şi întrucât regele Jean urla cum că ginerele său trăda pe toată lumea, Delfinul îi răspunse: "Aşa este, tată şi încep a mă convinge. Dar ai greşi dacă l-ai acuza că a trădat anume ca să tragă un profit de pe urma ta".

În ce priveşte aventura din Germania, care nu fusese săvârşită de Navara şi de Delfin, Friquet de Fricamps nu mai contenea înşirând numele conjuraţilor, locul în care trebuiau să se întâlnească, cine vorbise cu cine, ce trebuia să facă unul sau altul... Dar pe toate acestea Delfinul i le spusese tatălui său.

Un nou complot urzit de monseniorul de Navara, cu gândul de a-l prinde pe regele Franţei şi a-l ucide? A, nu! Friquet nu auzise despre aşa ceva nici un cuvinţel şi nu descoperise nici cel mai mărunt indiciu. Într-adevăr, contele d'Harcourt - bănuitul nu riscă nimic dacă dă vina pe un mort, lucrul este bine ştiut în justiţie - da, contele d'Harcourt părea tare

mânios în ultima vreme şi chiar rostise vorbe ameninţătoare; dar numai el şi pentru el.

Cum să nu dai crezare unui om, îţi repet, atât de binevoitor cu anchetatorii, în stare să vorbească şase ore în şir, fără a lăsa secretarilor nici măcar timpul să-şi ascută penele de scris? Mare coţcar Friquet ăsta, plămădit la şcoala stăpânului său, înecându-i pe cei din jur într-un potop de cuvinte şi făcând-o pe flecarul pentru a tăinui mai uşor cele ce voia să rămână neştiute! Oricum, pentru a i se putea folosi spusele într-un proces, interogatoriul său ar trebui reînceput la Paris, în faţa unei comisii de anchetă constituite aşa cum se cuvine, căci cea cu care avusese el treabă nu îndeplinea asemenea condiţie. În fapt, fusese aruncat un năvod mare, pentru a se scoate peşte puţin.

În aceleaşi zile, regele Jean, ocupat cu confiscarea proprietăţilor şi bunurilor învinuiţilor, îl trimitea pe vicontele său de Rouen, Thomas Coupevergе, să pună mâna pe posesiunile familiei d'Harcourt, în timp ce mareşalul d'Audrehem primea poruncă să încercuiască Évreux-ul. Dar pretutindeni Coupevergе dădea peste stăpâni prea puţin binevoitori, astfel că arestările erau doar nominale. I-ar fi trebuit să poată lăsa câte o garnizoană în fiecare castel, dar nu luase cu sine destui oşteni. În schimb, trupul mare şi decapitat al lui Jean d'Harcourt nu rămase multă vreme expus la spânzurătoarea din Rouen. În cea de-a doua noapte, fu coborât în taină de către nişte normanzi de treabă care îl înhumară creştineşte, oferindu-şi în acelaşi timp distracţia de a-l sfida pe rege.

În ce priveşte oraşul Évreux, acesta trebui să fie asediat, dar nu constituia singurul fief al familiei Évreux-Navara. O tainică ameninţare se făcea simţită prin orăşele, de la Valognes la Meulan, de la Longueville la Conches, de la Pontoise la Coutances, iar de-a lungul drumurilor tufişurile fremătau.

Regele Jean nu se simţea în siguranţă la Rouen. Venise cu o trupă destul de puternică spre a lua cu asalt un banchet, nu pentru a se împotrivi unei răscoale. Evită să iasă din castel. Slujitorii săi cei mai de credinţă, printre care şi Jean d'Artois însuşi, îl sfătuiau să se îndepărteze. Prezenţa lui stârnea mânie.

Un rege care ajunge să se teamă de poporul său este o căpetenie jalnică a cărei domnie cade în primejdia de a fi scurtată.

Jean al II-lea hotărî deci să se întoarcă la Paris; dar voru ca Delfinul să-l însoţească. "Nu vei putea face faţă. Charles, de va fi mişcare în ducatul tău". Dar, mai ales, el se temea ca fiul său să nu se arate prea împăciuitor faţă de partidul navarez.

Delfinul se supuse, cerând însă îngăduinţa de a călători pe calea apei. "Am obiceiul, tată, să o iau pe Sena, ca să ajung de la Rouen la Paris. Dacă aş face altfel, s-ar putea crede că dau bir cu fugiţii. În afară de aceasta, îndepărtându-ne încet, veştile ne vor ajunge mai uşor, iar dacă ele ar cere să mă reîntorc, mi-ar fi mult mai lesne".

Iată-l aşadar pe rege ambarcat pe vasul cel mare, comandat anume pentru sine de către ducele de Normandia, căci, după cum ţi-am spus, nu-i place să călărească. O ambarcaţie mare cu fundul plat, înzorzonată cu podoabe şi aurită, arborând flamurile Normandiei şi ale Dauphiné-ului şi care este pilotată cu ajutorul velelor şi al vâslelor. Cabina este amenajată ca o adevărată locuinţă, cu o cameră frumoasă, mobilată cu covoare şi cufere. Delfinului îi place să tăifăsuiască acolo cu sfetnicii săi, să joace şah sau cărţi (joc de dame), să contemple ţinutul francez care este bogat în frumuseţi de-a lungul acestui mare râu. Dar regele fierbea, nu alta, de atâta încetineală. Ce idee neroadă să urmezi aşa toate cotiturile Senei, ceea ce lungeşte drumul de trei ori, când există alte drumuri care o taie mai drept! Nu se putea suferi în spaţiul acela mic, pe care îl măsura în sus şi în jos dictând o scrisoare - una singură, mereu aceeaşi, neîncetat reluată şi refăcută. Şi să tot acosteze aşa, în fiece clipă, să calce prin mâlul debarcaderelor, să-şi şteargă jambierele prin iarba înflorită cu părăluţe, să ceară să-i fie adus calul, care îi urmă escorta de-a lungul taluzului, pentru a se duce să viziteze, fără nici o noimă, cine ştie ce castel zărit printre plopi. "Şi să fie copiată scrisoarea până mă întorc", zicea. Adică scrisoarea către Papă, prin care încerca să explica cauzele şi motivele arestării regelui de Navara. Mai erau şi alte treburi în regat? Nu s-ar fi zis. În orice caz, nici una care să fi făcut necesară prezenţa sa. Slaba încasare a ajutoarelor, necesitatea de a micşora din nou cursul monedei, taxa asupra postăvurilor care stârnea mânie în activitatea comercială, repararea fortăreţelor ameninţate de englezi... Dar el dădea la o parte grijile. Doar avea un cancelar, un guvernator al Băncii, un şef al casei regale, un raportor la Consiliul de Stat şi preşedinţi în Parlament, care să se îngrijească de toate acestea... Să-şi vadă de treburi şi Nicolas Braque, care se înapoiase la Paris şi Simon de Bucy sau Robert de Lorris. Îşi vedeau, într-adevăr, de ele; adică îşi măreau avuţia pe seama cursului oscilant al monedei, de pe urma căruia trăgeau foloase, înăbuşind procesul neplăcut al cine ştie cărei rubedenii, favorizând câte un prieten, nemulţumind pe vecie cutare sau cutare companie comercială, oraş sau dioceză care nu aveau să i-o ierte regelui niciodată.

Un suveran care aci veghează la toate, până la cele mai mărunte rân-

duieli în ceremonii, aci nu se mai sinchisește de nimic, nici chiar de cele mai importante treburi, nu este omul menit a-și conduce poporul spre înalte destine.

Corabia Delfinului se afla legată de mal la Pont-de-l'Arche, în cea de a doua zi, când regele îl văzu venind pe starostele neguțătorilor din Paris, pe jupân Etienne Marcel; călărea în fruntea unei companii alcătuită din cincizeci până la o sută de lăncieri, deasupra cărora flutura flamura roșie-albastră a orașului. Burghezii aceștia erau mai bine echipați decât mulți cavaleri.

Regele nu coborî de pe navă și nu-l invită pe șef să urce. Își vorbiră de la punte la mal, la fel de uluiți amândoi că se găseau astfel față în față. Starostele nu se aștepta, era limpede, să-l întâlnească pe rege în locul acesta, iar regele se întreba ce căuta, oare, starostele în Normandia, însoțit de un asemenea echipaj. Fără îndoială că, pe dedesubt, mocnea vreo intrigă navareză. Să fi fost cumva o tentativă de a-l elibera pe Carol cel Rău? Cam repede, la numai o săptămână după arestare. În sfârșit, era posibil... Ori poate că starostele era și el un pion în complotul denunțat de Jean d'Artois? Mașinația ar dobândi astfel veridicitate.

"Am venit să vă salutăm, sire", spuse starostele și atât. Spre a nu-l lăsa să vorbească, fie și puțin, regele îi răspunse pripit, pe un ton amenințător, că fusese nevoit să-l aresteze pe regele Navarei împotriva căruia deținea puternice acuzații și că totul avea să fie dat în vileag și clar explicat în scrisoarea pe care o trimitea Papei. Regele Jean adăugă că dorea, la înapoiere, să găsească orașul Paris în bună ordine, în pace și plin de elan în muncă...

"Iar acum, jupân staroste, poți să te întorci acasă", i-a spus regele.

Drum lung pentru o spusă mică. Etienne Marcel se întoarnă, iar smocul bărbii sale negre se mai înfoiase parcă. De cum văzu steagul Parisului îndepărtându-se printre sălcii, regele își chemă secretarul, pentru a modifica încă o dată scrisoarea către Papă...

- Apropo, Brunet! Brunet! Cheamă-l pe don Calvo până la perdeluța mea... da, fii bun... Și, cum îți spun, i-a dictat mai departe ceva care suna cam așa: "Și mai am dovadă sigură, Preasfinte Părinte, că monseniorul rege de Navara a încercat să ridice împotriva mea pe negustorii din Paris, în bună înțelegere cu starostele lor, care a venit fără nici un ordin spre ținutul normand, însoțit de atâția oameni înarmați, că nici nu-i puteai număra, spre a-i ajuta pe netrebnicii din partidul navarez să-și desăvârșească trădarea, prinzându-mă pe mine și pe Delfin, fiul meu cel mare..."

Gloata de călăreți a lui Marcel avea, de altfel, să tot crească, clipă de

clipă, în mintea regelui, alcătuindu-se curând din cinci sute de lăncieri.

Apoi hotărî să se îndepărteze grabnic de la priponirea aceea la mal şi, scoţându-i pe Navara şi pe Fricamps din castelul Pont-de-l'Arche, porunci luntraşilor să o pornească spre Les Andelys. Căci regele Navarei îi urmă călare, popas de popas, înconjurat de o escortă densă de sergenţi, care se ţineau foarte aproape de el, având ordin să-l înjunghie dacă ar fi încercat să fugă ori dacă s-ar fi ivit vreo tentativă de eliberare a sa. Trebuia încontinuu, să fie văzut de pe navă. Seara era ferecat în turnul cel mai apropiat. A fost închis la Elbeuf, de asemenea la Pont-de-l'Arche. Urma să fie închis la Château-Gaillard... da, la Château-Gaillard, unde bunică-sa din Bourgundia îşi încheiase repede viaţa... cam pe la aceeaşi vârstă.

Cum suporta monseniorul de Navara toate acestea? La drept vorbind, destul de rău. Probabil că acum s-a mai învăţat cu situaţia sa de captiv, mai cu seamă de când îl ştie şi pe regele Franţei prizonier al regelui Angliei, situaţie care îl face să nu se mai teamă pentru viaţa sa. Dar la început...

Bine că ai venit, don Calvo. Aminteşte-mi dacă în evanghelia de duminică viitoare se află cuvântul "lumină" sau un altul pe aceeaşi idee... da, a doua duminică din Advent. Ar fi mirare să nu-l găseşti... sau poate în epistolă... Cea de duminica trecută, fireşte... *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis*... Să îndepărtăm aşadar faptele întunecate şi să ne înveşmântăm actele în lumină... Dar asta a fost chiar duminica trecută. Nici dumneata nu mai ştii. Nu-i nimica, o să-mi spui îndată; îţi rămân îndatorat...

Un pui de vulpe prins în capcană, zbătându-se înnebunit în cuşcă, cu ochii aprinşi, cu botul parcă altul, cu trupul slăbit şi chiţăind, chiţăind - cam aşa arăta monseniorul de Navara. Dar trebuie să spun că se făcea absolut totul pentru a-l înfricoşa.

Nicolas Braque obţinuse amânarea execuţiei, zicând că regele Navarei trebuia să se simtă murind câte puţin în fiecare zi; sămânţa căzuse în pământ roditor.

Nu numai că regele Jean poruncise ca el să fie închis anume în camera în care murise doamna Margareta de Burgundia, atrăgându-i-se bine atenţia asupra acestui lucru... "numai haita de câini a ticăloasei sale de bunici a dat naştere acestei rase; el este loaza unei loaze de târfă; să-şi vâre bine în cap că tot ca ea o să sfârşească..." dar în cele câteva zile în care l-a ţinut acolo i-a dat de ştire în mai multe rânduri, chiar şi noaptea, că sfârşitul îi este aproape.

Carol de Navara vedea pătrunzând în tristul său lăcaş fie pe mai-

marele pedestraşilor, fie Taurul ori alt sergent care îi spunea: "Pregătiţi-vă, monseniore. Regele a poruncit ridicarea eşafodului dumneavoastră în curtea castelului. Peste puţin, venim să vă luăm". După câteva clipe apărea sergentul Lalemant, care îl găsea pe Navara gâfâind şi cu priviri îngrozite. "Regele a hotărât o amânare; mai devreme decât mâine nu veţi fi executat". Atunci Navara îşi revenea şi se prăbuşea pe un scăunel. Peste o oră, două se reîntorcea Perrinet Taurul. "Regele nu vă va decapita, monseniore. Nu... Vrea să fiţi spânzurat. A poruncit ridicarea spânzurătorii". Apoi, la ceasul vecerniilor, era rândul guvernatorului castelului, Gautier de Riveau. "Ai venit să mă iei, domnule guvernator?"; "Nu, monseniore, am venit să vă aduc cina."; "Spânzurătoarea este gata?"; "Ce spânzurătoare?... Nu, monseniore, nu a fost pregătită nici o spânzurătoare."; "Nici eşafod?"; "Nu, monseniore, nu am văzut aşa ceva".

De şase ori, până atunci, monseniorul de Navara fusese decapitat şi tot de atâtea ori spânzurat ori sfârtecat de patru cai. Cel mai cumplit a fost, cred, când într-o seară i s-a adus în cameră un sac de cânepă şi i s-a spus că noaptea o să fie vârât în el, pentru a fi aruncat apoi în Sena. În dimineaţa următoare mai-marele pedestraşilor a venit să ia sacul, l-a întors pe dos şi, văzând că monseniorul de Navara făcuse în el o gaură, a ieşit surâzând.

Regele Jean cerea, neîntrerupt, să i se dea veşti despre prizonier. Asta îl făcea mai răbdător în timp ce i se şlefuia scrisoarea către Papă. Oare regele de Navara mânca? Nu, abia se atingea de mesele care i se aduceau şi, adesea, ele erau înapoiate aşa cum veniseră. Se temea, cu siguranţă, de otravă. "Va să zică slăbeşte? Bună treabă, bună treabă. Faceţi în aşa fel încât mâncărurile lui să fie amare şi rău mirositoare, să-şi închipuie că vrem să-l înveninăm", zicea regele. Oare dormea? Prost. În timpul zilei era găsit uneori prăbuşit pe masă, cu capul pe braţe şi tresărind ca unul ce ar fi fost trezit din somn. Dar noaptea putea fi auzit mergând fără de istov, dând ocol camerei rotunde... "ca un pui de vulpe, sire, ca un pui de vulpe", i se raporta regelui. Se temea, desigur, că cineva o să vină să-l gâtuie, aşa cum făcuseră cu bunica lui, în aceeaşi încăpere. În unele dimineţi se vedea că plânsese. "Bun, bun, zicea regele. Dar de vorbit cu voi, vorbeşte?". O, firește că vorbea! Încerca să stea puţin de vorbă cu toţi cei care veneau la el. Şi încerca să abordeze pe fiecare, atacându-i punctul sensibil. Mai-marelui pedestraşilor, de pildă, îi făgăduia un munte de aur dacă-l ajuta să evadeze sau dacă se învoia să-i ducă doar câteva scrisori peste hotare. Sergentului Perrinet îi propunea să-l ia cu el şi să-l facă, în Évreux şi în Navara, căpetenie a pedestraşilor, căci băgase el de seamă că

Taurul îl pizmuia pe celălalt. Cu guvernatorul fortăreței, pe care îl socotise un soldat loial, discuta despre nevinovăție și nedreptate. "Nu știu ce învinuire mi se aduce, căci jur a nu fi nutrit nici un gând rău împotriva regelui, dragă părinte, jur că nu am întreprins nimic care să-i dăuneze. L-au înșelat asupră-mi oameni vicleni. Au vrut să nu mă mai vadă cu ochi buni; dar îndur orice caznă la care dorește să mă supună, întrucât știu bine că nu vine cu adevărat de la el. Există anumite lucruri pe care i le-aș putea spune cu folos, întru bună lui ferire, anumite servicii pe care nu i le voi mai putea face dacă mă trimite la pieire. Mergeți la el, seniore guvernator, mergeți și spuneți-i că i-ar fi mare câștigul dacă ar vrea să-mi asculte spusele. Iar dacă Domnul va voi să-mi recapăt bunurile, fiți sigur că mă voi îngriji de ale dumneavoastră, căci văd că înțelegerea pe care mi-o arătați este pe măsura grijii ce o purtați stăpânului domniei voastre".

Bineînțeles, toate acestea erau raportate regelui care lătra: "Vedeți mișelul! Vedeți trădătorul!"' de parcă nu orice prizonier ar fi încercat dintotdeauna să-și înduioșeze temnicerii ori să-i tocmească. Poate că sergenții scoteau chiar prea mult în lumină ofertele regelui Navarei, pentru a-și arăta îndestul de tare meritele. Regele Jean le azvârlea o pungă de galbeni, drept recunoștință pentru loialitatea lor. "În seara aceasta vă veți preface că am poruncit să-i fie încălzită temnița și veți da foc la paie și lemne ude, înfundând coșul, astfel încât să se afume zdravăn!"

Da, un pui de vulpe prins în laț era micul rege de Navara. În schimb regele Franței era asemenea unui dulău furios care dă târcoale cuștii, un dulău flocos, cu spinarea zbârlită, mârâind, urlând, arătându-și colții, răscolind țarina fără să-și poată atinge prada printre gratii.

Toate acestea au mers astfel până către douăzeci aprilie când au apărut la Andelys doi călăreți normanzi, destul de serios escortați, care arborau, la triunghiularul steguleț de lance stemele de Navara și Évreux. Aduceau regelui Jean o scrisoare de la Filip de Navara, datată din Conches. Foarte fermă scrisoarea. Filip se arăta peste măsură de mânios din pricina învinuirilor și a insultelor ce i se aduceau seniorului și fratelui său mai vârstnic... "pe care l-ai dus fără de judecată, fără drept ori temei. Dar află că nu ai deloc nevoie să te gândești la moștenirea lui sau la a noastră, pentru a-l face să moară prin cruzimea ta, căci nu vei avea parte niciodată de vreo palmă de pământ. De azi înainte noi te sfidăm, pe tine și întreaga-ți putere și îți vom declara război de moarte, un război aprig, cât mai aprig cu putință". Chiar dacă nu acestea sunt întocmai cuvintele, oricum le-am respectat înțelesul. Chestiunile purtau amprenta durității; iar intenția sfidării era limpede. Ceea ce făcea că scrisoarea să fie și mai

dură încă era faptul că ea se adresa "lui Jean de Valois, care semnează rege al Franţei..."

Cei doi călăreţi salutară şi, fără multă vorbă, întoarseră caii şi se duseră aşa cum veniseră.

Bineînţeles, regele nu a răspuns la scrisoare. Era de neprimit, prin însăşi adresarea de pe plic. Dar războiul fusese deci declarat, iar unul dintre marii vasali nu îl mai recunoştea pe regele Jean drept suveran legitim, ceea ce însemna că nu peste mult timp avea să-l recunoască pe englez.

Toată lumea se aştepta ca după o jignire atât de mare să-l vadă pe rege înfuriindu-se cumplit. Dar îi surprinse pe cei din jur prin râsul în care izbucni, un râs puţin cam silnic. Şi tatăl său râsese, cu mai multă poftă încă, în urmă cu douăzeci de ani, când episcopul Burghersh, cancelar al Angliei, îi adusese provocarea tânărului Eduard al III-lea...

Regele Jean porunci că scrisoarea sa să fie expediată imediat Papei; da, aşa cum se găsea. Dar după atâtea schimbări, înţelesul ei nu mai era prea clar şi nu dovedea nimic. În acelaşi timp, porunci scoaterea din fortăreaţă a ginerelui său. "Îl voi întemniţa la Louvre". Şi lăsându-l pe Delfin să urce Sena pe minunata-i corabie aurită, o porni în galop spre Paris. Unde nu făcu mare lucru, în timp ce clanul Navara se dovedea foarte activ.

A, don Calvo, nici nu mi-am dat seama că te-ai întors... Ia spune-mi, ai găsit... În evanghelie... *Iisus le-a răspuns*... oare ce? *Mergeţi şi-i istorisiţi lui Ioan ceea ce aţi auzit şi văzut*. Vorbeşte mai tare, don Calvo. Cu tropăitul ăsta al cailor... *Orbii văd, ologii umblă*... Da, da, acuma ştiu. E din sfântul Matei. *Caeci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, mortui resurgunt et caetera*... Orbii văd. Nu-i prea mult, dar o să-mi ajungă. Totul este să-mi pot începe predica. Ştii cum lucrez eu.

NAŢIUNEA ANGLIEI

ÎŢI SPUNEAM MAI ADINEAURI, Archambaud, că partidul navarez se dovedea foarte activ. Chiar a doua zi după banchetul de la Rouen, fuseseră trimişi mesageri în toate direcţiile. Mai întâi la mătuşă şi soră, doamnele Jeanne şi Blanche; castelul reginelor văduve începu a fremăta ca fabrica unui ţesător. Apoi la cumnatul Phoebus... O să trebuiască să-ţi vorbesc despre el, este un prinţ foarte original, dar deloc neglijabil. Şi cum Périgord-ul nostru este la urma urmei mai puţin depărtat de Béarn-ul său decât Parisul, nu ar fi rău ca într-o bună zi... Despre asta vom mai vorbi. După aceea Filip d'Évreux, care luase în mâinile sale chestiunea, substituindu-se bine fratelui său, expedie în Navara porunca de a aduna trupe şi de a le trece pe mare cât mai repede cu putinţă, în timp ce Godefroy d'Harcourt îi organiza pe oamenii din partida lor, în Normandia. Tot Filip trimise degrabă în Anglia pe seniorii de Morbecque şi de Bréband, care participaseră la recentele negocieri, spre a cere ajutor.

Regele Eduard îi primi cu inimă deschisă. "Apreciez loialitatea în acorduri, comportarea noastră trebuie să fie în armonie cu ceea ce rostim. Fără încredere între regii care fac alianţă, nimic nu poate fi dus la bun sfârşit. Anul trecut mi-am deschis porţile pentru vasalii monseniorului de Navara; am echipat trupe, care să treacă sub ordinele ducelui de Lancaster şi care le-au sprijinit pe ale sale, Eram foarte avansaţi în pregătirea unui tratat ce trebuia încheiat între noi; urma să ne înţelegem asupra unei alianţe veşnice şi să ne angajăm a nu hotărî niciodată, unul fără celălalt, pace, armistiţiu sau acord. Da îndată ce monseniorul de Navara a debarcat în Cotentin, el a acceptat să trateze cu regele Jean, i-a jurat dragoste adâncă şi i-a adus omagii. Dacă acum se află în temniţă, dacă socrul său l-a prins în plasă după trădare, nu a mea este vina. Şi înainte de a-i da ajutor, mi-ar place să ştiu dacă rudele mele d'Évreux nu vin la mine decât în clipe de deznădejde, spre a-şi îndrepta apoi spre alţii privirile, după de i-am scos din belea".

Totuşi, el luă anumite dispoziţii, îl chemă pe ducele de Lancaster şi rândui pregătirile pentru o nouă expediţie, în timp ce dădea instrucţiuni prinţului de Galles la Bordeaux. Şi întrucât aflase, prin trimişii navarezi, că Jean al II-lea îl amesteca în acuzaţiile aduse împotriva ginerelui său, el adresă scrisori Sfântului Părinte, împăratului şi anumitor prinţi creştini, scrisori în care nega orice înţelegere cu Carol de Navara, dar în care - pe de altă parte - îl blama foarte tare pe Jean al II-lea pentru lipsa lui de cre-

dinţă şi pentru purtările sale ce i-ar fi plăcut a nu le vedea niciodată la un rege, "întru onoarea cavalerilor".

Scrisoarea sa către Papă îi ceruse mai puţin timp decât cea a regelui Jean şi cu totul altfel era adusă din condei, crede-mă.

Regele Eduard şi cu mine nu ne iubim deloc; mă socoate întotdeauna sprijinitor al intereselor Franţei, iar eu consider că respectă prea puţin întâietatea bisericii. Ori de câte ori ne-am văzut, ne-am ciocnit. Ar vrea să aibă un Papă englez sau – de preferat – deloc. Recunosc însă că pentru naţiunea sa el este un prinţ excelent, abil, prudent când este nevoie, îndrăzneţ când poate. Anglia îi datorează foarte mult. Şi-apoi, cu toate că nu are decât patruzeci şi patru de ani, se bucură de respectul cu care este înconjurat un rege bătrân, când a fost un rege bun. Vârsta suveranilor nu se măsoară după data naşterii lor, ci după durata domniei.

Din acest punct de vedere, regele Eduard ne apare ca un străbun printre toţi principii occidentului. Papa Inocenţiu nu este pontif suprem decât de patru ani; împăratul Carol, ales în urmă cu zece ani, a fost încoronat doar de doi. Jean de Valois abia şi-a celebrat – tristă celebrare în captivitate – cea de a şasea aniversare a ungerii sale. Eduard al III-lea însă îşi ocupă tronul de douăzeci şi nouă de ani, aproape treizeci.

Este un bărbat cu o statură frumoasă şi cu multă prestanţă, destul de corpolent. Are păr lung şi blond, o barbă mătăsoasă îngrijită, ochi albaştri uşor bulbucaţi; un adevărat Capet. Seamănă foarte mult cu Filip cel Frumos, bunicul său, de la care a moştenit nu puţine calităţi. Păcat că sângele regilor noştri a dat un produs atât de bun în Anglia şi altul atât de jalnic în Franţa! Cu cât înaintează în viaţă devine mai tăcut, ca şi bunicul său. Ce vrei! De treizeci de ani îi vede pe oameni plecându-se în faţa lui. Ştie după mersul, după privirea, după tonul lor cât anume speră de la el, ce urmează să-i ceară, ce ambiţii îi frământa şi cât preţuiesc ei pentru Stat. Este concis în ordinele pe care le dă. După cum bine spune: "Cu cât rostim mai puţine cuvinte, cu atât ele nu sunt repetate de alţii şi nici răstălmăcite".

Se ştie aureolat, în ochii Europei, de o mare faimă. Bătălia de la Ecluse, asediul de la Calais, victoria de la Crécy... Este cel dintâi, de un secol şi mai bine, care a învins Franţa sau mai degrabă pe rivalul său francez de vreme ce nu a pornit acest război, zice el, decât pentru a-şi afirma drepturile la coroana lui Ludovic cel Sfânt. Dar şi pentru a pune mâna pe provincii prospere.

Nu trece an să nu debarce trupe pe continent, când în Boulonnais, când în Bretania; sau să nu poruncească, aşa cum a făcut în ultimele două veri,

o cavalcadă pornită din ducatul său Guyenne.

Odinioară trecea el însuşi în fruntea armatelor sale; frumoasă reputaţie de războinic a ştiut să-şi câştige. Acum nu-şi mai însoţeşte trupele. Le-a orânduit căpetenii destoinice, călite de-a lungul campaniilor; dar eu gândesc că îşi datorează succesele mai cu seamă faptului că întreţine o armată permanentă alcătuită, în mare parte, din pedestraşi; o armată care, disponibilă în orice clipă, nu-l costă în cele din urmă mai mult decât oştile acelea greoaie pe care le mobilizezi cu mare cheltuială, apoi le desfiinţezi sau le rechemi, care nu se adună niciodată la timp, care sunt echipate la nimereală şi ale cărei părţi componente nu ştiu să se articuleze bine, pentru a executa în bătălie manevrele necesare.

Sună foarte frumos când spui: "Patria este în primejdie. Regele ne cheamă. Să fim la datorie!" Cu ce? Cu bâte? Va veni vremea în care fiecare monarh îl va lua drept model pe cel al Angliei şi va face război cu oameni de meserie, plătiţi cu solde bune, care merg acolo unde li se porunceşte, fără să umble aiurea şi fără să crâcnească.

Vezi dumneata, Archambaud, un regat nu are nevoie să fie nici foarte întins, nici cu populaţie numeroasă, pentru a deveni puternic. Trebuie doar să aibă un popor în stare de mândrie şi efort şi să fie destul de multă vreme cârmuit de către un şef priceput care să ştie să-i pună în faţă ambiţii mari.

Dintr-o ţară care număra abia şase milioane de suflete, inclusiv Ţara Galilor, înainte de ciumă şi numai patru milioane după flagel, Eduard al III-lea a făcut o naţiune prosperă şi de temut care vorbeşte cu Franţa şi cu Imperiul de la egal la egal. Comerţul cu lână, traficul pe mări, stăpânirea Irlandei, o bună exploatare a roditoarei Aquitanii, puterea regală pretutindeni exercitată şi pretutindeni respectată, o armată mereu bine pregătită şi mereu ocupată cu treburi - iată de ce este Anglia atât de puternică şi bogată.

Însuşi regele posedă bunuri nenumărate; se spune că nu mai ştie de rosturile averii sale, dar eu sunt convins că ştie, altfel nu ar mai avea-o. A început-o în urmă cu treizeci de ani, când a găsit drept moştenire o vistierie golită şi datorii în toată Europa. Astăzi alţii vin să împrumute de la el. A reclădit palatul Windsor; a înfrumuseţat Westminster-ul - mă rog, Westmoutiers, dacă vrei; tot ducându-mă pe acolo, am început a pronunţa englezeşte, căci, lucru curios, pe măsură ce englezii se străduiesc să ocupe Franţa, ei vorbesc din ce în ce mai mult limba lor saxonă, chiar şi la curte şi din ce în ce mai puţin franceza... În fiecare dintre reşedinţele sale, regele Eduard îngrămădeşte minunăţii. Cumpără mult de la negustorii lombarzi şi de la navigatorii ciprioţi, nu numai mirodenii orientale, ci şi tot

felul de obiecte de artizanat, menite să devină modele în anumite ramuri ale industriei sale.

Şi fiindcă a venit vorba de mirodenii, va trebui să-ţi vorbesc despre piper, nepoate. Bun plasament. Piperul nu se alterează; valoarea sa comercială a crescut întruna în ultimii ani şi totul te face să crezi că la fel va fi şi mai departe. Am piper în valoare de zece mii de florini într-un antrepozit din Montpellier; l-am luat cu preţul jumătate, din ceea ce îmi datora un negustor de acolo, Pierre de Rambert, care nu-şi putea lichida marfa în Cipru. Iar cum eu sunt canonic al Nicosiei – fără să mă fi dus încă acolo; o, da, fără să mă fi dus şi cât de mare este faima frumuseţii sale! – mi-am putut aranja astfel treaba... Dar să revenim la senior Eduard.

Nu-i vorbă goală când se spune că la el poţi vedea adevărata masă regească şi cine se aşază la ea pentru întâia oară îşi simte răsuflarea tăiată în faţa bogăţiei de aur ce i se desfăşoară în faţă. Un cerb de aur, aproape tot atât de mare cât unul adevărat, împodobeşte centrul mesei. Cupe, ceainice, platouri, linguri, cuţite, solniţe – totul este de aur. Maiştri bucătari aduc, la fiecare rând de mâncăruri, aur cât să poată fi bătută monedă pentru un comitat întreg. "Dacă, din întâmplare, ne-am afla în nevoie, am putea vinde toate acestea", zice el. Dar în momentele de jenă financiară – ce vistierie nu le cunoaşte? – Eduard este întotdeauna sigur că găseşte credite, fiindcă toată lumea ştie ce bogăţii posedă. El însuşi nu apare în faţa supuşilor decât gătit într-un chip minunat, acoperit de blănuri scumpe şi de veşminte brodate, sclipitor de giuvaericale şi cu pinteni de aur.

Chiar în această desfăşurare de splendori Dumnezeu nu este dat uitării. Singura capelă din Westminster este deservită de paisprezece vicari, cărora li se adaugă clericii corişti şi toţi slujitorii sacristiei. Pentru a juca un renghi Papei, despre care spune că se află sub papucul francezilor, el înmulţeşte funcţiile bisericeşti şi vrea ca acestea să fie încredinţate doar englezilor, fără împărţire de beneficii cu Sfântul-Scaun, lucru care întotdeauna a iscat ciocniri între noi.

Odată Domnul slujit, el se ocupă de familie. Eduard al III-lea are zece copii în viaţă. Cel mai vârstnic, prinţ de Galles şi duce de Aquitania, este, ceea ce ştii; are douăzeci şi şase de ani. Cel mai mic, contele de Buckingham, a fost înţărcat abia acum.

Tuturor fiilor săi, Eduard le ridică palate impunătoare; fiicelor, le caută rostuiri înalte care să-i poată servi în planurile sale.

Pun rămăşag că tare mult l-ar fi plictisit viaţa pe regele Eduard, dacă Providenţa nu l-ar fi rânduit pentru ceea ce i se potriveşte cel mai bine:

guvernarea. Da, prea puţin l-ar fi interesat să dureze, să îmbătrânească, să aştepte moartea, dacă nu ar fi avut de arbitrat patimile altora, arătându-le ţelurile care îi ajută să-şi uite de sine. Căci oamenii nu dau preţ şi cinstire vieţii decât dacă îşi încredinţează faptele şi gândurile unei acţiuni mari cu care să se poată contopi.

Asta l-a şi inspirat să creeze la Calais Ordinul Jartierei, un Ordin care prosperă şi după care sărmanul Jean al II-lea, cu Steaua lui, nu a reuşit să facă decât o copie, la început pompoasă, dar apoi tare jalnică...

Aceleiaşi dorinţe de măreţie îi răspunde regele Eduard când îşi urmează proiectul, încă nemărturisit dar vizibil, al realizării unei Europe engleze. Nu că ar vrea să aşeze Occidentul direct sub mâna sa, nici că ar vrea să cucerească toate regatele şi să le aservească. Nu, el se gândeşte mai degrabă la o liberă grupare a regilor sau guvernelor în cuprinsul căreia să aibă întâietate şi putere de comandă; o antantă în care să domnească pacea şi în care să nu mai aibă a se teme dinspre partea Imperiului, dacă nu cumva l-ar şi îngloba. Şi nici să nu mai aibă a datora ceva Sfântului-Scaun; îl suspectez că nutreşte, în taină, asemenea gând... A şi izbutit, de altfel, cu Flandrele pe care le-a desprins de Franţa; intervine în treburile Spaniei; strecoară antene în Mediterana. A, dacă ar avea Franţa, îţi închipui ce-ar putea face începând chiar cu ea! De altfel, ideea lui nu este cu totul nouă. Regele Filip cel Frumos, bunicul său, avusese şi el un proiect de pace perpetuă menit să unească Europa.

Lui Eduard îi place să vorbească franceza cu francezii, engleza cu englezii. Flamanzilor li se poate adresa în limba lor, ceea ce îi măguleşte şi a făcut să dobândească de la ei anumite lucruri. Cu ceilalţi vorbeşte latina.

Atunci, spune-mi, cum să nu te înţelegi şi cum să nu-i favorizezi unui rege atât de înzestrat, atât de capabil, pe care şi norocul îl însoţeşte, pretenţiile sale asupra Franţei? Pentru ce atâta străduinţă ca să menţii pe tron un nătărău ca acesta - arogant, născut într-o zodie proastă - cu care ne-a ploconit Providenţa, pesemne întru punerea la încercare a regatului acestuia nenorocit?

O, nepoate, antanta această frumoasă dintre regatele apusului o dorim mult, desigur, dar o dorim franceză, vreau să spun cu orientare şi preeminenţă franceză. Avem convingerea că Anglia, dacă ar deveni prea puternică, s-ar îndepărta foarte repede de legile bisericii. Franţa este regatul ales de Domnul. Iar regele Jean nu va fi veşnic.

Totodată înţelegi însă, Archambaud, pentru ce regele Eduard îl susţine cu atâta perseverenţă pe acest Carol cel Rău care l-a înşelat foarte mult. Fiindcă mica Navara şi marele comitat d'Évreux sunt piese de mutat nu

numai în afacerea cu Franţa, dar şi în jocul de asamblare a regatelor, joc care îşi face drum în creierul său. Le trebuie şi regilor ceva la care să viseze!

După ce şi-au încheiat misiunea oamenii noştri, adică Morbecque şi Bréband, a fost rândul monseniorului Filip d'Évreux-Navara, conte de Longueville, să vină în Anglia.

Pe cât de loial este Filip de Navara – blond, talie frumoasă, fire semeaţă – pe atât este fratele său de viclean; şi atunci, din loialitate faţă de acest frate el îşi însuşeşte, convins, toate vicleniile lui. Nu are talentul de bun vorbitor al mai vârstnicului său, dar cucereşte prin căldura sufletului. El fu pe placul reginei Philippa, care mărturisi că semăna în toate cu soţul ei când avusese vârsta aceasta. Nici nu era de mirare, sunt veri de mai multe ori.

Buna regină Philippa! Ca domnişoară era rotofeie şi trandafirie; promitea să devină grasă asemenea celor mai multe femei din Hainaut. S-a ţinut de făgăduială.

Regele a iubit-o cu dragoste curată. Dar, cu vârsta, inima lui a mai avut şi alte porniri; rare, însă puternice. La un moment dat, a fost în cauză contesa de Salisbury, iar acum este Doamna Alice Perreres sau Perrieres, din suita reginei. Ca să-şi înece necazul, Philippa mănâncă şi se face din ce în ce mai grasă.

Regina Isabelle? Da, da, trăieşte şi acum; cel puţin aşa ştiu că luna trecută mai trăia... La Castle Rising, un castel mare şi mohorât în care a ferecat-o fiul ei, după ce i-a trimis la moarte ibovnicul, pe lordul Mortimer, în urmă cu douăzeci şi opt de ani. Dacă ar fi lăsat-o liberă, i-ar fi pricinuit prea multe griji. Leoaica Franţei... Vine să o vadă o dată pe an, de Crăciun. De fapt, ea a fost pricina crizei dinastice, dând în vileag adulterul Margaretei de Burgundia şi aducând astfel bun temei pentru îndepărtarea de la succesiunea la tron a descendenţei lui Louis Hutin. Mărturiseşte că ai de ce râde când îi vezi, după patruzeci de ani, pe nepotul Margaretei de Burgundia şi pe fiul Isabellei făcând alianţă. O, cât trăieşti îţi este dat să vezi de toate!

Iată-l, aşadar, pe Filip de Navara la Windsor, repunând pe tapet tratatul acela întrerupt, ale cărui baze dintâi fuseseră puse în cadrul tratativelor de la Avignon. Tot secret rămânea tratatul. În formele lui de redactare pregătitoare, nu trebuiau să figureze în clar numele principilor semnatari. Regele Angliei este denumit *Vârstnicul*, iar regele de Navara *Mezinul*. De parcă asta ar fi fost de ajuns pentru a-i ascunde, de parcă însuşi cuprinsul notelor nu i-ar fi dezvăluit! Sunt acestea precauţii de cancelarie deloc

amăgitoare pentru cei de care te temi. Când vrei ca o taină să fie păstrată, ei bine, nu trebuie să o scrii; atâta tot.

Mezinul îl recunoştea pe *Vârstnic* drept regele legitim al Franţei. Mereu-mereu acelaşi lucru; este începutul şi esenţialul; este cheia de boltă a acordului. *Vârstnicul* îi recunoaşte *Mezinului* ducatul de Normandia, comitatele Champagne şi Bric, vicecomitatul Chartres şi întreg Languedoc-ul, dimpreună cu Toulouse, Béziers, Montpellier. Se pare că Eduard nu a cedat în privinţa comitatului Angoulême... probabil fiindcă este prea aproape de Guyenne; adică nu l-ar lăsa pe Navara - în cazul în care tratatul ar prinde viaţă, - deie Domnul - să se instaleze între Aquitania şi Poitou. În schimb, se pare că a dat Bigorre, ceea ce lui Phoebus - dacă a auzit - nu-i este desigur pe plac. După cum vezi, toate acestea la un loc alcătuiesc o bună bucată de Franţă, o foarte bună bucată. Şi te poate într-adevăr cuprinde mirarea când vezi că un om care pretinde să domnească în această parte a locului cedează totul unui singur vasal. Dar, pe de o parte, soiul acesta de vice-regalitate pe care i-o conferă lui Navara corespunde foarte bine ideii de nou imperiu la care visează; iar pe de alta, cu cât sporeşte posesiunile principelui care îl recunoaşte drept rege, cu atât lărgeşte baza teritorială a legitimităţii sale. În loc să se străduiască să câştige alianţe treptate şi bucată cu bucată, el poate susţine că este recunoscut de toate aceste provincii dintr-o singură dată.

În ce priveşte restul - împărţirea cheltuielilor de război, angajamentul de a nu încheia armistiţii separate - cuprinde clauze obişnuite şi preluate din proiectul precedent. Dar alianţa este anunţată ca "alianţă perpetuă".

Nu am scăpat să-ţi spun că a existat şi un moment amuzant între Eduard şi Filip de Navara, întrucât acesta cerea să fie înscrisă în tratat vărsarea celor o sută de mii de scuzi, niciodată plătiţi, care figurau în contractul de căsătorie dintre Carol de Navara şi Jeanne de Valois.

Regele Eduard se arată mirat: "Pentru ce-aş plăti datoriile regelui Jean?"; "Pentru că îi ţii locul la tron; ca atare îi ţii locul şi în obligaţiile pe care le are". Tânărul Filip nu era lipsit de tupeu. Numai la vârsta lui îndrăzneşti asemenea treburi. Răspunsul a stârnit râsul lui Eduard al III-lea, care nu prea râde. "Fie, a spus. Dar numai după ce voi fi fost uns la Reims. Nu înainte".

Şi Filip de Navara s-a întors în Normandia. Atât cât să aştearnă pe hârtie cele convenite, să discute articol cu articol, să transmită notele dintr-o parte în alta a Mânecii... "*Vârstnicul... Mezinul*" şi apoi grijile războiului, toate acestea au făcut ca tratatul, în continuare secret şi în continuare cunoscut - cel puţin de către cei interesaţi - să nu fie semnat în cele din

urmă decât la începutul lui septembrie, la castelul Clarendon, în urmă cu trei luni, cu foarte puţin timp înainte de bătălia de la Portiera. Semnat de cine? De Filip de Navara care, în acest scop, a făcut o a doua călătorie în Anglia.

Acum înţelegi, Archambaud, pentru ce Delfinul, care ai văzut cât de tare se opusese la arestarea regelui Navarei, îl ţinea cu atâta îndărătnicie în temniţă, deşi în calitatea sa de actual comandant al regatului nimic nu l-ar împiedica să-l elibereze, cum de altfel din atâtea părţi este îmboldit să o facă. Atâta vreme cât tratatul nu este semnat decât de către Filip de Navara, el poate fi socotit nul. Din clipa în care va fi ratificat de către Carol, alta va fi socoteala.

La ora actuală, regele de Navara – întrucât regele Franţei îl ţine prizonier, în Picardia – nu ştie încă, este desigur singurul în situaţia aceasta, că l-a recunoscut pe regele Angliei drept rege al Franţei; dar recunoaşterea lui nu are nici o putere, de vreme ce nu o poate semna.

Iată o treabă care încâlceşte şi mai tare nodul de belele – în care nimeni nu mai ştie de nimeni – nod pe care vrem să-l descâlcim la Metz! Pun rămăşag că peste patruzeci de ani nimeni nu va mai înţelege nimic, în afară de dumneata, poate, sau de fiul dumitale, fiindcă îi vei fi istorisit totul..

PAPA ŞI OMENIREA

NU-ŢI SPUSESEM EU că o să avem veşti, la Sens? Şi încă bune. Delfinul, lăsând baltă vijelioasele sale State Generale, în care Marcel cerea destituirea Marelui Consiliu şi în care episcopul Le Coq, în timp ce pledează pentru eliberarea lui Carol cel Rău îşi iese din fire şi pomeneşte despre înlăturarea regelui Jean – da, da, nepoate, la asta am ajuns – încât cel de lângă episcop a trebuit să-i strivească piciorul ca să-l facă să-şi revină şi să precizeze că nu Statele Generale au căderea să îndepărteze un rege, ei bine, Delfinul i-a tras pe toţi pe sfoară şi a plecat şi el ieri, luni, la Metz. Cu două mii de cai. A pretextat că anumite mesaje primite de la împărat îl obligă să se ducă la dieta sa, întru binele ţării. Da... mai cu seamă mesajul meu. M-a înţeles. În felul acesta, Statele Generale au rămas în vânt şi se vor dispersa, fără a fi putut ajunge la nici o concluzie. În cazul în care oraşul s-ar fi arătat prea turbulent, nu avea decât să se întoarcă cu trupele sale. Îl ţine sub ameninţare...

Şi încă o veste bună: Capocci nu vine la Metz. Refuză să mă întâlnească. Fericit refuz. Greşeşte astfel faţă de Sfântul Părinte, iar eu am scăpat de el. Îl trimit pe arhiepiscopul de Sens să-l escorteze pe Delfin, care este deja însoţit de arhiepiscopul cancelar Pierre de la Forêt; asta înseamnă că are, spre a-l sfătui, doi oameni înţelepţi. În ce mă priveşte, am doisprezece prelaţi în suita mea. Ajunge. Nici un alt emisar papal n-a avut atâţia. Şi fără Capocci. Într-adevăr, nu pot înţelege pentru ce Sfântul Părinte s-a îndărătnicit să mi-l asocieze şi de ce se îndărătniceşte în continuare să nu-l recheme. Mai întâi, dacă nu ar fi fost el, aş fi plecat mai devreme. Zău aşa, a fost o primăvară pierdută.

De îndată ce aflarăm despre afacerea de la Rouen şi primirăm scrisorile de la regele Jean şi de la regele Eduard, de cum aflarăm că ducele de Lancaster pregătea o nouă expediţie, în timp ce oastea Franţei era convocată pentru întâi iunie, am bănuit că totul avea să meargă prost. I-am spus Sfântului Părinte că trebuia trimis un emisar, lucru asupra căruia a căzut de acord. Se plângea de starea în care se afla creştinătatea. Eram gata să plec în cursul săptămânii. A fost nevoie de trei pentru redactarea instrucţiunilor, îi spuneam: "Dar ce instrucţiuni, *sanctissimus pater*? Nu aveţi decât să le recopiaţi pe cele primite de la predecesorul dumneavoastră, veneratul Clement al VI-lea, pentru o misiune cu totul asemănătoare, sunt de-atunci zece ani. Erau foarte bune. Instrucţiunile mele urmăresc să se acţioneze cu toată puterea pentru a împiedica pornirea generală a războiului.

Poate că în adâncul inimii sale, fără să-şi dea seama, căci nu-i în stare, asta-i sigur, de vreun voit gând rău, nu dorea chiar foarte tare să izbândesc acolo unde el eşuase de curând, înainte de bătălia de la Crécy. De altfel o şi mărturisea: "M-a bruftuluit zdravăn Eduard al III-lea şi mă tem să nu se întâmple la fel. Este un om tare hotărât acest Eduard al III-lea; nu-l poţi minţi uşor. În plus, crede că toţi cardinalii francezi au împotriva lui o părere preconcepută. Voi trimite cu dumneata pe-al nostru *venerabilis frater* Capocci". Aceasta îi era ideea.

Venerabilis frater! Fiecare Papă trebuie să comită în timpul pontificatului său o greşeală, altfel ar fi Dumnezeu în persoană. Ei bine, eroarea lui Clement al VI-lea a fost de a-i da lui Capocci pălăria de cardinal.

"Şi-apoi, mi-a spus Inocenţiu, dacă unul dintre voi doi se îmbolnăveşte... Ferească Domnul... celălalt ar putea continua misiunea". Întrucât Sfântul nostru Părinte se simte, bietul, bolnav întruna, el îi vrea şi pe ceilalţi la fel şi chiar ar fi în stare să te supună miruirii din urmă la cel mai mic strănut.

M-ai văzut cumva bolnav de când am pornit la drum, Archambaud? Dar lui Capocci zdruncinăturile îi frâng şalele; din două leghe în două leghe este nevoit să se oprească, spre a-şi deşerta băşica. Într-o zi năduşeşte din pricina febrei, în alta îl doare burta. A vrut să-mi ia medicul, pe jupân Vigier, care ştii şi dumneata că nu prea e copleşit de treburi, iar eu nici atât nu-l stânjenesc. După mine, doctorul cel mai bun este cel care, în fiecare dimineaţă, mă palpează, mă ascultă, îmi cercetează ochii şi limba, îmi examinează urina, nu-mi impune prea multe renunţări, îmi ia sânge doar o dată pe lună şi mă ţine bine, sănătos... Şi-apoi, în ce priveşte pregătirile, Capocci... este dintre oamenii care bagă fitile şi insistă să-i încarci cu misiuni şi care, de îndată ce le-au obţinut, nu mai încetează cu pretenţiile. Nu-i ajungea un secretar papal, îi trebuiau doi. Oare de ce anume, ne întrebăm, de vreme ce toate scrisorile pentru parohie, înainte de a ne fi despărţit, au fost dictate şi corectate de mine... Toate acestea au făcut să nu putem pleca decât la vremea solstiţiului, la 21 iunie. Prea târziu. Nu poţi opri războaiele când oştile sunt în drum. Le stăvileşti în mintea regilor, doar când hotărârea este încă şovăitoare. Îţi spun eu, Archambaud, o primăvară pierdută, nu altceva.

În ajunul plecării, Sfântul Părinte m-a primit, singur. Regretă, poate, întrucâtva, că-mi impusese un tovarăş atât de nefolositor. M-am dus să-l văd la Villeneuve la reşedinţa lui. Căci refuză să locuiască în marele palat clădit de predecesorii săi. După părerea lui, acolo e prea mult lux şi pompă, prea numeros personalul. Inocenţiu a vrut să facă pe placul mulţimii, care îi reproşa papalităţii că trăieşte în prea mare fast. Mulţimea!

Niscaiva zmângălitori de hârtie, probabil, pentru care fierea este cerneală naturală; niscaiva predicatori trimişi de diavol în biserică, pentru a semăna discordie. Celor dintâi li s-ar fi cuvenit şi ar fi fost de-ajuns, o excomunicare zdravănă; celorlalţi, vreun venit canonicesc, vreun beneficiu, însoţite de cine ştie ce prioritate, căci adesea veninul le este stimulat de invidie; ceea ce vor ei să îndrepte în lume este prea-puţinul loc pe care – după propria părere – îl ocupă în ea. Priveşte, de pildă, la Petrarca, despre care m-ai auzit vorbind deunăzi cu monseniorul din Auxerre. Este un om uricios din fire, dar foarte învăţat şi de o mare valoare, trebuie să o recunoaştem, foarte ascultat şi de o parte şi de cealaltă a Alpilor. A fost prietenul lui Dante Aligheri care l-a adus la Avignon; şi i-au fost încredinţate anumite misiuni pe lângă principi. Ei bine, el scria că cetatea Avignon ar fi cloaca cea mai mare cu putinţă, că acolo prosperă toate viciile, că în ea mişună aventurierii, că acolo se vine pentru cumpărarea cardinalilor, că Papă ţine dugheană de eparhii şi mănăstiri, că prelaţii au ţiitoare, iar ţiitoarele lor, codoşi... ce mai, un nou Babilon.

Şi despre mine răspândea lucruri foarte răutăcioase. Dar fiindcă era om ce trebuia luat în consideraţie, m-am văzut cu el, l-am ascultat – ceea ce i-a dat satisfacţie – i-am aranjat ceva treburi (se vorbea că s-ar deda artelor oculte, magiei etc...), i-am redat unele beneficii ce-i fuseseră luate; am corespondat cu el, cerându-i să copieze pentru mine, în fiecare dintre scrisorile sale, câteva versuri ori maxime ale marilor poeţi din antichitate – pe care îi ştie atât de bine – spre a-mi împodobi predicile, întrucât eu, sunt foarte conştient de asta, am un stil de jurist; la un moment dat, chiar l-am propus pentru o funcţie de secretar papal şi perfectarea chestiunii nu a depins decât de el. Află că răspândeşte acum mult mai puţine răutăţi despre Curtea de la Avignon şi despre mine scrie chiar lucruri minunate. Sunt un adevărat astru pe cerul bisericii, o putere în spatele tronului papal; egalez sau depăşesc în cunoştinţe pe orice jurist al timpului nostru; am fost binecuvântat de natură şi rafinat de studiu; şi oricine poate recunoaşte în mine capacitatea de a vorbi despre orice lucru din univers, capacitate pe care Iulius Cezar o atribuia lui Plinius cel Bătrân. Da, nepoate – nici mai mult, nici mai puţin! Şi nu am redus câtuşi de puţin nici felul de trai, nici personalul casei, lucruri care nu demult îl stârniseră să scrie pamfletul... S-a întors în Italia prietenul meu Petrarca. Ceva, în fiinţa lui, îl face să nu poată sta locului nicăieri, precum amicul său Dante, după care s-a modelat chiar foarte mult. Şi-a născocit o iubire nemăsurată pentru o doamnă care nu i-a fost ibovnică şi care a murit. Din punctul acesta de vedere are partea lui de sublim... Îl iubesc mult pe omul acesta rău. Îmi

lipsește. Dacă ar fi locuit în Avignon, ar fi stat acum, fără îndoială, în locul dumitale, căci l-aș fi luat cu mine...

Dar să te iei după simțămintele mulțimii, ca bunul nostru Inocențiu, înseamnă a dovedi slăbiciune, a da apă la moară criticii și a-ți îndepărta pe mulți dintre cei care te susțineau, fără a-ți atrage totuși nici un nemulțumit.

Așadar, pentru a oferi imaginea umilinței, Sfântul nostru Părinte s-a dus să locuiască în micuțul său palat cardinalicesc, la Villeneuve, de cealaltă parte a Ronului. Oricum, chiar ducând un trai modest, așezământul s-a dovedit într-adevăr prea mic. Atunci a fost nevoie de o lărgire a lui, pentru a-i putea adăposti pe oamenii indispensabili. Tot ce înseamnă secretariat funcționează prost din lipsă de spațiu; clericii schimbă neîncetat încăperile, pe măsură ce lucrările înaintează. Bulele papale sunt scrise în colb. Și cum destule servicii au rămas în Avignon, neîncetat trebuie traversat fluviul, înfruntând vântul iabraș care suflă ades pe acolo și care iarna te pătrunde până în măduva oaselor.. Treburile întârzie, așadar, toate... În afară de aceasta, întrucât a fost alesul preferat al lui Jean Birel, mai-marele călugărilor din Ordinul Sfântului Bruno, care se bucura de o reputație de sfințenie desăvârșită – mă întreb, la urma urmei dacă am făcut bine că l-am îndepărtat, nu ar fi fost deloc mai neplăcut – Sfântul Părinte a făcut jurământ că va ridica o mănăstire pentru acest Ordin. Ea se clădește în momentul de față între locuința pontificală și un nou dispozitiv de apărare, fortul Saint-André, care tot acum se construiește. Dar aici ofițerii regelui sunt cei care ordonanțează lucrările. Astfel că, pentru moment, creștinătatea se găsește comandată din mijlocul unui șantier.

Sfântul Părinte m-a primit în capela sa, de unde nu iese deloc, alăturată camerei mari destinată audiențelor – fiindcă, oricum, are nevoie de o sală de audiențe, după cum și-a dat el seama – împodobită de un pictor venit de la Viterbo, unul Mateo Giova sau Giovanotto, Giovanelli, Giovanetti, mă rog, așa ceva... este vopsită în albastru palid, ceea ce s-ar potrivi mai bine unei mănăstiri de călugărițe; mie nu-mi place; nu are destul roșu, destul aur; culorile vii nu costă mai scump decât celelalte... Și ce zgomot, nepoate! Se pare că este locul cel mai calm din tot palatul, de aceea se retrage acolo Sfântul Părinte! Fierăstraiele scrâșnesc în piatră, ciocanele zăngăne în ciocnirile lor cu dalta, scripeții scârțâie, căruțele uruie, bârnele saltă, lucrătorii se strigă și se ciorovăiesc... A trata subiecte grave într-un asemenea vacarm înseamnă a te găsi în purgatoriu. Înțeleg de ce suferă de cap Sfântul Părinte! "Vezi prea bine, venerabile frate", îmi spune el, "că trebuie să cheltuiesc bani mulți și că am mare bătaie de cap cu

construirea în jurul meu a unor aparenţe de sărăcie. Şi-apoi, trebuie totuşi să întreţin palatul cel mare din faţă. Nu-l pot lăsa să cadă în paragină..."

Mă înduioşează Papa Aubert, când îşi râde astfel de sine, cu tristeţe, părând a-şi recunoaşte greşelile, pentru a-mi face plăcere.

Stătea aşezat pe un fotoliu prăpădit pe care nu l-aş fi acceptat nici în primul meu episcopat; ca de obicei, în tot timpul discuţiei, trupul îi era aplecat. Cum arată? Nas mare, coroiat, în prelungirea frunţii, nări de asemenea mari, sprâncene mult arcuite, urechi mari al căror lob iese de sub boneta albă, colţurile gurii lăsate în jos în barba creaţă. Trup de altfel bine clădit şi de aceea ne miră sănătatea sa atât de şubredă. Un sculptor în piatră lucrează la dăltuirea imaginii sale, pentru piatra de mormânt cu gisant. Fiindcă nu urea statuie în picioare, i se pare ostentativă... Dar acceptă să aibă un mormânt.

Era într-o zi de văicăreală. A continuat: "Fiecare Papă trebuie să trăiască în felul său, fratele meu drag, pătimirea Domnului nostru Iisus Hristos. A mea stă în neizbânda a tot ceea ce întreprind. De când voinţa Cerului m-a înălţat pe cea mai înaltă treaptă a bisericii, mă simt cu mâinile ca şi legate. Oare ce am făcut, ce reuşită am avut în aceşti trei ani şi jumătate?"

Voinţa Cerului, desigur, desigur; dar să recunoaştem că ea şi-a căutat cumva exprimarea prin modesta mea persoană. Ceea ce îmi îngăduie unele mici libertăţi cu Sfântul Părinte. Există însă lucruri pe care; orice-ar fi, nu i le pot spune. Nu pot să-i spun, de pildă, că oamenii investiţi cu o autoritate supremă nu trebuie să caute a schimba prea mult lumea pentru a-şi justifica elevarea.

Există în umilii cei mari o formă ascunsă de orgoliu, care este adesea şi cauza eşecurilor lor.

Cunosc bine proiectele Papei Inocenţiu, înaltele sale întreprinderi. Sunt trei la număr şi ele se întrepătrund: cea mai ambiţioasă - unirea bisericii latine cu cea grecească, sub autoritatea celei catolice, bineînţeles; o sudare între Orient şi Occident, restabilirea unităţii în lumea creştină. Este visul oricărui Papă de zece mii de ani încoace. Iar cu Clement al VI-lea împinsesem mult lucrurile, chiar mai departe decât fuseseră vreodată şi, în orice caz, decât sunt acum. Inocenţiu a reluat pe seama să proiectul, dar ca şi cum ideea i-ar fi venit lui, pentru întâia oară, prin luminarea Sfântului Duh. Să nu mai discutăm.

Pentru a ajunge la aceasta - altă acţiune, deci, prealabilă celei dintâi: reinstalarea papalităţii la Roma, pentru că autoritatea Papei asupra creştinilor din Orient nu ar putea fi acceptată decât dacă este exprimată

din înaltul tronului Sfântului Petru. Constantinopole, actualmente în decădere, s-ar putea înclina, fără a-şi pierde onoarea, în faţa Romei, dar nu în faţa Avignon-ului. În privinţa aceasta, o ştii prea bine, opinia îmi este cu totul diferită. Raţionamentul ar fi bun, cu condiţia ca Papă să nu se expună el însuşi în a deveni şi mai slab la Roma decât este în Provence...

Dar, pentru a intra la Roma trebuie mai întâi - acesta era cel de-al treilea ţel - să se împace cu împăratul. Ceea ce s-a avut în vedere cu prioritate. Să vedem în ce stadiu ne aflăm cu aceste frumoase proiecte... S-au grăbit, contrariu sfatului meu, să-l încoroneze pe împăratul Carol, ales de opt ani, pe care l-am avut în mână atâta timp cât îi ţineam foarte sus momeala ungerii sale. În prezent nu mai avem asupra lui nici o putere. Ne-a mulţumit prin Bula sa de aur, pe care a trebuit să o înghiţim, pierzându-ne autoritatea nu numai asupra chestiunilor privind alegerea în imperiu, dar şi asupra finanţelor bisericii în imperiu. Prin urmare, nu este o reconciliere, ci o capitulare. Fapt pentru care împăratul ne-a dat, cu generozitate, mâna liberă, în Italia, adică ne-a făcut hatârul de a ne îngădui să ne-o vârâm într-un cuib de viespi.

În Italia Sfântul Părinte l-a trimis pe cardinalul Alvarez d'Albornoz, care este mai mult căpitan decât cardinal, spre a pregăti întoarcerea la Roma. Albornoz a început prin a şi-l alătura pe Cola di Rienzi, care a dominat Roma la un moment dat. Născut într-o tavernă din Trastevere, era unul dintre acei oameni din popor cu chip de Cezar, cum se întâmpla să se ivească din când în când pe meleagurile acelea şi care îi cuceresc pe romani, reamintindu-le că strămoşii lor au poruncit cândva universului întreg. De altfel se şi dădea drept fiu de împărat, descoperind că ar fi un bastard de-al lui Henric al VII-lea de Luxemburg; dar a rămas singurul cu părerea aceasta. Îşi alesese titlul de tribun, purta togă de purpură şi locuia în Capitoliu, pe ruinele templului lui Jupiter. Prietenul meu Petrarca îl salută ca pe restauratorul anticelor măreţii ale Italiei. Ar fi putut fi un pion pe tabla noastră de şah, dar unul care ar fi trebuit împins cu discernământ şi nu mizând pe el tot jocul nostru. A fost asasinat, în urmă cu doi ani, de către un Colonna, pentru că Albornoz întârzia cu ajutorul făgăduit. Acum totul trebuie luat de la început; şi nicicând nu am fost mai departe de posibilitatea unei intrări în Roma, unde anarhia este şi mai mare decât în trecut. Roma - să visezi mereu la ea dar să nu te întorci acolo niciodată.

Cât priveşte Constantinopole... O, cu vorbele stăm bine de tot. Împăratul Paleologu este gata să ne recunoască; şi-a luat acest angajament solemn; ar veni chiar să îngenuncheze înaintea noastră, de-ar putea ieşi din strâmtul lui imperiu. Nu pune decât o singură condiţie: să i se trimită o ar-

mată, pentru a putea scăpa de urăjmaşi. În situaţia în care a ajuns, ar fi capabil să recunoască şi un preot de ţară în schimbul a cinci sute de cavaleri şi a o mie de pedestraşi...

A, va să zică şi dumneata te miri! Dacă unirea creştinilor, dacă unificarea bisericilor nu ţine decât de atâta lucru, de ce nu este trimisă pe marea grecească această mică armată? Ei bine, nu! Nu se poate, bunul meu Archambaud. Pentru că nu avem cu ce o echipa, nu putem plăti solde. Pentru că frumoasa noastră politică şi-a arătat roadele; spre a-i dezarma pe calomniatorii noştri, am hotărât să revenim la puritatea bisericii dintru începuturi...

Care începuturi? Prea cutezător s-ar dovedi cel în stare să afirme că le cunoaşte cu adevărat! Puritate!? De cum au existat doisprezece apostoli, s-a şi ivit printre ei un trădător!

Şi-atunci, li s-a suprimat unor abaţii uzufructul şi beneficiile care nu au a face cu izbăvirea sufletelor... "oile trebuie păstorite de un cioban, nu de un mercenar"... şi s-a poruncit îndepărtarea de cele sfinte a celor care adună bogăţii... "să devenim semenii sărmanilor"... şi au fost interzise orice tributuri provenite de la prostituate şi de la jocurile cu zaruri... da, am coborât până la asemenea detalii... ah! Fiindcă jocurile cu zaruri te împing la rostirea de blesteme; nici un ban necurat; să nu ne îngrăşăm de pe urma păcatului care, devenind mai ieftin, nu face decât să crească şi să se lăfăie.

Rezultatul tuturor acestor reforme este că vistieriile sunt goale, căci banii curaţi nu curg decât sub forma unor firave râuleţe; nemulţumiţii s-au înzecit şi există totdeauna nişte iluminaţi care să predice cum că Papa este un eretic.

Ei, dacă e-adevărat că infernul este pavat cu bune intenţii, dragul Sfânt Părinte îşi va fi pardosit o bucată de drum bunişoară l

"Venerabile frate, deschide-mi-te cu toate gândurile, nu-mi ascunde nimic, chiar dacă ai a-mi aduce dojeni".

Pot oare să-i spun că, de-ar citi cu puţin mai multă atenţie ceea ce Creatorul scrie pentru noi în ceruri, ar vedea că aştrii alcătuiesc conjuncturi proaste şi cadrane întristătoare aproape asupra tuturor tronurilor, inclusiv al său, cel pe care stă aşezat tocmai fiindcă respectiva configuraţie este nefastă? Căci bună de-ar fi fost, probabil că m-aş găsi în locul său... Pot oare să-i spun că, aflându-te într-o atât de jalnică poziţie siderală, nu-i deloc potrivit să te apuci de reînnoirea casei de jos până sus, că ar trebui doar să o menţii cât poţi mai bine, aşa cum ne-a fost încredinţată, că nu ajunge să vii din satul Pompadour în Limousin, cu obiceiuri simple de

ţăran, pentru a te face înţeles de regi şi a îndrepta nedreptăţile oamenilor?... Vremurile nenorocite de acum vor ca cele mai mari tronuri să nu fie stăpânite de oameni pe măsura misiunii lor. O, da, sarcina urmaşilor nu va fi deloc uşoară!

Şi mi-a mai spus în acelaşi ajun de plecare: "Să fiu eu oare Papa care ar fi putut realiza unitatea creştinească şi care să nu fi reuşit? Aflu că regele Angliei strânge la Southampton cincizeci de nave pentru a trece pe continent aproape patru sute de călăreţi şi arcaşi dimpreună cu peste o mie de cai". Cred şi eu că aflase; eu făcusem în aşa fel încât să-i parvină ştirea. "Este jumătate din cât mi-ar trebui pentru a-l mulţumi pe împăratul Paleologu. Nu ai putea cumva, cu ajutorul fratelui nostru cardinalul Capocci, despre care ştiu bine că nu are toate virtuţile dumitale şi la care nu reuşesc să ţin cât ţin la dumneata..." – basme, basme bune de adormit copiii... – "dar care se bucură de trecere pe lângă regele Eduard, nu ai putea să-l convingi, în loc să recurgă la expediţia aceasta împotriva Franţei... Da, înţeleg foarte bine ce gândeşti... Şi regele Jean şi-a convocat oastea; dar el este sensibil la simţământul cavaleresc şi creştinesc de onoare. Ai putere asupra lui. Câtă glorie nu ar dobândi el dacă cei doi regi ar renunţa să se bată, pentru a trimite împreună forţele lor spre Constantinopole, astfel încât să poată împlini unirea în sânul unei singure biserici! Încearcă să le arăţi lucrul acesta, venerabile frate; arată-le că, în loc să-şi însângereze regatele, adunând suferinţe asupra popoarelor lor creştine, mai bine s-ar dovedi vrednici de cei viteji şi cucernici..."

I-am răspuns: "Preasfinte Părinte, ceea ce doriţi va fi cel mai lesne lucru din lume, de îndată ce vor fi fost îndeplinite două condiţii: în privinţa regelui Eduard, să fie recunoscut rege al Franţei şi uns la Reims; în privinţa regelui Jean, să renunţe regele Eduard la pretenţiile sale şi să-i prezinte omagiul. Odată acestea îndeplinite, nu mai văd alte obstacole..."; "Îţi râzi de mine, venerabile frate, nu ai credinţă."; "Am credinţă, Preasfinte Părinte, dar nu mă simt în stare a face soarele să strălucească în puterea nopţii. Acestea fiind spuse, cred din răsputeri că de vrea Domnul o minune, o va putea face fără noi".

Am tăcut apoi câteva clipe, fiindcă în curtea învecinată răsturnau o căruţă de moloz, iar o echipă de dulgheri se luaseră la harţă cu nişte cărăuşi. Papa îşi lăsase în jos nasul cel mare, nările pe potriva acestuia, barbă bogată. În sfârşit îmi spuse: "Obţine cel puţin de la ei să semneze un nou armistiţiu. Spune-le cât mai limpede că le interzic să reia ostilităţile. Dacă vreun prelat sau cleric se opune eforturilor dumitale întru pace, lipseşte-l de toate beneficiile sale ecleziastice. Şi reaminteşte-ţi că în cazul în care

cei doi regi persistă în a se războI, poţi merge până la excomunicare; stau scrise acestea în instrucţiunile dumitale. Excomunicarea şi interdicţia".

După această reamintire a împuternicirilor mele, aveam mare nevoie de binecuvântarea pe care mi-a dat-o. Căci mă vezi cumva, Archambaud, excomunicându-i pe regii Franţei şi Angliei în situaţia de-acum a Europei? Eduard şi-ar fi eliberat pe dată biserica de orice supunere faţă de Sfântul-Scaun, iar Jean şi-ar fi trimis conetabilul să asedieze Avignon-ul. Pe de altă parte, ce crezi că ar fi făcut, după părerea dumitale, Inocenţiu? Îţi spun eu. M-ar fi dezavuat şi ar fi anulat excomunicările. Toate astea nu erau decât vorbe.

Aşadar, a doua zi am plecat.

Cu trei zile înainte, în ziua de 18 iunie, trupele ducelui de Lancaster debarcaseră la Haga.

VARA DEZASTRELOR

CAVALCADA NORMANDĂ

NU TOTUL POATE FI ÎNTRUNA NEFAST... A, ţii minte, Archambaud, că era această una dintre sentinţele mele favorite... Ei da, ni se întâmpla ca în chiar toiul unor nenorociri, necazuri sau decepţii să fim răsplătiţi cu un anumit bine care vine să ne întărească. Este destul să-l ştim preţui. Dumnezeu nu aşteaptă decât recunoştinţa noastră pentru a ne dovedi şi mai mult bunătatea sa.

Vezi doar că după vara aceasta dezastruoasă pentru Franţa şi dezamăgitoare pentru misiunea mea – o mărturisesc – vezi doar cât de mult ne favorizează anotimpul şi vremea frumoasă de care ne bucurăm pentru a ne continua călătoria! Este o încurajare cerească.

După ploile de care am avut parte în Berry, mă temeam să nu întâlnim – pe măsură ce înaintam spre nord vreme rea, vijelie şi frig. De aceea mă şi pregăteam să mă cuibăresc în lectica mea, să mă încotoşmănez în blănuri şi să am grijă a ne susţine cu vin cald. Iată însă că, dimpotrivă, văzduhul s-a îmblânzit, soarele străluceşte, iar decembrie acesta arată ca o primăvară. În Provence se mai întâmplă să fie uneori aşa; dar nu mă aşteptam să văd câmpia însorită de atâta lumină, nici să fim întâmpinaţi la intrarea în Champagne de un aer atât de călduţ încât să asude caii pe sub valtrapuri.

Mai puţin cald a fost, te asigur, când am ajuns la Breteuil în Normandia, la începutul lui iulie, ca să mă întâlnesc cu regele.

Căci plecat din Avignon la 21 iunie, la 12 iulie eram... a, da, îţi aminteşti, ţi-am mai spus... iar Capocci era bolnav... exact... cred şi eu, în ritmul în care l-am dus...

Ce făcea regele Jean la Breteuil? Asedia, asedia castelul, după o scurtă cavalcadă normandă care nu fusese deloc pentru el un triumf, asta-i tot ce se poate spune.

Îţi reamintesc că ducele de Lancaster debarcă în Cotentin la 18 iunie. Fii atent la date; au importanţă în împrejurarea dată... Aştrii? A, nu... Nu am studiat în mod deosebit aştrii din ziua aceea. Ceea ce voiam să spun este că în război timpul şi rapiditatea valorează, uneori, tot atât de mult cât efectivul trupelor.

Peste trei zile va face joncţiune, la mănăstirea Montebourg, cu detaşamentele de pe continent – cu cel pe care Robert Knolles, un căpitan bun, îl aduce din Bretania şi cu cel organizat de Filip de Navara. Ce efective pot însuma cei trei? Filip de Navara şi Godefroy d'Harcourt nu au mai mult de o sută de cavaleri. Knolles vine cu cel mai puternic contingent: trei sute de

militari, cinci sute de arcaşi, de altfel nu toţi englezi; printre ei există şi bretoni aduşi de Jean de Montfort, pretendent la ducat împotriva contelui de Blois, care este omul ramurii de Valois. În sfârşit, Lancaster numără abia o sută cincizeci de armuri şi două sute de arcaşi, dar are o puternică remontă[7] de cai.

Când regele Jean al II-lea află cifrele acestea, râse de tresaltă carnea pe el, de la pântece până la creştet. Oare gândeau că-l sperie cu asemenea jalnică armată? Dacă doar atâta putea strânge vărul său din Anglia, atunci nu prea avea de ce să se sperie. "Vezi, Charles, fiule, vezi că aveam dreptate, Audrehem, când nu mi-a fost teamă să-mi vâr ginerele în temniţă; da, mare dreptate aveam când îmi băteam joc de sfidările acestor mici navarezi, de vreme ce doar de aliaţi aşa de slabi îşi pot face rost".

Şi se împăuna cum că de la începutul lunii chemase oaste la Chartres. "Oare nu a fost asta o măsură bună de prevedere? Ce zici, Audrehem, ce zici Charles, fiule?" Vedeţi prea bine că ajungea doar convocarea vasalilor şi nu şi a natului întreg. N-au decât să dea năvală drăguţii de englezi, să se afunde cât mai departe pe pământul ţării. Ne vom năpusti asupra lor şi îi vom arunca în gura Senei.

Mi s-a spus că rareori l-au văzut atât de vesel şi vreau să cred că aşa era. Căci acest veşnic învins iubeşte războiul; cel puţin în vis. Să plece, să împartă ordine înfipt în şaua armăsarului, să fie - în sfârşit! - ascultat, căci în război oamenii sunt supuşi... măcar la plecare; să lase grijile finanţelor sau ale guvernării lui Nicolas Braque, lui Lorris, lui Bucy şi altora; să trăiască printre bărbaţi, fără femei prin preajmă; să se mişte, să se foiască neîncetat, să mănânce în şa, cu îmbucături mari, sau pe taluzul drumului, sub un copac încărcat de fructe mici, verzi, să primească raportul cercetaşilor, să rostească vorbe mari pe care fiecare se va duce apoi să le repete... "dacă duşmanului îi este sete, să-şi bea sângele"... să-şi odihnească mâna pe umărul câte unui arcaş care să roşească de plăcere... "nu eşti niciodată ostenit, Boucicaut... vajnica ta sabie pişcă bine, Coucy!"...

Şi, cu toate acestea, a câştigat el fie şi o singură victorie? Niciodată. La douăzeci şi doi de ani, numit de către tatăl său căpetenie războinică în Hainaut... - a, ce frumos sună: căpetenie războinică!... - s-a lăsat snopit în bătaie de englezi. La douăzeci şi cinci de ani, purtând un titlu încă şi mai frumos, - de-ţi vine a crede că le născoceşte - "senior al izbânzii", a adus mari pagube populaţiei din Languedoc, fără să izbutească, în patru luni de asediu, să cucerească Aiguillon-ul, aflat la confluenţa râurilor Lot şi Ga-

[7]Serviciu militar însărcinat cu procurarea cailor pentru armată (N.T.)

ronne. Dar dacă stai să-l asculţi, toate luptele acestei au însemnat vitejii, oricât de trist le-ar fi fost sfârşitul. Nicicând nu şi-a dobândit vreun bărbat atâta siguranţă în experienţa înfrângerilor.

De data aceasta îşi prelungea plăcerea.

Doar cât s-a dus să ia de la Saint-Denis flamura, trecând negrăbit apoi la Chartres, că ducele de Lancaster, care o luase pe la sud de Caen, trecea râul Dives şi venea să doarmă la Lisieux. Amintirea cavalcadei lui Eduard al III-lea, în urmă cu zece ani şi mai ales jefuirea de la Caen nu se ştersese încă. Sute de burghezi ucişi pe străzi, patruzeci de mii de bucăţi de postav furate, toate obiectele preţioase luate pentru a fi duse dincolo de Canalul Mânecii şi incendierea oraşului evitată la timp... firește că populaţia normandă nu uitase nimic din toate acestea şi parcă ar fi arătat oarecare interes în a-i lăsa pe arcaşii englezi să treacă. Cu atât mai mult cu cât Filippe d'Évreux-Navara şi jupân Godefroy d'Harcourt spuneau deschis că englezii aceştia erau prieteni. Untul, laptele, brânzeturile se găseau din belşug, cidrul curgea gârlă; în păşunile acelea grase caii nu duceau lipsă de furaje. La urma urmei, să hrăneşti o mie de englezi, într-o seară, costa mai puţin decât să-i plăteşti regelui, pe un an întreg, gabela, fumăritul şi impozitul de opt dinari pe livra[8] la mărfuri.

La Chartres, Jean al II-lea găsi oastea mai puţin adunată şi mai puţin pregătită decât îşi închipuise. Conta pe o armată de patruzeci de mii de oameni. Abia de număra o treime. Dar nu era destul, nu era chiar prea mult faţă de adversarul pe care urma să-l înfrunte? "Ei, da, nu-i voi plăti pe cei care nu s-au prezentat; va fi şi acesta un avantaj. Dar vreau să li se dea mustrări".

Dar iată că în timp ce expedia mustrările... "când regele voieşte, cavalerul trebuie"... ducele de Lancaster ajunsese la Pont-Audemer, un fief al regelui Navarei. Eliberă un castel pe care o grupare franceză îl asedia zadarnic de mai multe săptămâni şi întări puţin garnizoana navareză, căreia îi lăsă provizii pentru un an întreg; apoi, pornind spre sud, se ducea să jefuiască mănăstirea Bec-Hellouim.

Exact timpul necesar, conetabilului, duce de Atena, pentru a pune puţină ordine în gloata de la Chartres - căci cei care se prezentaseră cam bătătoreau grâul cel nou de vreo trei săptămâni, începând să se arate nerăbdători - şi, mai ales, să domolească discordia dintre cei doi mareşali, Audrehem şi Jean de Clermont, care se urau din răsputeri... În acelaşi timp însă ducele de Lancaster ajunsese în faţa castelului de Conches din care scosese pe toată lumea, în numele regelui. Apoi îi dădu foc. Astfel că

[8]Unitate de greutate din vechime, variind între 380-550 grame. (N.T.)

amintirile lui Robert d'Artois şi cele mai recente ale lui Charles cel Rău se spulberară. Nu aduce noroc castelul acela... Iar Lancaster se îndrepta spre Breteuil. În afară de Évreux, toate locurile pe care monarhul voise a le cuprinde în fieful ginerelui său erau luate înapoi, unul câte unul.

"Îi vom strivi pe răii aceia la Breteuil", zise cu mândrie Jean al II-lea, când armata sa putu în sfârşit să se urnească. De la Chartres la Breteuil sunt şaptesprezece leghe. Regele vru ca ele să fie străbătute într-o singură etapă. Încă de la prânz se pare că începuseră să rămână ostaşi de căruţă. Când oamenii ajunseră, frânţi, la Breteuil, Lancaster nu se mai găsea acolo. Cucerise cetatea, luase garnizoana franceză şi instalase în locul ei o trupă de nădejde, comandată de un căpitan bavarez destoinic, Sancho Lopez, căruia de asemenea îi lăsa provizii pe un an.

Mângâindu-se repede, regele Jean exclamă: "Îi facem noi praf la Verneuil, nu-i aşa, băieţi?" Delfinul nu îndrăznea să spună ceea ce mi-a mărturisit după aceea, anume că i se părea absurd să urmăreşti o mie de oameni cu aproape cincisprezece mii. Nu voia să pară mai puţin liniştit decât fraţii săi mai tineri care, cu toţii, se luau după tatăl lor şi o făceau pe înflăcăraţii, inclusiv mezinul Philippe, care nu are decât paisprezece ani.

Verneuil, pe malul râului Avre, este una dintre porţile Normandiei. Cavalcada engleză trecuse pe acolo în ajun, asemenea unui torent pustiitor. Locuitorii văzură sosind armata franceză ca un fluviu în revărsare.

Ştiind prea bine ce forţe se năpusteau spre el Lancaster a avut grijă să nu se îndrepte spre Paris. Luând cu sine toată prada bună strânsă în cale, precum şi un număr frumuşel de prizonieri, reluă, prudent, drumul spre vest... "La Aigle, la Aigle, au plecat spre Aigle", dezvăluiră oamenii cei răi. Auzind acestea, regele Jean simţi asupră-i semnul ocrotirii divine. Înţelegi de ce... Nu, Archambaud, nu din cauza păsării... A, văd că acum îţi dai seama... Din cauza Scroafei-care-toarce.. uciderea Domnului de Spania... Regele venea să pedepsească exact în locul în care fusese înfăptuită crima. Nu îngădui armatei sale să doarmă mai mult de patru ceasuri. La Aigle avea să-i întâlnească pe englezi şi pe navarezi, ceea ce însemna că sosea, în sfârşit, clipa răzbunării sale.

Astfel, la nouă iulie, făcând haltă în faţa pragului Scroafei-care-toarce, nu avu decât timpul să-şi îndoaie genunchiera de fier - ciudat spectacol pentru o armată un rege rugându-se şi plângând în uşa unui han - că şi zări lăncierii lui Lancaster, la două leghe de Aigle, în marginea pădurii Tuboeuf... Când mi-au fost istorisite toate acestea, abia trecuseră trei zile.

"Închideţi-vă coifurile, în linie de luptă!", strigă regele.

Atunci, conetabilul şi cei doi mareşali, căzând măcar o dată de acord,

se împotriviră. "Sire, declară cu asprime Audrehem, întotdeauna m-ai văzut înflăcărat în a te sluji..."; "Şi pe mine la fel", spuse Clermont, "... dar ar fi curată nebunie să intrăm imediat în luptă. Nici un pas nu trebuie să mai ceri trupelor tale. De patru zile nu le-ai dat nici un răgaz, iar astăzi le-ai mânat cu o grabă mai mare ca oricând. Oamenii nici nu-şi mai pot trage sufletul, uită-te la ei; arcaşii au picioarele însângerate şi de nu ar avea sulițele care să-i susțină, s-ar prăbuşi în drum."; "Of, pedestrimea asta care încetineşte mereu totul!", zise Jean al II-lea iritat. "Nici călăreții nu fac mai multe parale", i-o întoarse Audrehem, "unii cai au căpătat răni la greabăn din pricina poverii, alții şchioapătă, de nu mai pot fi potcoviți. Oamenii în armuri au fesele însângerate de atâta mers prin căldură. Nu mai aştepta nimic de la banierele tale, sire, înainte ca ele să se fi odihnit."; "În afară de aceasta, sire", adăugă şi Clermont, "trebuie să vedem şi în ce teritoriu urmează să atacăm. Avem în faţă o pădure deasă, în care s-a retras seniorul Lancaster. Îi va fi uşor să-şi scape oamenii în timp ce arcaşii noştri se vor împletici prin hăţişuri, iar lăncierii vor trage în trunchiurile arborilor".

Regele Jean avu un moment de foarte proastă dispoziție - tună şi fulgeră împotriva oamenilor şi a împrejurărilor care se împotriveau voinței sale. Apoi luă una dintre hotărârile acelea uimitoare, pentru care curtenii săi îl supranumesc cel Bun, special pentru ca linguşirea lor să-i fie repetată.

Îi trimise pe cei doi primi scutieri, pe Pluyan du Val şi pe Jean de Corquilleray, la ducele de Lancaster, spre a-l provoca şi a-i cere să se lupte. Lancaster stătea într-un luminiş, cu arcaşii rânduiți în linie în faţa lui, în timp ce cercetaşii observau pretutindeni armata franceză şi reperau căile de repliere. Ducele cu ochi albaştri văzu aşadar, sosind spre el, escortați de câțiva oameni de arme, pe cei doi scutieri regeşti care arborau la coada lăncilor steguleţe cu însemnul florilor de crin pe ele şi care suflau în trâmbiţe precum nişte crainici de turnir. Având-i alături pe Filip de Navara, pe Jean de Montfort şi pe Godefroy d'Harcourt, el ascultă următorul discurs ținut de Pluyan du Val.

Regele Franței sosea în fruntea unei armate imense, în timp ce ducele nu avea decât una mică. De aceea îi şi propunea zisului duce să se lupte a doua zi, cu acelaşi număr de cavaleri dintr-o parte şi din alta - o sută, ori cincizeci, ori chiar treizeci - într-un loc ce ar urma să fie stabilit şi potrivit tuturor regulilor onoarei.

Lancaster primi politicos propunerile regelui "care îşi zicea al Franței" şi care se făcuse vestit, pretutindeni, pentru cavaleria sa. Dădu asigurări că va analiza chestiunea dimpreună cu aliații săi, pe care îi arătă cu mâna,

întrucât era prea serioasă astfel încât să poată decide singur. Din cuvintele acestea, cei doi scutieri înțeleseră că Lancaster avea să dea răspuns a doua zi.

Având asigurarea aceasta, regele porunci să i se ridice cortul și se cufundă în somn. Iar noaptea francezilor fu cea a unei armate sforăitoare.

Dimineața pădurea Tuboeuf era goală. Se vedeau niște urme de trecere, dar nici picior de englez sau de navarez. Lancaster se retrăsese, prudent, spre Argentan.

Regele Jean al II-lea își exprimă tot disprețul față de inamicii aceștia neleali, buni doar să prade când nu le stătea nimeni în cale, dar care o ștergeau de îndată ce li se propunea o luptă deschisă. "Noi purtăm *Steaua* în inimi, pe când *Jarteaua* le bate pulpele. Asta ne deosebește. Sunt cavaleri ai fugii".

Dar se gândi el oare să-i urmărească? Mareșalii propuseră să fie trimise pe drumul lui Lancaster banierele cele mai proaspete; spre surprinderea lor, Jean al II-lea respinse ideea. S-ar fi zis că socotea bătălia câștigată de vreme ce adversarul nu-i dăduse satisfacție.

Hotărî deci să se întoarcă la Chartres, pentru a dizolva armata. În trecere avea să recucerească Breteuil.

Audrehem îi arătă din nou că garnizoana lăsată la Breteuil de către Lancaster era numeroasă, bine comandată și bine camuflată. "Cunosc locul, sire; nu poate fi cucerit ușor."; "Atunci pentru ce ai noștri s-au lăsat scoși de acolo? îi răspunse regele Jean. Voi conduce eu însumi asediul".

Acolo m-am întâlnit cu el, nepoate dragă, însoțit de Capocci, la 12 iulie.

ASEDIUL DE LA BRETEUIL

REGELE JEAN NE-A PRIMIT în ţinută de luptă, de parcă urma să dea asaltul peste o jumătate de oră. Ne-a sărutat inelul, ne-a întrebat de Sfântul Părinte şi, fără să asculte răspunsul puţin cam lung, amănunţit şi înflorit, în care Nicola Capocci se angajase, îmi spuse: "Monseniore de Périgord, ajungi tocmai la timp spre a asista la un asediu frumos. Ştiu cât curaj există în familia dumitale, că există în ea buni cunoscători ai artei războiului. Toţi cei din sorgintea dumitale au slujit cu cinste regatul şi dacă nu ai fi principe de biserică, ai fi negreşit mareşal în oastea mea. Pun rămăşag că îţi va plăcea tot ceea ce vei vedea".

Felul acesta de a nu mi se adresa decât mie şi încă pentru a mă complimenta asupra rubedeniilor, îi displăcu lui Capocci, care nu este de obârşie prea înaltă şi care crezu nimerit să spună că ne aflam acolo nu pentru a ne minuna de fapte vitejeşti, ci pentru a vorbi despre o pace creştinească.

Mi-am dat imediat seama că nu o să fie înţelegere între colegul meu şi regele Franţei, mai cu seamă când acesta îl văzu pe nepotul meu Robert de Durazzo, căruia îi arătă multă prietenie, punându-i întrebări despre Curtea de la Neapole şi despre mătuşa sa, regina Jeanne. Trebuie să spun că era tare chipeş Robert al meu - o siluetă minunată, un obraz trandafiriu, păr mătăsos, o îngemănare de graţie şi forţă. Şi am văzut aprinzându-se în ochii regelui scânteia aceea care străluceşte de obicei în privirea bărbaţilor ori de câte ori trece pe lângă ei o femeie frumoasă.

"Unde aveţi de gând să vă cartiruiţi?" a întrebat el. I-am răspuns că ne vom aciua într-o mănăstire învecinată.

L-am privit cu atenţie şi l-am găsit destul de îmbătrânit, îngrăşat, îngreunat, cu bărbia mai atârnândă pe sub perii cam rari de un galben pişăcios. Şi îşi luase obiceiul să-şi tot clatine capul, de parcă cine ştie ce pilitură l-ar fi stânjenit în cămaşa-i de oţel, pe la gât şi umăr.

Vru să ne arate tabăra, în care sosirea noastră stârnise oarecare agitaţie născută din curiozitate. "Iată-l pe sfânta sa eminenţă monseniorul de Périgord care a venit să ne vadă", zicea el seniorilor săi de baniere, de parcă venisem anume spre a-i aduce ajutor ceresc. Am împărţit binecuvântări. Nasul lui Capocci se lungea parcă tot mai mult.

Regele ţinea nespus să-l cunosc pe şeful "maşinăriilor", căruia părea să-i acorde mai multă importanţă decât mareşalilor şi conetabilului său. "Unde este Arhipăstorul?... Nu l-a văzut nimeni?... Bourbon, adu-l aici..." Şi mă tot întrebam pentru ce fusese poreclit astfel căpitanul care comanda

maşinăriile, minele şi artileria cu pulbere.

Straniu era omul acela care se îndrepta spre noi, cu picioarele sale lungi şi arcuite, vârâte în jambiere şi cuirase pentru coapse făcute din oţel; ai fi zis că păşeşte pe fulgere. Centura, foarte strânsă peste vesta de piele, îi dădea o înfăţişare de viespe. Mâinile mari, cu unghii negre şi le ţinea depărtate de trup, din cauza mânecarelor de metal care îi protejau braţele. O mutră cam dubioasă, uscată, cu pometi proeminenţi, cu ochi codaţi şi cu expresia zeflemitoare a insului mereu pus pe harţă. Şi pentru a pune vârf la toate, o pălărie de Montauban, cu boruri mari, toată din fier, mai ascuţită spre nas şi cu două fente spre a putea privi prin ele când îşi plecă fruntea. "Unde erai, arhipăstorule? Te căutam.", spuse regele, precizând anume pentru mine: "Arnaud de Cervole, senior de Vélines."; "Arhipăstor, întru slujirea luminăţiei voastre, monseniore cardinal...", adaugă celălalt pe un ton batjocoritor care nu-mi plăcea defel.

A... şi dintr-o dată îmi amintesc... Vélines este de prin partea locurilor noastre, Archambaud... Fără îndoială, este aproape de Sainte-Foy-la-Grande, la marginea Périgord-ului şi a Guyennei. Şi omul fusese într-adevăr arhipăstor, fără latinească, nici tonsură, desigur, dar - oricum - arhipăstor. Şi de unde? Bineînţeles din Vélines, micul său fief, a cărei parohie făcuse el ce făcuse ca să-i fie atribuită; în felul acesta încasa şi rentele senioriale şi veniturile ecleziastice. Pe el îl costa doar retribuirea - cu mai puţin, bineînţeles - a unui cleric adevărat, menit să asigure bunul mers al bisericii... până ce Papa Inocenţiu îi va suprima beneficiul, ca oricare uzufruct de acest fel, la începutul pontificatului. "Oile trebuie păstorite de un păstor..."; ştii, ce-ţi spuneam deunăzi. Aşa că s-a zis cu arhipăstoria din Vélines! Îmi fusese dat să am idee de afacerea aceasta, între altele o sută de acelaşi soi şi ştiam că afurisitul ăsta de om nu prea avea la inimă Curtea de la Avignon. De data aceasta, trebuie să o spun, împărtăşeam deplin părerile Sfântului Părinte. Şi îmi dădeam bine seama că acest Cervole nu avea - nici el - să-mi faciliteze treburile.

"Şi Arhipăstorul mi-a făcut treabă frumoasă la Évreux, oraşul este din nou al nostru", îmi spuse regele, pentru a-şi pune în valoare artificierul. "Este chiar singurul oraş pe care l-aţi reluat de la navarez, sire", îi răspunse Cervole cu un admirabil aplomb. "Acelaşi lucru îl vom face cu Breteuil. Vreau un asediu frumos, ca de pildă cel de la Aiguillon."; "Numai că nu aţi cucerit niciodată Aiguillon-ul, sire".

Drace, mi-am zis atunci, omul nostru are poziţie solidă, altfel nu ar vorbi cu atâta francheţe.

"Fiindcă, vai, nu mi s-a lăsat destul timp pentru asta", observă cu tris-

teţe regele.

Trebuia să fii arhipăstor – am început şi eu să-i zic aşa, ca toată lumea – trebuia să fii un om ca acela, pentru a murmura în faţa suveranului, bălăngănindu-ţi pălăria de fier:

– Timp, timp... totuşi şase luni...

Şi trebuia să fii regele Jean pentru a te încăpăţâna să crezi că asediul de la Aiguillon, pe care îl condusese în acelaşi an în care tatăl său fusese biruit la Crécy, reprezenta un model de artă militară. A fost o acţiune ruinătoare, nesfârşita: un pod, a cărui construire o poruncise pentru a se apropia de fortăreaţă, suferise şase distrugeri la rând – din partea asediatorilor –, tocmai fiindcă locul fusese ales greşit; maşinării complicate ce trebuiseră urnite cu mare cheltuială şi la fel de mare încetineală, pornindu-se de la Toulouse... pentru un rezultat cu totul şi cu totul nul.

Ei bine, pe o asemenea situaţie îşi întemeia regele Jean gloria; şi vorbea despre experienţă... Într-adevăr, în înverşunarea sa de a-şi reglementa în faţa destinului toate simţămintele de ură, voia să se răzbune, după un răstimp de zece ani, cucerind Aiguillon-ul şi dovedind că metodele sale erau cele bune; voia să lase în memoria naţiunilor amintirea unui mare asediu.

Acesta era motivul pentru care, neglijând urmărirea unui duşman pe care l-ar fi putut birui fără prea mare bătaie de cap, îşi înfipsese cortul în faţa Breteuil-ului. Mai mult decât atât, adresându-se arhipăstorului atât de versat în noile metode de distrugere prin praful de puşcă, ai fi putut crede că hotărâse minarea zidurilor castelului, aşa cum se procedase la Évreux. Dar nu. Ceea ce îi cerea el maistrului său întru maşinării războinice era să înalţe construcţii de asalt care să permită trecerea peste ziduri. Iar mareşalii şi căpitanii ascultau, pătrunşi de respect, ordinele regelui şi se zoreau să le îndeplinească. Atâta timp cât un om comandă, chiar dacă este cel mai mare nerod, există destui care să creadă că el o face bine.

În ce priveşte arhipăstorul... Am avut impresia că îşi bătea joc de toate. Regele voia rampe, schelării, turnuri de lemn pe roate; ei bine, i se construiau, cerându-se în consecinţă plată. Dacă aparatele de altădată, maşinăriile acelea existente înainte de armele de foc, nu aduceau rezultatul scontat, regele nu avea a se mustra decât pe sine. Iar arhipăstorul nu lăsa pe seama nimănui grijă de a i-o spune; avea asupra regelui Jean ascendentul acela pe care îl au câteodată cătanele asupra principilor şi nu se sfia să se folosească de el, de vreme ce vistiernicul îi plătise solda – lui şi tovarăşilor săi.

Orăşelul normand se transformă într-un imens şantier. În jurul castelului se săpau linii de apărare. Pământul scos din şanţuri servea la ridicarea de

platforme şi pante de asalt. Pretutindeni numai zgomot de lopeţi şi căruţe, scrâşnet de osii, şuierat de bice şi sudalme. Îmi venea să cred că m-am întors la Villeneuve.

În pădurile învecinate răsunau loviturile de topoare. Unii săteni de prin împrejurimi îşi făceau treaba vânzând băutură. Alţii însă se pomeneau cu surpriză neplăcută de a vedea dintr-o dată şase hojmalăi dezbinându-le hambarul pentru a lua bârnele. "În serviciul regelui!" spuneau şi atât. Iar târnăcoapele muşcau din pereţii de chirpici frânghiile trăgeau de lemnul paiantelor şi, curând, totul se prăbuşea într-un trosnet uriaş. "Mai bine s-ar fi dus aiurea regele decât să ne trimită pe răufăcătorii ăştia care ne iau şi acoperişurile", ziceau oamenii din popor. Începea să li se pară că regele de Navara era un stăpân mai bun şi că însăşi prezenţa englezilor era mai puţin apăsătoare decât cea a regelui Franţei.

Am rămas aşadar la Breteuil o parte din iulie, spre ciuda lui Capocci care ar fi preferat să stea la Paris - şi eu aş fi preferat! - şi care trimitea la Avignon mesaje pline de arţag prin care dădea a se înţelege, în chip veninos, că mai tare îmi plăcea să contemplu războiul decât să intervin pentru pace. Dar, te întreb, cum să intervii pentru pace dacă nu vorbind regelui şi unde i-aş fi putut vorbi dacă nu la asediul de care părea că nu vrea să se îndepărteze?

Îşi petrecea zilele dând târcoale lucrărilor, în compania arhipăstorului; îşi irosea timpul verificând un unghi de atac sau îngrijorându-se pentru un parapet, dar mai ales privind la înălţarea turnului de lemn, imens şi pe roate, în care putea intra un număr mare de arcaşi, cu un întreg armament de arbalete şi suliţi, o maşinărie cum nu se mai văzuse alta din antichitate. Nu era destul să-i construieşti etajele; mai trebuiau găsite şi destule piei de vită spre a acoperi acest uriaş eşafod; apoi mai era nevoie şi de un drum tare şi neted pe care să poată fi împins. Dar când avea să fie gata turnul, ce uimitoare lucruri se vor întâmpla!

Regele mă poftea deseori la cină şi atunci puteam sta de vorbă cu el. "Pacea?", îmi spunea el, "Dar asta e şi dorinţa mea. Vezi, sunt pe cale să-mi dizolv oastea, păstrând pentru mine doar ce îmi trebuie pentru asediul acesta. Aşteaptă să cuceresc Breteuil-ul, şi imediat după aceea voi încheia pace, pentru a fi pe placul Sfântului Părinte. Să-mi aducă vrăjmaşii propunerile lor."; "Sire", ziceam eu, "trebuie să se ştie ce anume propuneri aţi fi gata să luaţi în seamă..."; "Pe cele nepotrivnice onoarei mele".

Nu era deloc uşoară sarcina mea! Eu am fost acela care, din păcate, a trebuit să-i aduc la cunoştinţă - căci eram mai bine informat decât el - că prinţul de Galles strângea trupe la Libourne şi la La Réole, pentru o nouă

cavalcadă.

"Şi-atunci îmi vorbeşti despre pace, monseniorule de Périgord?"; "Tocmai de aceea, sire, spre a evita alte nenorociri..."; "De data aceasta nu voi permite ca prinţul Angliei să zburde în Languedoc, aşa cum a făcut anul trecut. Voi convoca oastea din nou, în ziua de 1 august, la Chartres".

Mă cam miram că îşi lăsa banierele să plece, pentru a le rechema peste o săptămână. Mi-am deschis inima cu discreţie ducelui de Atena, lui Audrehem, căci cu toţii veneau să mă vadă şi să mi se destăinuie. Nu, regele se îndărătnicea, dintr-un spirit de economie care nu i se potrivea, să trimită acasă întâi pe vasalii chemaţi cu o lună mai înainte, spre a-i rechema dimpreună cu tot natul. Cineva trebuie să-i fi spus – poate că Jean d'Artois ori cine ştie ce altă minte ascuţită – că în felul acesta ar scuti câteva zile de soldă. Dar ar fi avut o lună de întârziere faţă de prinţul de Galles. Ei, da! Trebuia să facă pace; şi cu cât aştepta mai mult, cu atât mai puţin avea să fie negociabilă întru satisfacţia sa.

L-am cunoscut apoi mai bine pe Arhipăstor şi trebuie să spun că persoana lui mă amuză. Périgord-ul mi-l apropia; a venit la mine să-mi ceară a-i înapoia beneficiul. Şi cu ce vocabular! "Inocenţiu acesta al dumitale..."; "Sfântul Părinte, prietene, Sfântul Părinte...", îi ziceam eu. "Mă rog, Sfântul Părinte, dacă vreţi, mi-a suprimat beneficiul, spre bunul mers al bisericii... În fine, asta mi-a spus episcopul. Şi ce? Îşi închipuie că nu era ordine în Vélines până la venirea lui? Îngrijirea sufletului, monseniore cardinal, gândeşti că nu o aplicăm? Nu a existat suflet de muribund care să nu fi trecut de pragul vieţii fără a fi primit cele sfinte. La cea mai mică îmbolnăvire îl trimiteam pe tonsurat. Dar împărtăşaniile se plătesc, iar celor care îmi nesocoteau dreptatea le dădeam amendă şi-i trimiteam apoi la spovedanie cu taxă de penitenţă. În privinţa adulterelor, acelaşi lucru. Ştiu eu cum trebuie cârmuiţi bunii creştini". Eu îi spuneam: "Biserica a pierdut un arhipăstor, dar regele a câştigat un cavaler bun".

Căci Jean al II-lea îl numise cavaler cu un an în urmă.

Nu chiar totul este rău în acest Cervole. Ori de câte ori vorbeşte despre malurile râului nostru Dordoghe, are accente duioase care te surprind. Ştie vorbi despre apa verde a marelui râu în care ni se oglindesc conacele, seara, printre plopi şi frasini; despre păşunile grase primăvara, despre căldura uscată a verilor care pârguieşte orzul galben; despre serile care aromesc a mentă; despre strugurii de septembrie când, copii fiind, muşcam din ciorchinii calzi... Dacă toţi bărbaţii Franţei şi-ar iubi pământul cum îl iubeşte bărbatul acesta, ţara ar fi mai bine apărată.

Încep a înţelege temeiul favoarei de care se bucură. Mai întâi se dusese

după rege în cavalcada de la Saintonge, în 51, o escapadă mică, ce-i drept, dar care îi îngăduise lui Jean al II-lea să-şi închipuie că va fi un rege victorios. Arhipăstorul îi adusese trupa sa, douăzeci de armuri şi şaizeci de sergenţi pedestraşi. Cum de putuse să-i adune, la Vélines? Oricum, asta alcătuia o companie. O mie de scuzi de aur, reglementaţi de către vistiernicul războaielor, pentru serviciul de un an... Aceasta îi permitea regelui să spună: "Suntem de multă vreme tovarăşi, nu-i aşa arhipăstorule?"

Apoi servise sub ordinele Domnului de Spania şi, abil, nu uita niciodată să reamintească lucrul acesta în faţa regelui. Ba chiar sub ordinele lui Carol de Spania, în campania din 53, îi alungase pe englezi din propriul castel din Vélines şi de pe pământurile învecinate - Montcarret, Montaigne, Montravel... Englezii ocupau Libourne unde menţineau o garnizoană mare de arcaşi. Dar el, Arnaud de Cervole, ocupa Sainte-Foy şi nu era dispus să lase pe nimeni să i-l ia... "Sunt împotriva Papei, fiindcă mi-a luat arhipăstoria; sunt împotriva englezului, fiindcă mi-a devastat castelul; sunt împotriva navarezului, fiindcă mi-a ucis conetabilul. O, de ce nu am fost eu la Aigle, lângă el ca să-l apăr!"... Toate acestea erau un adevărat balsam pentru urechile regelui.

În sfârşit, arhipăstorul excelează în mânuirea noilor maşinării de foc. Le iubeşte, le îmblânzeşte, îl distrează. Nimic nu-i place mai mult, mi-a spus el, decât să aprindă un fitil, după pregătiri subterane şi să vadă cum turnul unui castel se deschide asemenea unei flori, unui buchet, proiectând în văzduh oameni şi pietre, suliţaşi şi ţigle. Din această cauză este înconjurat, dacă nu de stimă, cel puţin de un anume respect; căci multora dintre cei mai curajoşi cavaleri le repugnă să se apropie de aceste arme ale diavolului pe care el le mânuieşte parcă în joacă. Există asemenea oameni ori de câte ori apar noi mijloace de luptă, oameni care le ştiu imediat rostul şi îşi fac o reputaţie din ştiinţa de a le folosi. În timp ce oştenii de rând, astupându-şi urechile cu palmele, aleargă să se pună la adăpost şi chiar baronii şi mareşalii se dau îndărăt cu prudenţă, Cervole, în ai cărui ochi s-a aprins o luminiţă jucăuşă, priveşte cum se rostogolesc butoaiele cu praf de puşcă, împarte ordine precise, sare peste minele camuflate, se strecoară în şanţurile-tranşee târându-se pe mânecarele sale de fier, iese din nou, îşi aprinde liniştit amnarul, o porneşte încet spre un unghi mort sau la fel de încet se chirceşte pe după un ziduleţ, în timp ce văzduhul se umple de tunete, pământul se cutremură, zidurile se crapă.

Asemenea treburi cer echipe solide. Cervole şi-a alcătuit-o pe a sa; nişte brute îndemânatice, amatori de masacrări, încântaţi că pot răspândi teroarea, că pot sfărâma, distruge. Îi plăteşte bine; căci riscul merită sim-

bria. Şi umblă însoţit de cei doi locotenenţi ai săi pe care îţi vine a crede că i-a ales pentru numele lor: Gaston Paradă şi Bernard Trufaşul. Între noi fie spus, mai bine i-ar fi folosit regele Jean numai pe artificierii ăştia trei - Breteuil-ul ar fi căzut într-o săptămână. Dar nu! Voia neapărat turn pe roate.

În timp ce turnul acela se înălţa, don Sancho Lopez, navarezii şi englezii săi, închişi în castel, aveau emoţiile lor. Gărzile se schimbau la ore fixe, pe drumurile rondului. Asediaţii, bine aprovizionaţi cu hrană, păreau rotofei. Când şi când, trimiteau câte un stol de săgeţi asupra terasierilor, dar cu măsură, pentru a nu-şi prăpădi muniţia de pomană. Tirurile acestea, care se produceau uneori la trecerea regelui, îi dădeau lui Cervole iluzia actului vitejesc... "Aţi văzut? Un adevărat stol de săgeţi s-a îndreptat asupra lui şi nici că a crâcnit sirele nostru; ah, ce rege de treabă!..." Iar întâmplările de acest fel îngăduie Arhipăstorului, Trufaşului şi lui Paradă să strige: "Păziţi-vă, sire, sunteţi ţintă!..." alcătuind totodată, cu trupurile lor, un zid de apărare împotriva săgeţilor care cădeau în iarbă, ta picioarele lor.

Nu mirosea prea bine Arhipăstorul. Drept este însă că toată lumea răspândea duhori, toată tabăra; Breteuil-ul era asediat mai cu seamă de asemenea duhori! Briza cărăuşea mirosuri de excremente, căci toţi oamenii aceia care săpau, cărau, mânuiau fierăstraie, băteau cuie se uşurau cât mai aproape de locul în care munceau. Nimeni nu se spăla, iar regele însuşi nu-şi mai lepăda cuirasa...

Folosind cât mai multe parfumuri cu putinţă, am avut timpul să observ bine slăbiciunile regelui Jean. O, e chiar uluitoare atâta inconştienţă!

Avea acolo doi cardinali trimişi de Sfântul Părinte, spre a încerca o mare pace generală; primea curieri din partea tuturor principilor Europei care blamau comportarea sa faţă de regele Navarei şi îl sfătuiau să-i redea libertatea; afla că ajutoarele soseau greu pretutindeni şi că nu numai în Normandia, nu numai la Paris, dar în tot regatul starea morală a oamenilor era proastă, că erau gata de răzmeriţă; ştia mai ales că două armate engleze se pregăteau să-l înfrunte, cea a lui Lancaster în Cotentin, care primea întăriri şi cea din Aquitania... Dar pentru el nimic nu avea importanţă în afară de asedierea unei mici fortificaţii normande şi nimic nu-l putea smulge din gândul acesta. A te încăpăţâna să nu vezi decât un detaliu şi a pierde din vedere ansamblul este un viciu mare în comportamentul unui principe.

Vreme de o lună încheiată, Jean al II-lea nu s-a dus decât o dată la Paris, patru zile, şi atunci pentru a săvârşi prostia despre care îţi voi vorbi. Şi singurul decret pe care l-a dat el însuşi, fără să mai apeleze la sfetnicii săi, a fost acela de a anunţa pe toate drumurile burgurilor şi circumscripţi-

ilor judecătoreşti, la şase leghe jur împrejur de Breteuil, ca orice fel de zidari, dulgheri, fochişti, puitori de mine, săpători, tăietori de lemne sau alţi muncitori să i se înfăţişeze, fie zi, fie noapte, aducând cu ei instrumentele şi uneltele necesare meseriei lor, spre a lucra la piesele asediului.

Numai privindu-şi marele turn mobil, acel foişor cum îi zicea el, se simţea plin de încântare. Trei caturi; fiecare platformă era destul de lată încât să poată cuprinde două sute de oameni pregătiţi să lupte. Asta însuma deci şase sute de oşteni în total, în stare să ocupe această maşină extraordinară, după ce vor fi fost aduse destule vreascuri şi fascine, după ce vor fi fost cărate destule pietre şi îndesat destul pământ pentru a-i croi drumul pe care să-şi poată rostogoli cele patru roţi imense.

Regele Jean era atât de mândru de turnul său, că invitase şi pe alţii să asiste la montarea şi punerea lui în funcţiune. Astfel veniseră bastardul de Castilia, Henri de Trastamare, precum şi contele de Douglas.

"Seniorul Eduard îl are pe navarezul său, eu îl am pe scoţianul meu", zicea regele, răsfăţându-se. Cu deosebirea că Filip de Navara aducea englezilor jumătate din Normandia, în timp ce jupân Douglas nu aducea regelui Franţei altceva decât spada-i destoinică.

Îl mai aud şi acum pe rege explicându-ne: "Vedeţi, seniorii mei: maşinăria asta poate fi împinsă spre metereze până la punctul dorit; ea stă înclinată peste ele, îngăduie asediatorilor să arunce tot soiul de săgeţi de arbaletă şi proiectile, să atace chiar la înălţimea drumurilor pe care trece rondul. Pielea bătută în ţinte, care înveleşte turnul, are drept scop să amortizeze pătrunderea săgeţilor..." Şi eu care, mă tot sileam să-i vorbesc despre condiţiile de pace!

Spaniolul şi scoţianul nu erau singurii care contemplau uriaşul turn de lemn. Oamenii seniorului Sancho Lopez îl priveau şi ei, cu prudenţă, căci Arhipăstorul montase alte maşinării care stropeau copios garnizoana cu proiectile de piatră şi cu săgeţi cu praf de puşcă. Castelul era, ca să zicem aşa, descăpăţânat. Dar oamenii lui Lopez nu păreau prea speriaţi. Îşi croiau orificii în propriile ziduri, la jumătate-înălţime. "Pentru a o putea şterge mai bine", zicea regele.

În sfârşit, veni şi ziua cea mare. Am fost şi eu acolo, retras puţin, pe o movilită, căci treaba mă interesa. Sfântul Scaun are trupe şi oraşe pe care trebuie să ştim să le apărăm... Regele Jean al II-lea apare, cu chivăra lui cu creastă în flori de aur. Cu spada-i sclipitoare dă semnalul atacului, în timp ce goarnele au prins glas. În vârful turnului învelit cu piele flutură stindardul cu flori de crin şi, mai jos, se văd steagurile trupelor care ocupă cele trei caturi. Un adevărat buchet de flancuri era turnul acela! Şi iată-l

că se urnește din loc. La el sunt înhămați oameni și cai, în ciorchine, iar Arhipăstorul scandează opintirile cu glas ridicat... Mi s-a spus că au fost folosite frânghii de cânepă de o mie de livre. Mașinăria înaintează foarte încet, oscilând puțin, în timp ce lemnăria geme; dar a pornit. Uitându-te la el cum înaintează, clătinându-se ușor și întesat de stindarde, ai zice că este o navă care vine la abordaj... Și, într-adevăr, abordează într-un mare tumult. Lupta a și început pe creneluri, la înălțimea celei de a treia platforme. Spadele se încrucișează, săgețile pornesc în zboruri strânse. Armata care împresoară castelul stă, întreagă, cu privirile înălțate și cu răsuflarea tăiată. Frumoase fapte de arme se săvârșesc acolo sus. Regele, cu viziera întredeschisă, asistă, semeț, la lupta aceasta care s-a încins în văzduh.

Apoi, deodată, un vacarm uriaș aruncă trupele în uimire; un jet de fum învăluie banierele spre creștetul turnului mobil.

Senior Lancaster lăsase guri de tun lui don Sancho Lopez, nefolosite încă de acesta. Și iată că gurile acestea trag de la distanță mică, prin orificiile croite în zid, în turnul rulant, găurind pieile de vită care îl îmbracă, secerând rândurile de oameni aflați pe platforme, frângând bucăți de șarpantă.

Balistele și catapultele Arhipăstorului intră zadarnic în acțiune, ele nu pot împiedica pornirea unei a doua, apoi unei a treia salve. Turnul nu mai este lovit doar de ghiulele de fontă, dar și de niște oale în flăcări, un fel de proiectile incendiare. Oamenii cad urlând, ori dau buzna să coboare scările... Alții se aruncă în gol, groaznic de arși. Flăcările încep să țâșnească din acoperișul preafrumoasei mașinării. Și iată că, într-un pârâit infernal, catul cel mai de sus se prăbușește strivindu-și ocupanții sub o vatră de jăratec... Nu am auzit în viața mea, dragă Archambaud, mai cumplit vaier de suferință. Și încă nu eram chiar foarte aproape. Arcașii s-au pomenit prinși într-o încrengătura de bârne incandescente. Piepturile lor erau strivite, iar brațele și picioarele li se pârjoleau. Arzând, pieile de bou răspândeau o duhoare cumplită. Turnul porni să se încline, să se încline și când toată lumea credea că o să se prăbușească, el încremeni, dar tot înclinat și în flăcări. Apă multă s-a aruncat asupra lui, cât a fost cu putință. S-a încercat scoaterea trupurilor arse ori strivite; în timpul acesta, apărătorii castelului dănțuiau de bucurie pe ziduri strigând: "Sfântul Gheorghe loialitate! Navara loialitate!"

În fața dezastrului, regele Jean părea să caute în juru-i un vinovat, deși altul decât el însuși nu exista. Dar Arhipăstorul era de față, cu pălăria sa de fier, astfel că mânia cea mare ce-ar fi trebuit să izbucnească rămase în chivăra regească. Căci Cervole era fără îndoială singurul om din toată ar-

mata în stare să-i spună regelui: "Vedeţi, sire, ce neghiobie aţi făcut. Vă sfătuisem să deschideţi mai degrabă mine decât să clădiţi asemenea eşafoduri uriaşe care nu-şi mai au rostul de aproape cincizeci de ani. Nu mai suntem în vremea Templierilor, iar Breteuil nu este un Ierusalim".

Regele întrebă doar atât: "Poate fi reparat turnul?"; "Nu, sire."; "Atunci sfărâmaţi ce a mai rămas din el. Cu rămăşiţele acestea vor fi umplute şanţurile".

Am găsit că în seara aceea ar fi oportun să-i vorbesc serios despre iminenţa unui tratat de pace. Necazurile deschid de obicei urechile unui rege, îl îndrumă spre înţelegere şi înţelepciune. Groaznica întâmplare căreia îi fusesem martori îmi îngăduia să fac apel la sentimentele sale creştineşti. Iar dacă ardoarea sa de cavaler era însetată de fapte vitejeşti, Papa îi oferea - lui şi principilor Europei - altele mult mai meritorii şi mai glorioase înspre Constantinopol. Dar m-a repezit, ceea ce îl umplu pe Capocci de satisfacţie.

"Am în regat două cavalcade engleze care mă ameninţă şi trebuie să mă pregătesc a le înfrunta, nu pot să mai amân. În prezent, aceasta îmi este singură grijă. O să mai vorbim la Chartres, dacă nu vă este cu supărare".

Primejdiile pe care în ajun le ignoră i se păreau a fi, dintr-o dată, de primă urgenţă.

Iar Breteuil? Oare ce avea să hotărască în privinţa lui? Pregătirea unui nou asalt ar fi cerut asediatorilor încă o lună. Cât priveşte asediaţii, chiar dacă nu-şi epuizaseră încă nici hrana, nici muniţiile, fuseseră tare greu încercaţi. Aveau răniţi, turnurile rămăseseră fără acoperişuri. Cineva pomeni despre negociere, despre nevoia de a oferi garnizoanei o predare onorabilă. Regele se întoarse spre mine: "Ei bine, monseniore cardinal..."

Îmi venise rândul să-mi arăt semeţia. Venisem de la Avignon pentru a pregăti o pace generală şi nu pentru a-mi spune părerea în predarea cine ştie cărei fortăreţe, îşi înţelese greşeala şi vru să arate că se ţine tare, venind cu o replică hazlie: "Dacă nu poate cardinalul, îl avem pe Arhipăstor".

Astfel că a doua zi, în timp ce turnul de lemn mai fumega, iar lucrătorii trecuseră din nou la treabă, dar de data aceasta pentru a îngropa morţii, seniorul nostru de Véline, vârât în jambierele sale de oţel şi precedat de goarne sunătoare, se duse să discute cu don Sancho Lopez. Multă vreme merseră prin faţa podului mobil al castelului, priviţi de soldaţii ambelor tabere.

Şi unul şi celălalt erau oameni de meserie şi nu-şi puteau turna gogoşi...

"Dar dacă v-aş fi atacat cu mine cu praf de puşcă, chiar sub zidurile dumneavoastră, seniore?"; "O, sire, cred că ne-aţi fi venit de hac."; "Cât timp mai puteţi rezista?"; "Mai puţin decât am dori-o, dar mai mult decât o speraţi. Avem suficientă apă, hrană, săgeţi şi ghiulele".

Peste un ceas Arhipăstorul se înfăţişă regelui: "Don Sancho consimte a vă înapoia castelul, dacă îi asiguraţi libertatea de plecare şi dacă îi daţi bani."; "Fie! Să i se dea şi să terminăm!"

Peste două zile, oamenii garnizoanei ieşeau cu capul sus şi cu buzunarele pline, spre a se reîntâlni cu ducele de Lancaster. Regelui Jean îi revenea obligaţia de a repara Breteuil-ul pe cheltuiala sa. Astfel se încheia asediul acesta pe care şi-l dorise memorabil. Şi încă a avut neobrăzarea să susţină că, fără turnul lui de asalt, s-ar fi ajuns mai greu la o învoială.

OMAGIUL LUI PHOEBUS

VEZI CUM RĂMÂNE TROYES în urma noastră? Frumoasă cetate, nu-i aşa, nepoate? Mai cu seamă în dimineaţa aceasta luminată de atâta soare. Mare noroc pentru un oraş să dea naştere unui Papă. Căci toate palatele şi casele frumoase pe care le-ai văzut în jurul primăriei, precum şi biserica Saint-Urbain, care în arta nouă este un giuvaer cu abundenţa ei de vitralii, ca şi multe alte clădiri a căror întocmire ai admirat-o se datorează faptului că Urbain al IV-lea, care a ocupat tronul Sfântului Petru în urmă cu aproape un secol – şi doar pentru trei ani – a văzut lumina zilei la Troyes, într-o dugheană, în acelaşi loc pe care astăzi se înalţă biserica. Lucrul acesta i-a şi adus oraşului glorie şi un fel de avânt în prosperitate. O, de-ar fi avut şi dragul nostru Périgueux asemenea noroc!... În sfârşit, nu vreau să mai vorbesc despre asta, întrucât ai putea crede că altceva nu mai am în capul meu...

Acum cunosc drumul Delfinului. Ne urmează. Mâine va fi la Troyes. Dar va ajunge la Metz luând-o prin Saint-Dizier şi Saint-Mihiel, în timp ce noi vom trece prin Châlons şi Verdun. Mai întâi, fiindcă am treabă la Verdun... sunt canonicul catedralei... apoi, nu vreau să se creadă că încerc să mă întâlnesc cu Delfinul. Dar aproape cum suntem unul de celălalt, vom putea schimba în orice clipă mesageri, în timpul zilei sau aproape; şi-apoi, legăturile noastre devin astfel mai lesnicioase şi mai rapide, cu Avignonul...

Ce anume? Ce îţi făgăduisem că îţi voi istorisi şi am uitat? A... ce a făcut regele Jean la Paris, în cele patru zile cât a lipsit de la asediul din Breteuil?...

Se ducea să primească omagiul lui Gaston Phoebus. Un succes, un triumf pentru regele Jean sau mai degrabă pentru cancelarul Pierre de la Forêt, care pregătise treaba cu răbdare şi abilitate. Căci Phoebus este cumnatul regelui de Navara, iar domeniile lor se învecinează la poalele Pirineilor. Or, omagiul acesta era mereu amânat încă de la începutul domniei. A-l dobândi într-un moment în care Carol de Navara se găsea în temniţă, iată o situaţie care putea aduce mari schimbări, modificând totodată părerile mai multor Curţi din Europa.

Faima lui Phoebus a ajuns, bineînţeles, până la dumneata... O, el nu-i numai un as în vânătoarea cu copoi, dar şi un straşnic luptător cu lancea, un bun cititor, un vestit constructor şi un mare seducător. Aş zice: un mare prinţ a cărui mâhnire stă în aceea că nu stăpâneşte decât un stat foarte

mic. Se spune că este cel mai chipeș bărbat al timpurilor noastre și subscriu cu plăcere acestei păreri. Este foarte înalt și atât de puternic, încât s-ar putea lupta cu un urs... la propriu, nepoate, cu un urs! De altfel a și făcut-o!... Piciorul îi este croit frumos, șoldul îngust, umerii lați, chipul luminos, dinții foarte albi în deschiderea surâsului. Și are, mai ales, părul acela bogat de un aur arămit, un păr strălucitor, ondulat, frumos rotunjit în dreptul gulerului, coroana aceea naturală, sclipitoare, care l-a făcut să ia soarele drept emblemă, precum și porecla de Phoebus, și-l scrie cu un F și un é... Fébus... fiindcă a trebuit să-l aleagă înainte de a ști puțină greacă. Nu poartă niciodată glugă, umblă cu capul gol precum vechii romani, ceea ce este unic în obiceiurile noastre.

Am fost la el de curând. Căci a făcut ce a făcut pentru ca orice personaj de vază din lumea creștină să aibă a trece prin mica sa Curte de la Orthez, din care a reușit să facă o mare Curte. În timp ce mă aflam acolo, am întâlnit un conte palatin, un prelat al regelui Eduard, un prim șambelan al regelui Castiliei, fără să-i mai pun la socoteală pe niște medici renumiți, un pictor celebru și mari doctori în drept. Toată lumea aceasta era deosebit de frumos primită.

După câte știu, doar regele Lusignan al Ciprului mai are o Curte atât de strălucitoare și de influentă, pe un teritoriu așa de restrâns; dar dispune, de pe urma comerțului, de o bogăție mult mai mare.

Phoebus are un fel plăcut și rapid de a-ți arăta ce anume îi aparține: "Iată câinii mei de haită... caii mei... metresa mea... bastarzii mei... Doamna de Foix este sănătoasă, Domnul fie lăudat. O veți vedea diseară".

Seara, în galeria lungă pe care a deschis-o într-o aripă a castelului său și de unde ți se desfășoară în fața ochilor un peisaj muntos, întreaga Curte se adună și se preumblă, destul de multă vreme, în veșminte superbe, în timp ce o umbră albastră cade asupra Béarnului. Din loc în loc se văd coșuri imense care fumegă, iar între coșuri, zidul este acoperit de fresce reprezentând scene de vânătoare, opere ale unor artiști veniți din Italia. Invitatul care nu și-a adus toate bijuteriile sau cele mai alese rochii, închipuindu-și că va petrece un sejur într-un mic castel de munte, nu face deloc impresie bună. Te avertizez, în cazul în care ți s-ar întâmpla într-o bună zi să te duci acolo... Doamna Agnès de Foix care este o Navara, sora reginei Blanche și aproape tot atât de frumoasă ca și ea, este toată acoperită de aur și perle. Vorbește puțin sau mai degrabă - așa se bănuiește - se teme să vorbească, îi ascultă pe trubadurii care cântă *Aqueres mountanes*, compusă de soțul ei și pe care bearnezii au plăcerea să o reia în cor.

Phoebus trece de la un grup la altul, salută în dreapta și în stânga, în-

tâmpina un senior, complimentează un poet, se întreține cu un ambasador, se informează din mers despre întâmplările din lume, aruncă o părere, dă câte un ordin cu glas scăzut și guvernează discutând. Până ce douăsprezece făclii mari, purtate de către valeți înveșmântați în livreaua casei, îl însoțesc dimpreună cu toți oaspeții săi până în sala supeului. Uneori nu se așază la masă decât la miezul nopții.

Într-o seară l-am surprins suspinând - în timp ce stă sprijinit de o arcadă a galeriei deschise - în fața râului său argintiu și a orizontului cu munți albaștri: "Prea mic prea mic... S-ar zice, monseniore, că dând de-a dura zarurile Providența are malițioasa plăcere de a le potrivi pe dos..."

Tocmai vorbisem amândoi despre Franța, despre regele ei și am înțeles ce anume voise să-mi spună. Adesea un om mare nu primește spre a-l cârmui decât o bucată prea mică de pământ, în timp ce unuia slab îi. Pică un regat mare. Și a adăugat: "Dar oricât de mic ar fi Béarnul meu, doresc să nu aparțină nimănui în afară de lui însuși".

Scrisorile sale sunt o minunăție. Nu uită niciodată să-și treacă toate titlurile: "Noi, Gaston al III-lea. Conte de Foix, viconte de Béarn, viconte de Lautrec, de Marsan și de Castillon..." și mai ce încă... ah, da: "senior de Montesquieu și de Montpezat..." apoi, apoi auzi puțin cum sună asta: "judecător de Andorre și de Capsire..." și semnează doar "Fébus"... cu F-ul și é-ul său, firește, poate și pentru a se deosebi de Apolo... Întocmai ca pe castelele și monumentele pe care le construiește sau înfrumusețează, unde vedem gravat sus, cu litere mari "Fébus l-a făcut".

Există în personajul său destul exces, firește; dar să nu uităm că nu are decât douăzeci și cinci de ani. A arătat până acum, pentru vârsta lui, suficientă pricepere și curaj nu mai puțin; la Crécy a fost unul dintre cei mai viteji. Avea cincisprezece ani. A, uite că omiteam să-ți spun, dacă nu cumva chiar știi: este un strănepot de-al lui Robert d'Artois. Bunicul său s-a căsătorit cu Jeanne d'Artois, sora lui Robert, care imediat după văduvie a dovedit mult prea mare patimă pentru bărbați, ducând o viață scandaloasă și pricinuind destule încurcături... ar mai putea fi și-acum cauza altora... da, da, trăiește încă; are puțin peste șaizeci de ani și-i foarte sănătoasă... Încât nepotul ei, Phoebus al nostru, a fost nevoit să o claustreze într-un turn al castelului de Foix, unde are el grijă să fie strașnic de bine păzită. E cam îngroșat sângele neamului d'Artois!

Iată deci omul pe care La Forêt, arhiepiscop cancelar, îl face să-și aducă omagiul, într-un moment în care totul devine potrivnic regelui Jean. O, nu te teme. Phoebus și-a cântărit bine hotărârea și nu acționează - asta e sigur - decât pentru a ocroti independența micului său Béarn. Aquitania

învecinându-se cu Navara şi el însuşi învecinându-se cu amândouă, alianţa lor, în prezent certificată, nu-i surâde nicidecum; situaţia aceasta îi primejduieşte greu scurtele frontiere. Ar vrea să se asigure mai tare din partea Languedoc-ului în privinţa căruia a avut destule de împărţit cu contele d'Armagnac, guvernator al regelui. Şi-atunci, mai bine să se apropie de Franţa, să termine cu vechea neînţelegere şi, în acest scop, să aducă omagiul cuvenit comitatului nostru de Foix. Bineînţeles că Phoebus va pleda pentru eliberarea cumnatului său Navara, suntem convinşi de asta, dar numai de formă, chiar numai de formă, de parcă acesta ar fi pretextul apropierii. Fin joc. Phoebus va putea oricum să-i spună lui Navara: "Nu mi-am prezentat omagiul decât în intenţia de a vă servi".

Într-o singură săptămână Phoebus cuceri Parisul. Venise cu o escortă numeroasă de gentilomi, cu mulţime de slujitori, cu douăzeci de care menite a-i transporta garderoba şi mobilierul, cu o haită de câini splendidă şi cu o parte din menajeria sa de animale sălbatice. Tot cortegiul acesta se întindea pe un sfert de leghe. Până şi cel mai neînsemnat valet era înveşmântat cum nu se poate mai frumos, arborând livreaua de Béarn; caii purtau valtrapuri de mătase, ca ai mei. Mare cheltuială, desigur, dar făcută pentru a ului mulţimea. Şi Phoebus a reuşit.

Seniorii cei mari îşi disputau onoarea de a-l primi. Tot ce însemna notorietate în oraş - oameni din Parlament sau de finanţe, universitari şi chiar feţe bisericeşti căutau câte un prilej spre a veni să-l salute în palatul pe care sora sa Blanche, regina văduvă, îl deschisese anume pentru timpul cât el avea să şadă în Paris. Femeile voiau să-l contemple, să-i audă glasul, să-i atingă mâna. Când în oraş, toţi gură-cască îl recunoşteau după aurul părului şi se îmbulzeau la uşile prăvăliilor cu argintărie sau postă varie în care intră. Lesne de recunoscut era şi scutierul care îl însoţea totdeauna, un uriaş pe nume Ernauton d'Espagne, poate vreun frate vitreg adulterin; tot aşa după cum erau recunoscuţi îndată cei doi câini pirineeni enormi, care îl urmau fără greş, ţinuţi în lesă de către un paj. Pe spinarea unuia dintre câini sta aşezată o maimuţică... În capitală se afla, aşadar, un senior de vază, neobişnuit, mai fastuos decât toţi fastuoşii. Şi toată lumea vorbea despre el.

Îţi istorisesc toate acestea cu de-amănuntul; dar în acel iulie urâcios, ne aflam pe scara dramelor; şi fiecare treaptă are însemnătatea ei.

Vei avea de guvernat un comitat mare, Archambaud, în vremuri deloc mai uşoare decât acestea, aş putea pune rămăşag. Fiindcă nu te ridici în doar câţiva ani dintr-o asemenea decădere.

Întipăreşte-ţi bine în minte un lucru: de îndată ce un principe este hă-

răzit cu un temperament mediocru sau vârsta ori vreo suferință l-au slăbit, el nu mai este în stare să mențină unitatea în rândul sfetnicilor săi. Anturajul lui se divide, căci fiecare ajunge să-și însușească firimiturile unei autorități care nu se mai poate exersa, sau se exersează prost în orice caz; fiecare vorbește în numele unui stăpân care nu mai comandă; fiecare clădește pentru sine, cu ochiul îndreptat spre viitor. Atunci se formează coteriile, după afinități de ambiție sau temperament. Rivalitățile se ascut. De o parte se grupează cei loiali, de alta trădătorii, care se cred, în felul lor, loiali.

Eu îi numesc trădători pe cei care trădează interesele superioare ale regatului. Adesea nici nu sunt în stare să le vadă; nu văd decât interesul persoanelor; or, îndeobște, ei sunt cei care, din păcate, izbândesc.

Două partide existau în jurul regelui Jean, așa cum există astăzi în jurul Delfinului, de vreme ce oamenii sunt aceiași.

De o parte, partidul cancelarului Pierre de La Forêt, arhiepiscop de Rouen, secondat de Enguerrand du Petit-Cellier; sunt bărbați pe care îi socot cei mai pricepuți și cei mai grijulii față de bunul mers al regatului. De cealaltă parte, Nicolas Braque, Lorris și, mai ales, mai ales, Simon de Bucy.

Poate că îl vei vedea la Metz. O, ferește-te totdeauna de el și de oamenii care i se aseamănă... Un om cu cap prea mare pe un trup prea scund este deja un semn rău; semeț ca un cocoș, destul de necioplit și violent de îndată ce încetează a fi taciturn și plin de o imensă trufie, ascunsă totuși. Savurează puterea exercitată din umbră și nimic nu-i place mai mult decât să-i umilească – dacă nu chiar să-i piardă – pe toți cei care câștiga prea multă importanță la Curte sau prea mare influență asupra prințului. El își închipuie că a guverna înseamnă doar a umbla cu șiretlicuri, a minți, a țese intrigi. Nu are nici o idee mare, doar planuri mediocre, întotdeauna negre, pe care le urmărește însă cu multă încăpățânare. Mărunt notar al regelui Filip, s-a cățărat până în locul în care se află acum – prim președinte în Parlament și membru în Marele Consiliu – dobândind reputație de credință, fiindcă este autoritar și brutal. În timpul judecăților, omul acesta a fost văzut obligându-i pe reclamanții nemulțumiți să îngenunche în plin tribunal pentru a-i cere iertare ori trimițând la moarte douăzeci și trei de burghezi din Rouen; dar tot atât de lesne acordă achitări arbitrare sau amână la nesfârșit afaceri grave, spre a-i putea ține pe oameni la discreția lui. Știe să nu-și neglijeze averea; a obținut de la abatele de Saint-Germain-des-Prés concesiunea porții Saint-Germain. Denumită apoi imediat poarta Bucy și în felul acesta încasează vama pentru o bună parte din

toate mărfurile care circulă prin Paris.

De îndată ce La Forêt pusese în discuţie omagiul lui Phoebus, Bucy îşi exprimase oponenţa, arătându-se hotărât în a face să eşueze acordul. El este cel care a ieşit întru întâmpinarea regelui, care venea de la Breteuil, strecurându-i: "Phoebus vă sfidează în tot Parisul printr-o nemaipomenită etalare de bogăţie... Phoebus l-a primit în două rânduri pe starostele Marcel... Am o bănuială cum că Phoebus complotează cu nevastă-sa şi cu regina Blanche evadarea lui Carol cel Rău... Trebuie să-i cereţi lui Phoebus omagiul pentru Béarn... Phoebus vă ponegreşte... Fiţi cu băgare de seamă, căci primindu-l cu prea mare amabilitate pe Phoebus, l-aţi putea jigni pe contele d'Armagnac, de care aveţi mare nevoie în Languedoc. Cancelarul La Forêt a crezut, firește, că face bine ceea ce face; dar La Forêt este mult prea culant cu prietenii vărjmaşilor măriei-tale... Şi-apoi, se poate să-ţi zici *Phoebus*?" Şi pentru a-l mohorî şi mai tare pe rege, îi furniza o veste proastă. Friquet de Fricamps evadase din Châtelet, datorită ingeniozităţii a doi dintre servitorii săi. Navarezii sfidau aşadar puterea regală şi regăseau un om foarte priceput şi foarte primejdios...

Toate acestea făcură ca la supeul oferit în ajunul primirii omagiului, regele Jean să se arate iritat şi agresiv, adresându-i-se lui Phoebus cu: "Seniore, vasal al meu" şi întrebându-l: "Au mai rămas ceva oameni în felul dumitale, în afară de cei care vă escortează acum în oraşul meu?"

Şi i-a mai spus: "Aş vrea că trupele dumneavoastră să nu mai intre pe pământurile comandate de monseniorul d'Armagnac".

Foarte surprins, întrucât se înţelesese cu Pietre de La Forêt ca aceste incidente să fie trecute cu vederea, Phoebus replică: "Banierele mele, sire vărul meu, nu ar fi pătruns în Armagnac, dacă nu ar fi avut de respins pe cele care au venit să mă atace. Dar de vreme ce aţi poruncit să înceteze incursiunile oamenilor care ţin de monseniorul d'Armagnac, cavalerii mei vor sta cuminţi la frontierele lor". Atunci, regele continuă: "Aş dori să stea ceva mai aproape de mine. Am convocat oaste la Chartres, pentru a porni împotriva englezilor. Sunt încredinţat că vă veţi uni cu ea la timp, dimpreună cu banierele din Foix şi Béarn."; "Banierele din Foix", răspunse Phoebus, "vor fi pe picior de luptă aşa cum se cuvine a face un vasal, de îndată ce vă voi fi prezentat omagiul, sire vărul meu. Laicele din Béarn vor urma şi ele, după voia mea".

Pentru o cină de împăcare, era nemaipomenit! Arhiepiscopul-cancelar, surprins şi nemulţumit, se străduia zadarnic să pună puţin balsam pe rană. Bucy arboră un chip impenetrabil. Dar în adâncul său, triumfa. Se simţea adevăratul stăpân.

Numele regelui de Navara nici nu a fost măcar rostit, deşi se aflau de faţă regina Jeanne şi regina Blanche.

În timp ce ieşeau din palat, Ernauton de Spania, scutierul cel uriaş, îi spuse contelui de Foix... nu mi-a fost urechea acolo, dar reproduc sensul celor ce mi-au fost raportate: "U-am admirat mult răbdarea. Să fiu în locul lui Phoebus, nu aş mai aştepta un nou ultragiu şi m-aş întoarce pe dată în Béarnul meu". La aceasta, Phoebus a răspuns: "Iar eu, să fiu în locul lui Ernauton, i-aş da exact acelaşi sfat lui Phoebus. Dar sunt Phoebus şi, înainte de toate, trebuie să am în vedere viitorul supuşilor mei. Nu vreau să fiu eu cel care rupe alianţa, să par cel vinovat. Voi epuiza, mai întâi, toate şansele unei bune înţelegeri - până la limitele onoarei. Dar mă tem că La Forêt m-a vârât într-o capcană. Doar dacă nu cumva vreun anume fapt, neştiut nici de mine, nici de el, să-l fi întors pe rege cu spatele la noi. Vedea-vom mâine".

Iar a doua zi, după slujbă, Phoebus intră în marea sală a palatului. Şase scutieri ţineau trena mantiei sale şi, lucru rar, nu era cu capul gol; fiindcă purta coroană - aur peste aurul părului său. Încăperea era înţesată - şambelani, consilieri, prelaţi, capelani, personalităţi din Parlament şi ofiţeri superiori. Dar primul pe care îl zări Phoebus fu contele d'Armagnac, Jean de Forez, în picioare, foarte aproape de rege şi parcă sprijinindu-se de tron, iar pe chip cu o expresie de aroganţă. De cealaltă parte, Bucy se prefăcea a-şi pune rânduială în sulurile sale de pergament. Luă unul dintre ele şi citi, de parcă ar fi fost vorba de un decret obişnuit: "Regele Franţei, seniorul meu, vă primeşte pentru comitatul de Foix şi vicecomitatul de Béarn pe care le aveţi de la măria-sa şi deveniţi omul său în calitate de conte de Foix şi viconte de Béarn, potrivit formelor întocmite între înaintaşii săi, regi ai Franţei şi ai senioriei voastre. Îngenunchеaţi".

Câteva clipe de tăcere. Apoi Phoebus răspunse cu glas nespus de ferm: "Nu pot".

Cei de faţă îşi arătară uimirea - sinceră la majoritatea, prefăcută la alţii, care păreau şi uşor amuzaţi. Un incident survine rar într-o ceremonie de omagiere.

Phoebus repetă: "Nu pot". Şi adăugă cu şi mai multă claritate: "Un genunchi mi se îndoaie: cel de Foix. Dar cel de Béarn nu se poate îndoi".

Atunci regele Jean grăi, dar în glasul lui se simţea mânia: "Te primesc şi ca Foix şi ca Béarn". Asistenţa fremăta de curiozitate. Iar din dezbatere au rezultat cam acestea... Phoebus: "Sire, Béarnul este pământ alodial[9], liber

[9]Proprietate seniorală (în Evul mediu). Proprietate funciară liberă, scutită de orice sarcini de vasalitate. (N.T.)

de orice servitute şi nu aveţi cum mă primi pentru ceva ce nu aparţine suzeranităţii voastre". Regele: "Este minciună ceea ce invoci, un lucru care prea mulţi ani a fost pricină de neînţelegeri între părinţii dumitale şi ai mei". Phoebus: "Este adevărat, sire şi nu va rămâne pricină de zavistie decât dacă o voiţi. Îţi sunt supus, fidel şi loial pentru Foix, fapt întotdeauna contestat de către strămunii mei, dar nu mă pot declara omul măriei-voastre, întrucât nu sunt decât al Domnului". Apoi regele: "Eşti un vasal rău! Îţi croieşti drumuri viclene, pentru a te sustrage slujirii pe care mi-o datorezi. În anul ce a trecut nu i-ai adus banierele dumitale contelui d'Armagnac, locotenentul meu în Languedoc, pe care iată-l aici de faţă şi care, din pricina acestei lipse, nu a putut respinge cavalcada engleză!" Phoebus răspunse cu mândrie: "Dacă soarta Languedoc-ului nu depinde decât de ajutorul meu şi dacă seniorul d'Armagnac se dovedeşte neputincios în a păzi provincia aceasta, atunci nu lui trebuie să-i încredinţaţi locotenenţa, sire, ci mie".

Furia regelui crescuse, bărbia îi tremura. "Mă înfruntţi, fălosule senior, dar nu o vei mai face multă vreme. Îngenunchează!"; "Scoateţi Béarnul din omagiu şi pe loc pun genunchiul în pământ."; "Îl vei pune în temniţă, trădător neruşinat!", strigă regele, "Arestaţi-l!"

Piesa fusese bine montată, gândită, rânduită; cel puţin de către Bucy, care nu avu de făcut decât un gest pentru ca Perrinet Bivolul şi alţi şase sergenţi din gardă să şi răsară în jurul lui Phoebus. Ştiau dinainte că trebuie să-l ducă la Luvru.

În aceeaşi zi, starostele Marcel pleca răspândind prin oraş: "Regele Jean mai avea să-şi facă un singur duşman; s-a îndeplinit şi asta. Dacă toţi pungaşii care îl înconjoară pe rege nu se clintesc din loc, curând nu va mai exista un singur om cinstit care să poată respira în afara temniţei".

TABĂRA DE LA CHARTRES

SĂ-ȚI SPUN UNA BUNĂ DE TOT, cea mai bună dintre toate! Știi ce mi-a scris Papa într-o scrisoare din 28 noiembrie, a cărei expediere a fost probabil puțin amânată, ori poate m-a căutat ștafeta pe unde nu eram, de vreme ce am primit-o abia aseară, la Arcis? Ghicește... Ei bine, Sfântul Părinte deplânge neînțelegerea pe care am avut-o cu Niccola Capocci, îmi reproșează "lipsa de bunăvoință dintre noi". Aș vrea să știu cum i-aș putea arăta bunăvoință lui Capocci? Nu l-am mai revăzut de la Breteuil, unde a șters-o englezește, ca să meargă să se instaleze la Paris. Și oare cine este vinovat de un asemenea dezacord dacă nu cel care a vrut cu orice chip să-mi asocieze acest prelat egoist, mărginit, grijuliu doar cu tabieturile sale și ale cărui demersuri nu au altă țintă decât de a le contracara pe ale mele? De pacea generală nici că-i pasă! Tot ceea ce îl interesează este ca nu eu să fiu cel care izbutește să o încheie. Auzi, lipsă de bunăvoință; frumoasă treabă!

Lipsă de bunăvoință... Am eu motivele mele să cred că acest Capocci uneltește cu Simon de Bucy și că a avut un rol în întemnițarea lui Phoebus căruia, te asigur - da, o știai - i s-a dat drumul în august. Datorită cui? Mie - asta nu o mai știai... - dar cu promisiunea că avea să ajungă în oastea regelui.

În sfârșit, Sfântul Părinte ține să mă asigure că sunt lăudat pentru eforturile făcute și că activitățile mele au nu numai încuviințarea sa, dar și cea a întregului colegiu de cardinali. Nu cred că-i scrie și celuilalt același lucru... Dar revine - cum o mai făcuse în octombrie - asupra sfatului său de a-l include pe Carol de Navara în pacea generală. Ghicesc cu ușurință cine îi suflă asemenea lucru.

După evadarea lui Friquet de Fricamps regele Jean a hotărât să-l transfere pe ginerele său la Arleux, o fortăreață din Picardia înconjurată de oameni foarte devotați spiței d'Artois. Se temea că nu cumva, aflându-se la Paris, Carol de Navara să beneficieze de prea multe înțelegeri secrete. Nu voia să-i lase - pe el și pe Phoebus - în aceeași temniță, nici chiar în același oraș...

Apoi, încheind afacerea de la Breteuil așa cum a încheiat - ți-am istorisit ieri - s-a întors la Chartres. Îmi spusese: "O să vorbim la Chartres". Ei bine, eu am fost acolo, în timp ce Capocci făcea pe vanitosul la Paris...

Cam pe unde am ajuns? Brunet... care-i numele orașului ăstuia?... Dar Poivres, am trecut de el? Ah, nu! E mai înainte... Mi s-a spus că biserica de

acolo merită să fie văzută. De altfel, toate bisericile acestea din Champagne sunt tare frumoase. Un ținut al credinței...

O, nu regret deloc că am văzut tabăra de la Chartres și tare mult aș fi vrut să o fi văzut și dumneata... Știu; ai fost scutit de armată ca să-l poți înlocui pe tatăl bolnav, spre a-i ține pe englezi, cât de cât, departe de Périgord... Poate că asta te-a scăpat să nu zaci acum sub o lespede în mănăstirea din Poitiers. Parcă poți ști? Providența este cea care hotărăște.

Așa că, imaginează-ți Chartres: șaizeci de mii de oameni, pe puțin, aflați în campament pe vastul șes peste care stăpânesc fleșele catedralei. Una dintre cele mai mari armate, dacă nu chiar cea mai mare, ce s-a reunit vreodată. Despărțită însă în două părți foarte distincte.

De o parte, aliniate în frumoase șiruri de sute și sute, corturile de mătase sau pânză ale seniorilor căpetenii de paniere și ale cavalerilor. Frământul oamenilor, al căilor, al căruțelor isca sub soare, cât vedeai cu ochii, o mare forfotă de culori și sclipit metalic; înspre partea aceasta veneau să-și instaleze taberele portative negustorii de arme, de hamuri, de vin, de crăpelniță, precum și patronii ele bordeluri care aduceau căruțe cu fete, sub supravegherea regelui pedestrașilor... al cărui nume tot nu mi-l amintesc.

Apoi, la o distanță bună, bine despărțiți, ca în imaginile înfățișând Judecata din urmă - de o parte paradisul, de alta infernul - pedestrașii răspândiți peste grâul secerat și neavând alt adăpost decât o pânză susținută de un țăruș, dacă bineînțeles le aveau cu ei; o plebe imensă răsfirată la întâmplare, obosită, murdară, pierzându-și vremea, grupată pe regiuni și care anevoie se supunea unor căpetenii improvizate. De altfel, nici nu avea la ce să se supună, nu i se comandă nici un fel de manevră. Singura îndeletnicire a oamenilor acestora era să-și caute hrană. Șmecherii se duceau să șterpelească de pe la cavaleri, alții dădeau iama prin curțile de păsări ale cătunelor învecinate sau braconau. Pe după creasta fiecărui taluz puteai vedea câte trei sărăntoci, ghemuiți pe vine, în jurul unui iepure pe cale de a se rumeni deasupra jarului. Îmbulzeli neașteptate se produceau în jurul căruțelor care împărțeau pâine de orz, la ceasuri nu întotdeauna aceleași. Același era însă ceasul trecerii regelui, zilnic, printre șirurile de pedestrași, îi inspecta pe ultimii sosiți - într-o zi pe cei din Beauvais, azi pe cei din Soissons, a treia venea rândul celor din Orléans și Jargeau.

Și fii atent, era însoțit de cei patru fii ai săi, de frate, de conetabil, de cei doi mareșali, de Jean d'Artois, de Tancarville și mai știu eu de cine... precum și de o droaie de scutieri.

O dată, care s-a dovedit a fi şi ultima, ai să vezi de ce... m-a invitat şi pe mine, de parcă mi-ar fi făcut cu asta vreo mare cinste. "Monseniore de Périgord, mâine vă rog să mă urmaţi, vă iau cu mine la trecerea în revistă". Eu aşteptam, în continuare, să mă înţeleg cu el în privinţa unor propuneri fie şi vagi, menite a fi transmise englezilor, spre a putea începe cât de cât o negociere de pace. Propusesem ca amândoi regii să numească deputaţi care să întocmească lista tuturor litigiilor dintre cele două regate. Numai despre atât şi s-ar fi putut discuta vreme de patru ani.

Sau căutam un alt făgaş de vorbă, cu totul diferit. Ne prefăceam a ignora litigiile şi angajam preliminarii privind pregătirile pentru o expediţie comună spre Constantinopole. Important era să începem a vorbi...

M-am dus, aşadar, să-mi târâi mantia roşie prin vasta păducherniţă ceşi făcuse tabără pe râul Beauce. Zic bine, să ştii: păducherniţă, căci la înapoiere Brunet a fost nevoit să mă despăducheze. Totuşi nu-i puteam respinge pe amărâţii aceia care veneau să-mi sărute poala mantiei! Duhorile erau şi mai grele decât la Breteuil. Cu o noapte înainte plouase zdravăn, iar pedestraşii dormiseră direct pe pământul îmbibat de apă. Zdrenţele de pe ei fumegau sub soarele dimineţii şi puţeau nu glumă. Arhipăstorul, care păşea în faţa regelui, se opri. Fără doar şi poate, important loc deţinea omul ăsta! Şi regele se opri, dimpreună cu toţi însoţitorii săi.

"Sire, iată-i pe cei din detaşamentul de jandarmi din Bracieux aflat în circumscripţia seniorală Blois; au sosit ieri. Vai de ei!... Arhipăstorul arăta, în masa aceea a armatei, spre vreo patruzeci de zdrenţăroşi, înnoroiţi, hirsuţi... Nu se mai bărbieriseră de zece zile, de spălat să nu mai vorbim. Felurimea hainelor se contopea într-o culoare devenită cenuşie din pricina jegului şi a glodului. Unii aveau în picioare încălţăminte spartă; alţii îşi înfăşuraseră pulpele doar în fâşii de pânză proastă, iar alţii mergeau desculţi. Se ridicau, se îndreptau de spate, pentru a arăta cât de cât mai bine; dar privirile lor erau neliniştite. Nici că s-ar fi aşteptat să-l vadă apărând în faţa lor chiar pe rege, înconjurat de escorta-i sclipitoare. Iar amărâţii din Bracieux se îndesau unii într-alţii. Lamele curbe şi suliţele cu dinţi ale unor halebarde sau cângi se sumeţeau pe deasupra lor asemenea unor spini ieşind dintr-o legătură de vreascuri înnoroiate.

"Sire, reluă Arhipăstorul, sunt treizeci şi nouă la număr, deşi ar fi trebuit să fie cincizeci. Opt au cângi, nouă sunt înzestraţi cu o spadă, dintre care una foarte proastă.

Unul singur posedă şi o spadă şi o cange. Unul are un topor, trei au bâte cu capăt de fier, iar un altul nu are drept armă decât un cuţit cu vârful ascuţit; ceilalţi, absolut nimic".

Aş fi avut poftă să râd dacă nu m-aş fi întrebat ce anume îl împingea pe rege să-şi piardă astfel timpul şi pe cel al mareşalilor săi numărând nişte spade ruginite. Că voise a se arăta o dată, fie, mai mergea. Dar zilnic, dimineaţă de dimineaţă? Şi pentru ce oare mă poftise la o atât de jalnică trecere în revistă?

Am avut atunci surpriza să-l aud pe cel mai tânăr dintre fiii săi, pe Filip, exclamând cu tonul acela nefiresc al băieţandrilor când vor să pară maturi: "Fără îndoială că nu cu asemenea înrolaţi vom câştiga bătălii mari". Nu are decât paisprezece ani, vocea în schimbare şi cam largă pe el cămaşa de zale. Tatăl său îl mângâie pe frunte, de parcă s-ar fi felicitat că dăduse viaţă unui războinic atât de isteţ. Apoi, adresându-se oamenilor din Bracieux, întrebă: "De ce nu sunteţi înarmaţi mai bine? Spuneţi, de ce? Astfel se prezintă cineva în oastea mea? Nu aţi primit anumite ordine de la căpetenia voastră?"

Atunci, un vlăjgan mai puţin fricos decât ceilalţi, poate cel ce singur avea topor, făcu câţiva paşi înainte şi răspunse: "Sire, stăpâne, starostele ne-a poruncit să ne înarmăm fiecare după starea pe care o avem. Ne-am înzestrat şi noi cum am putut. Înseamnă că situaţia nu a permis celor care nu au nimic să se înfăţişeze alt fel".

Regele Jean se întoarse spre conetabil şi mareşali, arborând aerul acela al oamenilor mulţumiţi când, chiar fiind în detrimentul lor, starea de lucruri le dă dreptate. "Încă un staroste care nu şi-a făcut datoria... Trimiteţi-i acasă, ca pe cei din Saint-Fargeau, ca pe cei din Soissons. Vor plăti amendă. Lorris, notează..."

Căci, aşa după cum mi-a explicat după aceea, cei care nu se prezentau la trecerea în revistă sau veneau fără arme şi nu puteau lupta, erau buni să plătească o răscumpărare. "Amenzile acestea ale pedestraşilor mi-au adus banii trebuitori pentru a plăti solde cavalerilor mei".

Era şi aceasta o idee frumoasă - strecurată, pesemne, de către Simon de Bucy - pe care şi-o însuşise. Iată pentru ce îi chemase pe toţi vasalii, iată pentru ce număra, cu un soi de rapacitate, detaşamentele pe care le trimitea înapoi în vatră. "Ce folos am putea trage de pe urma acestei pedestrimi?", îmi mai spuse el. "Din cauza trupelor ce mărşăluiau pe jos a fost bătut tatăl meu la Crécy. Pedestrimea încetineşte totul şi te împiedică să călăreşti cum se cuvine".

Şi cu toţii îi încuviinţau spusele în afară de Delfin - se cade să o spun - căruia părea să-i fluture pe vârful buzelor o reflecţie; dar şi-o păstră pentru sine.

Oare de cealaltă parte a taberei, unde se aflau banierele, caii, armurile,

totul mergea strună? În ciuda repetatelor convocări, în ciuda frumoaselor regulamente care cereau căpitanilor de baniere să inspecteze de două ori pe lună, pe neașteptate, armele și caii, astfel încât să fie oricând gata să treacă la acțiune – regulamentele acestea interziceau schimbarea șefului sau retragerea fără aprobare, cu prețul "pierderii soldei și cu riscul de a primi necruțătoare pedeapsă" – în ciuda tuturor acestor lucruri o treime dintre cavaleri nu se prezentaseră la datorie. Alții, constrânși să amenajeze un drum sau să echipeze o companie de cel puțin douăzeci și cinci de lăncieri, nu puteau prezenta decât zece. Cămășile din zale erau rupte, chivărele de fier deformate, iar harnașamentele prea uscate plesneau întruna... "Ei, seniore, cum să mai fac față? Nu am fost pus în drepturi de soldă și cu greu îmi întrețin și propria armură"... Năvală mare era la repotcovirea cailor. Unele căpetenii rătăceau prin tabără în căutarea trupei pierdute, iar cei rămași în urmă își căutau, mai mult sau mai puțin, comandanții. Se șterpelea, de la o trupă la alta, câte o bucată de lemn, câte un capăt de piele, sula sau ciocanul necesare. Mareșalii erau asaltați de reclamații, iar capul le vuia de asprele cuvinte pe care și le aruncau mâniații seniori, căpetenii de baniere. Regele Jean nu voia să aibă habar de nimic. Număra pedestrașii buni de plătit răscumpărare...

Tocmai se îndrepta spre gruparea celor din Saint-Aignan, spre a-i inspecta, când văzu șase războinici brăzdând în tropot mare tabăra, cu caii în spume, ei înșiși lucind de sudoare și cu armura împrăfoșată. Unul dintre ei puse genunchiul jos, greoi și ceru să vorbească pe dată conetabilului; apropiindu-se de acesta, îi spuse: "Sunt al seniorului Boucicaut, de la care vă aduc vești".

Făcând un semn, ducele de Alena îl pofti pe mesager să raporteze regelui. Mesagerul schiță încercarea de a pune genunchiul în pământ, dar piesele armurii îl stinghereau; regele îl scuti de orice ceremonie și îl zori să vorbească.

"Sire, seniorul de Boucicaut se află închis în Romorantin".

Romorantin! Escorta regală amuți, pentru o clipă, de uimire și lovită ca de un trăsnet. Romorantin – la numai treizeci de kilometri de Chartres, dincolo de Blois! Nimeni nu-și închipuia că englezii s-ar fi putut afla atât de aproape.

Pentru că, în timp ce se încheia asediul de la Breteuil, în timp ce Gaston Phoebus era trimis la închisoare, iar oștirea de vasali, tot satul se aduna încetinel la Chartres, prințul de Galles – o știi mai bine ca oricine, întrucât ocroteai Périgueux-ul – își pornise cavalcada, începând cu Saint-Foy și Bergerac, unde pătrunsese în teritoriul regesc și o continuase către nord,

pe drumul urmat de noi: Château-l'Évêque, Brantôme, Rochechouart, La Péruse, devastând totul, după cum am văzut. Aflasem de înaintarea sa şi trebuie să mărturisesc că eram destul de uimit văzând că regele se complăcea să stea la Chartres, în timp ce principele Eduard pustia ţara. După ultimele ştiri primite, îl mai credeam pe acesta undeva între La Châtre şi Bourges. Gândeam că se va îndrepta spre Orléans; acolo, îşi zicea sigur pe sine, se vor lupta, tăind principelui calea spre Paris. În vederea acestui fapt şi inspirat de prudenţă, conetabilul trimisese o grupare de trei sute de lăncieri, sub comanda seniorilor de Boucicaut, de Craon şi de Caumont, spre a efectua o îndelungă recunoaştere de cealaltă parte a Loarei şi a-i aduce informaţii. Nu primise, de altfel, decât foarte puţine. Şi pe urmă, dintr-o dată, Romorantin! Prinţul de Galles îşi schimbase aşadar direcţia luând-o spre vest...

Regele îl îndemnă pe mesager să continue.

"Mai întâi, sire, s-a întâmplat că seniorul de Chambly, pe care seniorul de Boucicaut îl numise să execute cercetarea, să fie prins înspre d'Aubigny-sur-Nère..."; "Ah! Oaie-Sură a fost prins...", zise regele, căci aşa era poreclit de Chambly.

Mesagerul lui Boucicaut reluă: "Dar seniorul de Boucicaut nu a aflat la timp lucrul acesta şi de aceea am nimerit noi, dintr-o dată, în avangarda englezilor. I-am atacat cu atâta forţă, încât s-au retras imediat..."; "Ca de obicei", observă regele Jean. "... dar au coborât spre forţele lor de întărite, mult mai numeroase decât noi şi ne-au asaltat din toate părţile, astfel că seniorii de Boucicaut, de Craon şi de Caumont ne-au dus degrabă spre Romorantin, unde s-au închis, urmăriţi de toată armata prinţului Eduard care îşi începea asediul exact la ora la care m-a trimis seniorul de Boucicaut. Iată, sire, ceea ce trebuie să vă spun".

Şi din nou se făcu linişte. Apoi mareşalul de Clermont avu un gest de mânie. "De ce naiba s-a dat atacul? Nu asta am hotărât noi."; "Îi dojeneşti pentru curajul lor?", i-o întoarse mareşalul d'Audrehem. "Au scos inamicul din poziţie şi l-au atacat cu impetuozitate."; "Straşnic curaj", zise Clermont, "Erau trei sute de lăncieri, zăresc douăzeci şi se năpustesc asupra lor fără să mai aştepte nici o clipă, închipuindu-şi că fac mare vitejie. Dar pe urmă au ţâşnit o mie şi iată-i ştergând-o la rândul lor, oploşindu-se la primul castel ieşit în cale. Acum nu ne mai slujesc la nimic. Ăsta nu-i curaj, e prostie".

Cei doi mareşali se luau la harţă ca de obicei, iar conetabilul îl lăsa să vorbească pentru că nu-i plăcea să se arate a fi de partea cuiva. Era un bărbat mai curajos trupeşte decât sufleteşte. Prefera să i se spună "de

Atena" decât "de Brienne", din cauza fostului conetabil, vărul său decapitat. Totuşi, Brienne era fieful său, în timp ce Atena nu era decât o veche amintire de familie, fără nici un temei real, în afară de o cruciadă... Sau poate că pur şi simplu devenise mai indiferent odată cu înaintarea în vârstă. Comandase multă vreme şi foarte bine, armatele regelui din Neapole. Regreta Italia, fiindcă îşi regreta tinereţea. Arhipăstorul, care sta mai deoparte, observa cu aer zeflemitor harţa mareşalilor. Regele fu cel care puse capăt discuţiei.

"Iar eu gândesc, zise el, că eşecul lor ne serveşte. Căci iată-l pe englez ţinut locului de un asediu. Şi acum ştim unde să-l găsim, câtă vreme este reţinut acolo". Atunci se adresă conetabilului: "Gautier, porneşte oastea la drum, mâine în zori. Împarte-o în mai multe corpuri, care vor trece Loara în diverse puncte, acolo unde se găsesc poduri, pentru a nu ne încetini înaintarea, dar ţinând o strânsă legătură între ele, spre a le putea reuni în locul hotărât, dincolo de fluviu. În ce mă priveşte, voi trece la Blois. Şi ne vom duce să atacăm armata engleză pe la spate la Romorantin sau, dacă-i vine să plece de acolo, o să-i tăiem calea oriunde. Păziţi Loara până departe după Tours, până la Angers, pentru că niciodată ducele de Lancaster, care vine dinspre ţinutul normand, să nu se poată uni cu prinţul de Galles".

Uimea lumea acest Jean al II-lea! Dintr-o dată calm şi stăpân pe sine, iată-l împărţind ordine clare şi stabilind direcţii pentru armata sa, de parcă avea în faţă şi o vedea, întreaga Franţă. Să faci Loara inaccesibilă în partea dinspre Anjou, să treci în Touraine, să fii gata ori să coborî spre Berry, ori să tai drumul în Poitou şi Angoumois... apoi, la capătul tuturor acestor acţiuni, să te duci să recucereşti Bordeaux şi Aquitania... "Să ne caracterizeze promptitudinea, iar factorul surpriză să ne fie în avantaj". Fiecare ins se împieptoşa, gata să treacă la fapte. Frumoasă cavalcadă se vestea...

"Să fie trimisă acasă toată pedestrimea", mai ordonă Jean al II-lea. "Să nu dăm de un alt Crécy. Chiar dacă nu punem la socoteală decât oştenii, tot vom fi de cinci ori mai numeroşi decât urâcioşii ăştia de englezi".

Astfel, pentru că în urmă cu zece ani arcaşii şi arbaletierii, nerânduiţi cum se cuvine, au stânjenit mişcarea cavaleriei şi au făcut să fie pierdută o luptă, regele Jean renunţa de data aceasta, cu desăvârşire, la infanterie. Iar căpeteniile banierelor sale îl încuviinţau, căci cu toţii fuseseră la Crécy, cu toţii îi mai sufereau şi acum urmările. Marea lor grijă era, acum, să nu mai comită aceeaşi greşeală.

Numai Delfinul cuteză a spune: "Va să zică, tată, nu vom avea deloc ar-

caşi..."

Dar regele nici măcar nu se sinchisi să-i răspundă. Iar Delfinul, care se afla aproape de mine, îmi spuse, ca şi cum ar fi cerut sprijin sau ca şi cum ar fi vrut să nu-l iau drept un prostănac: "Englezii îşi suie arcaşii pe cai. Dar nimeni nu ar aproba, la noi, să se dea cai unor oameni din popor".

Ia te uită, asta îmi reaminteşte... Brunet!... Dacă timpul se menţine şi mâine la fel de blând, voi petrece popasul, care va fi foarte scurt, pe calul meu de paradă. Trebuie să-mi vin puţin în fire înainte de a ajunge la Metz. Şi-apoi, vreau să arăt celor din Châlons, când intru în oraşul lor, că pot călări la fel de bine ca nebunul lor de episcop Chauveau... care încă nu a fost înlocuit.

PRINŢUL DE AQUITANIA

MĂ GĂSEŞTI TARE FURIOS, Archambaud, pentru capătul ăsta de drum care o să ne ducă până la Sainte-Menehould. Parcă-i un făcut să nu mă pot opri în nici un oraş mare fără să mi se dea o veste care să-mi pună sângele în fierbere. La Troyes, a fost scrisoarea Papei. La Châlons, corespondenţa din Paris. Şi ce am aflat? Că Delfinul, cu vreo cincisprezece zile înainte de a porni la drum, a semnat o dispoziţie pentru a schimba încă o dată cursul monedei, în sensul de a-i slăbi puterea, bineînţeles. Dar de teamă ca lucrul acesta să nu fie privit cu ochi răi – pentru a prevedea aşa ceva nu trebuia deloc să fii cine ştie ce mare ghicitor – a tot împins promulgarea legii până după plecarea sa, când avea să fie destul de departe, la cinci zile de drum, astfel că abia la 10 ale lunii acesteia a fost publicată ordonanţa. În fapt, s-a temut să ţină piept burghezilor săi şi de aceea s-a distanţat asemenea unui cerb. Într-adevăr, fuga este prea adesea singura lui scăpare! Nu ştiu cine i-o fi inspirat asemenea şiretlic deloc onorabil, poate Braque, poate Bucy; dar fructul unor asemenea îndemnuri a rodit repede. Starostele Marcel şi cel mai mare dintre negustori s-au dus mânioşi să îndruge verzi şi uscate ducelui de Anjou, pe care Delfinul îl instalase la Luvru în locul său; iar cel de-al doilea fiu al regelui, care nu are decât optsprezece ani şi nu prea multă minte, s-a lăsat convins, pentru a evita răzmeriţa care îl primejduia şi a amânat aplicarea măsurii până la întoarcerea Delfinului.

Însă, ori nu ar fi trebuit luată măsura, aş fi înclinat pentru asta, întrucât – încă o dată – ea nu înseamnă decât un expedient ieftin, ori ar fi trebuit luată şi impusă imediat. Tare întărit mai ajunge Delfinul nostru Charles în faţa unchiului său, împăratul – cu o capitală în care consiliul oraşului refuză să se supună ordonanţelor regale!

Oare cine comandă astăzi în regatul Franţei? suntem în drept să ne întrebăm. Faptul va avea, de ce să ne amăgim, urmări grave. Căci iată-l pe Marcel sigur de el, întrucât ştie că a putut face voinţa coroanei să se plece şi întrucât – prin forţa împrejurărilor – se simte susţinut de mulţimea burghezilor, de vreme ce le apără punga. Delfinul jucase un renghi bun Statelor sale Generale, lăsându-le descumpănite prin plecarea sa; cu lovitura aceasta pierde mult. Recunoaşte că este dezamăgitor, într-adevăr, să-ţi dai atâta osteneală alergând pe toate drumurile – cum fac eu de o jumătate de an – pentru a încerca să îmbunătăţeşti soarta unor prinţi atât de îndărătnici în a-şi dăuna lor înşile!

Adio Châlons... O, nu... O, nu! Nu vreau să am nici un amestec în numirea unui nou episcop. Contele-episcop de Châlons este unul dintre cei şase pairi ecleziaşti. Asta-i treaba regelui Jean sau a Delfinului. Să o reglementeze, discret, cu Sfântul Părinte... ori să i-o dea pe cap lui Niccola Capocci; măcar o dată să facă şi el ceva...

Să nu-l ponegrim totuşi prea mult pe Delfin; nu-i vine uşor. Marele vinovat este regele Jean şi nicicând fiul nu va putea comite atât de multe greşeli câte şi-a adunat în cârcă tatăl.

Ca să-mi mai ies din mânie... sau, poate, ca să intru şi mai adânc în ea - mă ierte Domnul că păcătuiesc - o să-ţi istorisesc aventura regelui Jean. Şi vei vedea cum un rege pierde Franţa!

După cum îţi spuneam, la Chartres redevenise stăpân pe sine. Încetase a mai vorbi despre treburile cavalerilor când ar fi trebuit să vadă de finanţe, ori să vadă de finanţe, când ar fi trebuit să se ocupe de război; încetase să se ţină de fleacuri într-un moment în care se afla în joc soarta regatului său. De data aceasta părea să iasă, în sfârşit, din lăuntricul său haos şi din funesta-i înclinare de a se afla mereu în contratimp; măcar o dată era şi el la unison cu clipa istoriei. Adoptase adevărate dispoziţii de campanie. Şi cum starea morală a unui şef este contagioasă, dispoziţiile acestea fură puse în practică întocmai şi cu rapiditate.

Mai întâi, să le fie interzisă englezilor trecerea Loarei. Detaşamente puternice, comandate de către căpitani cărora ţinuturile acestea le erau bine cunoscute, fură trimise pentru a ţine în stăpânire toate podurile şi trecerile dintre Orléans şi Angers. Apoi, ordin către şefi de a păstra legătura cu vecinii lor şi de a trimite deseori mesaje armatei regelui. Cavalcada prinţului de Galles, care vine dinspre Sologne, să fie împiedicată cu orice preţ să facă joncţiune cu cea a ducelui de Lancaster care soseşte din Bretania. Vor fi bătute separat. Şi mai întâi prinţul de Galles. Împărţită în patru coloane, pentru a i se înlesni curgerea, armata va trece fluviul pe podurile de la Meung, de la Blois, de la Amboise şi de la Tours. Să fie evitate orice hărţuieli, orice intrări în luptă, indiferent de prilejurile ivite, înainte ca toate grupările de luptă să se fi adunat dincolo de Loara. Nici un fel de vitejii individuale, oricât de ademenitoare ar putea să pară. Vitejia cea mai mare va fi aceea de a-l strivi cu toţii pe englez şi de a curăţa regatul Franţei de mizeria şi ruşinea prea multă vreme îndurată. Acestea erau instrucţiunile pe care conetabilul duce de Atena le dădu căpeteniilor de baniere ce se reuniseră înainte de pornire. "Mergeţi, seniori şi fiecare să-şi facă datoria. Regele îşi ţine privirile aţintite asupra voastră".

Nori mari şi negri împovărau cerul, spintecaţi de fulgere; şi se sparseră

dintr-o dată, într-un ropot de ploaie, în toate zilele acelea regiunile Vendomois şi Touraine fură bătute de ploi furtunoase, repezi, dar dese; ele pătrundeau prin cămăşile de zale, udau tunicile şi harnaşamentele, îngreunau tot ce era din piele. Ai fi zis că trăsnetul era atras de tot oţelul acela în defilare; trei oşteni care se adăpostiseră sub un copac mare fură loviţi de trăsnet. Dar, în ansamblu, armata suporta bine intemperiile, ades îmbărbătată de uralele poporului. Căci atât burghezii din oraşele, cât şi sătenii erau foarte neliniştiţi de înaintarea prinţului de Aquitania despre care se spuneau lucruri îngrozitoare. Defilarea aceasta de armuri grăbite, în şiruri de câte patru, le aducea anume linişte, de îndată ce înţelegeau că luptele nu aveau să se desfăşoare chiar prin partea locului. "Trăiască bunul nostru rege! Rupeţi-i în bătaie pe vrăjmaşii lui. Domnul să vă aibă în pază, seniori curajoşi!" Ceea ce voia, de fapt, să spună: "Domnul să ne aibă în pază, mulţumită vouă... dintre care mulţi veţi cădea morţi cine ştie pe unde... şi astfel să nu avem a ne vedea casele şi sărmanele noastre zdrenţe arse, turmele risipite, recoltele pierdute, fiicele batjocorite. Fereascăne Domnul de războiul pe care o să-l faceţi în altă parte". Şi nu se zgârceau cu vinul lor, un vin rece şi auriu. Îl ofereau cavalerilor care îl beau ridicând cănile şi fără să-şi mai oprească din drum caii.

Am văzut şi eu toate acestea, căci luasem hotărârea să-l urmez pe rege la Blois. El se grăbea să meargă la război, iar eu aveam misiunea să fac pace. Mă încăpăţânam. Aveam planul meu. Iar lectica mea înainta, în spatele grosului armatei, dar urmată de detaşamente care nu mai ajunseseră la timp în tabăra de la Chartres. Au mai sosit, câteva zile de-a rândul, şi alţii, precum conţii de Joigny, d'Auxerre şi Châtillon, trei băieţi de viaţă, care se duceau într-acolo fără a se grăbi, urmaţi de toţi lăncierii comitatelor lor, luând războiul dinspre latura sa veselă. "Oameni buni, aţi văzut cumva trecând armata regelui?"; "Armata? Am văzut-o alaltăieri, tare mulţi la număr, mulţi, nu glumă! Treaba a durat două ore şi mai bine. Iar alţii au mai trecut chiar azi-dimineaţă. Dacă daţi de englez, nu-l cruţaţi."; "Fără doar şi poate, oameni buni, fără doar şi poate... iar dacă punem mâna pe prinţul Eduard, nu o să uităm să vă trimitem o bucăţică din el".

O să mă întrebi ce făcea prinţul Eduard între timp... Fusese ţinut locului în faţa castelului Romorantin. Mai puţin decât crezuse regele Jean, dar destul totuşi pentru a-l lăsa să-şi desfăşoare manevra. Cinci zile - căci seniorii de Boucicaut, de Craon şi de Caumont se apăraseră cu înverşunare. Numai în ziua de 31 august au fost asaltaţi de duşman de trei ori şi tot de atâtea ori l-au respins. Fortăreaţa a căzut abia în ziua de 3 septembrie. Prinţul o incendie ca de obicei; dar a doua zi, duminică, a fost nevoit să-şi

lase trupa să se odihnească. Arcașii, care pierduseră mulți dintr-ai lor, erau istoviți. Fusese prima ciocnire mai serioasă de la începutul campaniei iar prințul, mai puțin surâzător ca altădată, aflând de la iscoadele sale – căci avea întotdeauna asemenea mințI în avangardă – cum că regele Franței se pregătește, dimpreună cu întreaga sa oaste, să coboare spre el, se întrebă dacă nu cumva greșise înverșunându-se să cucerească fortăreața și dacă nu ar fi făcut mai bine să-i lase pe cei trei sute de lăncieri ai lui de Boucicaut închiși la Romorantin.

Nu cunoaște exact efectivul armatei lui Jean, dar o știe mai puternică decât a sa, mult mai puternică, armata aceasta care se duce să caute trecerea pe patru poduri deodată... Dacă nu vrea să aibă a suferi de diferența aceasta, într-adevăr strivitoare, trebuie să înfăptuiască negreșit joncțiunea cu trupele ducelui de Lancaster. Gata cu agreabila cavalcadă, gata cu distracția prilejuită de țărănoii căutând adăpost prin păduri și cu acoperișurile de mănăstire mușcate de flăcări. Seniorii săi de Chandos și de Grailly, cei mai buni căpitani ai săi, nu sunt mai puțin neliniștiți și chiar ei – bătrâni cu experiență, deprinși cu hazardul războaielor – sunt cei care îl îndeamnă să se grăbească. El coboară valea râului Cher, traversând localitățile Saint-Aignan, Thésée, Montrichard fără a zăbovi prea mult cu jefuirea lor, fără a mai contempla râul cel frumos cu ape liniștite, nici insulele lui cu plopi străbătuți de soare, nici costișele cretoase pe care se coc, la căldura soarelui, viitoarele culesuri de vie. Se îndreaptă spre apus, spre ajutoare și întăriri.

La 7 septembrie ajunge la Montlouis, unde află că o mare grupare de luptă, comandată de contele de Poitiers – cel de-al treilea fiu al regelui – și mareșalul de Clermont se află la Tours.

Atunci, șovăie. Patru zile așteaptă pe înălțimile de la Montlouis, să vină Lancaster, după ce va fi trecut fluviul; așteaptă în fapt, miracolul. Iar dacă miracolul nu se produce, poziția lui este, în orice caz, bună. Patru zile așteaptă ca francezii, care știu prea bine unde se află el, să-l atace. Prințul de Galles își zice că poate ține piept și chiar învinge corpul Poitiers-Clermont. Și-a ales ca teren de luptă un loc brăzdat de foarte dese tufișuri spinoase. Pe arcași îi pune să consolideze liniile sale de apărare. El însuși, precum și mareșalii și scutierii săi se instalează în niște căsuțe din împrejurimi.

Patru zile, dis-de-dimineață, scrutează orizontul în direcția Tours. Revărsatul zorilor așterne în imensa vale neguri aurii; fluviul, îngroșat de ploile din ultima vreme, rostogolește unde gălbui între maluri verzi. Arcașii continuă să fasoneze taluzurile.

Patru nopți se întreabă prințul, privind cerul, ce anume îi vor rezerva zorile următoare. Foarte frumoase au fost nopțile atunci, iar Jupiter strălucea nespus, întrecând în mărime toți ceilalți aștri.

"Oare ce vor face francezii? Se întreba prințul. Oare ce vor face?"

Dar francezii, respectând de data aceasta ordinul ce le fusese dat, nu atacă. În ziua de 10 septembrie, regele Jean se află la Blois, dimpreună cu grupa sa de luptă. În ziua de 11, se urnește spre frumoasa cetate Amboise, aproape să atingă Montlouis. Adio întăriri, adio Lancaster; prințul de Galles trebuie să se retragă spre Aquitania, cât mai repede cu putință, dacă vrea să nu se închidă capcana între Tours și Amboise; nu poate înfrunta două grupări de luptă, în aceeași zi părăsește Montlouis și se duce să doarmă la Montbazon.

Iar acolo, în dimineața de 12 septembrie, ce îi este dat să vadă? Două sute de lăncieri, precedați de o flamură alb-galbenă, iar în mijlocul lăncierilor o lectică mare, roșie din care iese un cardinal... I-am învățat - ai văzut - pe sergenți și valeți să îngenuncheze ori de câte ori cobor. Asta face totdeauna impresie asupra celor la care vin. Mulți alții îngenunchează și ei îndată, închinându-se. Apariția mea a stârnit emoție în tabăra engleză, te rog să mă crezi.

De regele Jean mă despărțisem în ajun, la Amboise. Știam că nu avea să atace chiar imediat, dar că mult nu va mai întârzia să o facă. Astfel că intrăm în rol. Trecusem prin Bléré. Unde am dormit foarte puțin. Având-i la dreapta și la stânga pe nepotul meu de Durazzo și pe seniorul de Hérédia și urmat de prelații și clericii mei, m-am îndreptat spre Prinț și i-am cerut să vorbim între patru ochi.

Mi s-a părut grăbit, zicându-mi că peste o oră punea tabăra în mișcare. L-am asigurat că un moment tot mai avea la dispoziție și că puținele mele cuvinte, care erau ale Papei, meritau ascultare. Aflând de la mine că nu avea să fie atacat în chiar ziua aceea, a înțeles că se poate bucura de un mic răgaz; dar în tot timpul cât am stat de vorbă, deși voia să se arate stăpân pe sine, a continuat să manifeste nerăbdare, ceea ce mi s-a părut a fi un lucru bun.

Este semeț din fire prințul, ca și mine; asta nu ne-a prea înlesnit începutul convorbirii. Dar eu am de partea mea vârsta... care mă slujește...

Bărbat chipeș, talie frumoasă... Chiar așa, chiar așa, este adevărat, nepoate, încă nu ți l-am descris pe prințul de Galles!... Are douăzeci și șase de ani. De altfel, este vârsta întregii generații noi care poate deveni stăpână pe treburile statului. Regele de Navara are douăzeci și cinci de ani, iar Phoebus tot pe atât; doar Delfinul este mai tânăr... Galles are un surâs

plăcut pe care nici un dinte stricat nu-l sluțește încă. În ce privește partea de jos a feței și carnația, se aseamănă cu maică-sa, regina Philippa. Este vesel ca ea și tot ca ea se va îngrășa. Partea de sus a feței o are mai degrabă de la străbunicul său, Filip cel Frumos. O frunte netedă, ochi albaștri, depărtați și mari, de răceala fierului. Te privește țintă, într-un fel care dezminte blândețea surâsului. Cele două părți ale figurii, atât de diferite ca expresie, sunt despărțite de mustăți frumoase, blonde, tăiate după moda saxonă, care îi încadrează buza și bărbia... Fondul firii sale este cea a unui dominator. Nu vede decât de la înălțimea calului care îl poartă.

Îi cunoști titlurile? Eduard de Woodstock, prinț de Galles, prinț de Aquitania, duce de Cornouailles, conte de Chester, senior de Biscaia... Doar Papa și regii încoronați sunt persoane la care se uită ca la niște superiori. Toate celelalte creaturi nu stau, în ochii lui, decât pe diferite trepte ale inferiorității. Are darul de a porunci, asta-i sigur, precum și puterea de a dispreți riscul. Și este rezistent; în primejdie își păstrează mintea limpede. Fastuos în succes, își acoperă cu daruri amicii.

A și căpătat o poreclă - Prințul Negru - pe care și-o datorează armurii sale de oțel brunat, la care ține mult și care îi dă un aer semeț, mai ales cu cele trei pene albe ale coifului, în mijlocul strălucitoarelor cămăși de zale și ale tunicilor militare multicolore aparținând cavalerilor care îl înconjoară. A intrat în glorie de timpuriu. La Crécy - avea deci șaisprezece ani - tatăl său i-a încredințat comanda unei grupări, cea a arcașilor galezi, înconjurându-l, firește, de căpitani încercați care trebuiau să-l povățuiască și chiar să-l conducă. Or, gruparea aceasta a fost atât de aprig atacată de către cavalerii francezi, încât la un moment dat, socotindu-l pe prinț în primejdie, cei care aveau sarcina să-l secundeze au trimis degrabă vorbă regelui, pentru a-i cere să vină în ajutorul fiului său. Regele Eduard al III-lea, care privea lupta de pe o colină unde se afla o moară, răspunse mesagerului: "Fiul meu este mort, doborât ori atât de rănit încât nu se poate ajuta singur? Nu?... Atunci întoarce-te la el sau la cei care te-au trimis și spune-le să nu mă mai cheme în ajutor, orice i s-ar întâmpla, câtă vreme va fi în viață. Le ordon să lase copilul să-și câștige pintenii; căci vreau, dacă Domnul a rânduit astfel, ca ziua să fie a lui și onoarea să-i rămână".

Iată deci tânărul în fața căruia mă aflam pentru întâia oară.

I-am spus că regele Franței... "În fața mea nu este rege al Franței", făcu prințul. "În fața sfintei biserici este rege uns și încoronat", i-am întors-o; îți dai seama de tonul meu... i-am spus că, prin urmare, regele Franței venea la el cu oastea sa care număra aproape treizeci de mii de oameni. Am forțat puțin nota cu anume scop, și pentru a fi crezut, am adăugat: "Alții v-ar

spune şaizeci de mii, eu vă spun cifra adevărată, fiindcă nu includ şi pedestrimea care a rămas în urmă". M-am ferit să-i spun că fusese trimisă acasă dar am avut impresia că era un lucru pe care îl ştia.

Asta nu avea însă nici o importanţă; şaizeci sau treizeci, ori chiar douăzeci şi cinci, cifră care se apropia şi mai mult de adevăr - prinţul nu avea cu el decât şase mii de oameni, arcaşi, inclusiv postăvării. I-am explicat că astfel stând lucrurile, nu mai era vorba de vitejie, ci de număr.

Mi-a spus atunci că avea să se unească, dintr-o clipă într-alta, cu armata lui Lancaster. I-am răspuns că doream din toată inima să se întâmple acest lucru, întru binele său.

Şi-a dat seama că jucând cu mine cartea marei siguranţe de sine, nu-mi putea fi superior, astfel că, după un răstimp de tăcere, îmi spuse fără ocol că mă ştia mai apropiat de regele Jean - îi redă, acum titlul de rege - decât fusesem de tatăl său. "Nu sunt «aproape» decât de pacea dintre două regate, i-am răspuns şi pace am venit să vă propun".

Atunci a început să-mi arate, cu multă trufie, că în anul ce trecuse el a traversat întreg Languedoc-ul, ducându-şi cavalerii până la marea latină, fără ca regele să-i poată ţine piept: că şi în anotimpul în care ne aflam abia în făptuise o cavalcadă de la Guyenne până la Loara; că Bretania se găsea ca şi sub legea engleză; că o bună parte din Normandia, adusă de monseniorul Filip de Navara, era gata-gata să facă acelaşi lucru; că numeroşi seniori din Angoumois, din Poitou, din Saintonge şi chiar din Limousin îi erau aliaţi - a avut bunul simţ să nu pomenească de Périgord; şi, în acelaşi timp, se uita pe fereastră, vrând parcă să privească drumul soarelui pe cer - pentru ca în cele din urmă să mă întrebe totuşi: "După atâtea succese repurtate de armata noastră şi după toată autoritatea pe care o avem, de drept şi de fapt, în regatul Franţei, care sunt ofertele pe care ni le face regele Jean în legătură cu pacea?"

O, dacă ar fi vrut regele să mă asculte la Breteuil, la Chartres... Ce puteam răspunde, pe ce puteam fi stăpân? I-am replicat prinţului că nu-i aduceam nici o ofertă din partea regelui Franţei, întrucât acesta - puternic cum era - nu se putea gândi la pace înainte de a repurta victoria pe care conta; dar că-i aduceam porunca Papei, care voia să încetăm a mai însângera ţările Apusului şi care îi ruga imperios pe regi am - insistat eu - să se înţeleagă, pentru a sări în ajutorul fraţilor noştri de la Constantinopole. Şi l-am întrebat în ce condiţii Anglia...

Tot la urcuşul soarelui se uita; apoi, întrerupând convorbirea, spuse: "Tatăl meu, regele, hotărăşte pacea, nu eu. Nu am primit de la el nici un ordin care să mă autorizeze să tratez". După aceea mă rugă să binevoiesc

a-l scuza pentru faptul că voia să o ia înaintea mea pe drum. Nu avea în cap decât un gând: să se distanţeze de armata urmăritoare. "Lăsaţi-mă să vă binecuvântez, monseniore, i-am spus. Şi vă voi sta pe-aproape, clacă veţi avea cumva nevoie de mine".

O să-mi spui, nepoate, că duceam prea puţin peşte în plasă întorcându-mă de la Montbazon în urma armatei engleze. Dar nu eram chiar atât de nemulţumit pe cât ţi-ar veni a crede. După cum cântăream eu situaţia, vârâsem cârligul în peşte şi îi lăsam aţa. Totul depindea de contra-curenţii râului. Dar trebuia să am grijă să nu mă depărtez de mal.

Prinţul o pornise spre miazăzi, spre Chatellerault. Drumurile care străbăteau regiunile Touraine şi Poitou văzură trecând, în zilele acelea, ciudate cortegii. Mai întâi, armata prinţului de Galles - compactă, rapidă, şase mii de oameni. Necontenit în mare ordine, totuşi puţin gâfâind-o şi nemaipierzându-şi vremea cu incendierea hambarelor. Se pare mai degrabă că pământul arde pe sub copitele cailor lor. La o zi de marş distanţă, pornită pe urmele acestor oameni, armata formidabilă a regelui Jean, care a regrupat, după voia sa, toate banierele, sau aproape, douăzeci şi cinci de mii de oameni, dar pe care le zoreşte prea tare, le oboseşte şi care încep să se articuleze mai puţin bine, lăsând în urmă soldaţi sleiţi de puteri.

Apoi, între englezi şi francezi, urmându-i pe cei dintâi, precedându-i pe ceilalţi, micul meu cortegiu, care pune un punct de purpură şi aur în câmpie. Un cardinal între două armate - aşa ceva nu s-a văzut prea des! Toate banierele se grăbesc să intre în luptă, iar eu, cu mica mea escortă, mă îndărătnicesc să cer pacea. Nepotul meu de Durazzo tropăie sâcâit; îl simt parcă ruşinat că însoţeşte pe cineva a cărui unică vitejie ar consta în a-i face pe ceilalţi să nu mai lupte. Şi ceilalţi cavaleri ai mei, Hérédia, La Rue, toţi gândesc la fel. Durazzo îmi spune: "Lasă-l pe regele Jean să-i snopească pe englezi în bătaie şi să terminăm odată. De altfel, ce speri să împiedici?"

În sinea mea sunt aproape de părerea lor, dar nu vreau să mă las bătut. Îmi dau prea bine seama că, ajungându-l din urmă pe regele Eduard - şi îl va ajunge - regele Jean o să-l strivească. Dacă nu în Poitou, atunci în Angoumois.

Aparent, Jean ar putea fi învingătorul. Dar zilele acestea aştrii săi nu-i sunt favorabili; chiar deloc. Ştiu asta. Şi mă întreb cum, într-o situaţie care îl avantajează atât de tare, va avea de îndurat o situaţie totuşi funestă, îmi spun că, poate, se va angaja într-o bătălie victorioasă, dar că va fi ucis. Ori că vreo boală îl va lovi între timp...

Pe aceleași drumuri înaintează și cavalerii rămași în urmă, conții de Joigny, d'Auxerre și de Châtillon, bunii fârtați, mereu voioși și negrăbiți, dar umplând încetul cu încetul distanțarea lor cu grosul armatei franceze. "Oameni buni, l-ați văzut cumva" pe rege?" Regele? A plecat dimineața de la Haga. Iar englezul? A dormit acolo în ajun...

Jean al II-lea, de vreme ce merge pe urmele vărului său englez, este foarte bine informat asupra drumurilor pe care a pornit adversarul. Acesta, simțindu-se urmărit, se duce la Chatellerault, iar acolo, ca să-i fie mai ușor și să degajeze podul, își pune convoiul personal să treacă râul Vienne noaptea, dimpreună cu toate căruțele care transportă mobilă, harnașamente de paradă, ca și toată pradă sa – mătăsuri, văsărie de argint, obiecte de fildeș, comori bisericești, pe care le-a șterpelit în timpul cavalcadei sale. Și dă bice spre Poitiers. El însuși, oștenii și arcașii săi, încă de cu zori, o iau pentru moment pe același drum; apoi, pentru mai multă prudentă. Își îndrumă oamenii pe scurtături. Și-a făcut un calcul: să înconjoare pe la răsărit Poitiers-ul, unde regele va fi totuși silit să-și lase armata cea grea în repaus, fie și numai pentru câteva ceasuri, sporindu-și în felul acesta avansul.

Dar ceea ce nu știe el este că regele nu a luat-o pe drumul spre Chatellerault. Cu toți cavalerii pe care îi duce în pas de vânătoare, s-a îndreptat spre Chauvigny și mai la răsărit, pentru a încerca să-și depășească vrăjmașul și să-i taie retragerea. Merge în frunte, drept în șa, cu bărbia înainte, fără să mai ia seamă la nimic, așa cum s-a dus și la banchetul de la Rouen. O etapă în plus, de douăsprezece leghe, fără oprire.

Și tot alergându-i pe urme, cei trei seniori burgunzi, Joigny, Auxerre și Châtillon întrebau: "Regele?..."; "Spre Chauvigny."; "Așadar, spre Chauvigny!" Sunt mulțumiți, au ajuns aproape de oaste; vor fi deci acolo când se va da strigătul de încolțire a dușmanului.

Ajung, prin urmare, la Chauvigny, dominat de castelul său cel mare ce se găsește într-un cot al râului Vienne. În seara care se lasă – o uriașă grupare de trupe, o nemaipomenită încâlceală de căruțe și de cuirase. Joigny, Auxerre și Avallon țin la tabieturile lor. Doar nu o să se avânte, după un drum greu, într-un asemenea talmeș-balmeș. La ce-ar sluji să ne grăbim? Să luăm întâi o cină bună, în timp ce pajii noștri vor țesăla caii. După ce și-au scos chivăra și și-au desfăcut șireturile de la jambiere, iată-i întinzându-se, trosnindu-și oasele, frecându-și șalele și pulpele; apoi s-au așezat cu toții la o masă, într-un han nu departe de râu. Scutierii lor, care le știu lăcomia, le-au găsit pește – era într-o zi de vineri. Apoi, se duc să se culce – toate acestea mi-au fost istorisite cu de-amănuntul, după aceea –

iar în dimineaţa următoare se trezesc târziu, într-un târg gol şi liniştit. "Oameni buni... regele?" Li se indică direcţia Poitiers.. "Drumul cel mai scurt?"; "Prin Chaboterie".

Iată-i, aşadar, pe Châtillon, pe Joigny şi Auxerre, dimpreună cu lăncierii lor, pornind-o întins prin câmpii cu iarbă-neagră. Frumoasă dimineaţă; soarele se strecoară printre crengi, dar fără să ardă prea tare. Trei leghe sunt străbătute cu uşurinţă. Vor ajunge la Poitiers în mai puţin de o jumătate de oră. Şi dintr-o dată, la încrucişarea a două poteci croite într-un hăţiş, dau cu nasul de cercetaşi englezi, vreo şaizeci la număr. Iar ei sunt trei sute şi mai bine. Adevărată pomană! Să închidem deschizăturile coifurilor, să coborâm lăncile. Cercetaşii englezi, care de fapt sunt oameni din Hainaut comandaţi de seniorii Ghistelles şi d'Auberchicourt, fac cale-întoarsă şi o pornesc la galop. "Ah, laşii! Ah, fricoşii! După ei, după ei!"

Urmărirea nu ţine mult, căci după ce au trecut de prima pădure, Joigny, Auxerre şi Châtillon nimeresc în grosul coloanei engleze care-i prinde ca într-un cerc. Vreme de câteva clipe, spadele şi lăncile. se ciocnesc. Se bat bine burgunzii! Dar marele număr îi înăbuşă. "Daţi fuga la rege, fuga la rege, dacă puteţi!" strigă Auxerre şi Joigny către scutierii lor, înainte de a fi daţi jos de pe cai şi a trebui să se predea.

Regele Jean se şi află în foburgurile oraşului Poitiers când câţiva oameni de-ai contelui de Joigny, care putuseră scăpa dintr-o urmărire furibundă, veniră într-un suflet să-i istorisească tărăşenia. Îi felicită foarte tare. Era nespus de vesel. Pentru că pierduse trei mari baroni şi banierele lor? Nu, firește; dar, faţă de vestea cea bună, preţul nu era prea mare. Prinţul de Galles pe care îl mai credea în faţa lui era, de fapt, în spate. Deci reuşiseră: îi tăiase calea. Aşadar, cale-întoarsă spre Chaboterie. Conduceţi-mă, bravii mei! Uraaa... Uraaa... Bună zi pentru regele Jean!

... Ce făceam eu, nepoate? Ah, eu urmasem drumul dinspre Chatellerault. Soseam la Poitiers, pentru a trage la episcopat, unde, în timpul serii, mi s-au adus toate la cunoştinţă.

DEMERSURILE CARDINALULUI

ARCHAMBAUD, SĂ NU TE MIRI că la Metz Delfinul i-a prezentat unchiului său, împăratul, omagiul. Ei bine, da, pentru regiunea Dauphiné aflată în dependenţă imperială... L-am îndemnat chiar foarte tare să facă acest lucru; de altfel, este unul dintre pretextele călătoriei! Aceasta nu scade nicidecum prestigiul Franţei; dimpotrivă, îi stabileşte drepturi. Asupra regatului Arles, dacă acesta s-ar reface, cumva, de vreme ce odinioară el cuprindea şi ţinutul Viennois. Şi-apoi, un lucru ca acesta este şi o pildă bună pentru englezi, cărora li se arată, astfel, că un rege ori fiu de rege poate să consimtă la omagierea unui alt suveran, fără să se înjosească nicidecum, când anumite părţi din statele sale au aparţinut celuilalt, adică suzeranului...

Este pentru întâia oară când, de multă vreme, împăratul pare hotărât să încline puţin de partea Franţei. Căci până acum, deşi sora sa doamnă Bonne a fost prima soţie a regelui Jean, se apropiase mai degrabă de englezi. Oare nu el îl numise pe regele Eduard, care ştiuse să-i cânte în strună, vicar, imperial? Marile victorii ale Angliei şi decăderea Franţei i-au dat, pesemne, de gândit. Un imperiu englez, alături de imperiul său, nu-i surâdea absolut deloc. Aşa se întâmplă totdeauna cu principii germani: se străduie din răsputeri să coboare puterea Franţei, dar pe urmă îşi dau seama că din treaba aceasta nu au avut nimic de câştigat, ba chiar dimpotrivă...

Te sfătuiesc să nu prea stărui asupra bătăliei de la Crécy, dacă va fi pomenită cumva, când ne vom afla în faţa împăratului. În orice caz să nu fii primul care îi rosteşte numele întrucât, spre deosebire de tatăl său, Jean cel Orb, împăratul – care pe atunci nu era încă împărat – nu prea a fost la înălţime... Ce să ne mai ascundem după deget, a luat-o la sănătoasa şi gata... Dar nici de Poitiers să nu vorbeşti prea mult, un nume pe care prin forţa lucrurilor toată lumea îl are în cap şi să nu crezi că ar fi necesar să preamăreşti curajul nefericit al cavalerilor francezi – asta din consideraţie pentru Delfin... deoarece nici el nu s-a distins prin vreun exces de vitejie. Este chiar unul dintre motivele pentru care destul de greu îşi impune autoritatea. Ei, da, nu o să fie o întrunire de eroi... În fine, Delfinul are scuze; şi chiar dacă nu este un războinic, el nu ar fi pierdut în nici un caz şansa pe care i-am oferit-o eu tatălui său...

Dar să-ţi istorisesc mai departe cele petrecute la Poitiers; nimeni nu ţi le-ar putea spune mai bine şi vei înţelege de ce. Rămăsesem, aşadar, la o

zi de sâmbătă seara, când cele două armate se ştiu foarte aproape una de cealaltă, cât pe ce să se atingă şi când prinţul de Galles înţelege că nu se mai poate mişca...

Duminică, dis-de-dimineaţă, regele asistă la slujbă, în plin câmp. O slujbă de război. Cel care oficiază poartă mitră şi patrafir peste zale; este vorba de Regnault Chauveau, contele-episcop de Châlons, unul dintre prelaţii care mai degrabă ar fi trebuit să urmeze calea armelor decât cea a bisericii... Te văd zâmbind, nepoate... da, îţi spui, probabil, că aparţin acestei specii; dar eu, cel puţin, am învăţat să mă înfrânez, de vreme ce Domnul mi-a arătat calea pe care se cuvine să păşesc.

În ce-l priveşte pe Chauveau; armata aceea îngenuncheată în câmpul umezit de rouă, din faţa târgului Nouaille, îi oferă pesemne viziunea legiunilor celeste. Clopotele mănăstirii Mauperthuis îşi fac auzit dangătul în marea clopotniţă pătrată. Iar englezii, pe înălţime, ascunşi în spatele crângurilor, aud puternicul strigăt de *Gloria* slobozit de cavalerii Franţei.

Regele se împărtăşeşte, înconjurat de cei patru fii ai săi şi de fratele său d'Orléans, cu toţii în alai de luptă. Mareşalii privesc cu anume dezorientare la tinerii prinţi cărora au fost nevoiţi să le dea pe mâna comanda unor unităţi, cu toate că nu au încă nici un fel de experienţă războinică. Da, prinţii aceştia sunt o grijă pentru ei. Nu au fost aduşi chiar copii? Micul Filip, fiul preferat al regelui şi vărul său Charles d'Alençon? Paisprezece, treisprezece ani; ce pacoste cu asemenea cuirase pitice! Tânărul Filip va sta lângă tatăl său, care ţine să vegheze el însuşi asupra lui, iar Arhipăstorul a fost desemnat cu protecţia micuţului d'Alençon.

Conetabilul a împărţit armata în trei grupări mari. Prima, alcătuită din treizeci şi două de baniere, se află sub ordinele ducelui d'Orléans. A doua, sub cele ale Delfinului, duce de Normandia, secundat de fraţii săi, Louis d'Anjou şi Jean de Berry. Dar, în realitate, comanda aparţine lui Jean de Landas, lui Thibaut de Vodenay şi seniorului de Saint-Venant, trei luptători care au sarcina să-l ţină sub observaţie pe moştenitorul tronului şi să-l îndrume. Regele avea să ia conducerea celei de-a treia grupări.

Este urcat în şa, pe calul său de luptă alb. Dintr-o privire îşi îmbrăţişează armata şi se minunează că o vede atât de multă şi frumoasă. Ce de coifuri, ce de lăncii înfrăţite în şiruri lungi! Câţi cai vânjoşi care în legănarea capului îşi sună zăbalele. De şei atârna spadele, ghioagele, topoarele cu două tăişuri. Legate de lăncii se văd fluturând steguleţe triunghiulare şi banderole. În cât de multe culori sunt zugrăvite scuturile mari şi mici, câte nuanţe în broderiile de pe tunicile cavalerilor şi de pe valtrapurile cailor! Toate acestea scânteiau şi luceau în soarele dimineţii, acoperite parcă de

o pulbere aurie.

Atunci regele trece în față și strigă: "Preavrednicii mei seniori, când erați cu toții la Paris, la Chartres, la Rouen sau la Orléans îi amenințați pe englezi și doreați să vă găsiți încoifați în fața lor; acuma sunteți, vi-i arăt. De aceea, binevoiți a le arăta la rându-vă virtuțile și răzbunați necazurile și supărările pe care ni le-au adus; căci îi vom bate negreșit!" Apoi, după unanim-puternicul răspuns al mulțimii: "Domnul fie cu noi. Așa va fi!", el așteaptă. Așteaptă, ca să dea ordinul de atac, întoarcerea lui Eustache de Ribemont, judecător-reprezentant regal al orașelor Lille și Douai, pe care l-a trimis în recunoaștere, cu un mic detașament, ca să afle exact poziția englezilor.

Întreaga armată așteaptă într-o profundă liniște. Grea clipă aceea în care urmează să ataci, iar ordinul întârzie. Întrucât, atunci, fiecare își spune: "Poate că astăzi o să-mi vină rândul și mie... Poate că văd pământul pentru ultima oară". Iar sub apărătoarea de oțel a bărbiei, un tremur ușor, al emoției care îi face pe toți să-și înghită lacrimile; și fiecare își încredințează Cerului sufletul, mai fierbinte decât în timpul slujbei. Jocul războiului devine, dintr-o dată, solemn și îngrozitor.

Seniorul Geoffroy de Charny ducea stindardul Franței, pe care regele îi făcuse cinstea să i-l încredințeze; și mi s-a spus că era transfigurat.

Ducele de Atena părea cel mai liniștit. Știa din experiență că, în mare, asigurase dinainte munca sa de conetabil. Imediat după începerea luptei, nu va mai vedea la o distanță mai mare de două sute de pași și nici auzit nu va putea fi la mai mult de cincizeci; din diverse puncte ale câmpului de bătălie i se vor trimite scutieri care vor ajunge până la el sau nu; iar celor care vor ajunge le va striga un ordin care va fi sau nu executat. Faptul că avea să fie prezent, astfel încât oricine să-i poată transmite veşti, că făcea un gest său încuviința cu glas tare o măsură, dădea tuturor siguranță. Putea fi vorba de luarea unei decizii într-un moment de cumpănă... Dar în învălmășagul acela de lovituri și strigăte, nu el ar mai fi cel care comandă cu adevărat, ci voința Domnului. Și dat fiind numărul mare al francezilor, se părea că Domnul s-ar fi și pronunțat.

Regele Jean începu să manifeste iritare pentru că Eustache de Ribemont nu se mai întorcea. Să fi fost cumva prins, ca Auxerre și Joigny cu o zi înainte? Înțelept ar fi să mai trimită pe cineva în recunoaștere. Dar regele Jean nu suportă așteptarea. Este cuprins de acea mânioasă nerăbdare ce-l stăpânește ori de câte ori un anume eveniment nu se supune imediat voinței sale, o nerăbdare care îl face neputincios în a mai judeca sănătos lucrurile. Este cât pe ce să dea ordinul de atac - la urma urmei, ce-o fi o fi -

când iată că se întorc seniorul Ribemont cu cercetaşii săi.

"Ei, Eustache, ce veşti?"; "Foarte bune, sire; veţi repurta, de va voi Cerul, frumoasă victorie asupra vrăjmaşilor măriei-voastre."; "Câţi sunt?"; "Sire, i-am văzut şi cântărit. Estimăm că englezii ar putea fi cam aşa: două mii de oşteni, patru mii de arcaşi şi o mie cinci sute de pedestraşi".

Regele, pe calul său de luptă alb, surâde biruitor. Îmbrăţişează cu privirea cei douăzeci şi cinci de mii de oameni - sau aproape - rânduiţi în jurul său. "Şi cum este poziţia lor?"; "A, sire, ocupă un loc întărit. Putem fi ca şi siguri că nu vor putea să ofere alor noştri mai mult decât o bătălie şi aceea mică, dar s-au organizat bine".

Şi a urmat descrierea felului în care se instalaseră englezii pe înălţime, de o parte şi de alta a unui drum în urcuş, mărginit de tufe şi boschete în spatele cărora şi-au aliniat arcaşii. Pentru a-i ataca, alt drum decât acesta nu există, un drum pe care doar patru cai încap pe-un rând. În rest, numai vii şi păduri de pini, pe unde nu s-ar putea călări. Războinicii englezi îşi ţin caii de o parte, sunt jos, nu călări, în spatele arcaşilor care alcătuiesc astfel pentru ei un fel de gard de fier mobil. Iar arcaşii aceştia nu vor fi prea uşor zdrobiţi.

"Şi cum ne sfătuieşti, seniore Eustache, să ajungem acolo?"

Toată armata avea privirile aţintite spre consfătuirea ce reunea în jurul regelui pe conetabil, mareşalii şi principalele căpetenii de baniere. Printre ei se afla şi contele de Douglas care nu-l mai părăsise pe rege de când plecaseră din Breteuil. Uneori există invitaţi care costă scump.

Guillaume de Douglas spuse: "Noi, cei din Brabant, i-am bătut întotdeauna pe jos pe englezi..." Iar Ribemont întări şi el spusele acestea, pomenind despre corpurile de armată auxiliare flamande. Şi iată cum, la ceasul în care trebuia angajată lupta, se făceau disertaţii de artă militară. Ribemont are de făcut o propunere cu privire la dispunerea trupelor pentru atac, iar Guillaume de Douglas îl aprobă şi regele îi invită să se supună întocmai, de vreme ce Ribemont este singurul care a explorat terenul, iar Douglas este invitatul care atât de bine îi cunoaşte pe englezi.

Deodată, se dă un ordin care este transmis şi repetat. "Jos de pe cai!" Cum?! După clipa aceea mare de încordare şi nelinişte, în care fiecare se pregătea lăuntric să înfrunte moartea, nu vor mai porni la luptă? Aripa dezamăgirii pare să fâlfâie deasupra tuturor. Ba da, ba da, lupta se va deschide, însă pe jos. Nu aveau să rămâie călări decât trei sute de armuri, cu menirea de a croi - sub comanda celor doi mareşali - o breşă în liniile arcaşilor englezi. Şi, prin breşa aceasta, vor năboi pe dată oştenii, pentru a-i birui în lupte corp la corp pe oamenii prinţului de Galles. Caii vor fi ţinuţi

deoparte, dar foarte aproape pentru urmărirea de după aceea.

Audrehem şi Clermont trec în revistă linia întâi a banierelor, pentru a alege trei sute de cavaleri, dintre cei mai viguroşi, mai cutezători şi mai bine înarmaţi care să alcătuiască şarja.

Nu par mulţumiţi mareşalii, fiindcă nici măcar nu li s-a cerut părerea. Clermont a încercat destul să i se dea ascultare, să se mai cugete puţin. Dar regele l-a repezit. "Senior Eustache a văzut, iar senior de Douglas ştie. Ce ne-ar putea aduce în plus vorbirea dumitale?" Astfel că planul cercetaşului şi cel al invitatului devin planul regelui. "Nu ar mai lipsi decât să-l numească pe Ribemont mareşal şi pe Douglas conetabil", mormăie Audrehem.

Toţi cei care nu fac parte din şarjă vor lupta pe jos... "Scoateţi-vă pintenii şi tăiaţi-vă lăncile până la lungimea de cinci picioare!"

Iritare şi mârâit de nemulţumire în şirurile de luptători. Doar nu pentru aşa ceva veniseră. Atunci de ce se descotorosise de infanterie la Chartres, dacă acum trebuiau să-i facă treaba? Şi-apoi... să-şi scurteze lăncile... asta frângea inima cavalerilor. Mânere frumoase de frasin, anume alese pentru a fi ţinute orizontal, strâns lipite de scutul cel mic şi... Înainte! Acum însă aveau să meargă la plimbare, îngreunaţi de fierărie, în mână cu nişte beţe. "Să nu uităm că la Crécy..." ziceau cei care voiau să-i dea. cu orice preţ, dreptate regelui. "Crécy, mereu-mereu Crécy", răspundeau cei-lalţi.

Oamenii aceştia care cu o jumătate de oră mai devreme îşi simţeau sufletul înaripat de onoare, mormăiau acum asemenea unor ţărani care şi-au rupt osia de la căruţă. Dar regele însuşi, pentru a fi pildă, îşi trimisese albul său cal de luptă şi acum tropăia în iarbă, fără pinteni, trecându-şi armele dintr-o mână în alta.

În chiar mijlocul acestei armate preocupate să-şi taie lăncile. cu toporiştile de la şei, am dat eu năvală, sosind din Poitiers, acoperit de flamura Sfântului-Scaun şi escortat doar de cavalerii şi de cei mai buni învăţăcei ai mei, Guillermis, Cunhac, Elie d'Aimery, Hélie de Raymond - cei cu care călătorim. Nici ei nu au uitat încă! Ţi-au povestit... nu-i aşa?

Cobor deci de pe cal, aruncându-i lui La Rue hăţurile; îmi pun iarăşi pe cap pălăria, care în goana calului îmi lunecase pe spate; Brunet îmi netezeşte sutana, înaintez spre rege cu mâinile împreunate. Îi spun încă de la bun început, cu fermitate şi respect în acelaşi timp: "Sire, vă rog şi vă implor, în numele credinţei, să amânaţi puţin lupta. O fac din ordinul şi voinţa Sfântului nostru Părinte. Veţi voi să mă ascultaţi?"

Oricât ar fi fost de surprins, într-o clipă ca aceea, de o asemenea stin-

gheritoare persoană bisericească, ce putea totuşi face regele Jean decât să-mi răspundă pe acelaşi ton ceremonios: "Cu plăcere, monseniore cardinal. Ce doriţi a-mi spune?"

Am stat, o clipă, cu ochii ridicaţi la cer, ca şi cum i-aş fi cerut să mă inspire. Şi, într-adevăr, mă rugam; dar în acelaşi timp aşteptam ca ducele de Atena, mareşalii, ducele de Bourbon, episcopul Chauveau, în care gândeam că aş găsi un aliat, Jean de Landas, Saint-Venant, Tancarville şi alţi câţiva, printre care şi Arhipăstorul, să se apropie puţin. Întrucât acum nu mai era vorba de cuvinte rostite între patru ochi sau de o conversaţie purtată la o cină, ca la Breteuil sau Chartres. Voiam să fiu auzit nu numai de regele Franţei, ci şi de cei mai de seamă oameni ai ei, care să fie adevăraţi martori ai demersului meu.

"Sire foarte drag, am reluat eu, ai în faţă toată floarea cavalerilor din regatul tău, în mare număr, împotriva unui pumn de oameni cât sunt englezii în raport cu voi toţi. Ei nu pot rezista forţei voastre; şi mai onorabil ar fi pentru măria-ta ca ei să se predea fără luptă, decât să primejduieşti toată această cavalerime, ducând la pieire buni creştini şi dintr-o parte şi din alta. Îţi spun aceasta din porunca Preasfântului nostru părinte Papa, care m-a trimis în calitate de nunţiu al său, investit cu toată autoritatea sa, spre a veni în ajutorul păcii, potrivit poruncii Domnului care o voieşte înstăpânită între toate popoarele creştine. De aceea te rog să îngădui, în numele Cerului, să alerg până la prinţul de Galles, spre a-i arăta în ce mare primejdie îl ţii şi să-l readuc la realitate".

Dacă regele Jean m-ar fi putut muşca, cred că ar fi făcut-o. Dar prezenţa unui cardinal pe un câmp de bătălie impresionează oricum. Ducele de Atena clătina din cap, iar mareşalul de Clermont şi monseniorul de Bourbon făceau la fel. Am adăugat: "Sire foarte drag, astăzi este duminică, ziua Domnului şi ai asistat la slujbă. Oare nu ai vrea să suspenzi lucrarea morţii într-o zi închinată Domnului? Aşteaptă, măcar, să-i vorbesc prinţului".

Regele Jean îşi privi, în jur, seniorii şi înţelese că el, regele-foarte-creştin, nu-mi putea nesocoti rugămintea. Dacă ar fi intervenit mai apoi cine ştie ce funestă întâmplare, cu toţii l-ar fi făcut răspunzător de ea, iar pedeapsa Domnului...

"Fie, monseniore, îmi spuse. Binevoim a-ţi încuviinţa rugămintea dar întoarce-te degrabă".

M-a năpădit atunci un val de orgoliu... Iertе-mă Cel de Sus... Am încercat supremaţia omului bisericii, al prinţului dumnezeiesc, asupra regilor trecători. De-aş fi fost conte de Périgord, în locul părintelui tău, nu aş

fi fost nicicând învestit cu asemenea putere. Şi mi-am spus atunci că îndeplineam chemarea vieţii mele.

Escortat de aceiaşi câţiva lăncieri ai mei, purtând semnul aceleiaşi flamuri a papalităţii, am ţâşnit pe drumul de urcuş, cel pe care îl desluşise Ribemont, în direcţia pădurii unde îşi făcuse tabără prinţul de Galles.

"Prinţe, fiule..." căci, de data aceasta, când m-am aflat în faţa lui, nu i-am mai spus "monseniore", pentru a-l lăsa să-şi simtă şi mai tare slăbiciunea... "dacă ai fi putut cântări cum se cuvine puterea regelui Franţei, aşa cum am cântărit-o eu mai adineauri, m-ai lăsa să încerc încheierea unei convenţii între voi, să vă împac, dacă îmi este cu putinţă". Şi i-am dezvăluit efectivul armatei franceze pe care o putusem contempla în faţa orăşelului Nouaillé. "Priveşte bine unde vă aflaţi şi câţi sunteţi la număr... Crezi că vei putea rezista îndelungă vreme?"

Ei da, mult nu ar fi putut rezista şi o ştia prea bine. Singurul său avantaj - terenul; poziţia aleasă era, într-adevăr, cea mai bună din câte s-ar fi putut găsi. Dar oamenii începeau să sufere de sete, căci apă nu exista pe dealul acela; ar fi trebuit adusă de la râu, de la Miosson care curgea în vale; dar râul era în mâna francezilor. Alimente nu aveau decât pentru o singură zi. Prinţul-pustiitor îşi pierduse frumosu-i surâs alb de sub mustăţile potrivite după moda saxonă! Dacă nu era cine era, în mijlocul cavalerilor săi, Chandos, Grailly, Warwick, Suffolk - care nu-l slăbeau din priviri - ar fi căzut de acord asupra aceluiaşi lucru pe care şi ei îl gândeau şi anume că situaţia lor nu le îngăduia nici o speranţă. Numai un miracol... iar miracolul i-l aduceam, poate eu. Totuşi, din trufie, încercă să mai discute puţin: "V-am spus la Montbazon, monseniore de Périgord, că nu am căderea să duc tratative fără ordinul regelui, tatăl meu..."; "Preafrumosule prinţ, deasupra poruncii regilor se află cea a Domnului. Nici tatăl dumitale, regele Eduard, pe tronul său din Londra, nici Dumnezeu pe cel ceresc, nu te-ar ierta dacă ai pierde viaţa atâtor oameni buni şi bravi pe care îi ai în grijă, atâta vreme cât poţi acţiona şi în alt fel. Accepţi să discut eu condiţiile în care ai putea, fără a-ţi pierde onoarea, să eviţi o luptă foarte crudă şi foarte îndoielnică?".

Armură neagră şi sutană roşie faţă în faţă. Coiful cel cu trei pene albe interoga, parcă, pălăria mea roşie şi s-ar fi zis că-i numără ciucurii de mătase. În sfârşit, coiful schiţă un semn de încuviinţare.

După ce am coborât într-o goană drumul lui Eustache, unde am zărit arcaşii englezi, rânduiţi în şiruri dese de după ţăruşii plantaţi în chip de gard, iată-mă din nou în faţa regelui Jean. Am picat în plină trăncăneală; şi am înţeles, după unele priviri care m-au întâmpinat, că nu toată lumea

mă vorbise de bine. Arhipăstorul se legăna, deşirat, zeflemitor pe sub pălăria-i de Montauban.

"Sire, am spus, i-am văzut într-adevăr pe englezi. Nu ai de ce te grăbi să-i înfrunţi şi nici de pierdut nu ai avea dacă te odihneşti puţin. Întrucât aşa cum se găsesc ei acum, nu pot fugi, nu-ţi pot scăpa. Cred că, într-adevăr, îi vei putea înhăţa fără luptă. De aceea te rog să le acorzi un răgaz până mâine la răsăritul soarelui".

Fără luptă... I-am văzut pe mai mulţi, cum ar fi contele Jean d'Artois, Douglas, însuşi Tancarville, care la cuvintele acestea crâcniră şi dădură din cap a nemulţumire. Aveau poftă să lupte. Am stăruit: "Sire, nu acorda nimic duşmanului, dacă asta ţi-e voia, dar acordă-i Domnului ziua sa".

Conetabilul şi mareşalul de Clermont înclinau pentru acest răgaz înaintea luptei... "Să vedem, Sire, ce propune englezul şi ce-i putem cere noi; nu pierdem nimic..." În schimb, Audrehem - o, numai pentru că Clermont avea o părere, iar el alta - spuse destul de tare, astfel încât să-l pot auzi: "Ne aflăm aici ca să luptăm sau ca să ascultăm predici?" Eustache de Ribemont, al cărui plan de luptă fusese adoptat de rege şi care ardea de nerăbdare să-l vadă aplicat, susţinea - şi numai din această cauză - angajarea în luptă imediată.

Şi iată că, deodată, Chauveau, contele-episcop de Châlons, care purta coif în formă de mitră, vopsit în violet, începu să se agite, ba chiar să se înfurie.

"Oare se cuvine, monseniore cardinal, ca biserica să-i lase pe jefuitori şi pe sperjuri să plece fără a fi pedepsiţi?" Atunci, eu mă supăr puţin: "Oare se cuvine, seniore episcop, ca un slujitor al bisericii să-i refuze Domnului răgazul? Binevoieşte să afli, de nu ştii, că am puterea să ridic atât încuviinţarea de a oficia, cât şi beneficiile oricărui ecleziast care ar înclina să-mi zădărnicească eforturile pe care le fac pentru pace... Providenţa îi pedepseşte pe prezumţioşi, seniore. Lasă-i regelui onoarea să-şi arate măreţia, dacă vrea... Sire, ţii totul în mâinile tale; Domnul hotărăşte prin tine".

Lăuda îşi atinse ţinta. Regele mai tergiversă puţin, în timp ce eu continuam să pledez, condimentându-mi vorbirea cu măguliri cât Alpii de mari. Care alt principe, de la Ludovic cel Sfânt încoace mai dăduse un asemenea exemplu? Întreaga creştinătate avea să admire un gest de om viteaz, înfăţişându-se doar lui de-aci înainte, pentru a cere înţelepciunii sale arbitraj sau puterii sale ajutor!

"Înălţaţi pavilionul", spuse regele către scutierii săi. "Fie, monseniore cardinal, voi rămâne aici până mâine la răsăritul soarelui, din iubire pentru luminăţia voastră."; "Din iubire pentru Domnul, sire, numai din iu-

bire pentru Domnul".

Și iarăși am plecat. De șase ori într-o zi am făcut naveta, mergând să-i sugerez unuia condițiile unui acord, apoi aducându-le la cunoștința celuilalt; și ori de câte ori treceam printre gardurile vii de arcași din Țara Galilor, cu vestoanele lor jumătate albe-jumătate verzi, îmi ziceam că de-ar fi greșit vreunul dintre ei să-mi trimită o ploaie de săgeți, tare bine m-ar mai fi... aranjat!

În cortul său de pânză stacojie, regele Jean juca zaruri, ca să-și mai treacă vremea. Jur împrejur, armata își punea întrebări. Se va da ori nu bătălia? Și se purtau discuții aprinse, până și în fața regelui. Printre ei se aflau și înțelepți și fanfaroni și timorați și colerici... Fiecare se socotea dator să-și dea cu părerea. În realitate, regele Jean era încă nehotărât. Nu cred să-și fi pus, nici măcar o singură clipă, problema binelui general. Nu-și punea decât problema gloriei personale pe care o confundă cu binele poporului său. După atâtea necazuri și dezamăgiri, oare ce anume i-ar fi aureolat cel mai tare chipul? O victorie pe calea armelor sau una pe calea negocierilor? Căci gândul unei înfrângeri nu-l bătea nicidecum – nici pe el, nici pe sfetnicii săi.

Oricum, ofertele pe: care i le prezentăm, după fiecare drum, nu erau deloc neglijabile. În primul rând, prințul de Galles consimțea să dea înapoi toată pradă luată în timpul cavalcadei sale, precum și toți prizonierii, fără să ceară nici o răscumpărare. În al doilea rând, accepta să înapoieze toate orașele fortificate și toate castelele cucerite și considera nule omagiile și alianțele. La cea de a treia navetă, a fost vorba de o sumă în aur, drept despăgubire pentru ceea ce distrusese nu numai în timpul verii, dar și cu un an înainte în ținutul Languedoc-ului. Altfel spus, din cele două expediții ale sale, prințul Eduard nu rămânea cu nici un profit.

Regele Jean cerea oare și mai mult? Fie. Am obținut de la prinț să-și retragă toate garnizoanele plasate în afara Aquitaniei – era acesta un succes, nu glumă – și angajamentul de a nu mai trata niciodată, pe viitor, nici cu contele de Foix (trebuie să-ți spun că Phoebus se afla în armata regelui, dar nu l-am văzut; se ținea mult deoparte), nici cu vreo altă rudă a regelui, vizat fiind, desigur, Navara. Prințul ceda multe; cât nu mi-aș fi putut închipui. Cu toate acestea, simțeam că în adâncul sufletului său nu credea că va fi scutit de luptă.

Un armistițiu nu-ți interzice să lucrezi. De aceea, în tot timpul zilei și-a pus oamenii să-și fortifice poziția. Arcașii căptușeau gardurile vii cu țăruși ascuțiți la ambele capete, spre a-și făuri astfel un soi de garduri mobile de fier, garduri, de apărare. Doborau copaci și îi așezau apoi de-a curmezișul

drumului pe care ar fi putut veni adversarul. Contele de Suffolk, mareşal al armatei, engleze, inspecta fiecare trupă, una după alta. Conţii de Warwick şi de Salisbury, sir d'Audley participau la întrevederile noastre şi mă escortau prin tabăra lor.

Ziua se sfârşea când i-am adus regelui Jean o ultimă propunere care pornise chiar de la mine. Prinţul era gata să jure şi să semneze cum că, de-a lungul a şapte ani încheiaţi, nu avea să se mai înarmeze şi nici nu avea să întreprindă vreo acţiune împotriva regatului Franţei. Ne aflam, aşadar, chiar la hotarul unei păci generale.

"O, îi ştim noi pe englezi, spuse episcopul Chauveau. Jură şi pe urmă îşi calcă vorba".

Am răspuns că mai greu le-ar fi să renege un angajament luat în faţa trimisului papal - urma să semnez şi eu convenţia.

"Vă voi da răspuns în zorii zilei", a spus regele.

Şi m-am dus să mă odihnesc în mănăstirea Maupertuis. Nicicând nu mai călărisem atâta într-o singură zi, nicicând nu purtasem atâtea discuţii. Oricât de răzbit aş fi fost de oboseală, am închinat timp rugii, unei rugi fierbinţi. Am cerut să fiu trezit la revărsatul zorilor. Soarele începuse tocmai a se arăta, când din nou m-am prezentat în faţa regelui Jean. În zorii zilei, spusese el. Mai punctual ca mine nici că s-ar fi putut. Dar m-a cuprins îndată o impresie proastă. Toată armata Franţei era pregătită pentru începerea bătăliei, în majoritate pedestră, în afara celor trei sute de oameni destinaţi şarjei şi care nu aşteptau decât semnalul de atac.

"Monseniore cardinal, mi-a declarat atunci răspicat regele, nu voi accepta să renunţ la luptă decât dacă prinţul Eduard şi o sută dintre cavalerii săi, aleşi de mine, vor intra în temniţa mea."; "Sire, condiţia este prea grea şi potrivnică onoarei; ea zădărniceşte toate tratativele noastre de ieri. Am ajuns să-l cunosc destul de bine pe prinţul de Galles, pentru a-mi da seama că nici nu o va lua în considerare. Nu este omul care să capituleze fără a lupta şi care să se predea în mâinile măriei-tale, dimpreună cu floarea cavaleriei engleze, chiar de-ar fi ziua aceasta ultimă din viaţa lui. Ai face-o, sire, sau vreun alt cavaler al Stelei, dacă aţi fi în locul lui?"; "Firește că nu!"; "Atunci, sire, stearpă îmi pare încercarea de a mă duce să-i cer un lucru doar pentru a-l vedea respins."; "Monseniore cardinal, îţi sunt îndatorat pentru serviciile aduse dar soarele a urcat sus pe cer. Binevoieşte a te retrage din tabără".

În spatele regelui, privindu-se prin deschizătura chiverei, schimbau surâsuri şi ocheade episcopul Chauveau, Jean d'Artois, Douglas Eustache de Ribemont, chiar şi Audrehem şi... bineînţeles, Arhipăstorul, mulţumiţi de

înfrângerea mediatorului papal, de parcă i-ar fi venit de hac englezului.

O clipă m-am gândit să spun că sunt învestit cu puterea de a excomunica, într-atât îmi sărise mustarul. Dar pentru ce? Care ar fi fost efectul? Francezii ar fi plecat oricum la atac şi nu aş fi făcut decât să pun şi mai tare în lumină neputinţa bisericii, Am adăugat doar atât: "Domnul va judeca, sire, care dintre voi doi se va fi arătat mai vrednic creştin".

Astfel că am urcat, pentru ultima oară, spre crânguri. Turbam, "N-au decât să crape toţi nebunii ăştia! îmi ziceam galopând. Domnul nu va mai avea nevoie să-i trieze; buni sunt cu toţii numai de flăcările iadului".

Ajuns în faţa prinţului de Galles, i-am spus: "Fiule, fă ce poţi; va trebui să lupţi. Nu am putut găsi nici o cale de înţelegere cu regele Franţei."; "A lupta este şi intenţia noastră, mi-a răspuns prinţul, Domnul să ne ajute!"

Acestea fiind zise, am plecat, plin de amărăciune şi înciudare, spre Poitiers. Dar iată că acesta a fost şi momentul ales de nepotul meu Durazzo pentru a-mi spune: "Te rog să mă eliberezi din funcţie, unchiule. Vreau să lupt."; "Cu cine?", am strigat. "Alături de francezi, fireşte!"; "Găseşti că nu-s destul de numeroşi?"; "Unchiule, înţelege că bătălia se va da şi că nu este vrednic din partea unui cavaler să stea deoparte. Senior Hérédia vă roagă acelaşi lucru..."

Ar fi trebuit să-l dojenesc foarte tare, să-i spun că fusese numit de Sfântul-Scaun să mă escorteze în misiunea mea de pace şi că, în loc de a fi privit ca un act de noblеţe, ralierea la unul dintre cele două partide ar putea trece drept o încălcare a datoriei. Ar fi trebuit să-i ordon, pur şi simplu să rămână... Dar eram obosit, iritat. Şi, într-un fel, îl înţelegeam. Îmi venea să iau şi eu o lance şi să ţintesc nu prea ştiu nici eu în cine... poate în episcopul de Chauveau... Atunci i-am strigat în obraz: "Duceţi-vă la dracu amândoi! Şi să vă fie de bine!" A fost ultimul cuvânt pe care i l-am spus nepotului meu Robert. Dar îmi fac reproşuri pentru acest cuvânt, chiar foarte mari...

MÂNA PROVIDENŢEI

A NEVOIOASĂ TREABĂ ESTE să reconstitui o bătălie, când nu ai luat parte la ea şi chiar dacă ai luat.,. Mai cu seamă când că se desfăşoară atât de nelimpede, ca la Maupertuis... Mi-a fost istorisită la câteva ore după aceea, în fel şi chip, fiecare judecând-o din punctul său de vedere şi nesocotind important decât ceea ce el însuşi făcuse. Îndeosebi biruiţii, care nu ar fi fost niciodată în situaţia aceasta - ziceau ei - dacă cei din preajma lor nu ar fi greşit, iar aceştia spuneau acelaşi lucru.

Ceea ce nu mai poate fi pus la îndoială este faptul că, imediat după plecarea mea din tabăra franceză, cei doi mareşali s-au luat la harţă. Conetabilul, duce de Atena, întrebându-l pe rege dacă binevoia a-i asculta sfatul, spuse cam aşa: "Sire, dacă într-adevăr vreţi să-i aveţi la mâna pe englezi, de ce nu-i lăsaţi să piară din lipsă de hrană? Căci poziţia lor este puternică, dar nu vor mai putea să şi-o apere când trupul le va fi slăbit. Sunt încercuiţi de pretutindeni, iar dacă încearcă să treacă prin singură ieşire pe unde noi înşine îi putem sili a o face, îi vom strivi foarte lesne. De vreme ce am aşteptat o zi, de ce nu am putea aştepta încă două, trei, cu atât mai mult cu cât, clipă de clipă, efectivele noastre se măresc prin venirea întârziaţilor?" Iar mareşalul de Clermont îl sprijini pe dată: "Zice bine conetabilul. Puţină aşteptare ne-ar aduce mare câştig şi nimic de pierdut".

Atunci se înfurie mareşalul d'Audrehem. Tărăgănări peste tărăgănări! Trebuia să se fi terminat cu toate încă din ajun, seara. "Tot amânând aşa, o să sfârşiţi prin a-i lăsa să vă scape, cum s-a mai întâmplat deseori. Priviţi-i, se agită. Coboară spre noi, pentru a se fortifica mai jos şi a-şi pregăti o nouă retragere. S-ar zice, Clermont, că nu te grăbeşti prea mult să te baţi şi că îţi pare rău să-i vezi pe englezi atât de aproape".

Gâlceava mareşalilor trebuia să izbucnească odată. Dar oare momentul ales era şi cel mai bun? Clermont nu era omul făcut să primească în faţă ocară atât de mare. Şi i-o întoarse, ca într-un joc cu mingea. "Nu ai să fii astăzi atât de cutezător încât botul calului tău să atingă crupa calului meu".

Zicând acestea, se alătură cavalerilor pe care trebuie să-i ducă la asalt, urcă în şa şi dă el însuşi ordin de atac. Audrehem îl imită îndată şi, înainte ca regele să fi scos o vorbă ori conetabilul să fi dat poruncă. Iată atacul pornit, nu grupat cum se hotărâse, ci în două escadroane separate cărora mai puţin pare să le pese de frângerea inamicului cât de a se dis-

tanţa sau urmări. La rândul său, conetabilul îşi cere calul de luptă şi se avânta, încercând să-i stimuleze.

Atunci regele ordonă banierelor să atace; astfel că toţi oştenii o pornesc pe jos, greoi, împovăraţi de cincizeci sau şaizeci de livre de fier purtate pe spinare şi încep a înainta pe câmpuri spre drumul în urcuş pe care s-a şi năpustit cavaleria. Cinci sute de paşi sunt de străbătut...

Când prinţul, de Galles a văzut, de acolo de sus, şarja franceză urnindu-se, a strigat: "Falnicii mei seniori, suntem puţini la număr, dar nu vă înfricoşaţi. Nici virtutea, nici victoria nu aleg numărul, ci locul unde Domnul voieşte a le trimite. De vom fi zdrobiţi, nimeni nu ne va blama, iar dacă ziua fi-va a noastră, vom fi şi cei mai preamăriţi din lume".

Pământul se şi cutremura la poalele colinei; arcaşii englezi puseseră genunchiul în pământ, îndărătul ţăruşilor ascuţiţi. Şi cele dintâi săgeţi începură a şuiera...

Mareşalul de Clermont se repezi primul asupra banierei lui Salisbury, năpustindu-se în gardul viu pentru a-şi croi o breşă. O ploaie de săgeţi i-a stăvilit atacul. Cumplită a fost - după spusele supravieţuitorilor - secerarea. Caii încă neloviţi sfârşeau prin a se trage singuri în ţepii ascuţiţi ai palisadei făurite de arcaşii galezi. Din spatele palisadei, postăvarii şi plevuşca ţâşneau cu cângile lor, aceste arme cumplite cu trei rosturi, a căror gheară îl apuca pe cavaler de cămaşa de zale şi uneori de carnea trupului, pentru a-l azvârli de pe cal... şi al căror vârf desfăcea cuirasa la subsuoară de îndată ce omul cădea la pământ şi a căror lamă curbă servea la spintecarea chiverei... Mareşalul de Clermont fu printre primii ucişi şi aproape că nimeni dintre ai săi nu putu ataca într-adevăr poziţia engleză. Toţi au fost înfrânţi pe drumul acela de acces recomandat de Ribemont.

În loc să sară în ajutorul lui Clermont, Audrehem voise să-l lase în urmă, luând-o pe firul apei Miosson, spre a-i înconjura pe englezi. Dar a nimerit peste trupele contelui de Warwick, ai cărui arcaşi nu i-au făcut mai bună primire. De altfel, foarte repede s-a aflat că Audrehem era rănit şi prizonier. Despre ducele de Atena nu se ştia nimic. Dispăruse în vălmăşag. În numai câteva clipe armata îşi pierduse cele trei căpetenii. Urât început. Dar asta nu însemna decât trei sute de oameni ucişi sau respinşi din douăzeci şi cinci de mii care înaintau pas cu pas. Regele urcase din nou în şa, pentru a domina câmpul acesta de armuri care păşea încet-încet.

Atunci se născu o stranie tălăzuire. Supravieţuitorii din şarja Clermont, ţâşnind de-a valma dintre cele două garduri vii ucigătoare, purtaţi de cai înnebuniţi, ei înşişi ca scoşi din minţi şi neînstare să-i mai stăpânească, ni-

meriră în primul batalion, cel al ducelui d'Orléans, răsturnându-şi ca pe nişte piese de şah tovarăşii care veneau pe jos, iavaş-iavaş... O, prea mulţi nu au dat ei de-a rostogolul, poate doar vreo treizeci ori cincizeci, dar aceştia, în prăbuşirea lor, au mai tras după ei încă pe atâţia.

Astfel se iscă, brusc, panică în baniera d'Orléans. Cei din primele rânduri, vrând să se ferească de lovituri, dau îndărăt în dezordine; cei din spate nu ştiu pentru ce se întâmpla asta, nici sub ce împinsoare şi, în felul acesta, deruta pune stăpânire - în doar câteva momente - pe un batalion de şase mii de oameni. Nu sunt obişnuiţi să lupte decât călări; pe jos nu o fac decât la loc închis, corp la corp. Dar acolo, greoi cum sunt, urnindu-se anevoie, cu vederea mult strâmtată din pricina coifului, se şi socot pierduţi, fără de scăpare. Şi cu toţii dau să fugă, deşi sunt încă departe de duşman. Nemaipomenit lucru o armată care se respinge singură!

Trupele ducelui d'Orléans şi ducele însuşi cedară astfel un teren, nedisputat încă de nimeni, câteva batalioane căutându-şi refugiul în spatele grupării armate a regelui, dar cei mai mulţi alergând pe drum drept, dacă se poate spune alergând, dând caii pe mâna pajilor, când de fapt nimeni nu călca pe urmele acestor mândri bărbaţi, în afară de teama pe care singuri şi-o făceau.

Unii dintre ei, cerând să fie urcaţi în şa pentru a o lua pe loc la sănătoasa, plecau îndoiţi peste spinarea cailor, precum nişte păturI, fiindcă nu reuşiseră să se aşeze de-a călare. Şi duşi erau în afundul zărilor... Mâna Domnului era la mijloc - nu ne putem împiedica să o gândim, nu-i aşa, Archambaud?... Şi doar necredincioşii ar cuteza să surâdă.

Gruparea armată a Delfinului se avântase la rândul ei... "Montjoie Saint-Denis!"... şi neîntâmpinând nici respingere, nici contraatac, îşi urmă drumul. Primele rânduri, gâfâind din cauza marşului, pătrunseră între aceleaşi garduri vii care se dovediseră atât de funeste lui Clermont, poticnindu-se de trupurile cailor şi ale oamenilor căzuţi acolo într-o clipită. Au fost întâmpinaţi de aceeaşi ploaie de săgeţi trase dinapoia palisadelor. Se stârni mare vuiet de spade în ciocnire şi se auziră strigăte de furie ori durere. Ieşindul fiind foarte strâmt, prea puţini înfruntau direct bătălia, ceilalţi - înghesuiţi în spatele acestora - nici nu se mai puteau mişca. Jean de Landas, Voudenay, Guichard se ţineau, după cum primiseră poruncă, în preajma Delfinului, care - ca şi fraţii săi de Poitiers şi de Barry - s-ar fi găsit în imposibilitatea de a se urni sau comanda vreo mişcare. Şi-apoi - o să mai spunem o dată - prin deschizăturile unor chivere, când nu eşti călare şi ai în faţă sute de cuirase, privirea îţi este mult îngustată. Delfinul nu zărea mai departe de baniera sa ţinută în frâu de cavalerul Tristan de

Meignelay. Când cavalerii contelui de Warwick - cei care îl făcuseră prizonier pe Audrehem - se năpustiră călări în flancul grupării Delfinului, era prea târziu, nu se mai putea pregăti pentru susţinerea unui atac.

Dar... lucru nemaipomenit, englezii, care cu atâta uşurinţă se luptau pe jos, câştigându-şi chiar faimă pentru acest lucru, urcaseră din nou în şa de cum au văzut că inamicul vine la atac fără cai. Deşi nu prea numeroşi, ei stârniră în gruparea Delfinului aceeaşi învălmăşeală, chiar mai mare, decât cea care se produsese de la sine printre oştenii ducelui d'Orléans. Cu şi mai multă zăpăceală încă. "Păziţi-vă, păziţi-vă", li se strigă celor trei fii ai regelui. Cavalerii lui Warwick se îmbulzeau spre baniera Delfinului, care lăsase să-i cadă lancea cea scurtă şi se chinuia, împins de-ai săi, să-şi ţină spada.

Voudenay sau poate Guichard - prea bine nu se mai ştie - l-a apucat de braţ, urlând: "Urmaţi-ne, monseniore, trebuie să vă retrageţi!" Numai să şi poată... Delfinul îl văzu pe sărmanul Tristan de Meignelay în mare durere căzut la pământ - sângele îi ţâşnea din gâtlej ca dintr-o oală spartă, peste stindardul cu armele Normandiei şi Dauphiné-ului. Mă tem că asta i-a dat aripi să o şteargă. Landas şi Voudenay îi deschideau drum în rândurile lor. Cei doi fraţi ai săi îl urmau, zoriţi de Saint-Venant.

Nu am avea nimic a spune că a vrut să iasă din impas şi nu-i putem decât lăuda pe cei care l-au ajutat să o facă. Primiseră misiunea să-l conducă şi să-l ocrotească. Aşa se şi cădea. Nu-i puteau lăsa pe fiii Franţei şi mai cu seamă pe primul, în mâinile duşmanului. Nu am avea nimic a spune că Delfinul s-a dus unde se aflau caii sau că i-a fost adus propriu] cal pe care a încălecat, după care şi tovarăşii săi au făcut la fel; şi asta e drept, de vreme ce cu toţii fuseseră hărţuiţi de oameni călări.

Dar să-l vezi pe Delfin că nu se mai uită înapoi, că o ia la galop întins, părăsind câmpul de luptă, întocmai ca unchiul său d'Orléans cu puţin mai înainte, mi se pare a nu fi o conduită onorabilă. Ei da, ziua aceea nu a fost deloc favorabilă cavalerilor Stelei.

Saint-Venant, vechi şi devotat slujitor al coroanei, va susţine totdeauna că el a fost cel care a hotărât îndepărtarea Delfinului, că îşi putuse dă repede seama de situaţia proastă în care se afla armata regelui, că moştenitorul tronului încredinţat pazei sale trebuia, salvat cu orice preţ şi că a fost chiar nevoit să stăruie mult şi aproape să-i ordone Delfinului să plece de-acolo - lucru pe care îl va susţine şi în faţa Delfinului însuşi... Bravul Saint-Venant! Alţii au, din păcate, limba mai puţin discretă.

Oamenii din armata Delfinului, văzând că acesta se îndepărtează, nu mai statură mult pe gânduri şi, răzleţindu-se, o porniră şi ei în căutarea

cailor, strigând retragere generală.

Delfinul alergă preţ de o leghe bună. Atunci, socotindu-l în siguranţă, Voudenay, Landas şi Guichard îl vestiră că ei se duceau înapoi să se bată. Nu le-a răspuns. Şi-apoi, ce le-ar fi putut răspunde? "Vă duceţi să vă faceţi datoria, eu m-am îndepărtat de ea; vă firitisesc şi vă salut... Şi Saint-Venant ar fi vrut să se întoarcă pe câmpul de bătaie. Dar cineva trebuia să rămână cu Delfinul, iar ceilalţi îi impuseră acest lucru, el fiind totodată şi cel mai vârstnic, cel mai înţelept. Astfel, Saint-Venant, înconjurat de o escortă mică, ce spori totuşi repede cu toţi fugarii înnebuniţi pe care-i întâlnea, îl duse pe Delfin în castelul cel mare de la Chauvigny. Iar după ce au ajuns acolo, se pare că şi-a scos cu mare greutate mănuşa, într-atât dotare i se umflase şi i se învineţise mâna dreaptă. Şi-atunci a fost văzut plângând.

GRUPAREA DE LUPTĂ A REGELUI

MAI RĂMÂNEA GRUPAREA REGELUI... Brunet, mai dă-ne puţin din vinul acela de Mosela... Cine? Arhipăstorul?... A, da, cel din Verdun, îl voi vedea mâine, este timp destul. Ne aflăm aici pentru trei zile. Într-atât de devreme am ajuns datorită primăverii acesteia prelungite care face că arborii să înmugurească acum, în decembrie...

Da, mai rămăsese, regele Jean pe câmpul de la Maupertuis... Maupertuis... Ia te uită, nu mă gândisem la asta. Când repeţi nişte nume, nu le mai pătrunzi sensul... Proastă ieşire, proastă trecere... Nimeni nu ar trebui să lupte într-un loc cu un asemenea nume.

Mai întâi, regele văzuse fugind în debandadă, chiar înainte de a-i întâmpina inamicul, banierele pe care le comanda fratele său. Apoi a văzut cum se destrămau şi dispăreau, abia angajate în luptă, banierele fiului său. Se înciudase, firește, dar fără să-şi închipuie că totul putea fi pierdut doar pentru atâta lucru. Numai gruparea lui depăşea cu mult numărul tuturor englezilor laolaltă.

O căpetenie mai destoinică ar fi înţeles, fără îndoială, primejdia şi ar fi schimbat pe loc tactica. Dar regele Jean lăsă cavalerilor englezi tot timpul să repete şi pentru el, şarja care atât de bine le reuşise. S-au năpustit asupra lui, cu lăncile. în jos şi i-au rupt linia de bătaie.

Sărmanul Jean al II-lea! Tatăl său, regele Filip, fusese biruit la Crécy pentru că îşi lansase cavaleria odată cu pedestrimea, iar el se lăsa bătut măr, la Poitiers, exact pentru inversul acelei situaţii.

"Ce trebuie să faci când înfrunţi oameni fără de onoare care folosesc întotdeauna alte arme decât ale tale?" Asta m-a întrebat mai apoi, când l-am revăzut. De vreme ce el înainta pe jos, englezii ar fi trebuit şi ei să descalece, dacă se numeau viteji. O, dar nu este singurul principe care îşi justifică eşecurile doar prin faptul că adversarul nu a binevoit să adopte regula jocului aleasă de el!

Mi-a mai spus că toate acestea îl mâniaseră atât de - mult, încât i se părea că, trupeşte, se simte mai puternic. Povara armurii nu-l mai apăsa. Îşi frânsese el ghioaga, dar mai înainte venise de hac multor vrăjmaşi. De altfel mai tare îi plăcea să lovească decât să spintece; dar, întrucât nu-i rămăsese decât toporul cu două tăişuri, îl tot flutura pe acesta, îl rotea în toate părţile şi lovea cu el. Ai fi zis un tăietor de lemne smintit într-o pădure de oţel. Nimeni nu mai văzuse până atunci mai furioasă făptură pe un câmp de bătaie. Nu mai simţea nimic - nici oboseală, nici groază, ci

doar o turbare care îl orbea chiar mai tare decât sângele ce i se prelingea peste pleoapa stingă.

Cu foarte puţin timp înainte fusese sigur că va câştiga; că este stăpân pe victorie. Şi iată că totul se prăbuşise. Din ce cauză? Dintr-a cui vină? Dintr-a lui Clermont şi a lui Audrehem, mareşalii aceştia proşti, care-au pornit la atac prea devreme, dintr-a conetabilului, un nătărău! Să crape, să crape cu toţii! În privinţa aceasta prea-bunul rege putea fi liniştit; dorinţa îi fusese împlinită. Ducele de Atena murise; curând avea să i se găsească, trupul spintecat de lovitura unei halebarde şi călcat în picioare de o şarjă. Mareşalul de Clermont murise şi el; atât de multe săgeţi primise în trupul său, încât cadavrul i se asemăna cu o coadă de păun. Audrehem se afla prizonier, rănit la pulpă.

Turbare şi furie. Totul este pierdut, dar regele Jean nu caută decât să ucidă, să ucidă tot ce-i iese în cale. Şi-apoi nu are decât să moară, cu inima făcută ţăndări! Albastra sa tunică de războinic, brodată cu crinii Franţei este, toată, sfâşiată. A văzut căzând flamura pe care bravul Geoffroy de Charny o strângea la piept; cinci postăvari se năpustiseră asupra lui; un soldăţoi din Ţara Galilor sau un ţopârlan irlandez, înarmat cu un nu prea bun cuţit de măcelar, a luat cu el steagul Franţei.

Regele îi cheamă pe ai săi. "Veniţi la mine, Artois, Bourbon!" Doar i se aflaseră prin preajmă nu cu mult timp înainte. Ei da, însă acum, fiul contelui Robert, denunţătorul regelui Navarei, uriaşul cu creier mic - "vărul meu Jean, vărul meu Jean" - este prizonier; de asemenea fratele său Charles d'Artois şi monseniorul de Bourbon, tatăl moştenitoarei tronului.

"Veniţi la mine, Regnault, episcope! Fă-mă să-l aud pe Dumnezeu!" Dar dacă Regnault Chauveau îi vorbea în clipa aceea Domnului, o făcea faţă în faţă cu el. Trupul episcopului de Châlons zăcea undeva, ochii îi erau închişi sub mitra de fier. Nimeni nu-i mai răspundea regelui, în afară de un glas în schimbare, un glas care îi striga: "Tată, tată, păzeşte-te! La dreapta, tată, păzeşte-te!"

Văzându-i pe Landas, pe Voudenay şi pe Guichard reapărînd în luptă, călări, regele trăi o clipă de speranţă. Oare fugarii se întorceau? Banierele prinţilor veneau în galop pentru a-l despresura? "Unde sunt fiii, mei?"; "La adăpost, sire!"

Landas şi Voudenay porniseră la atac. Singuri. Mai târziu avea să afle regele că pieriseră tocmai pentru că se întorseseră să lupte - nu voiseră să fie socotiţi laşi; o făcuseră după ce îi salvaseră pe prinţii Franţei. Dintre toţi, unul singur îi rămâne regelui, cel mai tânăr, preferatul său, Filip, care continuă să-i strige ": "La stânga, tată, păzeşte-te! Tată, tată, păzeşte-te la

dreapta..." şi care - să o spunem deschis - mai mult îi încurcă decât îl ajută. Căci este prea grea spada în mâna copilului, pentru a putea deveni ofensivă, iar regele Jean trebuie când şi când să înlăture cu toporul său cel lung lama aceasta inutilă, spre a-i întâmpina pe asaltatori cu lovituri de stavilă. Dar cel puţin, micul Filip nu a dat bir cu fugiţii.

Deodată, Jean al II-lea se vede înconjurat de zeci de vrăjmaşi, pe jos, atât de grăbiţi încât se stânjenesc unii pe alţii. Îi aude strigând: "Este regele, este regele, pe el!"

Iar în cercul acesta cumplit, nici o tunică de zale franceză. Pe spadele scurte, pe scuturi numai devize englezeşti sau gascone. "Predaţi-vă, predaţi-vă, altfel sunteţi un om mort! I se strigă.

Dar regele nebun nu aude nimic. Continuă să despice văzduhul cu toporul. Fiindcă a fost recunoscut, ceilalţi rămân la oarecare distanţă; ei drace, vor să-l prindă viu! Iar el îşi tot vântura unealtă în dreapta şi în stânga, mai mult în dreapta, fiindcă ochiul stâng i s-a lipit de sânge... "Tată, păzeşte-te..." O lovitură îl atinge pe rege la umăr. Un cavaler uriaş străbate atunci vălmăşagul, croieşte o breşă în zidul de oţel, dă din coate şi ajunge în faţa gâfâindului rege care parcă râşneşte întruna aerul. Nu, nu este Jean d'Artois; ţi-am spus că era prizonier. Cu glas puternic, cavalerul strigă în franceză: "Sire, sire, predaţi-vă".

Atunci, regele Jean conteneşte să mai lovească în gol, îi aţinteşte cu privirea pe cei care îl împresoară, care îl închid ca într-un cerc şi răspunde cavalerului: "Cui să mă predau? Cui? Unde este vărul meu, prinţul de Galles? Cu el voi să stau de vorbă."; "Sire, nu este aici; dar vă puteţi preda mie şi vă voi conduce în faţa lui", răspunse uriaşul. "Cine eşti dumneata?"; "Sunt Denis de Morbecque, cavaler, dar de cinci ani în regatul Angliei, de vreme ce nu pot rămâne într-al măriei-tale".

Morbecque, condamnat pentru omucidere şi delict de război privat, fratele acelui Jean de Morbecque, care atât de bine lucrează pentru spiţa navareză, cel care a negociat tratatul dintre Filip d'Évreux şi Eduard al III-lea. Bine mai potrivea soarta lucrurile, strecurând mirodenii în nenorocire, pentru a o face şi mai amară.

"Mă predau ţie", zise regele.

Îşi aruncă toporul în iarbă, îşi scoase mănuşa şi i-o dădu cavalerului. Apoi, ca şi încremenit o clipă, cu ochii închişi, lăsă înfrângerea să-i umple fiinţa.

Dar iată că în juru-i vacarmul se porni iarăşi - era îmbrâncit, tras, scuturat, sufocat. Mulţimea de vlăjgani strigau într-un glas: "L-am prins, l-am prins, eu l-am prins!'" Mai tare decât toţi, un gascon urla: "Al meu este. Am

fost primul care l-am asaltat. Iar dumneata, Morbecque, vii când treaba e făcută". Morbecque însă răspunse: "Ce tot strigi acolo, Troy? Mie mi s-a predat, nu vouă".

Toate astea, pentru că prinderea regelui Franţei aducea câştig bun - şi ca onoare şi ca bani! Şi fiecare căuta să-l înşface, ca să-şi asigure dreptul. Apucat de braţ de către Bertrand de Troy, de guler de un altul, regele sfârşi prin a se răsturna cu armură cu tot. L-ar fi sfâşiat în bucăţi.

"Seniori, seniori! strigă el, respectaţi curtoazia, conduceţi-mă, pe mine şi pe fiul meu, în faţa prinţului, vărul meu. Nu vă mai bateţi pentru mine. Sunt destul de puternic spre a vă face bogaţi pe toţi".

Dar ei nu mai auzeau nimic. Continuau să urle: "Eu l-am prins. Al meu este!"

Şi se băteau între ei cavalerii aceştia, răguşind şi vânturându-şi ghearele de fier, se băteau pentru un rege, precum câinii pentru un os.

Să trecem acum în tabăra prinţului de Galles. Destoinicul său căpitan, Jean Chandos, tocmai venise lângă el pe dâmbul care domina o mare parte a câmpului de bătaie; stăteau locului. Caii lor, cu nările însângerate, cu zăbalele înspumate de bale, erau lac de apă. Cei doi bărbaţi gâfâiau. "Ne auzeam unul pe altul trăgând cu sete aer în piept", mi-a povestit Chandos. Faţa prinţului şiroia de sudoare, iar cămaşa-i de oţel, fixată de coif şi acoperindu-i capul şi umerii, se sălta la fiecare dintre respiraţiile acestea lacome.

În faţa lor nu vedeai decât garduri vii bortite, arbuşti frânţi, vii pustiite. Pretutindeni cai şi oameni doborâţi. Ici un cal se chinuia să moară, frământându-şi copitele. Dincolo se târa un om în cuirasă. În altă parte, trei scutieri trăgeau sub un copac trupul unui cavaler muribund. Pretutindeni arcaşi din Ţara Galilor şi postăvari irlandezi despuiau cadavrele. Se mai auzea, pe ici, pe colo, zăngănit de arme în luptă. Nişte cavaleri englezi treceau pe câmpie, încolţindu-l pe unul dintre ultimii francezi care încerca să se retragă.

Chandos spuse: "Să-i mulţumim Domnului, ţi-a fost bună ziua, monseniore". "Ei da, numai graţie lui Dumnezeu am biruit!" i-a răspuns prinţul. Iar Chandos a continuat: "Cred că ar fi bine să te opreşti aici şi să-ţi înalţi flamura pe tufişul acesta mai înalt. În felul acesta ţi se vor aduna în jur şi oamenii, care acum sunt foarte răspândiţi. Şi chiar măria-ta vei putea să-ţi tragi puţin sufletul, căci te văd cam încins. Nu mai avem de urmărit pe nimeni". "La fel gândesc şi eu", zise prinţul.

Şi în timp ce flamura cu lei şi crini era înfiptă într-un boschet, iar trâmbiţaşii sunau din corn adunarea în jurul prinţului, Eduard ceru să i se

scoată casca, își scutură părul bălai și își șterse mustața leoarcă de sudoare.

Ce zi! Trebuie să recunoaștem că făcuse eforturi mari galopând întruna pentru a trece de la o trupă la alta, încurajându-i pe arcași, îmbărbătându-i pe călăreți, hotărând în ce locuri anume trebuiau trimise întăriri... În sfârșit, mai cu seamă Warwick și Suffolk, mareșalii săi, erau cei care hotărau; oricum, se afla mereu lângă ei, pentru a le spune: "Așa, faceți foarte bine...". În fapt, nu luase singur decât o hotărâre, dar capitală, care îi îndreptățea, cu adevărat, gloria acelei zile. Când a văzut debandada stârnită în baniera lui d'Orléans, datorată numai și numai refluxului șarjei franceze, el a ordonat imediat urcarea în șa a unei părți dintre oștenii săi, pentru a merge să producă același efect în gruparea ducelui de Normandia. El însuși se vârâse în vălmășagul acela de mai multe ori. Crease impresia că se afla peste tot. Și fiecare dintre cei care i se alăturau, îi spuneau. "Ziua este a măriei-tale... Zi mare, pe care poporul nu o va uita. Ziua este a măriei-tale, ai făcut minuni".

Gentilomii săi din gardă se grăbiră să-i ridice cortul, pe loc și să tragă mai în față căruța, bine adăpostită până atunci, în care se aflau toate cele necesare servirii meselor – scaune, măsuțe, tacâmuri, vin de mai multe soiuri.

Nu se putea hotărî să descalece, de parcă victoria nu ar fi fost cu adevărat câștigată.

"Unde este regele Franței, l-ați văzut?" îi întreba el pe scutierii săi.

Era ca și îmbătat de atâta luptă. Parcurgea dâmbul, gata pentru cine știe ce bătălie supremă.

Și deodată zări, culcată în ierburi, o cuirasă nemișcată. Cavalerul era mort, părăsit de către scutierii săi, în afară de un servitor bătrân și rănit, care se ascundea într-un desiș. Lângă cavaler, stegulețul său de lance: cu armele Franței încrucișate. Prințul ceru să i se scoată mortului casca. Ei da, Archambaud... gândești bine... era chiar nepotul meu, Robert de Durazzo.

Nu-mi este rușine de lacrimile mele... Onoarea lui l-a împins, firește, la o faptă pe care onoarea bisericii și a mea ar fi trebuit totuși să nu i-o îngăduie. Dar îl înțeleg. Și-apoi, a fost viteaz... Nu-i zi să nu-l rog pe Domnul pentru iertarea sa.

Prințul ordonă scutierilor săi: "Așezați-l pe cavalerul acesta pe o targă, duceți-l la Poitiers și înfățișați-l în numele meu cardinalului de Périgord; spuneți-i că îl salut".

În felul acesta am aflat că victoria era de partea englezilor. Și dacă te

gândeşti că, dimineaţa, prinţul era pregătit să trateze, să dea înapoi toate capturile, să încheie un armistiţiu pe şapte ani! Mi-a reproşat-o îndestul a doua zi, când ne-am revăzut la Poitiers. Nu s-a sfiit câtuşi de puţin... Că am vrut să-i servesc pe francezi, că l-am înşelat în privinţa puterii lor, că am pus în balanţă toată greutatea bisericii, spre a-l face să accepte acordul. Nu i-am putut spune decât atât: "Preafrumosule prinţ, ai căutat până la sfârşit căile păcii, din dragoste pentru Domnul. Iar voinţa Domnului s-a arătat". Iată ce i-am spus...

Dar pe dâmb ajunseseră între timp Warwick şi Suffolk, însoţiţi de lordul Cobham. "Aveţi veşti de la regele Jean?", i-a întrebat prinţul. "Noi... nu; dar credem că este mort ori prins, căci nu a plecat cu batalioanele sale".

Atunci prinţul le spuse: "Mergeţi, vă rog şi cercetaţi, spre a-mi spune adevărul. Găsiţi-l pe regele Jean".

Englezii se răspândiseră jur-împrejur pe o întindere de două leghe, urmărind adversari şi încăierându-se. Acum că erau învingători, fiecare căuta să se aleagă cu un profit. Ce naiba! Nu biruitorului i se cuvine să-şi însuşească tot ce aparţine unui cavaler prins? Adică armele, giuvaerurile... Şi erau gătiţi baronii regelui Jean. Mulţi aveau centuri de aur. Fără să mai vorbim de răscumpărări, firește, care aveau să fie puse în discuţie şi fixate potrivit cu rangul prizonierului. Francezii sunt destul de vanitoşi încât să fie lăsaţi singuri să fixeze preţul la care se apreciază. Se putea avea încredere în trufia lor. Aşa că... fiecare cu norocul lui! Cei care avuseseră norocul să pună mâna pe Jean d'Artois sau pe contele de Vendôme, sau pe contele de Tancarville erau îndreptăţiţi să se gândească la înălţarea de viitoare castele. Cei care nu înşfăcaseră decât un senioraş oarecare ori un învăţăcel, nu aveau să-şi poată schimba decât mobila din sala mare şi să ofere niscaiva rochii doamnei lor. Apoi aveau să mai fie darurile prinţului pentru cele mai mari şi mai frumoase fapte de arme.

"Oamenii noştri urmăresc rămăşiţele armatei până la porţile Poitiersului", aduse vestea Jean de Grailly, senior de Buch. Un oştean din baniera sa, care se întorcea cu patru capturi serioase, neputând mâna mai multe, spuse că mare măcel de omenire avea loc pe-acolo, întrucât burghezii din Poitiers îşi închiseseră porţile, iar în faţa acestora, pe şosea, lumea se omora groaznic; iar acum, francezii se predau de îndată ce zăreau în depărtare vreun englez. Arcaşi dintre cei mai de rând capturaseră câte cinci sau şase prizonieri. Nicicând nu se mai pomenise aşa ceva.

"Dar regele Jean? întrebă prinţul."; "Nu-i acolo, nu. Mi s-ar fi spus".

Apoi, la poalele colinei, Warwick şi Cobham apărură; mergeau pe jos, cu frâul calului pe braţ şi încercau să împace zeci de cavaleri şi scutieri

care îi însoțeau. Oamenii aceștia se ciorovăiau în engleză, în franceză, în gasconă, mimând mișcările unui om care se luptă. În fața lor, târșâindu-și picioarele, pășea un bărbat istovit; se cam împleticea și ținea, cu mâna neînmănușată, mâna unui copil în armură. Un tată și un fiu care pășeau alături – amândoi aveau pe piept crini de mătase crestați.

"Înapoi; să nu se apropie nimeni de rege dacă nu o vrea!" strigă Warwick celor ce se certau.

Abia atunci Eduard de Galles, prinț de Aquitania, duce de Cornouailles, cunoscu, înțelese, îmbrățișă imensitatea victoriei sale. Regele, regele Jean, conducătorul celui mai numeros și mai puternic regat din Europa... Bărbatul și copilul veneau spre el încet de tot... A, ce clipă, care va rămâne pe vecie în memoria oamenilor!... Prințul avu impresia că pământul întreg îl privește.

Făcu gentilomilor săi un semn – voia să fie ajutat să descalece. Își simțea pulpele înțepenite, șalele de asemenea.

Rămase în ușa cortului. Soarele, în asfințire, străpungea păduricea cu raze de aur. Foarte mirați ar fi fost toți oamenii aceia dacă li s-ar fi spus că ora vecerniilor trecuse.

Eduard întinse mâinile spre darul pe care i-l aduceau Warwick și Cobham, darul Providenței. Jean al Franței, chiar și astfel, încovoiat de un destin potrivnic, este mai înalt decât el. Regele răspunse gestului biruitorului – mâinile sale una doar înmănușată, cealaltă goală, se îndreptară spre ale celuilalt. Și au rămas astfel o clipă, nu îmbrățișându-se, ci doar strângându-și mâinile. Apoi Eduard avu un gest care merse la inima tuturor cavalerilor. Era fiu de rege; prizonierul său era un rege încoronat. Atunci, ținându-l mai departe de mână, își aplecă mult capul și schiță o genuflexiune. Onoare vitejiei nefericite... Tot ceea ce înnobilează pe învinsul nostru ne înnobilează și victoria. Oamenii aceia aspri simțiră cum îi înecă emoția.

"Ia loc, sire văr al meu, spuse Eduard poftindu-l pe regele Jean în cort. Lasă-mă să te servesc eu însumi cu vin și mirodenii. Și iartă-mă dacă te omenesc cu atât de puțin. Dar vom trece curând la masă".

Cei din jur dădeau zor să ridice un cort mare pe dâmb. Gentilomii prințului își cunoșteau îndatoririle. Iar bucătarii au totdeauna ceva carne sau pateu în lăzile lor. Și fiindcă mai lipseau una-alta, s-au dus să caute cele trebuitoare în cămara călugărilor de la Maupertuis. Prințul mai spuse: "Rudele și baronii măriei-tale vor avea plăcerea să-ți stea alături. Voi pune să fie chemați. Și îngăduie să ți se panseze rana de la frunte, rană care grăiește despre marele curaj al măriei-tale".

CINA PRINȚULUI

ISTORISINDU-ȚI TOATE CELE de curând întâmplate – lucruri care aduc mare schimbare și învârtejire în regat, tocmai aici, dintre atâtea alte locuri, tocmai la Verdun – îmi vine a cugeta la destinul națiunilor... Pentru ce? Ei, nepoate, pentru că aici s-a născut regatul, pentru că ceea ce putem numi regatul Franței s-a născut din tratatul semnat chiar aici după bătălia de la Fontenoy, pe atunci Fontanetum – știi, pe unde am trecut – între cei trei fii ai lui Ludovic cel Sfânt. Partea lui Carol cel Pleșuv a fost cam cu zgârcenie decupată din întreg, de altfel fără a se avea în vedere anumite realități ale solului. Alpii, Rinul ar fi trebuit să fie hotare naturale ale Franței și nu-i deloc firesc ca Verdun și Metz să fie ținuturi ale imperiului. Oare ce se va întâmpla mâine cu Franța? Cum va fi ea hotărnicită? Poate că peste zece sau douăzeci de ani nici nu va mai exista o Franță... Întrebarea și-o pun unii foarte serios. Ei văd o bucată mare engleză și alta navareză întinzându-se de la o mare la altă mare, cu toată partea de *dialect "d'oc"* și un regat Arles, reclădit în raportul de dependență față de imperiu, cu Burgundia în plus... Fiecare visează să sfârtece slăbiciunea.

Dar, ca să fiu sincer, nu cred deloc în așa ceva, deoarece atâta vreme cât eu și alți câțiva ca mine vom exista, biserica nu va îngădui o astfel de împărțire, de sfâșiere. Și-apoi, în mintea poporului dăinuie mult prea puternic ideea unei Franțe care a fost una și mare. Francezii își vor da foarte repede seama că nu sunt nimic dacă nu mai fac parte din regat, dacă nu mai sunt reuniți într-un singur stat. Vor fi însă vaduri greu de trecut. Poate fi-veți puși în fața nevoii, să faceți o alegere grea. Să alegi, Archambaud, să alegi totdeauna ceea ce poate sprijini regatul, chiar dacă este cârmuit de un rege slab – pentru că regele poate muri, poate fi alungat ori ținut în captivitate, dar regatul durează.

În seara bătăliei de la Poitiers, măreția Franței străbătea chiar în considerația cu care învingătorul – uluit de norocul său și aproape nevenindu-i a crede în el – îl trata pe învins. Stranie reunire de comeseni, aceea de după bătălie, încropită în inima unei păduri din Poitou, între niște pereți de pânză roșie. La loc de cinste, luminați de făclii – regele Franței, fiul său Filip, monseniorul Jacques de Bourbon, care devenea duce întrucât tatăl său fusese ucis în ziua aceea, contele Jean d'Artois, conții de Tancarville, d'Etampes, de Dammartin, precum și seniorii de Joinville și de Parthenay – serviți cu toții în tacâmuri de argint; iar la celelalte mese, răzlețiți printre cavaleri englezi și gasconi, cei mai puternici și cei mai bogați dintre cei-

lalți prizonieri.

Prințul de Galles se grăbea să se ridice pentru a-l servi el însuși pe regele Franței și a-i turna vin din belșug.

"Servește-te, sire, te rog. Să nu ai păreri de rău. Deoarece chiar dacă Domnul nu ți-a împlinit vrerea, chiar dacă lucrurile ți s-au întors împotrivă, ai câștigat astăzi un renume de vitejie, iar faptele-ți înalte le-au depășit pe cele mai înalte. Fără îndoială că monsenior tatăl meu te va trata cu toată cinstea și te va înțelege cu atâta înțelepciune, încât veți rămâne buni prieteni. În fapt toată lumea îți recunoaște aici prețul bravurii, căci în această privință i-ai întrecut pe toți".

Tonul fusese dat. Regele Jean se destindea. Cu ochiul stâng atât de albastru, cu crestătura din fruntea-i joasă, răspundea politicos politeților gazdei sale. Era rege-cavaler și numai astfel trebuia să apară în înfrângerea sa. La mesele celelalte, glasurile vibrau mai puternic. După ce se ciocniseră aspru în luptă, cu spada sau toporul, seniorii celor două tabere se asaltau acum cu firitiseli.

Peripețiile din timpul bătăliei erau comentate cu glas tare. Nu mai conteneau cu laudele la adresa curajului tânărului prinț Filip care, după o zi atât de cumplită și cu stomacul greu de atâta mâncare, se cam legăna pe scaun, lunecând în somnie.

Și începeau a se face socoteli. În afară de seniorii cei mari, de duci, conți și viconți – vreo douăzeci la număr – căci putuseră fi numărați, printre prizonieri, peste șaizeci de baroni și căpitănași de baniere; simplii cavaleri, scutierii și învățăceii nici nu mai puteau fi numărați. Peste două mii, cu siguranță; totalul nu avea să fie știut decât a doua zi...

Morții? Trebuiau estimați cam la același număr. Prințul ordonă ca morții ridicați de pe câmpul de luptă să fie duși, încă din zori, la mănăstirea de călugări minoriți din Poitiers, în frunte cu trupurile ducelui de Atena, al ducelui de Bourbon, al contelui-episcop de Châlons, spre a fi înhumați cu toată pompa și onoarea meritată. Ce procesiune! Nicicând nu a văzut vreo mănăstire sosindu-i într-o singură zi atâția oameni de vază și atât de bogați.

Ce pleașcă, în slujbe și daruri, avea să se abată asupra fraților minoriți! Și tot atâtea asupra fraților predicatori.

Trebuie să-ți precizez imediat că a fost necesară scoaterea pavajului din naosul și incinta rezervată călugărilor a două mănăstiri, pentru a rândui dedesubt, în două etaje pe: Geoffroy de Charny, Rochechouart, Eustache de Ribemont, Dance de Melon, Jean de Montmorillon, Seguin de Cloux, La Fayette, La Rochedragon, La Rochefoucault, La Roche Pierre de

Bras, Olivier de Saint-Georges, Imbert de Saint-Saturnin - şi tot ţi-aş mai putea înşira cu zecile.

"Ştie cineva ce s-a întâmplat cu Arhipăstorul?" întrebă regele.

Este rănit, prizonier al unui cavaler englez. Cât preţuia Arhipăstorul? Avea vreun castel mai mare, niscaiva pământuri? Învingătorul său cerea amănunte fără să se ruşineze. Nu. Nu avea. Doar un conac mic la Vélines. Dar faptul că regele îl numise îi ridica preţul.

"Îl voi răscumpăra, spuse Jean al II-lea care, fără să ştie deocamdată cât avea să coste Franţa persoana lui, începea să facă pe grandomanul.

Atunci îi răspunse prinţul Eduard: "Din dragoste pentru măria-ta, sire vărul meu, îl voi răscumpăra eu însumi pe acest arhipăstor şi îi voi reda libertatea, dacă o doreşti".

La mesele celelalte glasurile se înviorau tot mai mult. Vinul, cărnăria, totul înghiţit cu lăcomie, li se urcase la cap acestor bărbaţi istoviţi, care de dimineaţă nu băgaseră nimic în gură. Adunarea lor avea ceva din mesele date la Curte după câte un mare turnir, dar şi ceva din atmosfera de la târgurile de vite.

Morbecque şi Bertrand de Troy încă nu încheiaseră disputa în privinţa capturării regelui. "Eu sunt cel care l-am prins!"; "Nu-i adevărat; pusesem mâna pe el, dumneata m-ai dat la o parte!"; "Cui i-a dat mănuşa?"

Oricum, nu ei aveau să primească răscumpărarea - enormă, fără îndoială, ci regele Angliei. Capturarea unui rege i se cuvine doar regelui. Ceea ce îi interesa pe ei era să ştie cine avea să încaseze pensia pe care regele Eduard avea să o acorde negreşit. Te întrebi dacă nu le-ar fi fost de mai mare folos, dacă nu ca onoare, să captureze un baron bogat pe care apoi şi l-ar fi putut împărţi. Căci se făceau asemenea împărţeli, dacă se nimerea să fie doi sau trei pe acelaşi prizonier. Alteori se practica schimbul "Dă-mi-l pe seniorul de La Tour; îl cunosc, este rudă cu buna mea soaţă. Ţi-l dau în schimb pe Mauvinet. Ai de câştigat; este capul justiţiei din Touraine".

Şi, deodată, regele Jean izbi cu palma în masă.

"Seniori, bunii mei seniori, nădăjduiesc că între voi şi cei care ne-au făcut prizonieri totul va decurge în deplină onoare şi noblеţe. Dumnezeu a vrut să fim învinşi, dar vedeţi bine de câtă atenţie suntem înconjuraţi. Să ne păstrăm onoarea de cavaleri. Nimeni să nu fugă sau să-şi încalce cumva jurământul, căci altfel îl voi da de ruşine în văzul tuturor".

S-ar fi zis că strivitul acesta comanda, că-şi recăpăta semeţia pentru a-şi invita baronii să fie corecţi în captivitate.

Prinţul de Galles, care tocmai îi turna vin de Saint-Emilion, îi mulţumi.

Regele Jean găsea că tânărul era foarte îndatoritor. Cât era de atent, ce maniere frumoase avea... Regelui Jean i-ar fi plăcut ca fiii săi să-i semene! apoi nu rezistă - de vină erau şi băutura şi oboseală... - Simţi nevoia să-l întrebe pe prinţ: "L-ai cunoscut cumva pe Domnul de Spania?"; "Nu, dragă sire; l-am înfruntat doar pe mare..." Era curtenitor prinţul; ar fi putut spune: "L-am biruit...". "Mi-a fost bun prieten, îmi reaminteşti chipul, silueta lui..." După aceea, pe neaşteptate şi cu răutate în glas: "Nu-mi cere să-i redau ginerelui meu de Navara libertatea; nu voi face aceasta în schimbul vieţii mele".

O clipă doar regele Jean al II-lea fusese, cu adevărat mare; doar o clipă şi anume în cea imediat următoare capturării sale. Dovedise atunci grandoarea nefericirii extreme. Dar iată că se întorcea la firea lui din totdeauna - purtări pe măsura imaginii exagerate pe care şi-o făurea despre sine, o judecată slabă, griji mărunte, patimi ruşinoase, porniri absurde şi simţăminte de ură îndârjite.

Într-un fel, captivitatea nu avea să-i displacă, era o captivitate aurită, se înţelege, o captivitate regească.

Acest fals glorios se contopise cu adevăratul său destin, care era al unui învins. Gata, pentru o vreme, cu grijile cârmuirii, cu lupta împotriva tuturor adversităţilor din regat, cu neplăcerea de a împărţi ordine ce nu sunt respectate. Acum, i se dădea pace; poate lua cerul drept mărturie, cerul acesta care i-a fost potrivnic, se poate înălui în nenorocul său, prefăcându-se a îndura cu noblеţe durerea unei soarte care îi convine foarte tare. Să-şi ia alţii asupra lor povara de a conduce un popor îndărătnic! Vedea-vom de se vor descurca mai bine...

"Unde urmează să mă duci, vere?", întrebă el. "La Bordeaux, dragă sire, unde îţi voi da palat frumos, toate cele trebuitoare şi serbări pentru a te bucura, până ce te vei înţelege cu tatăl meu."; "Există oare vreo bucurie pentru un rege captiv?" răspunse Jean al II-lea, din nou preocupat doar de persoana sa.

O, de ce nu acceptase, în zorii acelei zile a bătăliei de la Poitiers, condiţiile pe care i le prezentasem? S-a mai văzut oare un astfel de rege, în situaţia de a câştiga o luptă dimineaţa, fără să aibă a-şi trage sabia din teacă, putându-şi restabili puterea peste un sfert din regatul său prin simpla punere a semnăturii şi sigiliului pe un tratat pe care inamicul său fugărit i-l oferă, s-a mai văzut un asemenea rege care să refuze toate acestea dimineaţa şi care în seara aceleiaşi zile să ajungă prizonier?!

Un da în loc de un nu. Actul ireversibil. Ca şi cel al contelui d'Harcourt care s-a întors din drum, a urcat adică din nou scara de la Rouen, în loc să

iasă din castel. Jean d'Harcourt şi-a lăsat acolo capul; de data aceasta, Franţa întreagă risca să cunoască o agonie.

Lucrul cel mai uimitor - şi nedrept - este că regele acesta absurd, încăpăţânat în a-şi pierde toate şansele, deloc iubit înainte de Poitiers, a devenit curând, pentru că era învins şi captiv, obiect de admiraţie, de milă şi dragoste din partea poporului său, a unei părţi din popor. Jean cel Viteaz, Jean cel Bun...

Toate acestea au început încă de la cina prinţului. Deşi ar fi trebuit să reproşeze totul acestui rege care îi aruncase în nenorocire, baronii şi cavalerii prizonieri îi preamăreau curajul, mărinimia şi mai ştiu eu ce? Frumos mai simţeau şi mai arătau învinşii aceştia! Când se vor întoarce acasă, după ce familiile lor se vor fi stors de bani, storcându-i şi pe sărăntocii supuşi lor, pentru o putea plăti răscumpărarea, baronii şi cavalerii aceştia vor zice, fii sigur, cu trufie: "Nu aţi fost ca mine alături de regele nostru Jean..." Şi nici că se vor mai sătura povestind ziua aceea de la Poitiers!

Delfinul, aflat la Chauvigny, unde lua masa în mare tristeţe, înconjurat doar de fraţii săi şi de câţiva slujitori, fu avertizat că tatăl său trăia, dar că era captiv. "V-a venit rândul să guvernaţi, monseniore", i-a spus atunci Saint-Venant.

Din câte ştiu, nu a mai existat în trecut vreun prinţ de optsprezece ani nevoit a lua cârma ţării într-o situaţie atât de jalnică. Un tată prizonier, o nobilime decăzută prin înfrângere, două armate vrăjmaşe cu tabără în ţară, căci Lancaster se afla tot dincolo de Loara... mai multe provincii pustiite, lipsă de finanţe, sfetnici lacomi, în vrăjmăşie şi urâţi, un cumnat întemniţat, ai cărui partizani îşi ridică mai mult ca oricând capetele, o capitală fremătătoare împinsă spre răzmeriţă de către un pumn de burghezi ambiţioşi... Adaugă la toate acestea faptul că tânărul are o sănătate şubredă şi că purtarea sa în bătălie nu i-a înnobilat reputaţia.

În aceeaşi seară, tot la Chauvigny, după ce luase hotărârea să se întoarcă la Paris pe drumul cel mai scurt, Saint-Venant îl întrebă: "Ce calitate vor trebui să dea persoanei voastre, monseniore, cei care vor vorbi în numele ei?" La care Delfinul răspunse: "Calitatea pe care o am, Saint-Venant, cea desemnată de Domnul: locţiitor general al regatului". Înţeleaptă i-a fost vorba...

S-au scurs de atunci trei luni. Nimic nu este pierdut cu desăvârşire, dar nici semne de ameliorare nu sunt, dimpotrivă. Franţa se destramă, iar în mai puţin de o săptămână ne vom afla la Metz de unde nu prea văd, îţi mărturisesc, ce mare bine ar putea ieşi, poate doar pentru împărat, nici ce operă grozavă s-ar putea făuri între un locţiitor de regat, care însă nu este

rege şi un legat pontifical, care însă nu este Papa.

Ştii ce mi s-a spus acum? Că fiind dat anotimpul atât de frumos şi zilele atât de calde la Metz – unde sunt aşteptaţi mai mult de trei mii de prinţi, de prelaţi şi de seniori – împăratul ar fi hotărât, de se va menţine vremea aceasta blândă, să dea ospăţul de Crăciun în aer liber, într-o grădină împrejmuită.

Să iei cina afară de Crăciun, în Lorena, este şi acesta un lucru nemaivăzut!